

1096/13/3

FORTID OG NUTID

TIDSSKRIFT FOR KULTURHISTORIE
OG LOKALHISTORIE

UDGIVET AF

DANSK HISTORISK FÆLLESFORENING

VED

R. L. BALSLEV

FORENINGENS SEKRETÆR

UNDER MEDVIRKNING AF

GUNNAR KNUDSEN OG CHR. AXEL JENSEN

7^{ENDE} BIND

KØBENHAVN
H. HAGERUP'S FORLAG

TRYKT HOS NIELSEN & LYDICHE (AXEL SIMMELKJÆR)

1928—29

UNIVERSITETSBIBLIOTEKET
1. AFDELING
KØBENHAVN

R 10826-3

2.8.2 7.7

INDHOLD

AFHANDLINGER:

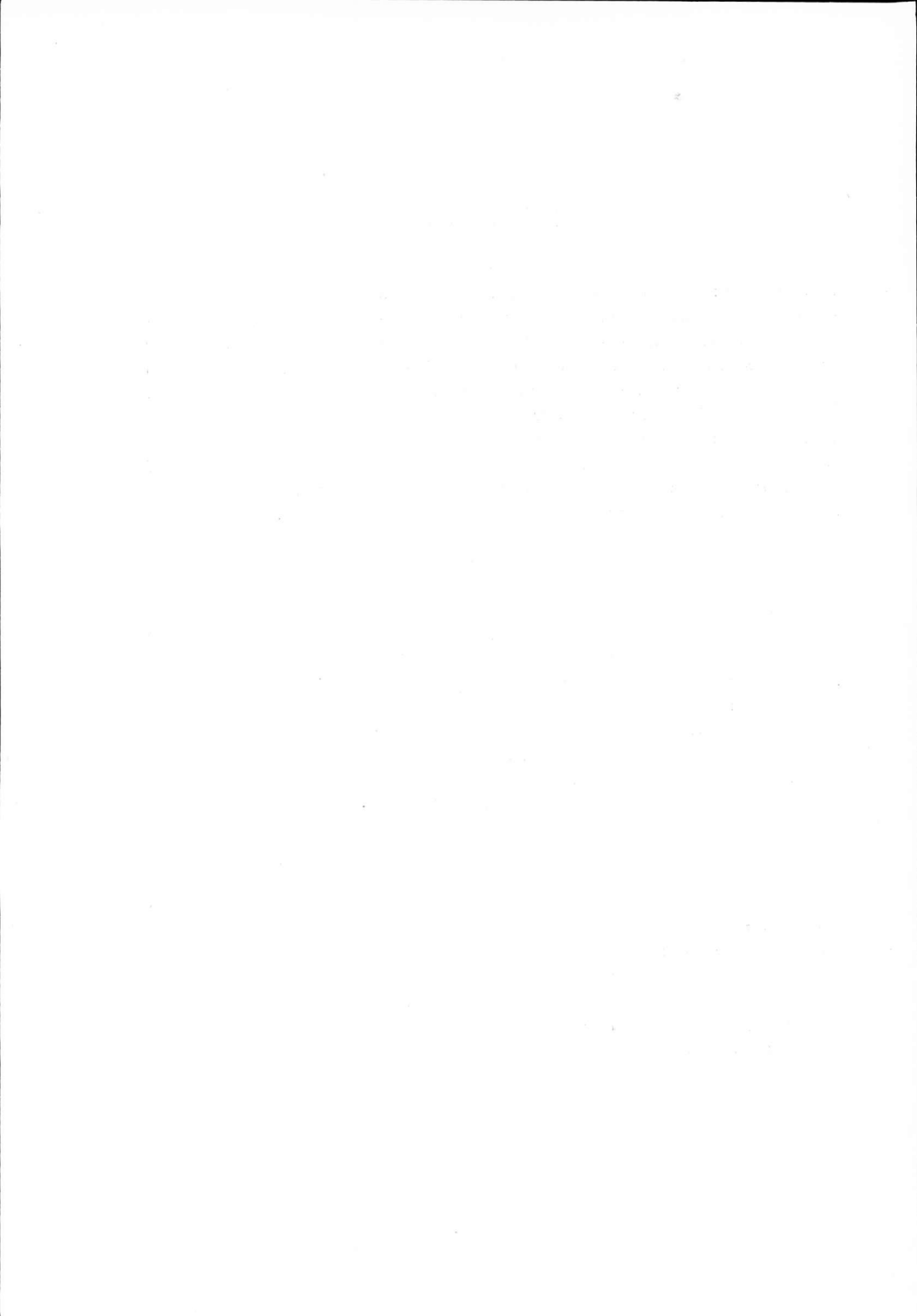
VILH. LA COUR: Arkæologisk-topografiske Bygdestudier	147
PEDER EEG OG GUNNAR KNUDSEN: Stednavne paa Mols	47
HOLGER HANSEN: Lolland-Falsters Stiftsarkiv	30
CHR. A. JENSEN: Bibliografisk Vejledning for historiske Lokalsamlinger	113
C. KLITGAARD: Vore Aarbøgers Retningslinie	151
— : Tingbøger som Kilder til Lokalhistorie	153
H. E. E. KOCH: Infanteri-Reglementets Stambøger og Justitsprotokoller	138
HENRIK LARSEN: Landmaalingen 1768—1772	37
S. NYGÅRD: Anvisning til at drive historisk-topografiske Studier	1
P. SEVERINSEN: Gangdagene og Bededagene	156

ANMELDELSER:

Af den nye Litteratur vedrørende Almuekultur og Folkeminder 1926—28 [Aug. F. Schmidt]	80, 247
Oversigt over topografisk Litteratur 1927 [Otto Smith]	232
VILH. LA COUR: Sjællands ældste Bygder [Hans Kjær]	104
C. KLITGAARD: Skagen Bys Historie [H. Hjort-Nielsen]	268
J. S. MØLLER: Folkedragter i Nordvestsjælland [Elna Mygdal]	102
HENRIK PEDERSEN: De danske Landbrug [Gunnar Knudsen]	266
CHR. MUNCK RØMER: Sindal Sogn [R. L. B.]	271
AUG. F. SCHIMDT: Byhyrder [R. L. B.]	273
GUDMUND SCHÜTTE: Vor Folkegruppe [Sv. Aakjær]	99
H. ZANGENBERG: Danske Bøndergaarde [Chr. A. J.]	110

FRA ARBEJDSFELTERNE:

Dansk Folkemuseum 1926—28	180
KAI ULDALL: Levende Billeder i Kulturhistoriens Tjeneste	274
Foreningsmeddelelser:	
Museumskursus og Repræsentantmøde den 4—5. November 1927	69
Aarsmøde i Sønderborg den 8.—10. Juni 1928	162
Nekrologer over J. Richter og P. Eliåssen [P. Severinsen]	179
Fællesforeningens Regnskab for 1927	178

ANVISNING TIL AT DRIVE HISTORISK-TOPOGRAFISKE STUDIER*).

Af S. NYGÅRD.

Der er nu forløbet et kvart århundrede, siden ideen til »Historisk Samfund for Ribe Amt« undfangedes. At ideen var tidssvarende, er forlængst godtgjort gennem erfaring, idet samfund paa samfund af lignende art er vokset frem, så at nu næsten hele landet er underlagt sådanne historiske foreninger, der værner om minderne og ved udgivelse af tidsskrifter vækker og bevarer den historiske sans.

En naturlig følge af denne bevægelse har det været, at mange mennesker, der næppe nogensinde før har tænkt på med mund eller pen at behandle historiske æmner, er blevet grebne af dette røre og en skønne dag har fået lyst til selv at prøve deres kræfter som historisk eller topografisk forfatter. Trangen er vågnet til at få noget at vide om, hvordan forfædrenes liv har formet sig, hvad der i fortiden er foregået på dette eller hint sted, hvad der har rørt sig inden for en bygnings mure eller inden for sognets grænser, hvad historisk sandhed et sagn rummer osv.; man begynder at forhøre sig hos den, der kan antages at vide besked, man søger, man finder, man får lyst til at nedtegne resultatet, for at det ikke igen skal gå i glemme — man er blevet forfatter. Gennemser man indholdsfortegnelserne til de historiske samfunds årbøger, vil man da også mellem

---

*) Denne anvisning er i det store og hele en gentagelse af en lignende, der var optaget i meddelelser fra Dansk historisk fællesforening nr. 4 (maj 1911). Der er i det væsentlige kun foretaget sådanne ændringer, som er nødvendiggjorte af tiden, eller som efter indhøstede erfaringer syntes at være ønskelige.

navnene på mange faghistorikere finde en stor mængde forfatternavne, der hidtil aldrig er blevet truffet i historiske værker af nogen art, og mangt og meget af det, der er fremkommet under sådanne navne, er læseværdigt og indeholder oplysninger, der er af blivende interesse; dog kan man ofte ikke lade være med at lægge mærke til, at en sådan artikel kunde være blevet fyldigere og navnlig nøjagligere og værdifuldere, hvis forfatteren havde skaffet sig adgang til flere og mere righoldige kilder, end dem, han har øst af, hvilke hyppigt navnlig består af mundtlig overlevering i forbindelse med skrevne optegnelser eller nogle arkivalier, som tilfældigt er faldne i vedkommendes hænder og som kun er brudstykker. Ofte har disse forfattere sikkert ingen anelse om, at der overhovedet er mulighed for at fremskaffe andre oplysninger om samme sag, langt mindre noget kendskab til, hvor yderligere oplysninger vilde være at søge. Der har derfor utvivlsomt været god grund for dansk historisk fællesforening til i sit lille tidsskrift *Fortid og Nutid* at lade fremkomme en række afhandlinger om forskellige arkiver og deres rette benyttelse, og der skal her gøres forsøg på kortelig at vejlede dem, der navnlig interesserer sig for historisk topografi, hvilke, som det fremgår af årbøgernes indhold, er særlig talrigt repræsenterede.

Topografens første forsøg drejer sig ofte om den egn, hvor han har levet og virket. Det er højst naturligt. Den egns historie kender man altid i det mindste noget til fra andres beretning, og stedets gravhøje, kirker, gårde osv. taler deres tavse sprog til os. Er interessen først vakt, gransker vi; men yderst sjældent, eller så at sige aldrig, vil vi på egnen selv kunne finde hjælpemidler til at komme tilbunds i sagen, for næsten alle kilderne er efterhånden inddragne i statens arkiver og biblioteker. Dér må vi altså hen, hvis vi vil have noget at vide; både de trykte kilder og de skrevne må vi gøre os bekendt med, men det kan ikke ofte nok gentages, at man bør begynde i biblioteket og bagefter vende sig til arkivet; man må nemlig lære at krybe, før man kan gå. I bibliotekerne er stoffet ganske anderledes let tilgængeligt, end det nogensinde kan blive i et

arkiv. Blot den omstændighed, at bibliotekerne navnlig indeholder trykte ting, gør dem lettere tilgængelige, for dér træffer man altså ikke den vanskelighed at skulle benytte værker, hvor selve læsningen af skriftegnene volder besvær. Hertil kommer, at den trykte litteratur kun medtager, hvad forfatterne eller udgiverne har ment der kunde tillægges nogen betydning; man finder altså her stoffet tildels sigtet og gjort let tilgængeligt gennem registre, mens man i et arkiv i reglen selv — ofte med stort besvær — må fremsøge guldkornene i store dynger af avner, i protokoller uden registre eller i pakker, over hvis indhold ingen fortegnelse findes. Endvidere er mangt og meget af det, der findes i arkiverne, og selvfølgelig hyppigt især det vigtigste, i tidernes løb blevet trykt og derved blevet meget lettere tilgængeligt i bogform, end det var som arkivale, ofte ganske vist kun i uddrag, men i så fyldige uddrag, at alt det væsentlige er kommet med; og skulde man endelig en enkelt gang nære tvivl om, at dette er tilfældet, kan man jo altid bagefter gå til arkivet for at efterse selve det originale sted.

Ved biblioteksstudierne må der iøvrigt bestemt skelnes mellem kildeskrifter og bearbejdelser eller, for at antyde forskellen, mellem bøger, der indeholder ord- og bogstavrette gengivelser eller omhyggeligt foretagne uddrag af officielle aktstykker o. lgn., øjenvidners beretninger om forhold og begivenheder, til en vis grad gengivelser af inskriptioner på bygninger og monumenter osv. på den ene side, og på den anden side bøger, der på grundlag af foretagne studier indeholder en fremstilling af historiske begivenheder ell. lign. De førstnævnte kan man benytte og citere som kilder, de sidstnævnte bør man i almindelighed kun bruge til orientering og vejledning. Begynderen vil gøre klogt i at lægge vel mærke til de — i reglen i noter — anførte kilder, da han derved ofte vil få farten af værker, der kan komme ham selv til nytte, og kan lære, hvorledes en omhyggelig gransker belægger sine påstande med beviser.

Det ligger i sagens natur, at der ikke her i enkelthederne kan gøres rede for, hvilke trykte kilder der står til rådighed for den, der vil anstille topografiske studier. Derom må man søge

oplysninger i de trykte bogfortegnelser, der står til publikums afbenyttelse i de større offentlige bibliotekers håndbiblioteker; hovedværket er det systematisk ordnede *Bibliotheca Danica*, der dog kun går til år 1830. Hertil slutter sig *Dansk historisk Bibliografi* af Erichsen og Krarup, der omfatter, hvad der er fremkommet til og med 1912. Endnu skal nævnes *Dansk Provinstopografi* af Heilskov og *Dansk Tidsskrift-Index*, der årlig udkommer siden 1915. Iøvrigt findes i bibliotekerne håndskrevne kataloger, og så er der jo læsesalens personale, med hvem man kan rådføre sig. Der er således rig vejledning for den, der vil gøre biblioteksstudier. Dog skal her eksempelvis nævnes nogle af de af topografen hyppigst benyttede værker.

Først må anføres Erslevs *Repertorium*, en fortegnelse over alle Danmarks breve (o: dokumenter) fra middelalderen (indtil 1450) med udtog af de hidtil utrykte og med henvisning til alle de forskællige steder, hvor de tidligere trykte findes. Af den latinske titel skal man ikke lade sig skræmme, da værket indeholder udtog af breve såvel på dansk som på latin. Gennem dette værk, der er forsynet med udtømmende sted- og personregistre, vil man altså få rede på alle Danmarks ældste bevarede breve. De ældste annaler og krøniker, beretninger om helgenes liv og levned, jordebøger m. m. vil man finde i det store værk *Scriptores Rerum Danicarum* (8 foliobind samt et stort registerbind). Da det er på latin, er det ikke enhvers sag at benytte det, men f. eks. for klosterhistorien er det uundværligt. Hertil slutter sig *Scriptores minores Historiæ Danicæ* (2 bd.) og *Vitæ Sanctorum Danorum*. Et hovedværk for den ældre tid er også *De ældste danske Archivregistraturer*, oprindeligt 4 bind, senere forøget med et stort dobbeltbind, helt igennem forsynet med fortrinlige registre. Nær beslægtede med disse registraturer er *Danske adelige Brevkister* og *Fru Eline Gøyes Jordebog*. — To andre for topografen særdeles værdifulde værker er de af rigsarkivet udgivne *Kronens Skøder*, hvoraf der hidtil er udkommet 2 bind, omfattende tiden 1535—1688, og *Kancelliets Brevbøger*, hvoraf der er udkommet 16 bind o: årene 1551—1626. En slags forløber for disse er *Kong Frederik den Førstes danske Registraturer*.

ter og *Danske Kancelliregistranter 1535—1550*. Alle disse værker spænder over hele landet, og de gøres let tilgængelige ved fylde registre, tildels både navne- og sagregistre. Andre lignende skrifter omfatter mere begrænsede områder, således Hübertz: *Aktstykker til Bornholms Historie*, den af O. Nielsen udgivne *Codex Esromensis* (Esrom Klosters Brevbog), det af samme udgivne *Kjøbenhavns Diplomatarium* (8 store bind og 2 registerbind), *Aktstykker udgivne af Fyens Stifts litteraire Selskab* (2 bind, der navnlig angår Fyn), Heises *Diplomatarium Vibergense*, indeholdende breve og aktstykker til Viborg bys og stifts historie, *Dueholms Diplomatarium*, der navnlig indeholder en mængde bidrag til Morsøs topografi, *Harsyssels Diplomatarium*, *Gamle jydsk Tingsvidner*, *Diplomatarium Flensborgense* (2 bd.), *Sønderjydske Skatte- og Jordebøger fra Reformationstiden* osv. osv. Alle disse værker nævnes kun eksempelvis og for at antyde, hvor mangfoldige kilderne er. — En særstilling indtager den bekendte *Kong Valdemars Jordebog* fra 1231, der dog må benyttes med stor Varsomhed af den ukyndige, da dens forståelse er så omtvistet, at der derom foreligger en hel litteratur. Angående kirker og kirkelige forhold er *Acta Pontificum Danica* (pavelige Aktstykker vedr. Danmark) 1316—1536 (6 bind med registre) og *Kirkehistoriske Samlinger*, en meget lang række bind, hovedværkerne. Dette sidste indeholder iøvrigt, ligesom mange andre lignende samlinger, afhandlinger og kilder mellem hverandre. I denne forbindelse kan også nævnes *Rørdams Danske Kirkelove*, 3 bind, der omfatter årene 1536—1683. Lovsamlingerne er i det hele taget kildekrifter af betydning, også for topografen, idet de ikke blot oplyser os om landets administrative inddeling i fortid og nutid, men f. eks. også giver oplysninger om tingsteder, markedspladser, færgesteder og mange lignende ting. De almindelige samlinger af forordninger og reskripter, love og bekendtgørelser tør forudsættes bekendte; de gøres tilgængelige gennem sagregistre og lovleksika. For tiden før enevælden har man Kolderup-Rosenvinges *Gamle danske Love*, et nu temmelig forældet værk, hvis afløser *Danmarks gamle Landskabslove med Kirkeloven* for nogle år siden er påbegyndt, og *Corpus Constitu-*

tionum Daniæ, der indeholder forordninger, recesser og andre kongelige breve, Danmarks lovgivning vedkommende 1558—1660. Endnu kan der her være grund til at henlede opmærksomheden på de to værker: *Danmarks Gilde- og Lavsskråer fra Middelalderen* ved C. Nyrop og *Danske Vider og Vedtægter* ved Bjerger og Søegaard; de danner begge en slags supplement til fortidens lovgivning.

Foruden i »Kirkehistoriske Samlinger« vil man i flere lignende periodisk udkommende skrifter finde en blanding af afhandlinger og kildekrifter, således at snart hine, snart disse forekommer i størst mængde, således i *Danske Magazin* (34 kvartbind, navnlig kilder), *Danske Samlinger* (12 bind), *Historisk Tidsskrift*, der siden 1840 har bragt et overordentlig righoldigt stof, navnlig i afhandlinger, og de fire tidsskrifter: *Antikvariske Annaler* (1812—27), *Nordisk Tidsskrift for Oldkyndighed* (1832—36), *Annaler for nordisk Oldkyndighed* (1836—63), hvortil der foreligger et udførligt registerbind, og *Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie* (fra 1866); i dettes årgange 1885 og 1910 findes oversigter over indholdet henholdsvis 1866—85 og 1886—1910. Alle disse spænder over hele landet; andre er derimod begrænsede til et mindre område, således *Samlinger til Egens Historie og Topographie*, der 1890 ophørte at udkomme efter at rækken var vokset til 10 bind, desværre uden registre (et håndskrevet register findes dog på Det kgl. biblioteks læsesal); *Samlinger til jydsk Historie og Topografi*, hvoraf der hidtil er udkommet 25 bind, *Fra Arkiv og Museum*, der er et lignende tidsskrift for øerne, *Historiske Meddelelser om København* (10 bind), *Sønderjydske Aarbøger* (1889 ff.) og alle de af de historiske amtsforeninger udgivne årbøger.

Mens alle disse er begrænsede lokalt, er andre værker begrænsede efter de specielle æmner, de omhandler. Således det nu meget forældede *Prospecter af danske Herregaarde* ved Richardt og Becker (20 bind), *Danske Herregaarde ved 1920* (3 bind), der kun til en vis grad har overflødiggjort hint, eller de på foranledning af ministeriet for kirke- og undervisningsvæsenet udgivne pragtværker, hvori de danske kirker behandles. I

denne forbindelse kan også nævnes sådanne værker som Begtrups *Beskrivelse over Agerdyrkningens Tilstand i Danmark* (7 bind, 1803 ff.), de af det kgl. landhusholdningsselskab tilvebragte *amtsbeskrivelser*, Krarups *Beskrivelse af Landbrugets Udvikling i Danmark fra 1835 til Nutiden* (6 bind), der ligesom Begtrups værk indeholder mange specielle gårdbeskrivelser i landbrugsmæssig henseende, og la Cours *Danske Gaarde*, der er bindstærkt, men ikke pålideligt; endvidere *Hofmans Foundationer*, et monumentalt værk, der udkom 1755—80 og i 11 store kvartbind indeholdt oplysninger om alle da eksisterende — tildels også før den tid forsvundne — legater o. lgn. I talrige noter giver det mange topografiske oplysninger, navnlig om kirker og herregårde, ligesom det er rigt udstyret med stamtavler m. m. — Dels som en fortsættelse af dette værk, dels som et register til det fremtræder *Repertorium over Legater og milde Stiftelser i Danmark* (6 bd.). Om mangt og meget, som det ellers kan være vanskeligt at få oplysninger om, kan man med held vende sig til tidens aviser, der dog først fremblomstrer i rigeligere mængde efter midten af det 18. århundrede (Kjøbenhavnske danske Post-Tidender 3: Berlingske tidende; Iversens og Hempels aviser i Odense; Jyske Efterretninger i Ålborg; Den Viborger Samler).

Selve den topografiske litteratur, der snart beskæftiger sig med en by, snart med et herred, nu med et sogn eller en herregård, nu med en kirke eller en skole, kan vi her ikke komme ind på; det må være tilstrækkeligt at opfordre enhver, der sysler med et topografisk æmne, til ikke at betragte *Danske Atlas*, der i sine 7, 1763—81 udkomne bind indeholder et fortrinligt billede af den tids Danmark, eller *Traps Danmark*, hvis 4. udgave nu udkommer, som sig uvedkommende. Enhver, der sysler med topografiske æmner, vil i disse værker — og i øvrigt også i de ældre udgaver af Trap, der nu er henholdsvis c. 75, 50 og 25 år gamle, samt i Traps *Hertugdømmet Slesvig*, der udkom 1864 — dels kunne finde mangt et nyttigt vink, dels ved dem kunne skaffe sig det fornødne overblik, dels finde talrige henvisninger til den trykte litteratur. Og glem så ikke, at ge-

neralstabens fortrinlige kort bør ligge foran den, der sysler med en større eller mindre egns historie, og at de bør sammenholdes med *videnskabernes selskabs kort*, der viser os, hvordan Danmark så ud omkring 100 år tidligere. Der findes også ældre kort, men de er i reglen meget mangelfulde.

Der turde hermed være skrevet så meget om den trykte litteratur, at det vil være tilstrækkeligt som vejledning for den, der har en god vilje til selv at arbejde sig videre frem. Men bibliotekerne indeholder ikke blot trykte bøger, men også håndskrifter (manuskripter). Man gør klogt i, samtidig med at man besøger biblioteket, at forhøre sig hos læsesalens personale om, hvorvidt der i manuskriptsamlingen, over hvilken der altid findes skrevne og undertiden også trykte kataloger, måtte findes noget, der kan være til oplysning om det spørgsmål, som man er kommet for at få klaret. Mangen flittig samlers arbejder nåede aldrig at blive trykte, men en del af dem havnede før eller senere i disse håndskriftsamlinger, hvis betydning tilstrækkelig viser sig i, at man idelig finder dem citerede i historiske arbejder. For det kongelige biblioteks vedkommende vil man i det trykte *Katälog over det store kongelige Bibliotheks Haandskrifter* I finde fortegnelse over, hvad der der findes vedrørende Danmarks topografi.

Trods alt, hvad der i bibliotekerne foreligger til oplysning om dansk historie og topografi, trods alt det arbejde, der navnlig i den sidste menneskealder er gjort for at få ved trykken mangfoldiggjort de skatte, der ligger i arkiverne, indeholder disse dog endnu sådanne mængder af både ubenyttet og ukendt stof, at de for bestandig vil blive det egentlige værksted for historikere af enhver art, lige fra den, der vil skrive hele landets historie, og til den, der blot ønsker at samle oplysninger om den plet jord, hvor han selv er født. Arkiverne er ganske udtømmelige, ti dag for dag forøges deres indhold.

Det danske arkivvæsen blev ordnet ved loven af 30. marts 1889, der bestemte, at der skulde oprettes et rigsarkiv, omfattende et hovedarkiv (i 2 afdelinger, hvoraf 1. afdeling navnlig skulde indeholde sager fra før enevældens tid og 2. afdeling det

følgende) og tre provinsarkiver (der senere fik navnet landsarkiver). Hovedarkivet, der i reglen kaldes rigsarkivet, skulde dannes af geheimearkivet og kongerigets arkiv samt alle andre af centraladministrationen fremgaaede arkiver, provinsarkiverne ved aflevering af embedsarkiverne i vedkommende provins m. m. Til disse skulde ogsaa de i provinsen udkommende dag- og ugeblade indsendes.

Der oprettedes saaledes et provinsarkiv i København for Sælland og Låland-Falster m. m., et i Odense for Fyn og et i Viborg for Nørrejylland. Efter genforeningen er hertil som en midlertidig foranstaltning oprettet et arkivdepot i Åbenrå og ved en lov af 1916 oprettedes Statens avissamling i Århus (se herom i »Fortid og Nutid« I side 238). De arkivmasser, der samledes i de nye arkivbygninger, saasnart disse var færdige til at tages i brug, blev her næsten allesammen for første gang gjorde tilgængelige for forskerne. Det var amtsarkiverne, retsbetjentenes og amtsforvalternes arkiver, bispe-, provste- og præstearkiver, rådstuearkiver, statens lærde skolers og kirkeinspektionernes arkiver m. m. Arkivpersonalerne tog straks fat på ordningen af hele dette store stof for at gøre det tilgængeligt, dels for administrationen, dels for de besøgende på læsesalene, men skønt der nu er arbejdet ufortrødent på det i mange år, er dog endnu ingenlunde alt gennemarbejdet. Dog har de historisk interesserede forlængst godtgjort, at de véd at sætte pris på, at der er åbnet dem et nyt arbejdsfelt, og besøget på læsesalene er blevet betydeligt.

Da al arkivordning går ud på at bringe embedernes protokoller og dokumenter tilbage i den organiske forbindelse, som udvikler sig af sig selv under det daglige arbejde på et kontor, hvilken forbindelse ofte i tidernes løb er blevet sprængt, og da som følge heraf arbejdet ogsaa må gå ud på at rekonstruere ældre arkiver, der har været knyttede til embeder eller institutioner, der er blevne nedlagte eller saaledes omkalfatrede, at deres arkivalier har måttet spredes til forskællige sider, kan man kun fuldtud benytte et arkiv, når man er grundig inde i fortidens og nutidens forvaltningsgrene, kender de til enhver tid bestående

verdslige og gejstlige embedsområder — de militære arkiver lades her ude af betragtning — og ved, hvilke forskællige dele af forvaltningen der til enhver tid påhvilede enhver embedsmand. Som regel vil kun den, der i mange år har syslet i et arkiv, kunne tumle alle disse spørgsmål, og det kan derfor ikke noksom tilrådes de besøgende så at sige at gøre en af arkivets personale til sin fortrolige. Det skulde synes overflødigt at gøre denne bemærkning, men erfaring viser, at mangen besøgende — og i reglen de mest ukyndige — generer sig for at røbe sin uvidenhed på dette dog så specielle område og derfor ikke får ret meget ud af sine studier, når han ikke ligefrem af omstændighederne nødes til at tage mod hjælp. På ethvert arkivs læsesal burde der derfor med store bogstaver stå: Spørg Dem for. Det er jo ikke nok at tro, at man ved besked; man må være sikker i sin sag. Hvem tænker vel f. eks. nu på, at han for at få en oplysning om Skælskør fra 1798 ikke skal søge i Sorø amts arkiv, men i Sællands stiftamts, idet købstæderne tidligere ikke sorterede under amtmanden men under stiftamtmanden, eller hvor mange er der vel, som ved, at Hindsholm forhen regnedes til Salling herred og lå under Nyborg amt, skønt Bjærge herred lå under Odensegårds amt, og at øen Læsø i næsten hele det 18. århundrede i verdslig henseende hørte til Hald amt og i gejstlig henseende sorterede under Viborg stift indtil for nogle menneskealdere siden, og af den slags ikke selvindlysende forhold er der mange.

Der findes i den trykte litteratur ingen samlet oversigt over de utallige forandringer, der i tidernes løb er foregået i henseende til Danmarks centrale og lokale administration, men der foreligger dog adskillige gode hjælpemidler til at skaffe sig underretning om de vigtigste dele af denne. For centraladministrationens vedkommende er forholdene som bekendt for enevældens tid meget lidt indviklede, idet alle de tråde, der forbandt landets enkelte dele med centrum, løb sammen i danske kancelli, men fra 1660 bliver forholdet et helt andet, idet der opstår flere kollegier, hvoraf nogle snart forsvinder igen, andre består i lang tid; og alt som kollegiernes forretninger vokser,

fordeles de på forskellige kontorer, snart efter saglige, snart efter topografiske delingslinjer. Og ved siden af de egentlige kollegier opstod direktioner og kommissioner, til hvem visse grene af administrationen blev overdraget. Det blev et indviklet apparat, som det er vanskeligt at finde rede i for den, der ikke i årevis har været nødt til at sysle med det. Der foreligger heldigvis en samlet oversigt over hele dette maskineri i de af rigsarkivet udgivne værker *Den civile Centraladministrations Embedsetat 1660—1848* og *Civile Direktioner og Kommissioner samt andre overordnede Myndigheder under Enevælden*. Hertil slutter sig endvidere *Den civile Centraladministration 1848—1893* og *1894—1913*, men da arkivalier fra en så ny tid sædvanlig ikke vil være tilgængelige for offentligheden, vil disse sidste ikke kunne siges at have synderlig interesse i denne forbindelse.

En bekvem oversigt over det af denne administration fremgæede arkivmateriale har man i en lille bog fra 1923: *Rigsarkivet og Hjælpebidlerne til dets Benyttelse*, men den medtager kun, hvad der stammer fra tiden før 1848 og kun, hvad der findes i hovedarkivet. Et — dog ikke udtømmende — Sagregister letter bogens benyttelse, og for den, der vil anstille mere omfattende arkivundersøgelser, vil den være en udmærket håndsrækning, men trods bestræbelserne for at gøre den så kort og overskuelig som muligt, turde den være temmelig besværlig at gribe til for den, der kun kommer på arkivets læsesal (åben hver dag kl. 10—5) for at sysle med et stærkt begrænset topografisk spørgsmål. Her skal derfor i størst mulig korthed gives lidt vejledning for sådanne besøgende.

Det skal da først bemærkes, at egentlige arkiver kan man strængt taget ikke tale om før omkring reformationstiden. Hvad der er bevaret fra en tidligere tid, er næsten altid kun brudstykker, navnlig samlinger af dokumenter på pergament og — fra en noget senere tid — på papir, især sådanne, der begrundes et retskrav, såsom skøder, pantebreve, tingsvidner, testamenter o. lgn. Som ovenfor omtalt, er en overordentlig stor del af disse nu trykt, og de er således lettere tilgængelige i bibliotekerne end i arkivet. Iøvrigt må det bemærkes, at ingen-

lunde alt, hvad der findes i rigsarkivet, er sager, der er fremgaaede af centraladministrationen, idet der der ogsaa er samlet mange privatarkiver fra ældre og nyere tid, saa at sige lige op til dato. De ældre sager var tidligere ordnede efter forskellige principper. Der var den i topografisk henseende meget vigtige *Topografisk Samling på Pergament* og ligeledes en *Topografisk Samling på Papir*; der var samlingerne: *Danmark, Sælland og Møen, Fyn og Smålandene, Nørrejylland* og *Domme og Tingsvidner* m. fl. Alle disse samlinger, som man i ældre værker ofte vil finde citerede, er nu opløste og dokumenterne henlagte efter mere moderne principper, idet de er blevet samlede i »arkiver«. På rigsarkivets læsesal findes en kronologisk fortegnelse over dem, der viser, hvor de tidligere har ligget og hvor de nu findes. Afskrifter af de allerfleste af dem findes iøvrigt i det bekendte *Langebeks Diplomatarium*, af hvilket en lang række bind (tiden 1451—1560) findes på læsesalen. De fyldige registraturer over de gamle opløste samlinger vil man ofte med stor nytte kunne rådføre sig med; de såvel som talrige andre skrevne arkivregistraturer, som er tilgængelige for publikum, der ikke bør undlade at benytte dem, findes ogsaa på læsesalen.

Når vi når frem til reformationstiden, forandres forholdene, idet der i danske kancelli var begyndt at vokse et virkeligt arkiv frem, da man begyndte at føre protokoller over de udgaaede kongebreve, såvel over de såkaldte åbne breve (i »Registre«) som over de lukkede breve (i »Tegnelser«). Over det arkiv, der således voksede frem, vil man finde en — dog nu forældet — registratur i *Vejledende Archivregistraturer I*, hvor man ogsaa har en redegørelse for forretningsgangen i danske kancelli. De i registre og tegnelser indførte kongebreve foreligger nu indtil 1626 trykte, dels fuldstændig, dels i uddrag i de ovenfor omtalte trykte kilder (»Kancelliets Brevbøger« m. m. og i de i fortalen til første bind af dette værk side II nævnte værker), og de vil altsaa nu i reglen ikke benyttes i rigsarkivet men i bibliotekerne; for den følgende tid må man jo derimod ty til de originale brevboøger, og der skal derfor gøres opmærksom på, at de er inddelte i rækker efter landsdelene, hvilket gør dem lettere

tilgængelige for den topografiske forskning. I hvert bind er der alfabetisk register.

Da der her ikke kan gåes i enkeltheder, må det iøvrigt overlades til enhver ved hjælp af den nævnte trykte registratur at finde de sager, han mener at kunne få brug for, men da *lensregnskaberne* ikke er medtagne i denne registratur, skal der her udtrykkeligt gøres opmærksom på, at disse ofte i topografisk henseende kan gøre ypperlig fyldest (se herom i »Fortid og Nutid« I side 141 ff.), ligesom *dombøgerne* (registraturen side 193), der dog, skønt de er forsynede med registre, må betegnes som en vanskelig tilgængelig kilde, når man ikke har et fingerpeg om, hvor man skal søge. En ikke ringe del af dommene foreligger dog trykt, dels i *Udvalg af gamle danske Domme*, 4 bind, der slutter med året 1596, dels i *Samling af Kongens Rettertings Domme*, 2 bind, der omfatter årene 1595—1614. Til bægge disse værker er der forskællige registre. — Også Højesterets arkiv findes indtil c. 1860 i rigsarkivet, men uheldigvis mangler dombøgerne for det 18. århundrede; disse erstattes dog til en vis grad af de bevarede voteringsprotokoller.

Skønt danske kancellis arkiv indtil 1660 er et ret lille arkiv, indeholder det dog uvurderlige skatte såvel for den almindelige som for kulturhistorien, både for personhistorikeren og for topografen, og dets værdi forøges ved, at der iøvrigt er så få arkivalier bevarede fra denne temmelig fjærne fortid. Anderledes bliver forholdet efter 1660, da kollegiernes arkivmasser efterhånden svulmer meget op og kommer til at indeholde mere og mere stof af mindre værdi, samtidig med at de arkiver, der nu findes samlede i landsarkiverne, begynder at gøre sig gældende i stadig højere grad. Det siger sig selv, at der i en kortfattet anvisning som nærværende slet ikke kan være tale om at udpege alle de protokol- og pakkerækker i rigsarkivet, hvorfra topografen må hente sit stof, men kun om at give nogle ganske korte antydeinger.

De to vigtigste arkiver her er danske kancellis arkiv og rentekammerarkivet.

Danske kancelli havde navnlig de sager under sig, der nu

er fordelte til ministerierne for kirke- og undervisningsvæsenet og justitsministeriet. Trykt registratur over dets arkiv findes i »Vejledende Arkivregistraturer« I side 196 ff. Af denne vil det ses, at der stadig føres flere rækker »registre« og »tegnelser«, indeholdende henholdsvis de kongelige åbne og lukkede breve. Inddelingen efter landskaber er bevaret, og der findes særdeles brugbare registre i hvert bind. Til hver protokolrække slutter sig pakker med koncepter og »indlæg«, som man ikke bør lade upåagtede, da indlægene består af ansøgninger, betænkninger, erklæringer osv., der ofte for forskeren kan indeholde fuldt så gode oplysninger, som det på dem baserede kongebrev, der findes indført i vedkommende brevbog. Af disse bilag til protokollerne er dog i årenes løb overordentlig mange kasserede, hvorom henvises til ovennævnte arkivregistratur side 148 ff. — Fra år 1800 deltes forretningerne i danske kancelli mellem flere departementer, navnlig ét kirke- og skoledepartement og flere justits- og politidepartementer, der delte sagerne mellem sig efter topografiske hensyn. At der herefter måtte ske en forandring med den gamle måde at føre »registre« og »tegnelser« på, følger af sig selv.

Rentekammeret, der oprindeligt hed skatkammeret, svarer i sit forretningsområde nogenlunde til et finans-, indenrigs- og landbrugsministerium, men dets mangeartede forretninger fordeltes efterhånden på flere kollegier, navnlig *kommercekollegiet* og *generaltoldkammeret*, hvis virkefelter er antydet i deres navne. En trykt registratur over disse kollegiers arkiver findes i »Vejledende Arkivregistraturer« II og III. Af disse registraturer vil det ses, hvilke umådelige arkivmasser der har samlet sig i disse kollegiers arkiver, og hvor umuligt det er med få ord at give detailleret anvisning på, hvorledes en uøvet forsker skal finde sig til rette i alle disse labyrinter. Det gælder derfor her, mere end noget andet sted, at man må spørge sig for hos det tjenstgørende personale på læsesalen. En hovedregel for henlæggelsen af sagerne i disse kollegier er, at de ikke, som i danske kancellis arkiv, lægges efter sagerens brevnumre (o: som bilag til den fra kancelliet udgæede skrivelse), men efter journalnum-

mer (o: efter det nummer, sagen får i journalen, når den indkommer til kollegiet). Man begyndte dog ret sent i rentekammeret at føre journaler (først 1740); for den tidligere tid volder det derfor vanskelighed at finde, hvad man har brug for. Hvis den indkomne sag var af den art, at kongen selv skulde resolve i den, hvilket i begyndelsen var tilfældet med endog meget ubetydelige sager, vil den dog i reglen let kunne opspores, da der fra 1720 findes særdeles gode gamle kontorregistre til resolutionsprotokollerne og for den foregående tid (1660—1719) under udarbejdelse er en registratur over alle forefundne kgl. resolutioner, der bliver forsynet med alfabetisk register, og når man herigennem har fået hold på sagen, vil det ikke være vanskeligt at fremdrage dens øvrige akter, f. s. v. de er bevarede; men ofte vil man kunne undvære disse, da kongens resolution er påtegnet en udførlig forestilling, hvori sagens omstændigheder er fremstillet. I rentekammeret ekspederedes iøvrigt sagerne gennem en hel række kontorer, navnlig renteskriverkontorer for visse topografiske områder, hvilket i høj grad letter arbejdet for den, der søger oplysninger om en bestemt lokalitet. Da det var statens materielle anliggender, rentekammeret og de deraf fremgæede eller dermed beslægtede kollegier beskæftigede sig med, er disses arkiver af største vigtighed for den, der sysler med topografiske æmner. I rentekammeret udarbejdedes matriklerne, dér opsamledes forarbejderne til disse, gennem rentekammeret udfærdigedes skøder på kronens gods, kro-, brænderi- og møllebevillinger, bevillinger på udstykning og sammenlægning af gårde, derfra administreredes skov- og jagtvæsenet, for saa vidt det ikke var henlagt under overjægermesteren eller overforstmesteren (jvfr. Vejledende Arkivregistraturer II side 166 ff.) osv. Resultaterne af talrige kommissioners undersøgelser findes også samlede dér. I enevældens tid nedsattes der nemlig idelig kommissioner, som skulde undersøge eller forberede sagerne. Kunde bønderne på Møen ikke svare landgilde, ønskede man at kolonisere de jyske heder, var der uorden med de kongelige fiskerier i Nordsælland eller opstod der tvivlsmaal angående det vigtige fiskeri i Limfjorden, var der uenighed om,

hvorvidt en ejendom hørte under det ene eller det andet opperbørselsdistrikt, skulde der pålignes nye skatter, vilde kongen foretage et mageskifte osv., nedsattes der en kommission til at foretage de fornødne undersøgelser. Omkring en sådan kommission kunde der samle sig ret anselige arkiver; snart indsendtes disse, hyppigere en beskrivelse af forretningen til vedkommende kollegium, hvor de nu kan være til overordentlig nytte ved historiske og topografiske undersøgelser. I »Vejledende Arkivregistraturer« vil man finde en fortegnelse over sådanne og mange andre vigtige sager under betegnelsen »Diverse dokumenter«, ordnede efter topografiske og andre hensyn, hvorved oversigten lettes. Rentekammeret har iøvrigt i de senere år været genstand for en grundig omordning, hvorved den trykte registratur er blevet mindre brugelig, men i reglen vil dog sager, der rekvireres efter den, kunne skaffes tilveje; alligevel gør man rettere i at benytte den nye seddelregistratur, der findes på læsesalen.

Inden vi forlader rentekammerarkivet og de dermed beslægtede kollegiers arkiver, skal endnu kun nævnes de utallige rækker af regnskaber, der indsendtes til revisionskontorerne for at revideres. En fortegnelse over disse findes i den ovennævnte bog, »Rigsarkivet og Hjælpemidlerne til dets Benyttelse« s. 97 ff. Skønt de er af stor betydning for mange spørgsmåls afgørelse, er de — navnlig af pladshensyn — udeladte i de trykte registraturer. Om amsregnskabernes benyttelse som historisk kilde findes en artikel i »Fortid og Nutid« IV side 1 ff. Der kan muligvis også være grund til udtrykkelig at henlede opmærksomheden på pakkesagerne angående den store mængde hovedgårde og andre faste ejendomme, der i pengekrisens tid overtoges af statskassen (se »Vejledende Arkivregistraturer« III side 168 ff.), og på den store samling af jordebøger, der findes specificerede i »Vejledende Arkivregistraturer« II side 29 ff. Her findes også nævnt matriklen af 1662; de øvrige matrikler (af 1664, 1688 og 1844), der er uundværlige hjælpemidler ved talrige topografiske undersøgelser, og forarbejderne til dem, findes ikke i rigsarkivet men i Matrikkelsarkivet. En udførlig vejled-

ning til deres benyttelse findes i »Fortid og Nutid« II side 1 ff., hvormed bør sammenholdes artiklen »Dansk Landsbyhistorie 1844—1600« (smst. IV side 147 ff.).

Det kan fremsættes som en almindelig regel, at undersøgelser angående lokaliteter på landet som oftest skal foretages i rentekammerarkivet, mens derimod købstadsforhold snarest oplyses gennem danske kancellis og kommercekollegiets arkiv; men derfra er der dog adskillige undtagelser. Således er kirke- og skolesager altid gæede gennem kancelliet eller gennem de af det udsondrede myndigheder (se »Rigsarkivet« side 23), mens derimod f. eks. todsager altid må søges i rentekammeret eller generaltoldkammeret uden hensyn til, om de angår by eller land.

Som ovenfor nævnt oprettedes der ved lov af 30. marts 1889 tre proviansarkiver (landsarkiver), hvortil de lokale arkiver skulde afgives, og der gjordes opmærksom på, at man for at benytte disse arkivmasser først og fremmest måtte skaffe sig et overblik over, hvilke verdslige og gejstlige inddelinger landet gennem tiderne har haft. Der foreligger nu i den trykte litteratur ingen samlet fremstilling heraf, men dog en del gode hjælpemidler til at danne sig et begreb om de talrige forandringer, der har fundet sted.

Først bør nævnes Arent Berntsens fortjenstfulde værk fra midten af det 17. århundrede *Danmarckis oc Norgis fructbar Herlighed*, i hvis første del der udførlig gøres rede for rigets daværende inddeling i lande, stifter, sysler, len osv. *Sysselinddelingen* er iøvrigt behandlet i et særligt arbejde af O. Nielsen. Om lenene findes oplysninger i de to værker af Erslev *Danmarks Len og Lensmænd i det sextende Aarhundrede (1513—1596)* og *Danmark-Norges Len og Lensmænd 1596—1660*. Nærmest at betragte som en fortsættelse af disse er Blochs *Stiftamtmand og Amtmand i Kongeriget Danmark og Island 1660—1848* og Bruuns *Danmarks Amtsforvaltere 1660—1848*, der dog ikke gør nøje rede for de forskellige amtsstuedistrikters område. Om pastoraterne får man oplysninger gennem de forskellige *præstehistorier* — navnlig Wibergs — og stifternes områder har jo i det væsentlige været uforandrede gennem tiderne; dog må det erindres, at

Lolland-Falsters stift 1803 blev udskilt af Fyns stift. Med provstierne er der derimod foregået overordentlig store forandringer, idet oprindelig hvert herred udgjorde et provsti — undertiden var dog to sammenlagte. Så bestemte en forordning af 1806, at der i hvert amt kun skulde være én provst — en amtsprovst. Forordningens bydende gennemførtes dog kun langsomt og ofte således, at et amt deltes mellem flere amtsprovster, navnlig ofte to, og inden amtsprovstier var oprettede hele landet over, opgav man helt tanken og gik over til distriktsprovstier, bestående af 2—3 herreder. Disse har tildels holdt sig til vor tid, dog således, at der har været en tendens til at gøre provstierne mindre. — *Hof- og statskalenderne* kan iøvrigt rådspørges, naar der ønskes oplysninger om landets administrative inddelinger, men de går kun tilbage til omkring midten af det 18. århundrede, de ældste årgange er meget magre og de er ret langt op i tiden temmelig upålidelige. Om herrederne og birkerne fåes de pålideligste oplysninger gennem de i hvert landsarkiv værende *skrevne fortegnelser over magistratspersoner og retsbetjente* i vedkommende landsdel fra 1660—1848 (kopier af dem alle findes i hovedarkivet). Af disse vil det ses, at forandringerne har været meget omfattende; oprindelig udgjorde hvert herred eller birk én retskreds, i Christian den femtes tid fandt en stor forandring sted, hvorved mange af de jurisdiktioner, der bestod lige til den store retsreform fandt sted, fremstod, men mange af birkerne overlevede denne omlægning, nye kom til, og først langt ned i det 19. århundrede forsvandt de fleste af disse.

Af det ovenfor anførte vil det tydeligt fremgå, at antallet af de embedsarkiver, der opbevares i landsarkiverne, er meget stort, og at de er af højst forskellig art. Der lader sig derfor ikke give almindeligt gældende regler for, hvorledes en historisk-topografisk undersøgelse skal drives; de spørgsmål, der kan rejses, er så mangfoldige, de veje, ad hvilke man kan gå frem, så forskelligartede, at kombinationerne bliver utallige, og den omstændighed, at de lokale arkiver ofte har lidt meget af tidens tand, idet sagerne ved at opbevares på fugtige steder er smuldrerede hen, ved at henligge på brandfarlige steder er gåede til-

grunde ved ild, ved at flyttes fra sted til sted er blevne splittede ad, bevirker, at just de arkivalier, man helst skulde bruge, ofte ikke er tilstede, hvorfor man ad omveje må søge de oplysninger, som ellers vilde kunne findes på den slagne vej. Hertil kommer, at mens man i centraladministrationens arkiver ofte på ét sted vil finde mange oplysninger om samme sag eller i hvert fald den sag, der er tale om, fyldigt belyst ved ansøgning, bilagt med erklæringer og betænkninger fra de øvrighedspersoner, den på sin vej har passeret, vil man i de lokale arkiver ofte være henvist til møjsommeligt at følge en sag fra det ene arkiv til det andet for at få samlet alt, hvad der ved en given lejlighed er kommet frem om den. Ønsker kancelliet f. eks. oplysning om en kirke, skriver det til vedkommende stiftsøvrighed, denne skriver til provsten, han igen til præsten. Præsten udtaler sig, provsten erklærer sig, stiftsøvrigheden ligeledes, og sagen vender tilbage til kancelliet, hvor man altså kan vente at finde den samlet. Men findes den ikke dér, eller sidder man ude i et landsarkiv og ønsker at undersøge sagen, så må man have vedkommende embedsmænds journaler og kopibøger frem, følge sagen gennem dem og eventuelt efterse, om ikke dele af sagen skulde findes i de tilhørende journalpakker.

Da det afhænger af en sags art og beskaffenhed, ad hvilke veje den således vandrer, må det i hvert enkelt tilfælde afgøres, hvor oplysninger om den skal søges, og det bliver i reglen arkivmanden, der må give anvisning i den henseende. Som almindelig vejledning kan her kun gives en ganske kort oversigt over de for topografen vigtigste arkiver, der er samlede i landsarkiverne, og hvad der i hvert af disse findes af særlig interesse for det topografiske studium; en sådan oversigt er så meget mere fornøden, som der aldeles ingen trykte registraturer findes over disse arkiver. Derimod vil man ved hvert landsarkiv finde talrige skrevne registraturer, og over de arkiver, der endnu ikke er blevne registrerede, siden de afleveredes, vil der i hvert fald findes afleveringsdesignationer, der dog ofte er lidet tilfredsstillende.

Landsarkiverne indeholder da:

1) *Landstings- og landsoverretsarkiver.* Ved den tid, her nærmest er tale om, fandtes der i Danmark 5 landsting, nemlig et for Sælland og Møen, et for Låland og Falster, et for Fyn og Langeland, et for Nørrejylland og et for Bornholm. Landstinget var som bekendt overret for en landsdel, dog således, at visse købstæder havde landstingsret, hvorfor der fra dem ikke appelleredes til landstinget, men til højesteret, og således, at landstinget i visse sager var første instans. Da mange af de til landstinget indstævnedede sager drejede sig om ejendomstrætter, vil der i justitsprokollerne med tilhørende irettelagte dokumenter og dombøger ofte kunne findes værdifulde topografiske oplysninger, men de vil være vanskelige at fremdrage, når man ikke har et bestemt holdepunkt for eftersøgningen. Langt vigtigere er dog landstingenes skøde- og pantebøger, vel den vigtigste topografiske kilde, der findes i landsarkiverne. Skøde- og pantebøger er for topografen omtrent det samme, som kirkebøgerne er for genealogen og personalhistorikeren, hvorfor det var i høj grad uheldigt, at disse vigtige protokolrækker tidligere i almindelighed var unddragne afleveringspligt til landsarkiverne, en fejl, der dog nu er rådet bod på. Når landstingenes straks indkom hertil, var grunden den, at læsning af skøder o. lgn. ved landstingene ophørte 1805, indtil hvilket år alle skøder på frit gods (adelige sædegårde med tilliggende) skulde læses der. Denne bestemmelse overholdtes dog ingenlunde strængt, idet man allerede længe før 1805 kan finde skøder på sådanne ejendomme læste ved herredstingene, ligesom skøder på ufrit gods ofte læstes ved landstingene. Benyttelsen af Fynbo landstings skøde og pantebøger lettes ved de af Rasmussen Søkilde udgivne uddrag af dem. — Landstingene ophævedes ved forordningen af 25. januar 1805 (Bornholms dog først ved plakat af 29. juni 1813) og erstattedes af 2 landsoverretter, en for Nørrejylland og en for den øvrige del af landet. Disse overretters arkiver kan ligesom landstingenes gennem sager om faste ejendomme give topografiske oplysninger.

2) *Stiftamts- og amtsarkiver.* Under stiftamtændene sorterede alle stiftets købstæder, indtil den store amtsomlægning

fandt sted i slutningen af det 18. århundrede. Indtil den tid havde de øvrige amtmænd altså intet med købstædernes forhold at gøre, og det må erindres, at i henhold til grevernes og friherrerens privilegier af 1671 var disses allodial- og feudalgods unddraget såvel amtmændenes som amtsskrivernes embeds-område.

Da stiftamtmanden i reglen tillige var amtmand i et eller flere amter, findes der ofte ikke noget særligt stiftamtsarkiv, idet han har brugt fælles journaler og kopibøger til alle sine forretninger. Dog findes jævnlig særlige købstadsjournaler og kopibøger samt journaler og kopibøger for landet, ligesom købstadsbreve ofte er henlagte købstadsvis, brevene fra landet jurisdiktionsvis. Stiftamtmænd og amtmænd var i mange forhold kun et bindeled mellem den lavere verdslige embedsstand og befolkningen på den ene side og centraladministrationen på den anden side. Mange af de breve, der indkom til dem, gik derfor videre med deres erklæring eller betænkning, der ofte findes indført i særlige kopibøger, ligesom mange breve fra centraladministrationen fra amterne sendtes videre til rette vedkommende. Korrespondancesagerne er det, der fylder mest i et amtsarkiv; de er ofte gjort lettere overskuelige ved at være samlede i rækker af kgl. reskripter, kancellibreve, rentekammerbreve, breve fra andre kollegier og breve fra forskællige, hvilke sidste ofte igen er fordelte på den ovenfor antydede måde; men der er dog mange andre arkivalier i et amtsarkiv, da amtmændenes forretninger var meget forskelligartede. Her skal blot peges på, at amtmændene forrettede skifterne på landet efter proprietærer, forpagtere, retsbetjente, selvejere m. fl., indtil plakaten af 13. decbr. 1793 bestemte, at deres skiftejurisdiktion efterhånden skulde overgå til herredsfogderne. Amtmændenes skifteprotokoller er af største vigtighed for kultur- og personalhistorien, men også for topografien er de en kilde af stor betydning. For den, der sysler med købstadshistorie, er de taksationsforretninger, der i henhold til brandforsikringsanordningen af 13. januar 1761 hvert tiende år skulde foretages over alle købstædernes bygninger, og som skulde udfærdiges i tre eksemplarer, hvoraf

et forblev i byens arkiv, et indsendtes til stiftamtmanden (senere amtmanden) og et til kommercekollegiets arkiv, af stor interesse, da der ingensteds findes samlet fuldstændigere oplysninger om købstadsejendomme. I anordningen bestemtes, at også landbygninger kunde forsikres i denne brandforsikring for købstadsbygninger; man kan altså her også søge oplysninger om sådanne (jvfr. iøvrigt nedenfor side 25) — Landvæsenskommissionsprotokollerne, der også i topografisk henseende er af stor værdi, afgives kun undtagelsesvis til landsarkiverne. — Amtsarkiverne begynder i reglen ikke før omkring år 1700.

3) *Amtsforvalterarkiver.* I disse findes bl. a. skattekøb- og pantebøger, gennem hvilke man, når man ikke har adgang til vedkommende skøde- og pantebøger, kan følge landejendommens skiftende ejere, men rigtignok uden at få oplysning om, hvorledes de kommer fra én hånd over på en anden. De begynder iøvrigt i reglen ikke før omkring år 1800. Vigtigere er de gamle matrikler, der ofte findes, og den samling af de fra rentekammeret modtagne udstykningsbevillinger og -approbationer, der i reglen er bevaret i hvert amtsforvalterarkiv på en let tilgængelig måde. Man vil ganske vist kunne finde de samme i rentekammerarkivet, men de er lettere at få overblik over i et lille arkiv end i et, der omfatter større landsdele.

4) *Rytterdistriktsarkiver.* Regimentsskriveren var en slags amtsforvalter i de af Frederik den fjerde oprettede rytterdistrikter. Om det gods, der var henlagt under rytterdistriktet, findes gode oplysninger i arkivets jordebøger, sessions-, fæste- og skifteprotokoller. De sidste giver dog naturligvis navnlig oplysninger om beboernes forhold. Længe før rytterdistrikternes tid var der iøvrigt til rytterhold udlagt en mængde kongeligt gods — i reglen meget spredt — som også administreredes af regimentsskriverne, men af disses arkiver er kun ganske få nogenlunde fyldigt bevarede.

5) *Herreds- og birke- samt byfogedarkiver.* Fra tiden før den ovenomtalte store sammenlægning i Christian den femtes tid er der i reglen kun bevaret tingbøger. Disse må karakteriseres som ret vanskeligt tilgængelige kilder — bl. a. også, fordi

skriften lægger den uøvede hindringer i vejen — men til gengæld lønner det i høj grad umagen at give sig rigelig tid til at udnytte det i disse indeholdte, hidtil saa lidet benyttede, men overordentlig vigtige stof. Desværre er store masser af dem i tidens løb gåede til grunde, men fra mange herreder og birker er de dog bevarede i ret anselige mængder, om end sjældent i sluttet række; for enkelte jurisdiktioners vedkommende rækker de tilbage til tiden før 1600, oftere begynder de dog en del senere. De giver oplysninger om en stor mængde forskelligartede ting, om steder, om personer, om forhold, om herredets almindelige og om dets specielle historie. Gennem optagne tingsvidner, gennem ejendoms- og skæltrætter gives der hyppigt meddelelser om tildragelser, der ligger forholdsvis langt tilbage i tiden, arvetrætter kan give anledning til, at der opstilles hele små stamtavler over herredets og omegnens slægter; har sandflugten strøget hen over markerne, afhjemles der synsforretninger over den skade, de har lidt, er der forøvet skovtyveri, eller kan bønderne ikke få deres svin fedede i skovene, vidnes der til tinge om skovens tilstand, har fjenden været i landet, optages der syn over den skade, beboerne har lidt, over hvad fjenden har røvet fra dem, eller over hvorledes kirkerne er blevne medhandlede. Om ulvenes hærgen, om troldkvindernes gale streger, om overfald og mord, om alt, hvad livet fører med sig — dog navnlig dets skyggesider — kan man vente at finde oplysninger i tingbøgerne. Den, der ønsker at se, hvor forskelligartede fund man kan gøre i disse kildekrifter, vil bedst erfare det ved at blade lidt i Klitgaards beskrivelse af Hvetbo herred.

Det må dog erindres, at mange af de sager, der i tingbøgerne findes oplysninger om, kan forfølges videre ad forskellige veje, idet en sag jo kunde — og i visse tilfælde skulde — appelleres til højere ret, først til vedkommende landsting og eventuelt til den til enhver tid bestående højesteret. Ligeledes kan et tingsvidne foranledige ekspeditioner inde fra centraladministrationen. Ønsker f. eks. bønderne nedsættelse i landgilde eller hartkorn (og de deraf flydende hartkornsskatter) på grund af

sandflugt, lader de optage et tingsvidne om den skade, de har lidt, vedkommende amtmand sender det med sin erklæring til rentekammeret, og gennem dette udfærdiges kongens resolution i sagen. Når en sådan sag er af forholdsvis gammel dato (f. eks. fra det 17. århundrede), vil der nu i reglen intet kunne findes om den i amtets arkiv, men i danske cancellis eller rentekammerets arkiv vil den kongelige resolution med bilag i reglen kunne skaffes tilveje.

Når man ind i det 18. århundrede, bliver retsbetjentarkiverne efterhånden fyldigere. Her skal særlig fremhæves auktionsprotokollerne, af hvilke man kan få oplysninger om solgte ejendomme — og det må fremhæves, at ingenlunde ethvert skøde, der udstedtes af auktionsretten, blev tinglæst — samt skøde- og panteprotokollerne, der findes i landsarkiverne til omtrent midten af forrige århundrede, for enkelte jurisdiktions vedkommende endog til 1870. Om købstædernes skøde- og panteprotokoller findes en vejledende artikel i »Fortid og Nutid« (VI side 32 ff.). Skifteprotokoller vil man i byfogedarkiverne ret jævnlig finde lige fra omkring midten af det 17. århundrede — skønt de egentlig hører hjemme i rådstuearkiverne —, hvorimod herredsfogderne intet havde med skifterne at gøre, før de lidt efter lidt i henhold til plakaten af 13. december 1793 overtog den skiftejurisdiktion, amtmanden tidligere havde haft, og senere ligeledes provsternes og godsernes.

6) *Rådstuearkiverne* indeholder de af magistratens administration af købstadens anliggender fremgaaede arkivalier; de har altså som regel kun værdi for den, der sysler med vedkommende bys specielle historie. For de mindre byers vedkommende er i reglen lidet eller intet af ældre dato bevaret, men for de vigtigere byers ofte desmere og ofte delvis tilbage til reformations-tiden. Som ovenfor bemærket havde en del byer landstingsret, hvilket vil sige, at de af byfogden afsagte domme ikke appelleredes til vedkommende landsting, men til borgmestre og råd og derfra lige til højesteret. Deres landstingsret ophævedes, da der 1805 oprettedes landsoverretter (se ovenfor). Københavns råd-

stuearkiv er ikke afleveret til landsarkivet; det findes på rådhuset.

7) *Branddirektoraternes arkiver*, der begynder år 1800, er afleverede til c. 1875. De vigtigste protokoller her er brandtaksationsprotokollerne, der indeholder omhyggelige beskrivelser af alle de bygninger, som forsikres, og de er altså af stor værdi for dem, der studerer bygningshistorie (se »Fortid og Nutid« I side 185 ff.). Disse arkiver omfatter imidlertid kun landbygningerne; de tilsvarende oplysninger om bygninger i København og Købstæderne må derfor søges andensteds. *Direktionen for Københavns brandforsikring* har til landsarkivet i København afleveret brandtaksationer for københavnske bygninger 1731—1908. Brandforsikring af købstadsbygninger (og af landbygninger før 1800) må søges i vedkommende rådstue- og stiftamtsarkiver (se side 22).

8) *Stiftsøvrigheds- og bispearkiver*. Stiftamtmanden og bispem (∴ stiftsøvrigheden) fører i forening overtilsynet med stiftets kirker, hospitaler og stiftelser m. m., sætter kapitelstaksten (se herom *Kapitelstakster i ældre og nyere Tid*, 1600—1902, udgivet af Statens statistiske Bureau), dømmer som 2. instans i gejstlige sager osv. Der findes ofte intet særligt stiftsøvrighedsarkiv, idet arkivalierne dels kan opgå i stiftamts- dels i bispearkivet, hyppigst i det sidste og ofte således indvævet i dette, at det ikke lader sig udskille. Bispearkiverne, i hvilke der som følge heraf ofte findes værdifulde gamle sager om kirker, præstegaarde, skoler, hospitaler (for gamle folk), offentlige stiftelser osv., er hyppigt for den ældre tids vedkommende gjort let tilgængelige gennem udførlige skrevne reversaler, efter hvilke alle sagerne er henlagte eller opstillede. I reversalerne er i reglen dels en topografisk, dels en saglig ordning gennemført, så at det er let at finde sig tilrette i dem. Til topografiske studier efterspørges i bispearkiverne hyppigst de såkaldte herreds- eller stiftsbøger, der er indrettede til forskællige tider og indeholder udførlige oplysninger om de til præsternes, degnenes og de lærde skolars personale henlagte midler, der for en væsentlig del tid-

ligere bestod i jordegods. Hvad der i Ålborg bispearkiv findes af den art, er bearbejdet af D. H. Wulff og udgivet under titlen *Statistiske Bidrag til Vendelbo Stifts Historie* og *Statistiske Bidrag til Aalborg Stifts Historie*. Også bispernes visitatsprotokoller, der dog ofte er forsvundne, bør i denne forbindelse nævnes. Odensebispens *Mester Jakob Madsens Visitatsbog* foreligger trykt og indeholder aldeles enestående bidrag til Fyns topografi og historie i slutningen af det 16. århundrede; ligeledes er viborgbispens Søren Lintrups visitatsbog 1721—24 blevet offentliggjort (i »Samlinger til jydsk Historie og Topografi« 3. r. II) og vendsysselske visitatsberetninger 1738—64 findes i »Vendsysselske Aarbøger« III—VI. bind. Om bispe- og stiftsøvrighedsarkiverne er der en række artikler i »Fortid og Nutid« V side 45 ff. (Sjællands), side 81 ff. (de jydsk), VI side 65 ff. (det fynske) og VII side 30 ff. (Lolland-Falsters).

9) *Provstearkiverne* fra de gamle herredsprovsters tid indeholder væsentligst kun gejstlige justits-, skifte- og auktionsprotokoller, der er fortrinlige hjælpemidler for personalhistorikeren men kun yder topografen lidt. Fra 1802 kommer endvidere synsprotokollerne, der sætter os i stand til at følge kirkernes og fra 1817 tillige præstegårdenes bygningshistorie ned gennem tiden. Af korrespondance er kun lidt bevaret. I amts- og distriktprovstiernes tid bliver korrespondancen det overvejende, og der kan i denne findes bidrag til kirkernes, præstegårdenes og skolernes historie, men som topografisk kilde betragtet er disse arkiver dog i almindelighed ikke meget bemærkelsesværdige.

10) *Præstearkivernes* væsentligste bestanddel er kirkebøgerne. I Christian den fjærdes sidste regeringstid blev det påbudt, at sådanne skulde føres, men overordentlig mange af de ældste kirkebøger er gåede til grunde ved vanrøgt og ildebrand. Skønt det ligger i sagens natur, at de væsentligst giver personalhistoriske oplysninger, bør topografen dog ikke forsømme at bruge dem, dels fordi de kan indeholde oplysninger om forlængst forsvundne stednavne, dels fordi den historiske topografi ikke kan undvære personalhistorien. De af præsterne førte såkaldte libri datici efterspørges idelig af de besøgende i landsarkiverne, men

indeholder i virkeligheden kun rent undtagelsesvis noget af interesse.

11) *Godsarkiver*. Af disse er talrige brudstykker indkomne til landsarkiverne, men kun få mere fuldstændige, og overhovedet må det siges, at forholdsvis meget få godsarkiver er nogenlunde fuldstændigt bevarede; af det rige materiale af adkomst-dokumenter, jordebøger, fæste-, hoveri- og skifteprotokoller, regnskaber, korrespondancesager osv. er nu i reglen lidet eller intet i behold, men hvor meget der stundom kan have været tidligere, kan man få et begreb om gennem de bevarede ovenfor nævnte gamle registraturer, »Danske adelige Brevkister« og »Fru Eline Gøyes Jordebog«. Nogen vejledning til at se, hvad man i landsarkierne kan vente at finde af godsarkiver, har man i Meddelelser fra det danske Rigsarkiv« I side 54, 56, 139 og 141. At disse arkiver væsentligst indeholder bidrag til vedkommende gårds og dens tilliggendes historie siger sig selv.

Endnu skal kun nævnes, at man i landsarkiverne vil finde statens lærde skolers og nogle seminariers arkiver, kirkeinspektionsarkiver, der er af vigtighed for købstadskirkernes historie og ofte går langt tilbage i tiden, enkelte hospitalsarkiver m. m. Om landsbykirkerne haves de bedste oplysninger i kirkernes regnskabsbøger, hvor de er bevarede (jvfr. ovennævnte meddelelser fra rigsarkivet I side 56 ff. og side 137) og i de ovenfor ved provsterne omtalte synsprotokoller.

Som det fremgår af ovenstående, indeholder landsarkiverne ikke arkivalier af særlig høj ælde. Kun ganske undtagelsesvis begynder de dertil afleverede arkiver før ved reformationstiden, mange først 1—200 år senere, og som regel afgives de dokumenter, der er af ældre dato end 1559, til hovedarkivet, derimod ikke protokoller. Vil man altså drive en undersøgelse kronologisk, f. eks. følge en lokalitets historie fra middelalder til nutid, må man begynde i hovedarkivet; men dette vil ikke være tilrådeligt for en begynder. Det er allerede ovenfor fremhævet, at biblioteksstudier bør gå forud for arkivstudier; dernæst vil man i reglen gøre rettest i at benytte landsarkiverne, da de forholdsvis små arkiver, der findes dér, er lettere overskuelige end cen-

traladministrationens store, og — som sagt — fordi man ikke skal begynde med at fordybe sig i de arkivalier, hvor både sproget og — navnlig — skriften lægger hindringer i vejen. Når man går baglængs, bliver man efterhånden fortrolig med bægge dele. Ordbøger over juridiske udtryk (Christen Osterssen Weylles »Glossarium Juridicum« og Badens »Dansk-juridisk Ordbog«) og over gammeldansk og dialekter (navnlig Kalkars »Ordbog til det ældre danske Sprog, 1300—1700« og Feilbergs »Bidrag til en Ordbog over jyske Almuesmål« samt Videnskabernes selskabs Danske Ordbog) må tages til hjælp. Efterhånden går arbejdet af sig selv. Alt som det skrider frem, noterer man sig stadig, hvorfra man henter sine oplysninger, hvadenten det er af trykte eller utrykte kilder; ti enhver påstand bør man kunne belægge med bevis.

Det vil under arkivstudierne ofte vise sig — og det er ovenfor flere steder antydnet — at samme sag ofte må undersøges dels i vedkommende landsarkiv, dels i hovedarkivet. Var hele vort rigsarkiv samlet på ét sted, således at man dør kunde bruge alle arter af arkivalier samtidig, vilde det lette mangan undersøgelse, men som forholdene nu engang er, må den, der vil gå grundig tilværks, i reglen drive studierne dels i et bibliotek, dels i et landsarkiv og dels i hovedarkivet for ikke at tale om, at der endda ofte kan være grund til at søge flere steder hen. Der er jo den ovenfor nævnte avissamling i Århus og det ligeledes nævnte matrikkelarkiv, der er Stednavneudvalgets kontor, som man kan se nærmere om i »Fortid og Nutid« II side 143 ff., der er musæerne, hvis genstande i sig selv jo ofte er af betydning for topografen og hvor der kan findes udstillet arkivalier, for ikke at tale om de manuskripter, der undertiden findes i deres biblioteker (se f. eks. om håndskrifter vedrørende Danmarks topografi i Nationalmusæets 2. afdelings bibliotek en artikel i »Fortid og Nutid« V side 55 ff.), der er Hærens arkiv (se smst. II side 170 ff.), et militært landsarkiv, der ikke må forveksles med de store krigs- og marinearkiver, der findes i rigsarkivet, men som ovenfor ikke er omtalte, fordi de kun i ganske særlige tilfælde benyttes af topografen; og der er flere

steder endnu — f. eks. private godsarkiver og talrige kortsamlinger, om hvilke sidste oplysninger findes i en af O. Smith forfattet oversigt i »Fortid og Nutid« VI side 227 ff. — hvor denne kan søge sit stof. —

Dermed turde være sagt, hvad der i korthed kan siges om topografens arbejde i biblioteker og arkiver, men dertil kommer så i mange tilfælde arbejdet på åstedet. Det kan dreje sig om mangt og meget, men hyppigst vil det vel nok være stednavnene og de synlige fortidsminder (køkkenmøddinger, gravhøje og runestene; tomter, voldsteder, ruiner og gamle bygninger; kirkerne med deres inventar og hellige kilder m. m.), der særlig vil tiltrække sig opmærksomheden. Naturligvis er det i mange tilfælde ganske nødvendigt, at den topografiske forsker sysler med disse genstande og søger at uddrage af dem al den viden, der kan fås, men det kan ikke tilstrækkelig stærkt fremhæves, at det er såre farlige veje at gå, når man ikke har en fagmand ved sin side. Man bliver ikke filolog, fordi man har læst Steenstrups »De danske Stednavne«, og ikke arkæolog, fordi man kender Sophus Müllers »Vor Oldtid«. Topografen gør derfor i reglen klogest i af hine kilder ikke at uddrage selvstændige slutninger; han bør vende tilbage til bibliotekerne og rådføre sig med den righoldige litteratur om alle disse æmner. Om de synlige fortidsminder findes jo både i Traps og i Daniel Bruuns »Danmark« talrige oplysninger, i førstnævnte værk både amts-, herreds- og sognevis, i sidstnævnte dels i 1. bind 1. bog en del afhandlinger, omfattende hele landet, dels — mere specielt — spredt i de forskællige bind amtsvis affattede redegørelser for oldtidsmindesmærker, voldsteder og herregårde samt kirker. Disse redegørelser er populære og derfor let tilgængelige for enhver, mens de Trapske udmærker sig ved korthed og saglighed og kanske kan volde begynderen en del vanskeligheder, fordi der benyttes så mange fagord, til hvis forståelse fremmedordbøger o. lgn. må benyttes. Iøvrigt findes i det ovenfor (side 6) nævnte tidsskrift »Antikvariske Annaler« og dets afløser en rigdom af artikler om beslægtede æmner, og der foreligger desuden i selvstændige værker en meget omfangsrig litteratur, som hver

enkelt må gøre sig bekendt med gennem de tidligere (side 4) nævnte bibliografier. Kun et ganske lille udvalg af de for topografen vigtigste arbejder skal her nævnes. Der er *De danske Runemindesmærker* af Wimmer (en håndudgave af disse er besørget af Lis Jacobsen), *Vore Landsbykirker* af Mackeprang, *Snedkere og Billedsnidere 1536–1660* af Chr. Axel Jensen, *Danmarks middelalderlige Kirkeklokker* af Uldall, *Marmora Danica* ved Erik Pontoppidan (o: gengivelser af inskriptioner, navnlig på ligstene; nu meget forældet), *Danmarks Kunst* af Beckett, *Studier i dansk Herregaardsarkitektur* af Lorenzen, der også har udgivet en række klostres bygningshistorie, og Løfflers forskellige arbejder om kirker og gravmonumenter. Talrige andre kunde nævnes, men pladsen tillader det ikke. —

Topografen må derfor ofte vandre lange og besværlige veje, inden han kan få samlet alle de oplysninger, han har brug for, men naturligt vil det ingenlunde ved alle topografiske undersøgelser være nødvendigt at søge til alle de kilder, som ovenfor er omtalte; i så fald vilde de fleste tabe modet, inden de kom til vejs ende. Men tålmod skal der i reglen til, hvis man ikke vil slå sig tiltåls med halvgjort arbejde. Det er her som overalt navnlig lysten, der skal drive værket. Og glem så ikke, at man står sig ved at spørge sig for.

LOLLAND-FALSTERS STIFTSARKIV¹⁾.

AF HOLGER HANSEN.

Det københavnske Landsarkivs ene Bispearkiv omfatter kun 2 Aarhundreder, idet det først begynder efter Københavns Ildebrand 1728; dets andet Bispearkiv omfatter kun lidt over eet Aarhundrede, idet Bispestolen først oprettedes 1804. Ved kgl. Resolution af 21. Juni 1799 bestemtes, at »ved første fore-

¹⁾ Jvf. tidligere Oversigter over Sjællands, Jyllands og Fyens Bispe- og Stiftsøvrighedsarkiver »Fortid og Nutid« V 45 ff., 81 ff. VI 65 ff.

faldende Vakance af Bispeembedet over Fyens Stift skal Lolland og Falster, saaledes som samme nu har en egen Stiftamtmand, have sin egen Biskop, som tillægges de Tiender paa disse Øer, med hvilke Biskoppen over Fyens Stift er beneficieret«. Den fynske Biskop Tønne Bloch døde den 5te September 1803, og 30. December s. A. udnævntes Sognepræsten ved Roskilde Domkirke *Andreas Birch* til Biskop over Lolland-Falsters Stift. Han tog Bopæl i Maribo, hvor han købte en Gaard, som han fik op-højet til Embedsbolig; men allerede det følgende Aar forflyttedes han til Aarhus. Hans Efterfølger *P. O. Boisen* var Sognepræst i Vesterborg, hvor han tillige havde et Seminarium, som i høj Grad optog hans Interesse; han ønskede derfor ikke at flytte derfra, og fik ogsaa Lov til at forblive i Vesterborg Præste-gaard, som indtil hans Død 1831 var Bisperesidens. Bispegaard-en i Maribo solgtes 1809. Den 3die Biskop *Rasmus Møller* (1831—42) tog atter Bopæl i Maribo; men de to næste *G. P. Brammer* (1843—45) og *P. C. Stenersen Gad* (1845—48) boede til Leje i en Gaard i Nykøbing. Imidlertid var der ved kgl. Resolution af 14. Maj 1846 bevilget 12000 Rdl. til Indkøb og Opførelse af en Embedsbolig for Biskoppen; men det var først den 6te Biskop over Lolland-Falsters Stift, *D. G. Monrad* (1849—54), som naaede, i Begyndelsen af 50erne, at flytte ind i den nye Bispegaard, som er Bispens Residens endnu. Den om-flakkende Tilværelse, som Lolland-Falsters Bispearkiv saaledes har ført i sine første 50 Aar, har rimeligvis ikke været gavnlig for det; de samme Kaar har i alt Fald virket ganske ødelæg-gende for de gamle Provstearkiver.

Det er nu ikke saaledes, at det i Landsarkivet i København opbevarede lolland-falsterske Bispearkiv kun naar tilbage til 1804, det naar flere Aarhundreder længere tilbage; ved Bispe-stolens Oprettelse blev det nemlig bestemt, at alle de Sager i Fyens Bispearkiv, som kun angik Lolland og Falster og derfor uden Ulæmpe kunde undværes ved Embedet i Odense, skulde udskilles og oprettes til et Bispearkiv for Lolland-Falsters Stift; dette gjaldt naturligvis væsentligst de i Pakker opbevarede Breve og Dokumenter og Regnskaberne, derimod saa at sige ingen af

Bindene. Lolland-Falsters Bispearkiv falder derfor naturligt i to Afsnit: I. Tiden før 1804, d. v. s. de af Fyens Bispearkiv udskilte Sager, og II. Tiden fra 1804, det egentlige Lolland-Falsters Bispearkiv.

Endnu maa bemærkes, at der ikke findes noget Lolland-Falsters Stiftsøvrighedsarkiv, da Bispearkivets Bind og Pakker omfatter baade egentlige Bispesager og Stiftsøvrighedssager, hvilke sidste ikke lader sig udskille. Den i Overskriften brugte Benævnelse: *Lolland-Falsters Stiftsarkiv* er derfor den korrekte, som ogsaa benyttes i den af Landsarkivet udarbejdede Registratur.

I. Før 1804.

Først kommer en Samling af *Kgl. Forordninger og Kollegiebreve*, strækkende sig over 2 à 3 Aarhundreder, med tilhørende Registratur; de har ikke særlig stor Betydning, da de i alt væsentligt ogsaa kan findes i Danske Kancellis Arkiv. Vigtigere er det næste, *Dokumenter og Breve*, som bl. a. omfatter et Par Pakker »Jordebøger, Herredsboøger og Dokumenter vedr. Gejstlighedens og Kirkernes Indtægter m. m.«, desuden »Dokumenter og Breve fra Købstæderne« (NB. Nysted mangler) og »Dokumenter og Breve for Herrederne«, som naar tilbage i det 16., nogle faa Stykker endda i det 15. Aarhundrede (disse er dog kun Afskrifter). Fra 1790 til 1803 har Biskoppen ført særlig *Kopibog* for Sager ang. Lolland og Falster (3 Bd.) og særlig *Ekspeditionsjournal* (2 Bd.); hertil slutter sig 16 Pakker *Stiftsbreve* 1763—1803.

Visitatserne maa søges i Fyens Bispearkiv, dog haves her en Udskrift af Biskop Tønne Blochs Visitatsbog 1786—1806, for saa vidt angaar Lolland og Falster. En Afdeling for *Regnskaber* indeholder Kirkeregnskaber, dels originale, dels i Kopi og Konzept, fra c. 1700 til henimod Aarhundredets Slutning; desuden en Del Regnskaber for Skolerne, d. v. s. Købstædernes Latinsko-ler, Hospitals- og Fattigregnskaber fra det 18. Aarhundrede.

II. Tiden fra 1804.

Stiftsarkivets 2den Afdeling, det egentlige Lolland-Falsters Bispearkiv, er kun lille; den til Landsarkivet afleverede Del

gaar — bortset fra Regnskaberne — til 1844, strækker sig alt-
saa kun over 40 Aar. Dets væsentligste Bestanddele er Korre-
spondance, Indberetninger og Regnskaber.

Biskoppen førte følgende *Bøger over udgaaende Ekspedi-
tioner*:

Erklæringsprotokol 1804—44,
Resolutionsprotokol 1804—44,
Korrespondanceprotokol 1804—28,
Korrespondance- og Resolutionsprotokol for
Amtsskoledirektionen 1808—29.

Alle de 3 første Rækker omfatter baade Biskopssager og
Stiftsøvrighedssager; ingen af dem er forsynet med Register.

Bøgerne over de indkomne Sager er følgende:

Kollegiejournal 1804—44,
Journal over Anordninger og Kollegiebrev
vedk. Skolevæsenet 1817—29.
Stiftsjournal 1804—43.

Den sidste er den egentlige Journal; for Journalerne gælder
det samme som for Kopibøgerne, at de omfatter baade Biskops-
sager og Stiftsøvrighedssager og mangler Register.

Selve de *Indkomne Sager* er i Pakkerne fordelte saaledes:

Indkomne Sager vedk.	Købstædernes Kirker og Skole- væsen 1804—44,
— — —	Nakskov lærde Skole 1804—39,
— — —	Nykøbing Katedralskole 1804 —44,
— — —	Købstædernes Fattigvæsen 1804 —44,
— — —	Nykøbing Hospital 1804—48,
— — —	Amtsskoledirektionen 1808—29,
— — —	Den gejstlige Enkekasse 1804 —44,

Ansøgninger om Konfirmationstilladelse 1827—45,
 Stiftamtmandsbreve 1814—43,
 Stiftsbreve 1804—44.

De sidste indeholder de indkomne Sager, som ikke falder ind under nogen af de særlige Grupper, og er baade Biskops- og Stiftsøvrighedssager.

Da saaledes Stiftsøvrighedssagerne for Bispekontorets Vedkommende er uadskilleligt forbundne med Biskopssagerne, har man til dette »Stiftsarkiv« overført ogsaa Stiftamtmandens Kopibøger og Journaler over »kommune« Sager, d. v. s. de for Biskop og Stiftsamtmand »fælles« Sager, skønt man paa Amtskontoret har ført særlige Protokoller over disse Sager. Man finder altsaa i dette Stiftsarkiv Stiftamtmandens:

Kommune Kopibøger 1805—50,
 Kommune Journaler 1805—38,
 Kommune Sager 1822—37.

I Tidens Løb var der paalagt Præster, Provster og Biskopper at levere *Indberetninger* om mange forskellige Ting; i et Reskript af 28. Decbr. 1804 er alle disse Indberetninger opregnede; de Indberetninger, som Biskopperne skulde have fra Provsterne, og hvoraf de igen skulde uddrage Indberetninger til Danske Kancelli, er følgende: Om

Kopulerede, Fødte og Døde,
 Kirkernes Tilstand,
 Degneboliger og Skolehuse,
 Degne, Kirkesangere og Skolelærere,
 Legater og Stiftelser,
 Katekisation,
 Præsternes Skolebesøg,
 Teologiske Studenter,
 Konfirmander,

Lejermaal paa gejstlig Grund,
 Embedsbøger,
 Synsforretninger over Kirker og Præstegaarde,
 Visitatser,
 Præsternes Embedsførelse.

Hertil kom ifølge senere Paalæg Indberetninger om:

Uafgjorte Ansøgninger,
 Døvstumme og Blinde,
 Tiendeforeninger m. m.

Det siger sig selv, at en Del af disse Indberetninger, som naar fra 1804 til 1843, fordelte i 18 Pakker, er en meget vigtig Kilde til Lolland-Falster lokale Historie i nyere Tid.

Regnskaber.

De vigtigste af disse er:

Regnskaber for Købstadskirkerne	1813—74,
Nykøbing Hospitals Regnskaber	1808—79,
Stangerup — —	1813—74,
Nysted — —	1814—67,
Maribo — —	1813—68,
Købstædernes Fattigvæsensregnskaber . .	1813—58.

Forskelligt.

Herunder maa nævnes:

Lolland-Falsters Landemodeprotokoller	1724—1821,
Visitatsbog 1805—09 og Visitatsprotokoller	1806— 77,
Samling af Tiendeforeninger, Kendelser m. m. Tiende-	
væsenet vedk.	1804— 64,
Dokumenter vedk. Sognekaldenes Beskaffenhed . . .	1803— 40,
Dokumenter vedk. Skolevæsenets Indretning paa	
Landet	1804— 19,

Dokumenter vedk. de residerende Kapellanier og deres Nedlægning til Fordel for Skolevæsenet 1804—29 (se Reskr. 1803 30. Septbr.).

Det er kun et ringe og tarveligt Arkiv, som de første lolland-falsterske Biskopper har efterladt sig; finere Kontorbrug har man ikke kendt til; Registre brugtes ikke; naar en Protokol var udskreven, var den nye ikke altid straks ved Haanden; Bispekontoret laa jo i mange Aar i en Landsby, der kunde ikke sendes Bud hen i Gaden til Papirhandleren efter en ny Protokol; det maatte vente, indtil der kunde komme Vogn til Købstaden; saa hjalp man sig imens med at sy et Læg Papir ind i det gamle Bind, hvor de nye Blade kom til at stikke et godt Stykke udenfor, saa at de blev snavsede og krøllede; eller ogsaa skrev man en Tid paa løse Papirer. Biskop Birch havde egentlig lagt alting godt til rette for en omhyggelig Bogføring med mange Henvisninger mellem de forskellige Rækker Kopibøger og Journaler indbyrdes. Men dette System blev hurtig glemt; i de fleste Bind er der ingen Henvisninger fra Journal til Kopibog og omvendt, og denne Mangel, sammen med Manglen af Register, gør det noget besværligt at forske i dette Arkiv. Men alligevel — trods alt — lønner det sig at blade disse Erklæringsprotokoller og andre Kopibøger igennem; der findes mange velskrevne Udtalelser om nu glemte Sager og Begivenheder paa Lolland og Falster og gode Oplysninger om Stiftets Præster og Degne i første Halvdel af det 19. Aarhundrede

---

LANDMAALINGEN 1768—1772.

AF HENRIK LARSEN.

Vort Land fik under Christian den 5. en Matrikel, hvis Betydning for Forskningen af Danmarks Forhistorie ikke kan vurderes højt nok paa Grund af alle de Oplysninger, der blev tilvejebragte i Anledning af Forarbejderne til den, selv om ikke alle vore Historikere har faaet Øjnene aabne derfor.

I Retfærdighed var den et betydeligt Fremskridt fra Matriklen af 1664, men om den er helt retfærdig er naturligvis et Spørgsmaal, som er vanskeligt at afgøre. Man kan imidlertid enkelte Steder finde betydelig Forskel paa dens Hartkorn og den nuværende Matrikels, selv om maaske noget af Skylden kan ligge hos denne. Saaledes er Hartkornet for Rørby Sogn ved Kallundborg efter den gamle Matrikel c. 432 Tdr, men efter den nuværende kun c. 286 Tdr. For en enkelt By Uggerløse er Forskellen endnu større, idet Hartkornet her var c. 159 Tdr. og nu er c. 99 Tdr. Noget lignende har maaske Medlemmerne af den 27 Okt. 1767 nedsatte Landkommission følt; thi paa Foranledning af denne Kommission befalede Kongen 7. Marts 1768¹⁾ Rentekammeret at give Forslag om en Opmaaling og Kortlægning af hele Landet (Bornholm undtagen), ikke alene af Agerjorden, men ogsaa af al uopdyrket Jord, da den gamle Matrikel ikke var udført med den fornødne Nøjagtighed og Ensartethed. Der skulde oprettes 2 eller 3 Landmaalingskontorer og ansættes mindst 12 edsvorne Landmaalere, og Arbejdet skulde begynde 1. August s. A.

Hvem af Landkommissionens Medlemmer det er, der har udfattet Tanken om denne nye Matrikulering, vides ikke.

Rentekammeret udarbejdede derefter et Forslag til Opmaalingen samt en Instruktion for Landmaalere, begge daterede 18. April s. A., som fik kongelig Stadfæstelse ved Resolution af 26. April 1768²⁾, der befalede at paabegynde Arbejdet, dog skulde der foreløbig ikke foretages nogen Hartkornsberegning.

Rentekammeret foreslog at begynde med Antvorskov og

¹⁾ Kabinetstyrelsen i Danmark 1768—1772. 2, S. 4 ff.

²⁾ Rentekammerets Relations- og Resolutionsprotokol for 1768. Nr. 49.

Vordingborg Amter og derefter at fortsætte i Københavns og de øvrige Nordsjællandske Amter, altsaa først paa Kronens Gods, og siden at tage fat paa det øvrige Sjælland.

Nye Landmaalingskontorer foresloges ikke oprettede, da man mente, at det alt bestaaende kunde besørge Arbejdet. Der skulde begyndes med 12 Landmaalere, hver i sit Sogn og hver med sin Protokollist, der, hvis han egnede sig dertil, skulde oplæres til at være Landmaaler. Disse skulde saa opmaale Landet samt affatte Kort og Maalebøger.

Ledelsen blev betroet til Overlandmaaler senere Professor Bugge og en Kommission bestaaende af Amtmanden over Ringsted og Sorø Amter Reitzenstein, Vicelandsdommer, Justitsraad Tyge Rothe og Kammerraad Jens Astrup. De to sidste blev dog senere erstattede af andre.

Man gik i Gang med Arbejdet til den fastsatte Tid og havde omtrent faaet de to førstnævnte Amter opmaale, da Struense blev styrtet, og en ny Regering kom til Magten. Om denne har paavirket Rentekammeret, vides ikke, men der maa i alt Fald have rejst sig en Stemning hos dette mod at fortsætte Arbejdet, førend det havde forestillet sine Grunde mod Arbejdets Fortsættelse for Kongen. I dets Forestilling, dateret 18. Maj 1772¹⁾, angiver Rentekammeret disse. De var, at en Formindskelse af Hartkornet vilde bringe Kongen Tab, og at en Forhøjelse vilde Landbruget ikke være i Stand til at udholde, desuden henviste det til, at en Forandring i Hartkornet vilde forandre alle Jordegodsers og faste Ejendommers Priser. At Hartkornet for hele Landet jo kunde blive uforandret, synes Rentekammeret ikke at have tænkt paa. Tilsidst kom det ind paa Omkostningerne. Der var ialt opmaalt 11726 Tdr. Hartkorn, og Omkostningerne havde været 21446 Rdl. eller efter dets Beregning $1\frac{2}{3}$ Rdl. pr. Tdr. Hartkorn²⁾. For hele Landet, 372,840 Tdr. Hartkorn, vilde Omkostningerne altsaa blive 681,897 Rdl. Hertil kom endnu andre Udgifter, hvis der skulde finde en Matrikulering Sted.

Det kunde have anført endnu en Grund mod Arbejdets

¹⁾ Det danske Kammers Relations- og Resolutionsprotokol for 1772. Nr. 88.

²⁾ I Virkeligheden bliver Beløbet c. 1 Rdl. 80 Sk.

Fortsættelse, nemlig at det vilde tage over 100 Aar, førend Opmaalingen af Landet var tilendebragt, hvis der ikke blev arbejdet med større Kraft, end der hidtil var gjort, hvor man havde været $3\frac{1}{2}$ Aar om at maale 11726 Tdr. Hartkorn eller ikke engang en Tredivetedel af Landet.

Fra Rentekammeret gik Forestillingen til Finanskollegiet, som saa lidt anderledes paa Sagen. Det fandt, at en Opmaaling af Landet kunde være ønskelig, ligesom de matematiske Videnskaber kunde fremmes ved at duelige Geometere her fandt Ansættelse, saa at man ikke behøvede at frygte for at mangle saadanne; desuden var der mange Steder, især i Jylland, nye opbrudte Jorder, der kunde forøge de kongelige Intrader, hvis det var Meningen, at Landmaalingen sigtede til en ny Matrikulering. Finanskollegiet mente derfor ikke, at det var raadeligt at ophæve Landmaalingen, men at der aarlig anvendtes 4—5000 Rdl. til dens Fortsættelse. Dette Beløb var noget mindre end, hvad hidtil var anvendt.

Kongen eller Regeringen tog imidlertid ikke meget Hensyn til dette Forslag. Ved kgl. Resolution af 3 Juni 1772 blev det bestemt, at naar Antvorskov og Vordingborg Amter var opmaalte, skulde Arbejdet ophøre¹⁾.

Videnskaben fik indrømmet 600 Rdl. aarlig, for hvilket Beløb Videnskabernes Selskab skulde forøge Antallet af sine Landmaalere ved den da begyndte Opmaaling af Landet, som foreligger i Videnskabernes Selskabs Kort.

Den paabegyndte Opmaaling fik altsaa ikke nogen Betydning for det danske Landbrug. Derimod har den givet os en Samling udmærkede Kort, som viser vore Landsbyer og deres Marker, saaledes som de saa ud, førend Udskiftningen flyttede Gaardene ud paa Marken og udslettede paa denne den gamle Inddeling i Vange, Agerskifter og Agre.

Det meste af Materialet fra denne Opmaaling opbevares i Matrikulsarkivet i København og bestaar af 1. Kort, 2. Opmaalingsprotokoller, 3. Taksationsprot. og 4. Beregningsprot. Desuden findes der 4 Protokoller Nr. 1854 A til D indeholdende In-

¹⁾ Ekstrakter af Finanskollegiets Forestillinger 1772 Nr. 2, S. 740.

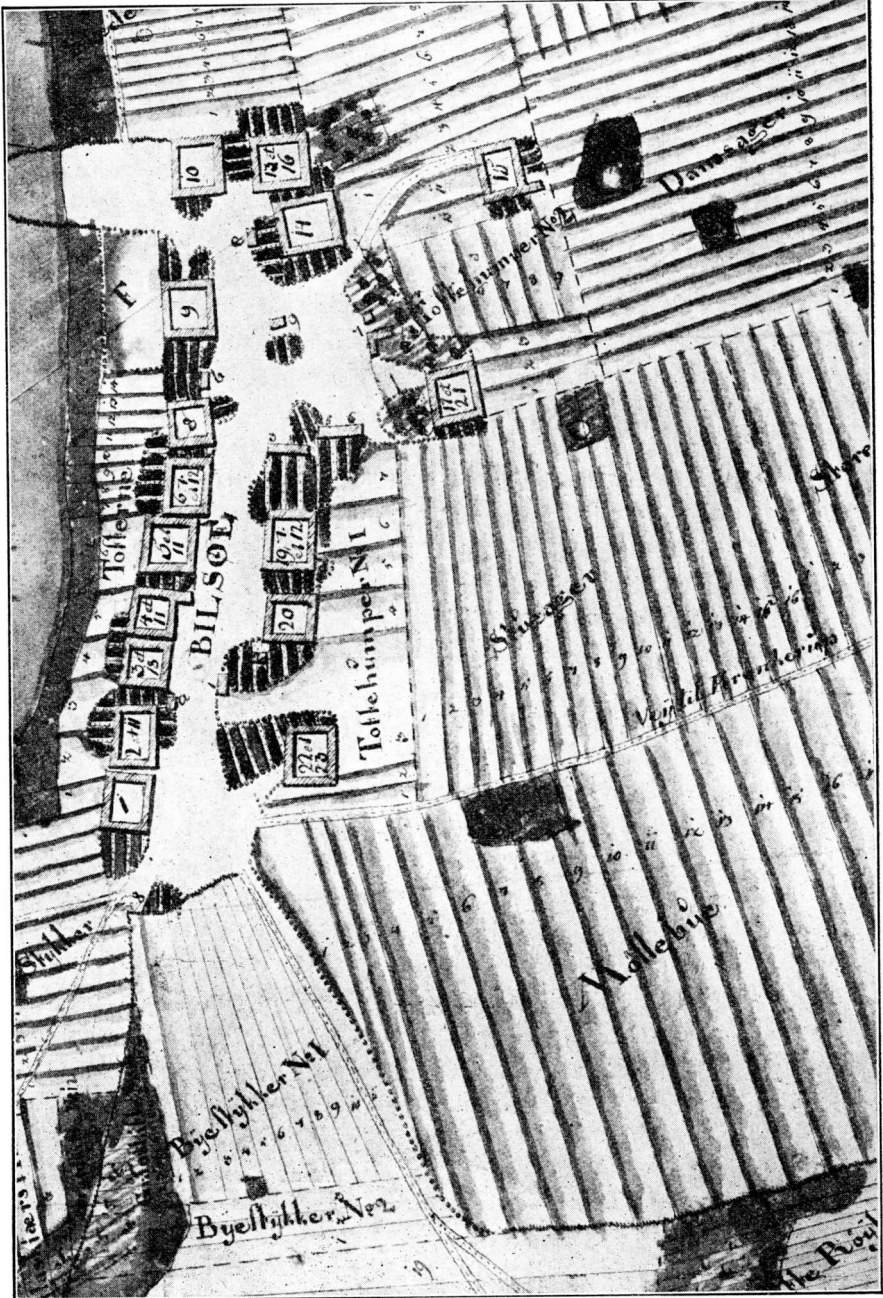
struktioner, Korrespondance, Afregning med Landmaalerne m. m. Kortene er optagne saaledes, at 100 danske Alen paa Kortet er $\frac{1}{2}$ Decimaltomme. Det er den samme Maalestok 1:4000, som er benyttet paa Udskiftningskortene og som Følge heraf ogsaa paa de nuv. Matrikelskort. Nogle af Kortene er da ogsaa blevne benyttede ved Udskiftningen og enkelte ved den nuv. Matrikulering, flere blev dog kasserede som ubrugelige ved denne.

Instruktionen for Landmaalerne indeholder udførlig Oplysning om, hvorledes Kortene skulde optages. De skulde optages paa Maalebord paa Mensulæ Blade, der omfattede et Areal, der var 3000 Alen langt og 2000 Alen bredt, disse Blade skulde senere om Vinteren i Landmaalingskontoret sammensættes til eet Kort, der skulde opbevares i det nævnte Kontor. Et andet Kort skulde derefter tegnes efter dette, hvilket Landkommissionen eller de Kommissioner, som afløste den, skulde have.

Fra Antvorskov Amt findes ogsaa som Regel 2 Kort fra hver By eller Sogn, men fra Vordingborg Amt derimod kun et. Muligvis skyldes dette, at Inspektør Baden paa Beltringegaard efter Anmodning har faaet det andet Eksemplar udleveret. Det ene af Kortene, Originalen, er betegnet som Concept Carte, og det andet som Carte. Det sidste er det smukkeste udførte, bl. a. langt mere farvelagt end det første; forøvrigt er Indholdet omtrent det samme. Begge Kortene er opklæbete paa Lærred.

Paa disse Kort finder man først Landsbyerne med deres Kirker, Gaarde og Huse med tilliggende Haver samt Gadejorder med Gadekær m. m. Gaardene er ofte nummererede. Numrene stammer fra den Fortegnelse over Gaardene, som findes anført i Opmaalingsprot. I enkelte Tilfælde er Numrene de samme som i Matriklen 1688. Fra Øvrigheden skulde Landmaalerne have en Fortegnelse over Beboernes og Gaardenes Hartkorn, samt deres Numre fra 1688. Disse skulde ifølge Instruktion af 2. Sept. 1768 for Kommissarierne¹⁾ males eller udhugges paa hver Gaard, en Bestemmelse som vel næppe er blevet overholdt. For øvrigt kendte man vist ikke altid de gamle Numre i de Landsbyer, hvor Hartkornet var blevet delt lige mellem Byens Gaarde.

¹⁾ Prot. Nr. 1854 A. Side 2.

Paa Kortet finder man endvidere Navnene paa Byens Vange samt Gærder, Skel og Veje, alle Agerskifterne med deres Navne, hvis Grænser er tydelig angivne, og hver enkelt Ager, som er afsat i sin rette Størrelse. Agerne er nummererede, og det fremgaar af Opmaalingsprot., hvilken Mand der brugte dem. Man ser af Kortet, at mange Agerskifter og Agre baade omfattede Agerland og Eng. Ligeledes finder man Moser, Vandløb, Bakker og Høje betegnede, samt Overdrev og Skove, hvor der gøres Forskel paa Over- og Underskov. Kortene omfatter undertiden en enkelt By, undertiden flere Byer eller hele Sognet.

Paa Side 41 vil man finde gengivet et lille Stykke af Kortet over Bildsø By og Mark, nu i Slagelse Hd., men forhen i Løve Hd. Det er fotograferet i naturlig Størrelse, Kortets Maalestok er 1:4000. Kortets Titel lyder: CARTE over BILSØE BYE og MARKER som ligger udi KIRKESTILLINGE SOGN LØVE HERRED ANTVORSKOV AMT og som efter det Høylovlige Rentekamer Collegii Ordre ere optagne af *C. Ehlers* Aar 1769. Kortet er tegnet saaledes, at magnetisk Nord er opad, det samme er Tilfældet med andre Kort; paa nogle siges ikke om Kompassrosen viser magnetisk Nord, men det er vel ogsaa Tilfældet med dem. Billedet er ved Fotograferingen taget saaledes at misvisende Nordøst paa det nærmeste er opad.

Opmaalingsprot. eller Ager- og Engprot. indeholder som Regel først en Fortegnelse over Byens Gaarde og Huse, undertiden tillige Hartkornet. Derefter indeholder de Opmaalingen af alle Byens Agre og Engskifter, idet de først anfører Vangens Navn, derefter Agerskiftets Navn. Derefter angives det, i hvilken Retning Agerne i Agerskiftet løber og fra hvilken Side de er maalte. Dernæst anføres de enkelte Agre. Først nævnes Ejerens og Brugerens Navn, derefter dens Nummer i Agerskiftet. Derefter dens Bredde i hver Ende med Angivelse af hvilken Ende det er, og Længden af Ageren i Midten. Derimod er Arealet ikke udregnet. Saafremt noget af Ageren er Eng, anføres Maalene for hver Del, og det angives tillige, hvor paa Ageren Engen findes. Undertiden er der een Protokol for Agerjorden og een for Engen, selv

om baade Agerjorden og Engen hører til samme Ager. Af disse ligesom de følgende Protokoller findes som Regel 2 Eksemplarer.

Taksationsprot. er indrettede som Opmaalingsprot., men indeholder istedetfor Agernes Maal Taksationen af dem foretaget af 4 Mænd, hvoraf de 2 var udvalgte af Sognets Beboere og de 2 af Øvrigheden. Jorden skulde ifølge Instruksen af 2 Sept. 1768 deles i 3 Sorter: God Jord, middelmaadig Jord, samt ond og slet Jord efter dens Godhed. Som Prøve paa Taksationen skal her anføres nogle Eksempler fra Kirkehelsinge Mølle Mark, »Røde Dys. Halvdelen middelmaadig og Halvdelen ond. Kold og sidlændig Muld og Sand med noget Ler. Til Havre.« Støvlebens Holme. Jordens Beskaffenhed som forrige, men »Til Rug og Havre«. De smaa Kaalagre. »Middelmaadig. Sandagtig Muld og Ler og sidlændet. Til Rug.« Taksationen er som Regel først skrevet med Blyant. Engene blev takserede til saa og saa mange Læs eller Lispund (1 Læs = 32 Lispund) godt Hø eller Mosefoder, dog blev hele Agerskiftets Eng takseret under et, den enkelte Brugers Andel blev ikke særskilt takseret. Man vil, da man jo kender Engenes Areal, kunne udfinde, hvor meget Hø der avledes i Forhold til Arealet. Over Skovene, som blev takserede til Svins Olden, findes der Beskrivelser og ligesaa over Overdrevene, der blev ansatte til Høveders Græsning. Begge Dele blev takserede af 8 Mænd, hvoraf de 4 var udvalgte af Sognet og de 4 af Øvrigheden. Som man vil se, er det det samme Taksationsprincip, som blev anvendt ved Matriklen af 1688.

Desuden findes i disse Protokoller nogle korte Bemærkninger om Landbruget, ofte dog indskrænket til en Bemærkning om, at man benyttede Trevangsbruget; ligeledes finder man Forslag til Forbedringer i Landbruget: f. Eks. Vandets Afledning. Tillige finder man Oplysninger om Vind- og Vejrmøller, Teglværker og Kalkbrud, hvis saadanne fandtes og andet, der kunde have økonomisk Betydning.

Beregningsprot. kan være mere eller mindre udførlige. I første Tilfælde finder man Oplysninger for hvert Agerskifte om dets Indhold af Ager, Eng o. s. v., ligeledes Oplysning om hvert Hus's og hver Gaards Grund og Have o. s. v. I Reglen er Proto-

kollerne dog ikke saa udførlige. Beregningen er da opført paa et Ark Papir og ligger ofte i Opmaalingsprot. Man finder da, hvor meget hver Vang og hele Marken indeholder af hver Slags Jord, derimod undertiden ikke Byens eller Vangens Areal sammentalt. I Kirkestillinge Sogn findes der Oplysning om, hvor stort Areal hver Vang og Byen havde af Eng, Moser, Tørvejord, Veje, Gærder, Vandsteder, samt under et af Høje og Stendysser. Desuden angives Arealet af Bygrunden, samt hvor meget der af denne var Agerland. For Sognebyens Vedkommende er Præstens Jord opført for sig selv. Fra andre Sogne finder man Oplysning om Arealet af Skovene, baade hvad der var bevokset med Storskov og med Krat, ligesaa Overdrevenes Størrelse o. s. v.

Faarstrup Sogn havde da et Areal ifølge Opmaalingen af 1600 Tdr. Land, hvoraf 1183 Tdr. Land var Agerland. Til Sammenligning kan anføres, at det Areal, som 1682 var under Plov, var 1076 Tdr. Land, altsaa noget mindre, og det samme synes ogsaa at være Tilfældet andre Steder. Men maaske kan Forskellen stamme fra den Maade, hvorpaa Marken er maalt. I Aaret 1682 blev hver Ager maalt for sig, og Arealet er Summen af de enkelte Agers Areal. Ved den anden Opmaaling er der ikke sket nogen Udregning af de enkelte Agers Areal. Hele Agerskiftet maa være opmaalt paa Kortet, og man maa have forudsat, at der intet Mellemrum var imellem Agerne, eller ogsaa regnet dette med til Agerne og som Agerland.

I Sognet er der 2 Byer Faarstrup og Snekkerup, hvis Areal var henholdsvis 1188 og 412 Tdr. Land. Ifølge den nuv. Matrikel er Arealet henholdsvis 1183 og 432 Tdr. Land, altsaa ikke saa lille en Forskel for Snekkerup, den mindste Bys Vedkommende, og det endskønt det gamle Kort er benyttet ved Matrikuleringen for denne By, og altsaa Opmaalingen begge Gange foretaget paa det. En Del af Forskellen kan maaske skyldes Skelrettelser ved Udskiftningen, men saadanne forklarer næppe hele Forskellen.

Af disse Kort og de tilhørende Beregninger over Arealet ser man, at en stor Del af Landet endnu henlaa udyrket særlig som Mose og mere eller mindre produktiv Eng, og at Forhol-

dene da var langt nærmere dem i Aaret 1682 end i Nutiden. I Faardrup Sogn udgjorde Agerjorden 1183 Tdr. Land, Engene 301, Moserne 72, Vejene 15, Gærderne 4 og Bygrunden 25 Tdr. Land.

Hvis man vilde sammenligne Agerfordelingen 1682 med den, som man finder i Opmaalingsprot., vilde man vistnok i de fleste Tilfælde finde, at en Gaard ikke havde de samme Agre 1682 og 1768. Grunden hertil er den, at Gaardene i de fleste Byer er gjort lige store i Hartkorn, hvad der har bevirket, at man har omrebet Marken. Man finder da ogsaa ofte, at Agrene til de fleste Gaarde er lige brede i Modsætning til Forholdene i Markbogen 1682, hvor der er stor Forskel i saa Henseende. Der findes dog enkelte Byer, hvor Agerfordelingen er forblevet uforandret, og hvor Hartkornet for de fleste Gaarde er det samme som i Aaret 1682, f. Eks. Faardrup. I denne By har dog uheldigvis Gaardene paa Kortet ikke Numre, saa det bliver vanskeligt at udfinde deres Beliggenhed.

Forøvrigt synes man snart at have fordelt Agrene paa en og snart paa en anden Maade mellem Byens Gaarde. I nogle Byer finder man Gaardene tildelt Agre i nogenlunde den samme Rækkefølge i de fleste Agerskifter. En nærmere Undersøgelse vil da vise, om der er nogen Forbindelse mellem denne Rækkefølge og Gaardenes Beliggenhed i Byen. I andre Byer finder man en Slags Bolsinddeling, f. Eks. i Kirkestillinge, skønt Gaardene her, 13 i Tallet foruden Præstegaarden, var af samme Hartkorn.

Fra Antvorskov Amt er der Kort og Protokoller fra hele Slagelse Hd., med Undtagelse af Boeslunde og Taarnborg Sogne samt Korsør Købstad, derimod findes der Kort o. s. v. fra Slagelse. Fra Vester Flakkebjerg Hd. er der Kort o. s. v. fra 7 Sogne nemlig: Flakkebjerg, Skørpinge, Faardrup, Sørbymagle, Kirkerup, Gimlinge og Tingjellinge. Fra Øster Flakkebjerg Hd. findes der Kort o. s. v. fra Haldagerlille og Krummerup Sogne. Af Alsted Hd. blev Byen Lindebjerg i Lynge Sogn opmaalt. Desuden findes der et »Speciale Charte« over det Antvorskovske Distrikt i Maalestok 1:25000. Endvidere findes der i Landsarkivet 3 Opmaa-

lingsprot. fra Nordrup og Sønderup Sogne, hidrørende fra Nordruplunds Godsarkiv. Der findes dog ogsaa Eksemplarer af disse Protokoller i Matrikulsarkivet.

Fra Vordingborg Amt findes der som omtalt i Reglen kun et Kort for hver By eller Sogn, ligesom ogsaa Beregningsprot. mangler. Disse sidste er muligvis ogsaa blevne tilsendte Inspektør Baden. Fra Hammer Hd. er der Kort o. s. v. fra Hammer, Køng, Sværdborg og Kastrup Sogne. Fra Baarse Hd. findes der Kort o. s. v. fra nogle Byer i Snesere Sogn, fra Baarse, Beldringe, Udby, Ørslev og maaske flere Sogne. Opmaalingsprot. og Taksationsprot. findes desudeu fra Kallehave og Vordingborg Sogne, derimod vist ikke fra Mærn Sogn, skønt dette Sogn ogsaa blev opmaalt¹⁾. Fra Sognet findes et Kort uden Titel paa Papir, som maaske stammer fra denne Opmaaling. Kortene fra Vordingborg Amt ligger i Matrikulsarkivet tildels blandt »Ældste Originalkort«, medens de øvrige Kort fra denne Opmaaling ligger for sig selv. Iøvrigt synes det, som om man ikke er blevet rigtig færdig med Opmaalingen i dette Amt, som var det sidste, der blev maalt. I flere af Protokollerne mangler saaledes Maalene paa Agrene eller Taksationen.

I Følge Begæring af Grev Holstein blev der ved kgl. Resolution af 7. Maj 1771²⁾ givet Befaling til, at Vallø Stift ligeledes skulde opmaales for kongelig Regning, og at 2 af Landmaalerne skulde besørgede det. Hvis dette er blevet udført, maa Kortene findes i Arkivet paa Vallø. Ligeledes blev paa en Begæring fra Borgmester Rothe, om at Københavns Stads Godser maatte blive opmaalte, 2 Landmaalere sendte derhen. Der synes imidlertid ikke at findes Kort fra denne Opmaaling, hverken i Matrikulsarkivet eller i Københavns Raadstuearkiv.

Sammen med de anførte Kort skal her nævnes nogle Kort og Protokoller fra Nordsjælland, som Landmaalerne efter Ordre udførte, nemlig Opmaalingsprotokoller fra Virum, Vedbæk, Trørød, Bagsværd og Tisvilde, Beregning over Bloustrød Bys Jorder, samt Kort over de nævnte Byer undtagen Bagsværd.

¹⁾ Prot. 1854 C. Fol. 31.

²⁾ Kabinetsstyrelsen i Danmark 1768—1772. 2, S. 98.

STEDNAVNE PAA MOLS.

Det Foredrag om ovennævnte Emne, som Hr. Gunnar Knudsen holdt paa Hjemstavnskursuset i Rønde den 4. August 1923, gengivet i Fortid og Nutid og udsendt som Særtryk, indeholdt en Tydning af forskellige Navne, som paa flere Punkter synes misvisende, væsentlig foraarsaget ved en Søgen tilbage til Oldnordisk, hvor det maatte synes at ligge nærmest at søge Paralleller fra samme Tid, som Stednavnet først forekommer paa. Mols forekommer saaledes 1231 i Kong Valdemars Jordebog som Mulnæs, 1360 som Molnsherit, 1299 som Malnes. I disse tre Skrivemaader er næs fælles. Hvis ogsaa Forleddene Mul, Mol og Mal har fælles Betydning, er der heller ingen Grund til at tvivle om, at de tilsigter den samme Karakteristik for Landskabet. Denne fælles Betydning findes; fra de gamle Vandmøller; hvorfor jeg er overbevist om, at Navnet er det, vi i Nutiden vilde kalde og skrive Møllenæs. Forskellen er alene den, vi den Dag i Dag finder mellem Jydsk Maal og Ø-Maal. Parallellerne findes i de gamle Afbyggernavne fra Møllerne, i Jylland: Mollerup, Moltrup, paa Øerne: Mullerup, Mulstrup. Vandmøllerne er jo saa gamle her i Landet, at de fandtes saalænge før Jydske Lov af 1241, at der i denne kunde optages Lovbestemmelser om deres Anlæg; det vil sige, at de havde været her i saa lang Tid, at der havde kunnet danne sig Vedtægter herom. Paa Mols fandtes de saa tidligt, at Biskop Peder Vagnsøn i 1203 kunde skænke Domkapitlet i Aarhus Akre (Agri) med Mølle. — Den tredie Form: Mal, sigter ogsaa til Møllen, saavist som det man bestiller paa Møllen er at male, paa Jydsk »aa mal«. At man benytter alle tre Former, synes nærmest at vise, at man er sig bevidst at karakterisere Stedet efter den samme Betydning, men hver benytter sit Maal, og Formen i Jordebogen kan da antages at have sin Forklaring i, at den Klerk, der har affattet den, har hørt hjemme paa Øerne, eller at Navnet er taget i Brug af tilflyttede Sjællændere.

Møllerne paa Mols har jo tidligt været flere. Der findes

jo der Stednavnet Femmøller, nu kun fire, de to med Navnene Gladsmølle (tidl. Kannikemøllen) og Kerrismølle. Den sidste siges hos Trap at have Navn efter Familien Kerris; jeg vil snarere antage omvendt, idet Navnet er sammensat af Ker (Kirke), Ris (Skov) og Mølle, stemmende med Tilhørsforholdet til Domkirken i Aarhus. Den første har jo ligefrem Navn af dette Tilhørsforhold til Kannikerne. Mol og Mulle for Møller er sikkert nok oprindelig ikke nordisk eller dansk, men indført med Møllerne fra de sydevropæiske Lande, hvorfra de kom, enten ved danske Rejsende, der førte Ideen hjem, eller ved udenlandske Møllebyggere, der indkaldtes. Paa Latin er Navnet Mola, paa Fransk Moulin, svarende til de to Former Mol og Mulle. Senere, efter at Tyskland har faaet Møllebyggere, har disse overtaget Møllebyggeriet i Danmark; endnu i det sekstende Aarhundrede ser vi Tyskere indkaldt til Mølleanlæg her i Landet; det maa være begyndt allerede i det trettende Aarhundrede, thi da ser vi Marsk Stig kalde sin nyanlagte Gaard Mylntorp, senere har den Navnet Møllerup. Mol og Mulle er gaaet over til at blive Myl, og derefter faar vi det nu brugelige Fællesnavn for Jylland og Øerne: Mølle. Og Afbyggernavne i Jylland: Mølgaard, Møllerup, Møldrup, paa Øerne: Møllegaard, Møllehøj.

Mols mener jeg derfor betyder Møllenæs, og det er ret haabløst at søge Navnet forklaret af Oldnordisk, der ikke havde Møller. Og Møllerne, der gav Grundlag for Navnet, er de senere Femmøller. Naar Navnet, trods sin Opkomst i forholdsvis ny Tid, har faaet Lov til at give Herredet Navn, kan det antages begrundet i, at Landskabets Selvstændighed som Herred har været af forholdsvis ny Dato. Peder Vagnsøn var jo en tilflyttet Sjællænder. For ham og hans Stormandsslægt har det sikkert ikke faldet let at indordne sig under Førelse af tidligere Herredsstyrelse, hvorfor det kan antages, at de har faaet deres Indflydelsesomraade udskilt som særligt Herred, og maaske er det disse Sjællændere, der forsynede Herredet med den sjællandske Form Mulnæsherit. Ellers henhører Landskabet jo til Djursland, og naar dette oprindelig er bleven inddelt i et Nørre- og Sønder-Herred, se Biskop Svends Testamente af 1183 (Øm

Klosters Krønike Kap. 23 og 24), maa Djurslands Herredsinddeling antages dermed at have været oprindelig udtømt, saa at et tredie Herredsnavn er en Nyskabelse.

Hr. Knudsens Tydning af Navnet som Næset med Stenene i Strandkanten og med Udgang fra Mols Hoved, synes altsaa ikke holdbar, og er i Strid med, hvad han ellers hævder, at et Stednavn med Hoved maa hente sin Stamme fra Baglandet som Krop.

Maa jeg tilføje, at som Helboerne kalder deres Land Helles, saaledes vil en opmærksom Tilhører bemærke, at Molboerne kalder deres Land Molles, altsaa svarende til den jydsk Form Mollerup.

Helgenæs (eller Helles) skal sikkert nok betyde det hellige Næs, men tillagt dette Navn af de første Forkyndere af Kristendommen under from Benyttelse af et ældre Navn, som kunde være afledet af, at i de gamle Strandhugstider har det været et højst uroligt Sted at have Familien bosat, ikke stort bedre end Opholdet hos Hel kunde tænkes eller af He-el, det med Høje besatte Næs. Noget særligt helligt synes der aldrig at have været paa Næset, saalidt som paa de andre Næs her i Landet, der har lignende Navn, som Helnæs; det skulde da være, at Harald Blaataand her fandt sin Bane.

Ebeltoft-Halvøen hed tidligere — altsaa før Købstaden kom til at dominere — Hassens eller Hasnæs (i Besiddelsesfortegnelsen paa Øm Kl. Krønike dog Asnes). Hvad Navnet kommer af, synes ikke at volde yderligere Tvivl, naar man bemærker den Sandhage (Alhage) med langt udskydende Grund, der ligger umiddelbart Syd for Ebeltoft. G er et Bogstav, der ofte kun benyttes som Støtte for Forstaaelsen, men i Udtalen omtrent forsvinder. Hagen og Grunden spiller en betydelig Rolle for Besejlingsforholdene. Hagesnæs er derfor en naturlig Betegnelse for Næset, men daglig Tale nøjes lige saa naturligt med Ha'snæs. Nutildøgs benyttes Navnet formentlig kun i Afbyggerbyen Handrup (Hagendrup)s Navn og i Hasenøre.

Digherhoveth eller Digherhøvet (1320) har sikkert intet med »stort« Hoved at gøre; diger = stort eller tykt (Bue hin digre).

Navnet er sikkert fælles med den indenfor liggende Landsby Dejret, gennem lange Tider skrevet Dejgret, oprindelig af ryddet Dyrehave. Hoved brugtes og bruges jo ogsaa for Skovstykker. Omkring hver Storgaard fandtes jo fra Oldtiden liggende disse Skovstykker, efter deres Plads i Driften benævnt som Hestehave, Kohave og Dyrehave (eller de særlige Betegnelser, som falder indenfor disse Klasser). At vi her netop er paa en Rydning beviser ikke alene Navnets Slutstavelse — ret —, men ogsaa en lille Vandring paa Bymarken, hvor vi træffer Navne som Bøgebjerg, Bogenshøj og som endelig afgørende et Navn: »Røjen« (Rydningen). Dermed er Rydningen og forhen Skoven given, og Anvisning given paa at finde Navnets Tydning indenfor ovennævnte sædvanlige Navnekreds, altsaa Dyrehave, der paa Molsmaalet udtales Dierhav', som med et Støttebogstav som g giver Navnet Digerhav' og Digerhoved (Dejret Øhoved). Da nu et Ord skrevet som »dig« udtales som dej, er det ikke saa uforklarligt, at ved Peder Vagnsøn eller hans Slægts Ankomst med sjællandske Maal har »diger« faaet Omlyd til »dejer« og Digerhav efter Rydningen til Dejret. — I Aarhusbogen findes jo ogsaa en enkelt Gang brugt Formen Dierhoveth.

Skjødshoved mener Hr. Knudsen kunde komme af skyde, men iøvrigt mente han paa Kursusmødet ikke at have nogen Forklaring paa det. Dette foranledigede mig som Tilhører til en Afbrydelse, jeg henledte da Opmærksomheden paa, at her var det snævre Sted for Indløbet til Kaløvig, og paa hver Side af det fandtes samme Navn, Skjøds- eller Skjershoved (i Molsmaalet: Skjeshoved) og paa Fastlandssiden Skjødstrup og Skjering. Derimod intet Ord om, at det ene Navn skulde komme af det andet. Jeg har aldrig hørt noget sligt fremsætte, og antager det derfor for en Misforstaaelse, naar Hr. Knudsen mener at have mødt en saadan Opfattelse. Min Mening udtrykkes deri, at paa dette Sted var Indløbet snævrere, mere end antyde kan man jo ikke godt i en Afbrydelse. Sagen er den, at de ensartede Navne paa begge Sider af Farvandet ikke kommer det ene af det andet, men at de har fælles Oprindelse, som Hadsund Nord og Hadsund Syd o. fl. Det drejer sig nemlig

her om et gammelt Overfartssted, hvis Karakter for Sejlads blot har skiftet efter som Aarhus kom op, medens Vinterfærdsel over Isen stedse beholdt Retningen over til Skjering Strand. For saadan Overfart har i Norge holdt sig et gammelt nordisk Ord: Skyds, udtalt Sjyds. Dette antager jeg er Oprindelsen til Stednavnene Skjershoved — Skjering eller Skjødshoved — Skjødstrup; i 1466 skrevet Skipstrup — i jydsk Maal Skib = Skyw eller Skjyw.

Ved Rolse forbavser det, at Hr. Knudsen kan udtale, at der er ingen Sø paa Stedet. Han kan dog ikke begrænse Betegnelsen Sø til Indsø, da han absolut maa kende Østersø og Nordsø. Stedet er netop omgivet af Sø mod Nord, Vest og Syd, og jeg vil forstaa Navnet som Rydningen ved Søen. Rydning har i Jylland en Mængde Betegnelser i S sammensætning som red, rod, rød (mest dog paa Sjælland), rov, ravn, og en Rov ved Søen kan uden Vanskelighed tænkes udtrykt ved Rovelsø, eller sammentrængt og i Molsmaal til Rolse. Jeg tænker netop paa, at Rugaard i Sønder Herred af Munkene kaldtes Rowæ.

Vridders, hvis Slutstavelse naturligvis har været Næs, vil Hr. Knudsen have afledet af vende eller dreje, som Drejens ved Kolding Fjord. Imidlertid ligger der ud for Næsset, strækkende sig fra Kaløs Slotsruin over mod dette, et Bælte Rønner, hvis Sten stadig rækker over Vandspejlet; de ligger i Vejen for Sejladsen, der derfor maa holde tæt ind mod Næsset, hvor Sejløbet gaar; Sejladsens Maal har her væsentlig været Rønde, der kun i Skriftsproget har Navnet saaledes formet, medens Byen i Egnens Talemaal hedder Rønn, paa Molsmaal Renn. Jeg nærer ingen Tvivl om, at Byen har sit Navn efter de Rønner, der besværer Sejladsen dertil. Men som Rønnerne paa Molsmaalet hedder Renner eller Rønner, nærer jeg heller ingen Tvivl om, at Vridders er et af de saakaldte Kursretningsnavne, der angiver Kursen — fri af Rønnerne — at ligge under Næsset, altsaa fri Rønner-Næs, sammendraget i Molsmaalet til Vridders. Tilsvarende Navnedannelse findes i Rønshoved — Rinnæs eller Rinkenæs ved Flensborgfjord og andre Steder.

Gaar vi over til Bynavnene, møder vi først Købstaden Ebeltoft. Dens Navn træffer vi første Gang, da Byen faar sit Privilegium i 1301, hvor det skrives Æpplætoftæ, senere Æplætoft og Æbeltoft. Man skal imidlertid ikke alt for stærkt lade sig binde af Stavemaaden i gamle Dokumenter, hvor en Lydlighed let kan komme til at gøre sig stærkere gældende end et Stednavnsstudium. Hr. Knudsen finder det ikke usandsynligt, at Navnet kan være et Minde om Halvøens Bevoksning med vilde Æbler i en fjernere Fortid, men da vi intetsonhelst ved om en saadan Bevoksning, er der ikke stort at bygge paa en saadan Mulighed. Derimod ved vi for ganske sikkert to Ting, 1) at Halvøen var beboet, før Byen fik Privilegier, ellers havde der nemlig ikke været nogen til at modtage saadanne, og 2) at Navnet i Folke-maalet udtales eweltoft, hvilket er Molsmaal og betyder E = Ø, wel = bel eller bol og toft, altsaa Ø — Bol — Toft eller paa Molsmaal Ebeltoft. Tilsvarende gælder for Elsegaarde — ved en mindre Sø, Ø — Bol — Sø — Gaarde, i Molsmaal: E — bel — sø — gaarde eller sammentrængt Elsegaarde. —

Hvorledes Hr. Knudsen finder Essendrup's Forled forklaret af Mandsnavnet Asmund, er ikke umiddelbart forstaaeligt, men da Byen af dette Navn ligger der, hvor Landskabet hører op at være Halvø, kunde jeg tænke mig udtrykt, at Afbyggerstedet ligger ved Øs- eller Es-ende. Skal man imidlertid tage Paralleller til Hjælp, saa viser i Sønderhald Herred Esserbæk med Assentoft og andetsteds de mange Byer Assendrup, Assedrup, Astrup og Ask den fælles Egenskab at ligge ved Aaløb, navnlig saadanne Udspring, hvoraf man uden større Dristighed tør slutte, at det er Torpens Beliggenhed ved Aaen, der har været navngivende, altsaa i det foreliggende Tilfælde Torpen ved Aaen, den senere Mølleaa.

Andrup kunde maaske indeholde et Rudiment af et Personnavn, af et Utal af Personnavne, uden speciel Tilknytning til en Hr. Anund, men da den hører under Vrinners og er bygget lige op til denne, er det sikkert forsvarligt at opfatte Navnet som By, der er bygget til, — an —, en hidtilværende By.

Skellerup mener Hr. Knudsen kan indeholde Mandsnavnet

Skialgi, altsaa Skialghæthorp. Hvorfor ikke holde sig til, at denne Afbyggerby ligger ved *Sogneskallet* mellem Knebel og Tved Sogn?

Torup ligger ved samme Skel, paa modsat Side. Hr. Knudsen beskriver selv dette ved de Naturgrænser, der drages af Knebel Vig mod Nord og Begtrup Vig mod Syd, og Lavningen mellem disse, som noget afhugget eller afskaaret. Da man nu ved en saadan Deling faar to ud af et, finder jeg det mest lige-til at opfatte Navnet som Afbyggerbyen ved Tvedelingen, altsaa tilsvarende som Tved — Sognavnet — To-rup. —

Toggerbo i Vistoft Sogn er et mindre Bosted. Hr. Knudsen mener, at Navnets Forled kunde indeholde Kvindenavnet Tørgerd. Det ligget ikke nærmere end tidligere Tydninger paa Mandsnavnet Thøger(bo). Men saadan et Stednavn paa et Par Gaarde vilde simpelt forklares af to — Gaarde — Bo eller paa Maal to — Gær — Bo, i et Ord Toggerbo.

Vistoft, tidligere Westoft, Westoft og Vesttofte; sidste mangler et Østtoft, som Hr. Knudsen derfor mener kunde være Ebeltoft. Jeg synes dog, denne sidste ligger temmelig langt borte, og Afledning af Vese at ligge udenfor Lydligheden. Derimod kan man tage Stade derovre og se, hvordan Sognet er omgivet af Vige, Knebel Vig, Begtrup Vig og Ebeltoft Vig. At forstaa den betegnet som Toften mellem Vigene ligger lige for, saa meget meget mere som g har en Tilbøjelighed til i S sammensætninger at trække sig bly tilbage, som her paa Egnen i Vig-Gabet paa Helgnæs, der udtales Vigabet, eller i Vigbro i Tved Sogn, der udtales Vibro, eller Vigbæk ved Ebeltoft, der udtales Vibæk, hvorefter Navnene ogsaa skrives uden det i Udtalen skjulte g. Dette Skjul er forøvrigt ikke specielt for denne Egn. Vi kender jo Vikingerne, der af Englænderne er bleven opfattet som Smaakonger, en paa hver Vig, der ved Sejladsen paa Norden kunde berede dem Vanskeligheder, og som ved Angrebene paa England bleve modtagne under dette Navn, der indeholdt Vig med skjult g. Dette gælder ogsaa Viderup, der paa Maalet udtales Virup.

Tillerup i Tved Sogn ligger ved Tørvemosen. Da Tørv paa Jydsk hedder Tørrer eller Torre, med rullende r, vil det stemme

godt med Molsmaalets Sætten e eller i for ø, om Navnet for-
tolkedes af Tørv. Navnet skrives forskelligt i Tidens Løb, lige
til det helt knudrede, som det ikke lønner sig at forfølge.

Eg i samme Sogn er maaske den ældste Bebyggelse paa
Halvøen, derfor Ø eller paa Molsmaalet E med et g til Støtte;
det vil stemme med, at den derved liggende Hovedgaard har
Navnet Isgaard = Øs-Gaard, omsat til Molsmaal, selv om den
har været forsynet med en Del overflødige Bogstaver som Eghx-
gardh.

Sognets anden Hovedgaard Kvelstrup mener Hr. Knudsen
kan indeholde Mandsnavnet Kveldulv. Ja hvorfor ikke; naar
man har anbragt en Bjørn i Bjødstrup, er det da billigt at an-
bringe en Ulv i Kvelstrup. Ellers fandt jeg mig forresten fuldt
tilfredsstillet ved en Dag at gætte paa det Kildevæld — sam-
mentrængt til Kvel, som er Oprindelsen til Steenbækken, der
løber gennem Ejendommen. Kvelstrup synes derfor at være et
Naturnavn.

Paa Helgenæs er Esby, selv om den ligger paa Østsiden,
sikkert ikke at forstaa som Østbyen, snarere som Ø-sby, paa
Molsmaal Esby, som den ligger her under Bevogtning af Øens
Beskytter Ellemanden (Ø-Manden) i Ellemandsbjerget og hans
Nille eller Nalle, der sidder i Nalhøjen skraas over for.

Fejrup er snarest Afbyggergaarden ved Feddet, altsaa Fed-
rup.

Stødav har vel næppe haft Plads til nogen Flok Heste, men
ved Siden af en skattefri Kongsgaard betegnet den skattepligtige
Jord, der svares Skat (Stuth, Stød og Inne) af; den har givet
Navn til Stavsøre, hvis Forled kun er en Sammendragning af
Stødav. Vil man søge Paralleller til Stav, kan man søge over
til Stavtrup i Ning Herred; Navnet Stavtrup skreves tidligere
Stattrup efter Torpens Beliggenhed op til Stat Skov, der hørte
under Stadsgaard (nu Constantinsborg). Herefter skulde Stødov
altsaa komme af Stød med tilføjet Høj (ov); det kan godt passe,
da Molsmaalet ikke har tydelig Forskel paa ø og e og Navnet
vel kan opfattes som Stedov.

Hjelm, tidligere Hialm, var vel en Holm i Almindig, det

vil sige — som til Tider ubeboet — Kongen tilhørende; til Stadhed beboet var den vist aldrig før 1286. Men at Navngiveren skulde have tænkt paa en Hjelmform, er dog vist at tillægge ham mere Lyst til at give Navn end sandsynligt. Hvad om Navnet opstod uvilkaarligt af Holm i Alm. ved en Sammen-trækning.

Som det vil ses af foranstaaende, var jeg ikke helt tilfreds-stillet ved at høre Foredraget om Stednavne paa Mols, men jeg gik ud fra, at dettes Formaal ogsaa nærmest var at animere til Forskning paa Stednavnes Omraade og Indsamling af Materiale. Da nu imidlertid Særtryk af Foredraget er bleven mig tilstillet, har jeg deri fundet Opfordring til at ytre mig. Sagen interesserer mig, fordi den bl. a. giver Oplysning paa forskellige Om-raader om, hvordan vort Sprog taltes gennem Tiderne, men jeg har den Opfattelse, at Stednavnene mest skyldes den menige Mand, mindre egentlig bevidst Navngivelse, og at det derfor gælder om ved Tydningen mest muligt at holde sig ved Jorden, og tage Navnene, som de maa være falden fra den menige Mand, ganske umiddelbart. Dette syntes mig ikke at være iagttaget i de Tydninger, Stednavneudvalgets Sekretær fremkom med. Men selve Indsamlingen af Navnestoffet gennem Tiderne og dets Re-gistrering synes mig at være fortjenstfuld Gerning, rummende Mulighed baade for at følge Sprogets Udvikling, hvor direkte Beretninger ikke foreligger, og for historiske Oplysninger.

Sagfører Peder Eeg.

I foranstaaende Bemærkninger har Hr. Sagfører Peder Eeg rettet en temmelig stærk Kritik mod min Behandling af Stednavnene paa Mols. I og for sig maa man være taknemlig for Kritik, da en fornyet Drøftelse af vanskelige Spørgsmaal ofte bringer nye Momenter frem, og større Klarhed opnaas. Imidler-tid er der, forekommer det mig, ikke opnaaet synderligt i denne Retning gennem Hr. Eegs Behandling, og da adskillige Indven-dinger skyldes mangelfuldt Kendskab til Stof og Methode, kunde

jeg ganske kort have afvist disse, men har dog valgt at imødegaa dem lidt mere udførligt, da det muligvis kan være lærerigt saavel for Hr. Eeg som for andre. Jeg fremhæver dog, at det ingenlunde maa opfattes saaledes, at jeg anser de af mig opstillede Forklaringer som hævet over enhver Kritik — ofte er mine Formodninger fremsatte som uvisse — og jeg vil selvfølgelig være rede til at gøre Indrømmelser overfor alle tilstrækkelig velbegrundede Ændringsforslag.

Jeg skal nu gennemgaa Navnene enkeltvis i samme Rækkefølge som ovenfor.

*

*

*

Mols. Hr. Eeg vil søge at forklare Forleddet i de vekslende Skriveformer *Mulnæs*, *Molns* og *Malnes* som *Mølle*-, altsaa ved en fjerde Form. Herimod kan indvendes ikke saa lidt. *Mølle* hed i gl. dansk *Mylnæ*, senere *Mølnæ* (laant fra Latin *molina*), og findes saaledes i flere middelalderlige Stednavneformer, f. Eks. 1319 *Mølnæhaghæ*, nu Mølhav, Skanderup S., Gern H., 1300 *Mylnætoft*, ɔ: Mølletoft, Ribe Domkirkes Landsogn, 1289 *Mylnthorp*, nu Møllerup i Feldballe S., Sønder-Dyrs Hrd. Vi skulde derfor ogsaa have ventet, at Mols, om Hr. Eegs Tydning var rigtig, i Middelalderen maatte have heddet *Mølnænes* eller *Mylnænes*, og i Nutiden *Mølnæs* eller *Møls*. Intet saadant er der fjerneste Spor af. Hr. Eeg finder, om jeg forstaar ham ret, et Bevis for Rigtigheden af sin Fortolkning deri, at der til Formen *Mols*, som han vil kalde den jydske, findes tilsvarende jydske Stednavne *Mollerup* og *Moltrup*, og til Ømaalsformen *Mulnæs* de tilsvarende *Mullerup* og *Mulstrup* — hvilke han altsaa mener alle indeholder Forleddet *Mølle*. Det bliver da nødvendigt at underkaste disse Støttenavne en nærmere Undersøgelse. *Mollerup* som Navn paa Landsbyer findes mindst 5 Gange i Jylland (Morsø Sønder-Hrd., Gern H., Rødding H., Tønder og Højer H. og Sønderlyng Hrd.), og om dem alle gælder det, at de udtales [måljørøp]; de kendes ikke alle i middelalderlig Form, men M. i Gern H. skrives 1424 *Moldorp*. *Moltrup* i Haderslev Hrd., der 1436 skrives *Moltrup*,

har ifl. Optegnelse af Dr. Marius Kristensen den samme Udtale med *lj* og synes derfor at høre sammen med de øvrige. —

Udtalen med *lj*, det palatale *l*, viser, at der har været et oprindeligt *ll* eller *ld* i Navnet, ikke et *ll*, opstaaet ved Assimilation af et *ln* (altsaa ikke et *ll* i *Mølle*, opstaaet af *Molnæ*). Derfor udtales *Mølle* paa Jysk heller ikke med *lj*, men alm. med tykt *l*. Møllerupperne viser sig saaledes alene ved deres Udtale af *l* et ikke at kunne hidrøre fra *Mølle*. De indeholder rimeligvis alle et Mandsnavn *Moldi*, der kendes fra Svarfdøla Saga og i flere norske Stednavne, og derfor meget vel kan have forekommet ogsaa i Danmark i Vikingetiden. Udviklingen vilde da være den normale: *Moldæ-thorp* > *Moldæ-orp* ved Svind af *th*, > *Mold-orp* ved Svind af den ubetonede Vokal, > *Molderp* ved Svækning af *o*, > *Molderup* ved Indskud af Svarabhakti-Vokal (jvfr. J. Sahlgren i *Namn och Bygd* 1922 p. 148, der først har formuleret Reglerne for -torp Navnenes Udvikling). Hvad angaar de nævnte Øbonavne, er der 3 *Mullerup*, (1 i Løve Hrd. og 2 i Gudme Hrd.), det første hed 1376 Muldorp, de andre kendes ikke fra Middelalderen. *Mulstrup*, Ringsted H., hed 1259 Mulstorp. Alene de gl. Former viser, at de ikke har noget med gl. dansk *Mylnæ* at gøre; sandsynligvis indeholder de alle Personnavne; i *Mullerup* mener saaledes Dr. O. Nielsen, i *Olddanske Personnavne* p. 67, at finde Mandsnavnet *Muli*. Som sikkert Resultat af Gennemgangen tør vi nu fastslaa, at ingen af de Navne, der skulde støtte *Mølle*-Teorien, kan vises at indeholde det omtvistede Ord, tværtimod.

Den tredie Variant *Malnæs* skulde ogsaa have et Forled, som betyder *Mølle*, idet »at male« paa jysk hedder »aa mal«. Hr. Eeg vil saaledes hævde, at *Næset* i Middelalderen har været kaldet baade *Møllenæs* og *Malenæs*, altsaa med to Navne, det ene dannet med et Navneord som Forled, det andet med det dertil svarende Udsagnsord. Det er noget helt nyt, vi her kommer ud for, en Anvendelse af Dobbeltnavne; paa denne Maade vilde der jo til et *Skibhuse* kunne svare et andet Navn *Sejlehuse*, til *Sakskøbing* et *Klippekøbing*, til *Fuglebjærg* et *Flyvebjærg*, til *Faarevejle* et *Brægevejle*, til *Vedslet* et *Brændeslet*, til *Kulhuse*

et *Rygehuse* o. s. v., for at blive i Stilen. Men det turde ligge langt udenfor sædvanlig dansk Navneskik, og overhovedet savne Parallel.

Hr. Eeg mener at min Tolkning er blevet misvisende, fordi jeg har søgt tilbage til Oldnordisk og ikke søgt Paralleller fra samme Tid som Stednavnene først forekommer paa. Dette har Hr. Eeg derimod taget Hensyn til; 1203 nævnes Møller paa Mols, og fra 1231 skriver sig den første Form af Navnet. Hans Princip, som jeg i Realiteten hylder, bliver uheldigt i hans Anvendelse, fordi vore Stednavne er saa tilfældigt overleverede, at man *ikke* af den første Forekomst kan slutte noget om Navnes Alder. F. Eks. forekommer Navnene paa -lev, der ad anden Vej kan henføres til Folkevandringstiden, sjælden før 13. Aarh., enkelte endda først i 16. Aarh., og skulde man ved Behandlingen af dem tage samme Hensyn til Forekomsttiden som Hr. Eeg med Møllerne, vilde vi komme til mærkelige Resultater. Naturnavnene er, ihvertfald de større, sikkert meget gamle, og jeg vilde finde det sandsynligt, om end det ifølge Sagens Natur ikke lader sig direkte bevise, at Navnet *Mols* er langt ældre end Vandmøllerne paa Stedet. — Endvidere er det gal Metode at sige: Der er gamle Møller paa Mols, derfor har Halvøen Navn efter disse. Som om der ikke fandtes Møller allevegne omkring i Landet. Paa den Maade kommer man ofte til kort, naar man vil bringe Forbindelse i Stand mellem et Navn og et stedligt Forhold. *Grenaa* ligger jo ved en Aa, hvorfor det vilde være nærliggende at opfatte Efterleddet som *Aa* — det hed nu imidlertid oprindeligt *Grind-høgh*, saa Efterleddet er trods alt Ordet *Høj*. Fra Tilstedeværelsen af almindelige Natur- og Kulturgenstande tør derfor ikke sluttes for meget, og det kan i ingen Tilfælde betragtes som afgørende Bevismidler, naar gamle Kilder bringer andre Vidnesbyrd, og naar det kommer i Strid med Lovene for Sprogets Udvikling.

Hr. Eegs Teorier om Ordet »Mølle«s Historie kan jeg vist nu fatte mig i Korthed om; han mener, at det skal være kommet her til Landet i Formerne *Mol* og *Mulle* (∴ Forleddene i Mollerup og Mullerup, som vi allerede har paavist *ikke* inde-

holder Ordet) og deraf udviklet sig videre. Nej, Moderordet er det middelalder-latinske *Molina* (ikke, som Hr. Eeg anfører, det klassisk-latinske *Mola*), der paa gl. dansk er blevet til Mølne, nydansk Mølle.

Hele Hr. Eegs Bevisførelse har skullet godtgøre, at de 3 forskellige middelalderlige Stavemaader af Navnet kunde være samtidige, forskellige Navne for Stedet, men dog Navne af samme eller beslægtet Betydning. I det foregaaende er det blevet paavist, at der ikke tør skønnes at være nogen Grund til en saadan Antagelse. Og naar *Mulle* ikke er nogen oldsjællandsk Form, kan man ikke slutte, at den i Kong Valdemars Jordebog anvendte Navneform *Mulnæs* er bragt til Stedet af indvandrede Sjællændere, langt mindre, at det skyldes en sjællandsk Klerk, der har ført det i Pennen, som Hr. Eeg synes at ville mene. I øvrigt er dette ikke mere noget omtvistet Spørgsmaal; ifl. nyere Undersøgelser er Haandskriftet til Kong Valdemars Jordebog skrevet af Broder *Jens Jyde*, der var Munk i Sorø Kloster. At Jens Jyde maa være født i Jylland og maa have kunnet Jysk, er der vist ingen Grund til at tvivle om.

Naar man har en Række forskellige Staveformer fra gammel Tid af et Stednavn, maa man ikke, som Hr. Eeg gør, gaa ud fra, at hver af Formerne repræsenterer et Navn for sig, og at Stedet i Tidens Løb er blevet benævnt med lige saa mange forskellige Navne; Forholdet vil i Regelen være det, at Stedets Navn er temmelig fast, men at Forskellene enten skyldes, at der foreligger forskellige Trin i den sproghistoriske Udvikling, hvilket ikke er vanskeligt at paavise, eller maa regnes hen under den rummelige Kategori Skrivefejl, i hvilken man dog kan tilskrive mange af de hyppigst tilbagevendende Fejl ganske bestemte Aarsager.

Kerris Mølle, der alm. antages at have Navn efter den paa Mols kendte Slægt *Kerri*, ligesom *Gladsmølle* efter Slægten *Glad*, mener Hr. Eeg skulde forstaas som *Kirke-ris-Mølle*, stemmende med Tilhørsforholdet til Domkirken i Aarhus. En Udvikling af denne Art vilde forudsætte, at Navnet var ældgammelt, men det synes det ingenlunde at være; jeg har ikke set det ældre end

Slutn. af 18. Aarh.; i 17. Aarh.s Matrikler ses Møllen at hedde *Bruuns Mølle*, altsaa et andet Slægtsnavn, og der synes da at være overvejende Sandsynlighed for, at Kerri ogsaa er et Slægtsnavn.

Helgenæs, »det hellige Næs«, mener Hr. Eeg har faaet Navnet givet af de første Forkyndere af Kristendommen, der fromt benyttede et ældre Navn, sammensat med *Hel*, hentydende til, at det var et værre Helvede at bo paa. Denne Formodning maa karakteriseres som fri Fantasi; Ordet *hellig* kendtes nemlig ogsaa i den hedenske Tid, og Hr. Eegs Ræsonnement: »Noget særligt helligt synes der aldrig at have været paa Næsset«, bliver mindre vel begrundet; som bekendt har de gl. hedenske Helligdomme næsten aldrig efterladt sig paaviselige Spor. At opfatte *Helgenæs* som »det med Høje besatte Næs« forbydes simpelthen af Navnets gl. Form, og i øvrigt forstaar jeg ikke, hvad Hr. Eeg mener med *He-el*, som han subsidiært vil tro kunde være Navnets Forled.

Hasnæs tolker Hr. Eeg som *Hages-Næs*, fordi der findes en Hage (Alhage), som skyder ud fra det. Ja, Hager skyder ofte ud fra fremspringende Punkter, Næs og Odder, saa deri ligger intet særlig karakteristisk. Men der er et Par slemme sproglige Vanskeligheder, nemlig at *g* næppe vilde svinde i Dialekten, men bevares som Bagtunge-*g*, og at det indskudte *s*, der her aldeles ikke betegner Ejendomsforhold, vil være yderst paafaldende i saadan en Sammensætning. »*g* er et Bogstav, der ofte kun benyttes som Støtte for Forstaaelsen, men i Udtalen omtrent forsvinder«, bemærker Hr. Eeg. Han synes ikke her at være fortrolig med Jysk, som netop bevarer Bagtunge-*g* i større Omfang end andre Dialekter. I det her omhandlede Ord, *Hage*, udtaler alle Jyder vistnok *g*'et, medens mange Øboer bortkaster det. At *Handrup* skulde være Hages-næs-torp, strider mod den historiske Form *Hamdrup* (1411) og for øvrigt ligesaa stærkt mod den moderne.

Dejret har Hr. Eeg ikke forstaaet. De middelalderlige Former som *Digherhoveth* (1320) vil han mene angaar *Dejret Øhoved* — ganske forkert; f. Eks. i Aarhusbogen, Script. Rer. Dan. VI

p. 429 ses tydeligt, at det er Landsbyen og dens Tilliggende, der hedder saaledes, ikke Næsset. *Digherhoveth* er virkelig Grundformen for det nuværende Navn Dejret, og den Form man nødvendigvis maa gaa ud fra ved Tolkningen, og de Grunde, Hr. Eeg fører i Marken for, at *Dejret* skulde være »ryd-det Dyrehave«, nytter ikke.

At der laa Hestehaver o. lign. omkring Storgaarde i Oldtiden, og at der findes Stednavne paa Dejret Bymark, som tyder paa tidligere Skovbevoksning og et enkelt, der tyder paa Rydning, hvad vedkommer det Spørgsmaalet? Det er jo ganske almindelige Træk, der kan forekomme hvor som helst. Det skal være »Dyrehave« med et »Støttebogstav« g!! Støttebogstaver er Hr. Eegs Opfindelse. De hører ikke hjemme i Filologien, men er saa vist til stor Nytte for at afstive hans egne vaklende Konstruktioner. Han brugte jo ogsaa et saadant i sin Tolkning af *Hassens*.

Skødshoved-Skødstrup tolker Hr. Eeg af *Skyds*, et norsk Ord i Betydningen »Overfart«. Det er dog en gal Betydning, han tillægger dette Ord, eller i det mindste ikke den egentlige. Ordet betyder nu: »Befordring for Rejsende«; men vi har i gl. dansk det samme Ord: *skiud*, i Betydning: »Hoppe«, altsaa et Dyr til Brug ved Befordring. Se Kalkars Ordbog. At Hr. Eeg burde have set efter, hvad Ordet betyder paa gl. dansk, behøver jeg vel ikke at tilføje. Hvad Næsset angaar, er jeg noget i Tvivl, men at *Skødstrup*, 1428 Skiæfstorp, 1245 Skeffstrop, 14. Aarh. Skeustrup, intet kan have med »Skyds« at gøre, er givet. Mere Sandsynlighed for sig har det Personnavn *Skew*, som anføres af Dr. O. Nielsen i Olddanske Personnavne p. 85. At ogsaa Navnet *Skerring* skulde komme af *Skyds*, turde være ganske udelukket. Navnet hed 1446 Skærningh og maa vel være en Afledning af det flere Gange forekommende Navn Skern(e), der altid bruges som Strømnavn, og som jeg forstaar som »den klare«; ogsaa Skerring ligger jo ved Udløbet af en større Bæk, og her fandtes i Middelalderen en Vandmølle.

Rolse. Hr. Eeg er forbavset over, at jeg ikke kan se, at der er Sø ved Rolse, da det dog ligger ved Havet, jvfr. Nordso,

Østersø. Men hertil vil jeg bemærke, at Sø i danske Stednavne saa godt som altid betyder Indsø, medens Betydningen »Hav« er sædvanlig i Tysk og Engelsk. I gl. Stednavne tør derfor næppe forudsættes denne Betydning. —

Hr. Eeg tolker Navnet som »Rydningen ved Søen«, idet »Rydning« i Jylland har en Mængde Betegnelser i S sammensætning, deribl. ogsaa *Rov* og *Ravn*. Dette er galt; gl. da. *ruth* el. *rythæ* bliver ikke *Rov* og *Ravn*, og saadanne Ord i denne Betydning eksisterer mig bekendt ikke. »En *Rov* ved Søen kan uden Vanskelighed tænkes udtrykt ved *Rovelsø*« siger Hr. Eeg. Tænker han her paa et indskudt *l* — hvor i Alverden skulde det komme fra? — eller paa en fuldkommen usandsynlig Overgang af *ved* til *vel*, altsaa *Rov-vel-Sø* af *Rov-ved-Sø*? Selv om det filologisk set var i Orden, hvad det som paavist langt fra er (Forled et ukendt Ord, Mellemlid en fonetisk Umulighed, Efterled et Ord i gal Betydning), vilde dog det Navn, som derved fremkom, være en sær Skabning: *Rud-ved-Sø*. Som om man almindelig dannede Navne med efterhængt Forholdsordsled, f. Eks. sagde Hus-ved-Gade i St. for Gadehus, Gaard-ved-Dal i St. for Dalgaard! Alene Leddenes Orden er et fældende Bevis mod Tolkningens Rigtighed.

Vrinnere tolker Hr. Eeg som *Fri-Rønner-Næs*, og ser heri en Sejladsforskrift. Tolkningen strander paa et filologisk Skær, idet der ikke her kan tænkes nogen Overgang fra *fr* til *vr* i Forlyd. Desuden vilde det ogsaa være en meget usædvanlig Navnedannelse. At han støtter det til en Tolkning af *Rinkenæs* (som *Rønne-Kirke-Næs*), han tidligere har fremsat i Flensborg Avis ^{27/3} 1924, skal jeg ikke her komme nærmere ind paa, da jeg allerede udførligt har gendrevet den sammesteds i et følgende Nummer.

Ved *Æbeltoft* vil Hr. Eeg ikke tillægge de gl. Former (1301 *Æpplætoftæ*) nogen Værdi, fordi han ikke ad anden Vej (!) ved noget om, at der her har været nogen Bevoksning med Abildtræer. Som om han kan vide alting! Derimod ved han, at Halvøen var beboet, før Byen fik Købstadprivilegier (hvilken Skarpsindighed!) og tolker nu ud fra sin sikre Viden herom

Navnet som *Ø-Bol-Toft*, og *Elsegaard* som *E-bel-sø-gaarde*. Han burde have forklaret, hvorfor Forleddet er *Ø*, da det jo drejer sig om en Halvø. I øvrigt er det et typisk Eksempel paa forfejlet Stednavnetolkning: at forkaste de sikre Vidnesbyrd, man har om Navnets ældre Former, til Fordel for en Konstruktion. At bortforklare det, man netop skal forklare! Her som saa mange andre Steder viser Hr. Eeg en Tilbøjelighed til at hugge Navnene ud i en Række Smaabidder, som han saa behandler hver for sig; Resultatet taler for sig selv; naar *Æble-* (1301 *Æpplæ*) kan komme af *Ø-Bol*, er der jo ubegrænsede Muligheder!

Essendrup vil Hr. Eeg tolke som *Øs-Ende-Torp*, idet det ligger der, hvor Landskabet hører op at være Halvø. Men kan *Ø* da betyde »Halvø«? Den sproglige Fejl ved hans Tolkning er, at Ordet *Ø* i Oldsproget ikke havde *-s* i Genitiv, men *-ar*. At Navnet har begyndt med *A*, bevidnes jo desuden gennem gl. Former, og det oprindl. *Asmundethorp* er 1371 skrevet *Assenderup*. Derfra maa forudsættes Udvikling til *Assinderup*; i-et vil da kunne virke Omlyd til *Æssinderup* el. *Essinderup*. Saa haaber jeg Hr. Eeg vil kunne forstaa Udviklingen. Men i sin Iver har han forsyndet sig mod det overleverede, idet han gaar helt uden om *A*-Formen *Assenderup*. Den lader sig i hvert Fald ikke forklare af Ordet *Ø*. Subsidiært vil, saavidt jeg forstaa, Hr. Eeg opfatte Navnet som »Torpen ved Aaen«, idet han vil vise, at Navnene *Assendrup*, *Assedrup*, *Astrup* og *Ask* ligger ved Aaløb. Det er dog ikke rigtigt, at alle disse Byer ligger ved Aaløb, ligesom heller ikke Forleddet i disse Navne er Ordet *Aa*. F. Eks. kan ikke mere end 6 af de 13 *Astrup*'er siges at ligge i Nærheden af Aaløb, selv om man gør sig megen Umage med at finde Vandløb og ikke tager det saa nøje med Størrelsen af dem.

Andrup, der forklares som »By, der er bygget til, *-an*, en hidtilværende By«, er vel nok det værste af Tolkningsforsøgene. Præpositionen *an* i Betydning »til« er jo tysk, og kan derfor ikke komme i Betragtning. I Urnordisk har vi ganske vist ogsaa haft en Præposition *an* i Betydning »paa«, den blev senere

til $\bar{a}$, derefter til aa , men paa den kan Hr. Eeg jo ikke have tænkt, ifl. den Betydning, han tillægger den, og han kan da heller ikke have ment, at *-torp* Navne gaar tilbage til urnordisk Tid. Personlig anser jeg det ikke for umuligt, at et *-torp* Navn kan sammensættes med en Præposition, der betyder i eller paa, men noget saadant kan ikke foreligge her.

Hr. Eeg kritiserer derefter min Tolkning af *Skellerup*, som indeholdende Mandsnavnet *Skjalgi*. Jeg indrømmer, at den hviler paa ret svage Fødder, idet den ikke støtter sig til nogen gammel Form, men jeg har heller ikke fremsat den som noget absolut, og modsiger derfor ikke Muligheden af, at Navnet, som Hr. Eeg vil, kan være sammensat med Ordet *Skel*. Alligevel finder jeg stadig min Tolkning sandsynlig.

Taarup (1360 Togethorp) forklarer sig selv, naar man ser hen til den gl. Form. Dette vil Hr. Eeg nu imidlertid ikke, men siger, at det er *to-rup*, altsaa *Talordet 2* plus *Torp*, og skulde betegne en Afbyggerby, opstaaet ved Tvedeling (af Moderbyen?), fordi man ved Deling faar to ud af eet. En yderst snørklet Tankegang, der efter vort Navnesystem at dømme har ligget vore Forfædre fjern. Men de har jo ogsaa, som den gl. Form med tilstrækkelig Klarhed viser os, ganske ligefrem opnævnt den efter en Mand som hed *Toge* uden at ane, at de derved kunde berede en overskarpsindig Efterkommer saadanne Grublerier.

Toggerbo har jeg med Tvivl udledt af Kvindenavnet *Toggerd*; Hr. Eeg siger, at det ikke er bedre end tidl. Tydninger med Navnet *Thoger*. Deri kan han ikke have Ret, for hvordan vil han forklare Overgangen fra $\emptyset$ til o i Rodvokalen? Min Tolkning forudsætter ingen saadan uforklarlig Overgang. Men Mangelen af gode middelalderlige Former gør Sagen vanskelig. Hr. Eegs Forslag: *To-Gaarde-Bo* anser jeg for usandsynligt; *Bo* er netop det gl. Ord for en Bolig, en Enkeltgaard, og Navnet bliver ved den foreslaaede Sammenstilling selvmodsigende. Desuden er Navnene paa *-bo* meget ofte sammensatte med Personnavne. Og endelig skulde, hvis der var Tale om en gl. Sammensætning, *Talordet to* have været bøjjet og staa i Genitiv lige-

som Ordet Gaard, og *to* hedder i Genitiv paa Oldnordisk *tveggja*, i ældre Dansk *twiggia*, og Navnet skulde derfor nu, forudsat Hr. Eegs Tolkningsforsøg iøvrigt var rigtigt, hedde noget som *Tveggergaardebo*. Men det hedder det jo ikke.

Vistoft vil Hr. Eeg tolke som *Vigstoft*, fordi der er saa mange *Vige* heromkring. Men det har jo gammelt *e* i Rodstavelsen, og *g* findes aldrig i de de gl. Former; desuden havde Ordet *Vig* i Oldsproget ikke Genitiv paa *-s*, men paa *-r*, hvilket man maa tage Hensyn til ved Tolkningen af saadan et gammelt Sognavn. Det nytter ikke, at Hr. Eeg saa fonetisk rigtigt med Eksempler søger at vise, at *g* har en Tilbøjelighed til i Sammensætninger at trække sig »bly« tilbage (en Filolog vilde sige: til at assimileres med en følgende Konsonant); der har aldrig været noget *g*. At Sammensætning med *Vese* skulde ligge »udenfor Lydligheden« kan jeg ikke indse; *e* er det gamle, og den nuværende Skriveform *Vis-* begyndte ikke før i 17. Aarh., og endnu udtales Navnet med et *e*-agtigt, slapt *i*. Ordet *Viking* vil Hr. Eeg aabenbart forstaa som *Vig-king*, »Vig-Konge«, men det er helt forkert; det er en *-ing* Afledning af oldn. *Vik*, der netop betyder »Vig«, altsaa *Vik* + *ing*. Ogsaa *Viderup* vil Hr. Eeg have opfattet som sammensat med *Vig*, men det ligger jo midt inde i Landet, langt fra *Vigene*.

Naar Hr. Eeg vil forklare *Tillerup* som »Tørverup«, fordi det ligger ved Tørvemose, er det igen med fuldstændig Tilsidesættelse af vor Viden om, hvordan Navnet forhen har lydt; afvisende bemærker han: »Navnet skrives forskelligt i Tidens Løb, lige til det helt knudrede, som det ikke lønner sig at forfølge«. — Ja mon det altid lønner sig at kigge efter Tørvemoser? Dem findes der jo en god Mængde af her i Landet, uden at man dog altid tør paastaa, at Byerne har faaet Navn efter dem. Her er det rent galt; *Tørv*, der alm. i Jysk udtales *tør'ə*, skal vistnok i Mols-Sproget ved Afrunding blive til *tær'ə*, ikke til *ter'ə* eller *tir'ə*, som Hr. Eeg mener. Desuden skulde man forudsætte en ganske vist ikke umulig Overgang fra *r* til *l*, hvorved det hele dog bliver saare indviklet. Da det som paavist strider

mod saavel Historie som Sprog, maa det blankt afvises, trods Tørvemosen.

Eg vil Hr. Eeg have skal være »Ø med *g* til Støtte«; ganske vist har han foran søgt at paavise, at *g* ofte kan falde bort (ved Assimilation), men heraf kan han dog ikke slutte, at det vilkaarligt kan indsættes. Det kan det heller ikke. Ordet *Øg* skulde derimod paa Maalet kunne blive til *Eg*, som er Skriftformen af Navnet, men denne Mulighed har Hr. Eeg dog ikke søgt at udnytte, og heri har han gjort ret, for *Øg* bliver ikke til [i'q], som Navnet hedder i Maalet. Forlyden maa derfor være *e*, ikke *ø*, hvilket han ogsaa burde vide fra Navnets gamle Former, som han atter her ser bort fra. Det samme gælder *Isgaard*. Ingen af Navnene kan indeholde *Ø*, selv om det ogsaa med aldrig saa mange Grunde kan gøres sandsynligt, at det er den ældste Bebyggelse paa »Halv«øen.

Isgaard kan heller ikke være et *Øs-gaard*, fordi Ordet *Ø* i det gl. Sprog ikke havde *s* i Genitiv, men *-ar*. Staveformen *Eghægardh* skal efter Hr. Eeg indeholde en Del overflødige Bogstaver, men ret forstaaet indeholder den ikke et eneste ud over det normale; det er først naar man skal have den gamle Form til at stemme med Hypotesen *Øs-gaard*, at Forskellen viser sig, og følgelig er Hypotesen gal. At *Eg* skulde være den ældste Bebyggelse paa Halvøen, ser jeg ingen Bevis for.

Kvelstrup tolkes som Kildevælds-torp. Hellere end at gaa med til denne Reduktion i Trykstivelse vilde jeg dog tænke paa det gl. danske *Kvæld*, i s. Betydning, men om dette har haft *s* i Genitiv, tør jeg ikke afgøre. I øvrigt ser jeg ingen tvingende Grund til at fravige min fremsatte Tolkning; at Hr. Eeg søger at drive Spot med Personnavne som *Bjørn* og *Ulv* vidner om, hvor ringe Forstaaelse han i Virkeligheden har af vor Oldtid og dens Navneskik.

Om *Esby*, der tolkes som *Øs-by*, se mine tidl. Bemærkninger om, at *Ø* ikke i gl. Dage havde Genitiv paa *-s*, men paa *-ar*.

Fejrup kan ifl. sin gl. Form *Fæghædorp* umulig sættes i Forb. med *Fed*. Og den ligger da heller ikke ved noget *Fed*,

for som et saadant vil man da ikke kunne betegne det brede Næs Stavsøre*).

Stodov skal ifl. Hr. Eeg simpelt hen betyde *Skat-af*, d. v. s. den skattepligtige Jord, en ganske usædvanlig og usandsynlig Form for et Stednavn, et Navneord efterfulgt af Biord. *Stavsøre* skulde derefter være sammentrukket af *Stodovs-øre*, og Muligheden heraf skal jeg ikke benægte. Men saa kører Tankerne vistnok i Ring: fra *Stav* til *Stavtrup*, der tidl. skreves *Stattrup* (hvornaa? det har ikke kunnet eftervises) efter Beliggenheden ved *Stadsgaard* ∴ Constantinsborg (usandsynligt), og derefter tilbage til *Stodov*, der nu skal betyde *Stad-høj*. Det er en anden Forklaring end »Skat af«, og for Endelsens Vedk. er det den af mig fremsatte Formodning, nemlig *-høj*; derimod er Motivering en Kæde af usammenhængende Led, og at *Stodov* skulde være et *Stad-høj*, er uforklarligt, da *Stad* i trykstærk Stavelse ikke kan ændres til *Stød* ved nogen dansk Lydudvikling i historisk Tid.

Hjelm skal ifl. Hr. Eeg, om jeg forstaar ham, være sammentrukket af Ordene *Holm i Almindig* og betyde: »Holm, som er ubeboet og tilhørende Kongen«. *Almindig* har dog ikke ganske denne Betydning, f. Eks. bruges i gl. Dansk *Almindingsgade* i Betydning »offentlig Gade«, og ingen vil vel paastaa, at det specielt sigter til noget ubeboet. Hvad Tilhørsforholdet angaar, skal bemærkes, at *Almindig* mest anvendes om Græsgange, der bruges af alle Bønderne i Fællesskab, og Grundbetydningen er vel: »det som tilhører alle«; om Ejendomsforholdet til Kongen siger Ordet intet. Men at overhovedet *Holm i Almindig* skulde kunne være blevet til *Hjelm*, er fuldkommen usandsynligt, da vi jo kender Navnet i dets rette Form 1231 og har flere Sidestykker til det andetstedsfra.

Efter nu at være blevet gjort til Genstand for denne sønderlemmende Kritik, som jeg efter fattig Evne har søgt at værg

---

*) Maa jeg rette en Ombryderfejl. Side 9 Lin. 28 i min Afhandl. skal flyttes ned i St. for næstsidste Tekstlinie, og erstattes med: »*Kvelstrup*, Tved S., hed 1441 *Quelstrup*, og er ikke« — —

mig imod, maa jeg som Konklusion modtage den Tilrettevisning, at vore gamle Stednavne er givet af Menigmand, ikke »ved bevidst Navnegivelse«. Denne almindelig anerkendte Opfattelse mener jeg dog ikke heller at have modsagt. Jeg tror dog at ane den dybere Mening af Hr. Eegs Bemærkning, nemlig: »givet af Menigmand vil Navnene bedst kunne forstaas og tolkes af Menigmand; de stuelærde Magistre savner de naturlige Forudsætninger herfor«. Jeg indrømmer gerne, at Menigmands Blik ofte er skarpere, og hans Tankegang mere uhildet af Lærdommens Spind, hvorfor hans Iagttagelse kan være af allerstørste Værdi.

Et Samarbejde mellem Fagmanden og den interesserede Menigmand giver derfor ofte overraskende gode Resultater, idet de paa heldig Maade kan supplere hinanden. Men at den interesserede Menigmand paa egen Haand skulde kunne klare Stednavneundersøgelser bedre end Filologen, tror jeg dog ikke, efter de Erfaringer jeg hidtil har gjort, bl. a. ogsaa her med Stednavnene paa Mols. At fremsætte Formodninger er noget, alle kan være med til, men til at efterprøve deres Gyldighed maa der nogen filologisk Fagkundskab. Den Anerkendelse Hr. Eeg yder det Arbejde, der foretages med Indsamling og Registrering af Stednavnestoffet, takker jeg for, men bemærker, at den i allerhøjeste Grad bygger paa Menigmands Interesse for Sagen; det er jo de mange, der hver i sit Sogn gør sine Optegnelser og sine Iagttagelser, der har Æren for, at Kundskaben om vort Lands Navne og hvad de kan fortælle os, nu begynder at komme frem.

Gunnar Knudsen.

FORENINGSMEDDELELSER.

Museumskursus og Repræsentantmøde den 4—5. November 1927.

Forud for Repræsentantmødet var der i Aar gaaet et af Foreningens Museumssektion i Forbindelse med Nationalmuseet arrangeret *Museumskursus*. Deltagerne samledes den 4. om Formiddagen i et Antal af 20 paa Nationalmuseet, hvor Museumsinspektør *Chr. Axel Jensen* gennemgik *Forfalskninger* og *Faglitteratur*. Med velvillig Imødekommenhed fra forskellige københavnske Museer, særligt Kunstindustrimuseet, hvor Direktør *Hannover* skaffede en hel lille Forfalskningsssamling til Veje, var der tilvejebragt en Del Prøver paa forfalskede danske Antikviteter af mer eller mindre farlig Art, og disse Exempler blev forklarede og diskuterede. Forhandlingen tog saa lang Tid, at der kun naaedes en kort Omtale af den fremlagte Litteratur.

Om Eftermiddagen foretoges Besøg paa *Folkemuseet* og *Kunstindustrimuseet* og den følgende Dags Formiddag paa *Den historiske Vaabensamling* paa Tøjhuset.

Lørdag den 5. November Kl. 2 samledes Repræsentanterne i Rigsarkivets Foredragssal, som af Rigsarkivaren velvilligst var stillet til Raadighed for Foreningen. Følgende Repræsentanter var mødt: For *Foreninger*: mag. art. *V. Hermansen* (Københavns Amt), Lektor *Boisen* (Frederiksborg A.), Kommunalærer *Alb. Thomsen* (Holbæk A. og Holbæk Museum), Akademikasserer, cand. mag. *L. F. la Cour* (Sorø A.), Amtsforvalter *A. Holck* (Laa-land-Falsters hist. Samf. og Stiftsmus. i Maribo), Proprietær *Hjorth* (Odense og Assens A.), Byretsfuldmægtig *Petresch Christensen* (Hjørring A.), Bibliothekar *Haugsted* (Aarhus Stift), Købmand *Brandorff* (Vejle A.), Museumsforst. *Klokker* (Ringkøbing A. og Ringkøbing Mus.), Gdr. *Alkærsig* (Ribe A.), Kaptajn *Smith* (Historisk Samfund); — for *Museer*: Museumsinsp. *C. A. Jensen* (Nationalmuseets 2. Afd.), Museumsinspektør *Jørgen Olrik* (Folkemuseet), Professor *Bidstrup* (Bornholms Museum), Inspektør, cand. theol. *Chr. M. K. Petersen* (Fyens Stiftsmuseum), Forstander *Espersen* (Museum paa Koldinghus), Forstander *P. Holm* (Den gamle By), Apotheker *Olufsen* (Morslands Museum), Tandler *Friis* (Vendsyssels Museum); — for *Arkiver og lign. Institutioner*: Underarkivar *Svend Aakjer* (Rigsarkivet), Arkivar *Holger Hansen* (Landsarkivet for Sjælland m. m.), Generalløjtnant, Dr. phil. *Tuxen* (Generalstaben), Arkivar *Ellekilde* (Dansk Folkemindesamling),

Professor Dr. juris *Fr. Dahl* (Stednavneudvalget) og Arkivar *Linvald* (Københavns Raadstuearkiv), desuden cand. mag. *Gunnar Knudsen*, Formanden Professor *Fabricius*, Næstformanden Pastor *Severinsen* og Sekretæren Adjunkt *R. L. Balslev*.

Formanden indledede Mødet med at byde Repræsentanterne velkommen samt give forskellige praktiske Meddelelser for denne og den følgende Dag. Det vedtoges af praktiske Grunde at lade Dagsordenens forskellige Beretninger gaa samlet forud for en Drøftelse af dem; (i nærværende Meddelelse vil Emnerne dog blive behandlet paa ét Sted i Sammenhæng).

Sekretæren fik derefter Ordet for at aflægge *Beretning om Foreningens Virksomhed* siden sidste Repræsentantmøde (i Maribo Juni 1926): Foreningen virker hovedsagelig igennem Sektionerne, og det meste af, hvad der er foregaaet i Aarets Løb, vil derfor blive omtalt i Sektionernes Beretninger. De 4 Adresser, som blev vedtaget paa Maribomødet, er blevet indsendt til de paagældende Myndigheder, for Provinsmuseernes og Arkivsagens Vedkommende er der ogsaa kommet Resultat heraf. Et Museumskursus er blevet holdt, saaledes som det var ønsket paa Maribomødet. I »Den danske Komité for Historikernes internationale Samarbejde« er Fællesforeningen blevet repræsenteret af Landsarkivar Holger Hansen. Med Hensyn til Foreningens Tidsskrift vil Redaktionen bestræbe sig for, at det fremdeles maa være et Hjælpemiddel for Forfatterne i Amtsaarbøgerne, saaledes at Stoffet i Hovedsagen bliver videnskabelige vejledende Oversigtsartikler, idet man trækker Grænserne op dels over for det Stof, der hører hjemme i Amtsaarbøgerne, dels over for det, som hører Historisk Tidsskrift til. Men denne Begrænsning, som bør fastholdes, kan ofte gøre det vanskeligt at skaffe Stof, og her kunde maa-ske Ønsker og Forslag fra Repræsentanterne give Impulser for videre Arbejde. Et Ønske fra Maribomødet er blevet opfyldt, idet en ny Udgave af Arkivar Nygårds Vejledning til at drive topografiske Studier er blevet trykt og vil komme i næste Hefte. Det vil vel være rigtigst at tage Særtryk af den Artikel. — Hvad Anmeldelserne i »Fortid og Nutid« angaar, da ønsker Redaktionen at udvide de vejledende Oversigtsartikler af den Art, som i de sidste Hefter er blevet skrevet om Litteratur vedrørende Almuekultur og Folkeminder, ogsaa til andre Omraader. Der vil saaledes i næste Hefte komme en Oversigtsartikel om arkæologisk Litteratur.

Antallet af Foreninger: 20, Byraad: 19 og Institutioner: 39 (deraf 7 Museer i København og 18 udenfor København).

Alkærsig: Et Emne, som man bør tage op frem for de mange ofte uinteressante Præste- og Degnehistorier, som findes i Amtsaarbøgerne, er Behandlingen af en Egns Opdyrkningshistorie. Noget saadant er forsøgt i Ribe Aarbog for 1906 og 1916, men man trænger til Vejledning; det vil være en Opgave for Fællesforeningen her at give Vejledning i Stof og Metode.

Formanden: Der er her rørt ved en Ting, som Fællesforeningen burde tage op: Behandlingen af et Emne, som har Interesse for flere Amter. For dette Spørgsmaals Vedkommende, som belyser den materielle Kulturs Udvikling, vil man kunne bruge Udskiftningskortene i Forbindelse med Matrikulen.

Alb. Thomsen ønskede rigeligt med Særtryk af Nygaards Vejledning, maaske burde man lade den gaa i Boghandelen. Ønskede, at der igennem »Fortid og Nutid« maatte komme en Slags Museumssat, især fra Provinsmuseerne, Materialet kunde samles gennem Spørgeskemaer. Det kunde ogsaa være rart af og til at faa en Oversigt over Amtssamfundene og deres Redaktioner.

Smith ønskede Særtryk af alle de vejledende Artikler, saa de kunde gaa som særskilte Afhandlinger. Taleren havde selv været uheldig, fordi han ikke i Tide havde bedt Redaktionen om Særtryk af en Artikel fra forrige Hefte.

Formanden: En saadan Ændring vilde koste en Del Penge, men det vilde unægtelig være en Fordel. Idealet var, at alle Artikler var særskilt paginerede, og alle begyndte paa en Højre-side; saa de kunde tages fra hinanden som særlige Bøger og sættes ind paa de Steder, hvor de efter deres Emne hørte hjemme. Henstillede til Red. at tage denne Sag under Overvejelse.

Holger Hansen mente ikke, det vilde blive saa kostbart, naar der betaltes for Særtrykkene.

Kassereren, Landsarkivar *Holger Hansen* fik derefter Ordet for at fremlægge *Regnskabet* for 1926, som var revideret og befundet rigtigt af Revisorerne, og en Oversigt over Regnskabet i det løbende Aar.

De vigtigste Indtægter var i 1926:

Bidrag af Foreninger, (som betaler 2½ % af deres Medlemmers Bidrag)	Kr. 1053,80
Byraad, hver 20 Kr. om Aaret	» 360,00
Institutioner, hver 10 Kr. om Aaret	» 400,00
Tilskud paa Finansloven	» 1080,00
Afregning med Boghandler Hagerup	» 327,70

De vigtigste Udgifter i 1926:

Bogtrykker	Kr. 1150,66
F. Hendriksens Reproduktionsanstalt for Billeder	» 82,50
Forfatterhonorarer	» 420,00
Ekspeditionsudgifter	» 140,22
Udgifter ved Mødet i Maribo	» 694,68

I det foreløbige Regnskab for 1927 var de vigtigste
Indtægter:

Bidrag fra Foreningerne	Kr. 1063,47
— - Byraad à 20 Kr.	» 380,00
— - Institutioner à 10 Kr.	» 380,00
Paa Finansloven (nedsat til 840 Kr., hvoraf er modtaget) ..	» 650,00
Afregning med Boghandler Hagerup	» 124,05

de vigtigste Udgifter:

Bogtrykker	» 1986,09
F. Hendriksen for Billeder	» 323,10
Forfatterhonorarer	» 794,75
Ekspeditionsudgifter	» 154,25

Mange af Amtsforeningerne er temmelig store; følgende 5 har over 1000 Medlemmer:

Hist. Samf. f. Odense og Assens Amter med	1136 Medlemmer
— Vejle Amt med	1061 —
— Holbæk Amt med	1044 —
— Hjørring Amt med	1291 —
— Aarhus Stift med	1360 —

Hjorth ønskede Medlemsbidraget nedsat.

Formanden ansaa det for heldigt, at Bidraget var sat forholdsvis efter Medlemsantallet. De store Foreninger kom jo nok højt op, men man løftede jo saa i Flok, hver efter sin Evne.

Hjorth ankede over, at Foreningerne kun fik 10 Exemplarer af »Fortid og Nutid«, skønt der i hans Forening var 13 Medlemmer i Bestyrelsen.

Alkarsig: 2¹/₂ % af Medlemsbidraget kan ikke siges at være for meget. Man skal ikke være ked af, at Statstilskuddet gaar ned, men glæde sig derover. Vi kan maaske have moralsk Ret til Tilskud fra Amtet, men ikke fra Staten, og burde egentlig frivilligt give Afkald derpaa.

Hjorth: Det er vanskeligt at skaffe Medlemmer; og vi kan let miste dem igen. Der indvendes ofte, at man faar for lidt for Bidraget til Fællesforeningen.

Formanden: Man bør med Bidragene gaa ned til det førkrigstidige. Hvad Amtssamfundene angik, var Taleren enig med

Hr. Alkærsig, men Fællesforeningen er jo netop landsomfattende og maa som saadan ogsaa have en moralsk Ret til Statstilskud.

Alkærsig indvendte overfor Hr. Hjorth, at det jo netop var vor Opgave at lære Folk at se ideelt paa Tingene.

Holger Hansen var betænkelig ved en Nedsættelse af Bidragene nu. »Fortid og Nutid« skulde jo netop være til Nytte for Redaktionerne af Amtsaarbøgerne og saaledes indirekte til Nytte for Medlemmerne.

Hjorth: Vi maa alligevel være lidt forsigtige overfor vore Medlemmer; blot en lille Nedsættelse vilde være heldig.

Severinsen: Hvis man stod i den Stilling at skulle forsvare Fællesforeningen overfor Medlemmer af Amtssamfundene, maatte man vel sige, at den har de Fordele, som enhver Organisation har, der omfatter hele Landet. Den kan tage Opgaver op, som Amtssamfundene ikke kan magte.

Aakjær mente ikke Hr. Hjorths Udtalelser var Udtryk for en almindelig Stemning hos Medlemmerne. Repræsentanterne burde afvise saadanne Betragtninger, hvis de da ikke selv var af samme Mening.

Fr. Dahl ansaa det for praktisk, at der blev givet en Slags Budgetoversigt.

Holger Hansen: En saadan vilde blive nogenlunde ens hvert Aar — men det kunde jo nok lade sig gøre.

Regnskabet for 1926 godkendtes.

Sekretæren aflagde derefter Beretning for *Tidsskriftsektionen*.

Der var i Vinter kommet en Henvendelse til Fællesforeningen fra et af Amtssamfundene, hvori man fremsatte den Formodning, at de Priser, der toges i de forskellige Provinsbyer for Trykning af Amtsaarbøgerne, var ret forskellige og nogle Steder urimeligt høje, og hvori man bad Fællesforeningen skaffe Oplysninger til Veje herom. Foreningen udsendte derfor Forespørgsler til Amtssamfundene og har efterhaanden faaet Svar fra de fleste af dem. Disse Oplysninger er dog vanskelige at sammenligne, maaske fordi Spørgsmaalene ikke har været tilstrækkeligt udtømmende og detaillerede. Sekretæren nævnte nu en Del Tal, men tilføjede, at det jo kun kunde være til en foreløbig Orientering for Repræsentanterne, saaledes at en Repræsentant, som fandt, at hans Aar bog var væsentlig dyrere end andre, maatte overveje, om hans Aar bog var saa meget des større i Formatet eller bedre i Udstyret, eller om der virkelig var Tale om en for høj Pris for Trykningen.

Hjorth havde ikke svaret paa Forespørgslen fra i Vinter,

men iøvrigt havde Sagen Interesse. Hvis vi alle gik sammen, kunde vi sikkert trykke Prisen betydeligt ned.

Chr. M. K. Petersen mente i Modsætning til Prop. *Hjorth*, at Amtssamfundene havde visse lokale Interesser, men derfor kunde en Forespørgsel til Amtssamfundene om Priserne godt have Interesse, hvis den blev grebet praktisk an; men det havde absolut ikke været Tilfældet med denne; Spørgsmaalene maatte stilles ganske anderledes præcist.

Landsarkivar *Holger Hansen* aflagde derefter Beretning for *Arkivsektionen*. I Maribo havde man drøftet Opbevaringen af Gods- og Handelsarkiver, man tænkte sig der Nyborg Slot som Opbevaringssted for Godsarkiverne og Kronborg for Handelsarkiverne. Man indgav en Adresse herom, og der er kommet et Svar herpaa for Handelsarkivernes Vedkommende i Form af en Forespørgsel fra den kgl. Bygningsinspektør om, hvor megen Plads der fordredes. Paa denne Forespørgsel har *Arkivsektionen* svaret, at man for det første kun havde tænkt sig et Arkivdepot, ikke et fuldt moderne indrettet Arkiv, som vilde kræve meget større Plads, medens det paa den anden Side vilde være urimeligt at indrette Arkivplads blot for det øjeblikkelige Krav; man maatte tænke lidt paa, hvad der kunde blive afleveret af Arkivsager i Fremtiden. Forespørgslen betyder vel, at man tænker paa at gøre noget. — Godsarkiverne er der derimod ikke noget Haab for, og de er i høj Grad i Fare. Flere af dem er blevet tilbudt og til Dels modtaget af Landsarkiverne, hvor de jo ogsaa naturligt hører hjemme; men desværre staar Arkiverne paa Grund af Pladsmangel altid i den sørgelige Nødvendighed at maatte tage saa lidt som muligt. Det gælder for os kun om at finde et Sted at magasinere dem, ikke at danne et egentligt Arkiv.

Formanden føjede nogle Oplysninger til Landsarkivarens Beretning: Rigsarkivaren har i en Erklæring til vor Henvendelse fraraadet Nyborg Slot som Opbevaringssted for Godsarkiver. Taleren havde til *Arkivsektionens* Svar paa den kgl. Bygningsinspektørs Forespørgsel føjet den Bemærkning, at Indretningen af et Arkivdepot paa Kronborg, som jo kun lejlighedsvis skulde være aabent for Forskere, næppe vilde være økonomisk uoverkommelig, idet det maatte kunne passes af en Museumsmand fra Handels- og Søfartsmuseet med en elementær arkivalisk Udannelse. Men man maa sørge for ordentlige Lokaler; Stueetagen paa Kronborg er meget fugtig

Paa *Museumssektionens* Vegne aflagde Museumsinspektør *Chr. Axel Jensen* Beretning.

Efter en kort Omtale af Gaarsdagens Kursustimer, af Sektionens »Fortegnelse over Faglitteratur« samt en Tak for den Modtagelse, Repræsentanterne havde faaet paa Folkemuseet, Kunstindustrimuseet og den historiske Vaabensamling, fremhævedes det, at D. H. F.s paa Maribomødet vedtagne Henvendelse til Undervisningsministeriet havde baaeret Frugt. Skønt Udsigterne en Tid havde været daarlige, var der, takket været flere Rigsdagsmænds Interesse for Sagen, opnaaet, at den uretfærdige Nedskæring af Statstilskuddet til Provinsmuseerne er bortfaldet og Nedskæringen for forrige Finansaar tilbagebetalt.

I det tidlige Foraar skete der som bekendt det, at nogle Provinsmuseer udsendte Indbydelse til et Møde i Horsens med det Maal at stifte en Provinsmuseumsforening og et nyt Tidsskrift. Forud for Mødet var der desværre gaaet nogle Avisartikler med Angreb paa Nationalmuseet just i det Øjeblik, da dets Vanskeligheder m. H. t. Byggesagens Behandling paa Rigsdagen var særligt store, og Mødet kunde derfor faa Udseende af et Angreb paa Centralinstitutionen. Hverken Horsensmødet eller et efterfølgende Møde i Aarhus fik større Deltagelse, og den paatænkte Forening blev ikke stiftet. Under disse Forhold var det naturligt, at Sektionen lagde Planen om at indbyde til et Møde nu i Efteraaret, men den opgav dette, da Nationalmuseet ønskede at tage Initiativet.

Til det af Nationalmuseet indvarslede Museumsmøde ³/₁₁, hvortil der var udgaaet Indbydelse til 46 Museer, havde 32 Museer sendt 1, 2 eller flere Delegerede. Desuden deltog Repræsentanter for Nationalmuseets 6 Afdelinger. Til Dirigent valgtes Amsforvalter Holck, Maribo.

Direktør Mackeprang indledede Forhandlingerne, forklarede, hvorfor det paa D. H. F.s Kertemindemøde givne Løfte om Mødets Indkaldelse først nu blev opfyldt, og skitserede Forhandlingsæmnerne. Den efterfølgende Diskussion kom paa forskellige Maader til at belyse Provinsmuseernes Forhold, men den koncentrerede sig dog væsentlig om Spørgsmaalet vedrørende en Museumsforenings Stiftelse. Direktør Mackeprang udtalte sig for, at en eventuel Forening burde omfatte baade Nationalmuseet og Provinsmuseerne og have Tilslutning til D. H. F. Fra anden Side hævdedes, at Foreningen, i begge Parters Interesse, burde dannes af Provinsmuseerne alene, saaledes at Nationalmuseet stod frit overfor Sammenslutningen. Det sidstnævnte Standpunkt indtoges af Repræsentanter for Kolding, Aarhus gamle By, Helsingør og Hjørring; for det førstnævnte Standpunkt talte Repræsentanter for Kalundborg, Svendborg, Vordingborg, Odense,

Rønne, Æbeltoft og Køge samt Formanden for D. H. F.'s Museumssektion. Efter at enkelte Deltagere havde ytret Tvivl om deres Ret til uden Mandat at binde deres Bestyrelser, foretoges Afstemning om følgende Spørgsmaal: »Skal der dannes en Forening af samtlige kulturhistoriske Museer, Nationalmuseet indbefattet?« I Afstemningen, der var hemmelig, deltog hvert Museum med en Stemme, Nationalmuseet dog med sine Afdelingers Stemmer. 25 svarede: ja, 9: nej, 3: stemmer ikke. Derefter stemtes paa lignende Maade om, hvorvidt Museumsforeningen skulde søge Samvirke med D. H. F. Da flere Deltagere paa dette Tidspunkt havde forladt den langvarige Forhandling, erklærede Nationalmuseet sig villigt til at nøjes med en Stemme; der afgaves 14 ja, 10 nej, og 4 stemmer ikke, hvorefter man enedes om at udskyde Spørgsmaalet til endelig Afgørelse af Museumsbestyrelserne Landet over. Direktør Mackeprang erklærede sig villig til at sørge for skriftlig Fremsendelse af Afstemnings-spørgsmaalene og et foreløbigt Udkast til Love.

Som et Hovedresultat af Mødet staar altsaa fast, at en Museumsforening i Princippet er dannet, og det maa erkendes, at Museumsinteresserne er meget specielle. Paa den anden Side er der mange ude i Landet, hvis Interesser i lige Grad spænder over litterært og musealt Arbejde. Selvom den kommende Forening vil sikre sig selvstændig Handlefrihed overfor Regering og Rigsdag gennem sin egen Bestyrelse, ønsker D. H. F.s Museumssektion meget, at der maa findes en Form for dens Tilslutning til Fællesforeningen ved overensstemmende Mødesteder og Mødetider, Fællesskab om »Fortid og Nutid« og passende Fordeling af Kontingent, eventuelt ved en Spaltning af D. H. F. i to mere selvstændige Foreninger.

Friis: Det er ikke ganske rigtigt, naar det siges, at Møderne i Sommer løb ud i Sandet. De fleste Provinsmuseer ved intet om »Dansk h. Fællesforening«.

Chr. M. K. Petersen: Museerne maa have Besked om, hvorledes Ordningen er tænkt. Uden Selvstændighed for Museerne gaar de ikke ind i Fællesforeningen.

Friis: Museerne bør enkeltvis være Medlemmer af »D. H. F.«, men de maa have deres egen Forening ved Siden heraf; deres Særinteresser er saa udprægede, at dette er nødvendigt.

Smith ønskede Samarbejde, fordi saa meget var fælles for begge Afdelinger, Museerne og Foreningerne; anbefalede derfor den foreslaaede Tvedeling af Fællesforeningen med fælles Hoved.

Formanden: Vi maa jo se paa, hvad der tjener Fællesfor-

eningen. Efter Museumssektionens Forslag vil Fællesforeningen altsaa blive spaltet i en Muesumsforening og en »historisk Forening« (omfattende Amtssamfundene og de øvrige Institutioner) med selvstændige Bestyrelser, men med en fælles Overbestyrelse. Den historiske Afdeling af Fællesforeningen vil vel nok blive af ret formel Karakter.

Hjorth ønskede oplyst, hvor meget Museerne og hvor meget Foreningerne bidrog til Fællesforeningen.

Kassereren oplyste dette.

Severinsen: Sagen er vanskelig at tage Stilling til. Taleren var bange for dette kinesiske System. Man kunde jo nok tænke sig et vist Samarbejde uden egentlig Sammenslutning. Hvis Museerne blot vil lade være at gaa ud af Fællesforeningen, kan de jo godt danne deres egen Forening.

Aakjær: Der er intet kinesisk ved den foreslaede Ordning, men det er ganske naturligt. Det er dog givet, at Foreningerne og Museerne har fælles Interesser, derfor ogsaa naturligt, at de har fælles Organ og fælles Møder.

Chr. M. K. Petersen: Dansk hist. Fællesforening behøver ikke at blive kvalt af Museumsforeningen. Det har hidtil ikke været Museerne, der har domineret. Iøvrigt var Taleren enig med Aakjær, men mente, at Museumsforeningen maatte have en selvstændig Stilling.

Smith: Det er næppe saa afgjort, at Museerne vil blive i Fællesforeningen, efter at en Museumsforening er dannet. I hvert Fald faar vi ikke de smaa og økonomisk svagere med.

Ellekilde ønskede ikke at ændre Fællesforeningen; i hvert Fald burde Tyngdepunktet ikke forrykkes til Fordel for Museerne, da deres Bidrag dog er saa langt mindre end Foreningernes.

Gunnar Knudsen ønskede en Tredeling: Arkiver, Museer og Foreninger, der saa kunde gaa op i en højere Enhed.

Formanden saa ikke noget til Hinder for en saadan Ordning.

Hjorth sluttede sig til Gunnar Knudsens Tanke.

Holger Hansen mente, at en særlig Forening for Arkiverne vilde blive meget betydningsløs og næppe faa ret meget at forhandle sammen om. Arkiverne maatte i saa Fald ogsaa tage Byraadene med.

Chr. Axel Jensen: Paa Repræsentantmøderne klages altid over daarlig Tid; men ved den foreslaede Ordning vil der kunne raades Bod herpaa, idet en Del af Repræsentantmødet vil kunne holdes i Fællesforeningens Særforeninger. Man kan jo ikke vente, at Repræsentanterne for Foreningerne har Lyst til at høre paa

Museumsrepræsentanternes Drøftelser. — En Museumsforening uden for Fællesforeningen vil standse Tilgangen af Museer til Fællesforeningen og drage dem, der staar i den, ud til sig. Hvorledes selve Udformningen bliver, er uvæsentligt, men Indholdet af Forslaget maa fastholdes.

Haugsted: Museerne har deres Særinteresser, og hvad vi talte om paa Museumsrådet er meget forskelligt fra, hvad vi drøfter her. De mange uløste Museumsspørgsmaal vil sikkert bedst kunne løses af en selvstændig Forening. Dog maa denne Forening paa en eller anden Maade have Tilknytning til Fællesforeningen. Vi kan ikke have flere Tidsskrifter, og vi kan ikke have flere Møder. Derfor maa Museumsforeningen have Adgang til at skrive i »Fortid og Nutid« og de lokale Museer i Amtsaarbøgerne, og Møderne maa være fælles.

Formanden: Museumsforeningen kan dog ikke godt forlange at staa uden for Fællesforeningen og dog benytte Fællesforeningens Tidsskrift. — Dette er en Krise for »Dansk hist. Fællesforening«. Den vil blive fattigere uden Museerne; Resultatet vil maaske blive, at den maa forsvinde. Men ogsaa for Museumsforeningen vil det være Fattigdom ikke at have Amtssamfundene med. Hvorledes skal et Samarbejde kunne forme sig uden Sammenslutning.

Hjorth ansaa det for naturligt, at Sammenslutningen bevaredes. Ogsaa for Amtssamfundene vilde det være heldigt, at de kunde komme sammen for sig og drøfte deres særlige Anliggender.

Alb. Thomsen: Man maa jo nok kunne blive staaende i Fællesforeningen og have Ret til at skrive i »Fortid og Nutid«.

Holck saa ikke nogen større Modsætning mellem Haugsted og Fabricius.

Haugsted: Den ny Museumsforening vil være nødt til selv at tage Initiativ.

Formanden: Ja, den ny Forening skal have sin egen Bestyrelse og sin egen Kasse, som en suveræn Stat inden for Folkeforbundet.

Severinsen: Vi kan ikke undvære Museerne og de ikke os. En Form for Sammenslutning maa findes.

Chr. M. K. Petersen: Museumsforeningen maa holdes uafhængig overfor Bevillingsmyndighederne.

Formanden: Det er rimeligt, at Museerne ofte maa handle paa egen Haand; men i mange Tilfælde vil deres Krav vel faa en forøget Vægt ved at blive fremført gennem Fællesforeningen. Hvorledes de enkelte Sager skal behandles, maa man kunne afgøre efter Aftale i hvert enkelt Tilfælde.

Formanden rettede derefter følgende to Spørgsmaal til Forsamlingen:

1) Anser man Dannelsen af en Museumsforening for »D. h. F.« uvedkommende?

2) Ønsker man i benægtende Fald en Omdannelse af »D. h. F.«, saaledes at man optager en Museumsforening inden for sine Rammer?

Alb. Thomsen mente, at det var for tidligt at tage en Afstemning; medens *Chr. M. K. Petersen* udtalte, at en saadan vilde være af Betydning før Afstemningen blandt Museerne.

Forsamlingen vedtog at bemyndige Bestyrelsen til paa en Henvendelse fra en Museumsforening at træde i Forbindelse med den.

Formanden redegjorde derefter for de Forhandlinger, der var ført angaaende *Aarsmødet for 1928*. Fra Bornholm var der rettet en Henvendelse til Fællesforeningen; men man ønskede dog paa Bornholm at vente til et senere Aar (1930). Derimod forelaa der en Indbydelse fra Sønderborg til 1928, og Aarhus havde paa en Henvendelse fra Fællesforeningen svaret, at de var vilige i 1928; men dog ikke havde noget imod at vente til et senere Aar. *Formanden* anbefalede derfor Sønderborg.

Tuxen anbefalede ligeledes Sønderborg; ogsaa fordi det laa i Sønderjylland. Indkvarteringen kunde ske billigt paa Missionshotel; for yngre maaske paa Kaserne.

Formanden: Naturligvis er det ikke Meningen, at Mødet skal have nogen politisk Karakter over for Forholdet mellem Dansk og Tysk — men et Møde, som har dansk Kultur som Emne, maa dog altid have en særlig Interesse i de Egne.

Ved det derefter følgende *Valg* genvalgtes den samlede Bestyrelse.

Under Punkt *Eventuelt* tog *Smith* Ordet for at klage over manglende Imødekommenhed fra enkelte af Amtsarbejdernes Redaktioner. Sendte man et Manuskript, fik man ofte intet Svar. Undertiden fik man tilfældigt at vide, at det var trykt; men man fik ingen Særtryk eller blot et Exemplar af Bogen. Man kunde ikke engang faa det til Købs, med mindre man tegnede Abonnement. Spurgte, om Bestyrelsen vilde intercedere i en saadan Sag.

Hjorth fandt det heldigt, at denne Sag droges frem. Vi bør netop drøfte saadanne Sager sammen.

Formanden: Amtssamfundene har forpligtet sig til at levere deres Publikationer til Medlemmer inden for Fællesforeningen til

en Favoritpris. Hvis et saadant Tilfælde indankes, vil Bestyrelsen tage Affære.

Gunnar Knudsen omtalte et tidligere Tilfælde af samme Art, hvor Bestyrelsen netop havde grebet ind og ordnet Sagen.

Repræsentantmødet, som med en kort Kaffepavse havde været til henad Kl. 7, hævdedes, hvorefter *Dr. phil. Vilh. Lorenzen* viste Foreningen den Velvilje at komme til Stede og holde et Foredrag om »*Byer, Bystudier og Bykort*«. Gennem en Række Lysbilleder paaviste *Dr. Lorenzen*, hvorledes Byanlæg efter rationelle Byplaner havde udviklet sig i Renaissancetidens Italien, og hvorledes dette havde øvet Indflydelse her til Lands f. Ex. ved *Kristian IV's* Byanlæg. Taleren omtalte endvidere den Betydning, Studiet af Byplanen kunde have for den, der vilde give en historisk Beskrivelse af en By, og opfordrede Repræsentanterne til paa deres Sted i Landet at virke for en Registrering af alle Bykort, som maatte findes i vore Provinsbyer.

Efter Foredraget var Repræsentanterne Fællesforeningens Gæster til en *Middag paa Restaurant Wivel*, hvor den lange og anstrengende Dag endte med et hyggeligt og fornøjeligt Samvær.

Om Søndagen foretog en Del af Repræsentanterne en *Udflugt til Kronborg*. Under Ledelse af *Museumsdirektør Lund* besaa man Handels- og Søfartsmuseet, hvorefter Slotsforvalteren, *Oberst Quist*, førte Selskabet rundt i de nyrestaurerede Dele af Slottet. Endelig meddelte *Kaptajn Smith* nogle Træk af Slottets Fæstningshistorie. Efter en Frokost paa Jernbanehotellet drog man atter tilbage til København.

ANMELDELSER.

AF DEN NY LITERATUR VEDRØRENDE ALMUEKULTUR OG FOLKEMINDER 1926—27.

Evald Tang Kristensen er med tredje Bind af sine *Minder og Oplevelser* (Forf.s Forlag, Mindebo, Vejle. Ill. 512 S.) nået frem til År 1894, og det fjerde Bind, der er under Udarbejdelse, vil antagelig nå op til Nedskrivningsåret. De tre hidtil udkomne Bind *Minder* indeholder et samlet Sideantal af 1229 Sider, så man vil forstå, at her står vi over for et Memoireværk, der i Omfang søger sin Lige. I det sidstudkomne Bind behandler E. T. Kr. Tiden 1884—88, da han var Lærer i Brandstrup, og Tiden 1888—93, da han havde Bopæl i Hadsten, hvorfra han

flyttede 1897. I 1888 fik E. T. Kr. så megen offentlig Understøttelse, at han helt kunde hellige sig Indsamlingen af Folkeminder, og siden da har han indsamlet en enorm Mængde Folkeminder og udsendte et stort Antal Bøger. Sjældent har få Penge gjort så megen Nytte som her. I Bind III beretter E. T. Kr. naturligvis mest om sine mange Indsamlingsrejser rundt i Jylland. Med megen Vidtløftighed fortæller Forfatteren om alle de Mennesker, han er kommet i Forbindelse med på sine Rejser, og i personel Henseende er hans Minder da også udbytterige, idet han hyppigt anfører Træk, der karakteriserer denne eller hin Personlighed, eller han meddeler direkte biografiske Oplysninger. Det bør dog nævnes, at E. T. Kr. hyppigt fortæller, hvad andre vilde tie med.

Når Bogens utallige Enkeltheder har fortonet sig, husker man med Beundring den Mand, der har skrevet Bogen. I Besiddelse af en Jættes Kræfter og en Jerusalemspilgrims Udholdenhed har E. T. Kr. samlet flere Folkeminder end noget andet Menneske. Han havde Troen på, at det, han arbejdede for, rigtig var Møjen værd. Sene Slægter vil prise ham for det imponerende Arbejde, han udførte.

Fortæller Evald Tang Kristensen i sine Minder om de mange fattige Almuefolk, han på sine Vandringer besøgte, så får vi i *Karoline Graves' Bog En Almuekvindes Liv* (Erhardt Flensborgs Forlag, Roskilde 1927. 240 S.) berettet af en af Almuens egne om, hvor hårdt det er at sidde i små Kår, og så synes K. Gr. dog, at det ingen Sag er at være fattig i vore Dage, imod hvad det var i gamle Dage, hvad Skildringen af hendes Forældre tilfulde viser. I *Ved Halleby Aa*, som *Henrik Ussing* i 1921 udgav for *Karoline Graves*, spillede Folkeminderne Hovedrollen og meget af Stoffet var indsamlet. I *En Almuekvindes Liv* er andenhånds Stof ikke medtaget. Det er en Levnedsbog, der i en Række livligt skrevne Afsnit meddeler om Forfatterindens Forældre og Barndomshjem, om forskellige Folk, hun har kendt i sit lange Liv, om hendes Giftermål og de forskellige Steder, hvor hun havde sit Hjem, om Børnene og om de gamle Dage, som K. Gr. tilbringer på *Uby Alderdomshjem*, hvor hun nyder en kærlig Pleje, som hun af et taknemligt Sind påskønner. Nogle År var K. Gr. og hendes nu afdøde Mand Opsynsfolk ved *Kalundborg Museum*, en Stilling, der rigtig passede for hende. K. Gr. giver også interessante Oplysninger om, hvordan hun kom i med at skrive i Aviser og samle Folkeminder, der bl. a. affødte *Ved Halleby Aa*. I et Forord til *En Almuekvindes Liv* har *Thorkild Gravlund* skrevet de sande Ord om Bogen: »Den er saa kønt

fortalt, mitd og dæmpet i sin Tone, skrevet ud af et lyst og fromt Sind. Det er en Sejr at have levet de trangeste Tider igennem og saa kunne fortælle derom uden Klage, med et venligt Sind overfor alle«. Desuden har Udgiveren *Arthur Fang* skrevet en såre smuk og træffende Indledning til Bogen, der ikke vilde være udkommet uden hans og Boghandler *Flensborgs* velvillige Støtte.

Anders Uhrskov har nu begyndt Udgivelsen af en ny Skrift-række: *Liv og Levned*, hvori han vil bringe Levnedsskildringer af Mænd og Kvinder fra Land og By, Mennesker i de mest forskellige Stillinger, men fortrinsvis fra den store Befolkning. Et sådant Samler- og Udgiverarbejde fortjener den største Påskønnelse, idet vor Memoirelitteratur fra den store brede Befolkning jo er meget lille. I første Bind af *Liv og Levned: To gamle fortæller* (Aschehoug 1927. Ill. 150 S.) er det — naturligt nok — to gamle Nordsjællændere, der må holde for, den 100-årige Smedemester *Niels Ferdinand Svedstrup*, Mørdrup, og Fisker *Jens Thomassen*, Snekkersten. Fælles for begge Fortællerne er deres forholdsvis udførlige Dvælen ved Barndoms- og Ungdomstiden og de hårde Arbejdskaar, der var nødvendige for deres Eksistens. I *Jens Thomassens* lange Skildring gives der en Række ypperlige Oplysninger om Skolegang i Helsingør, Marine-soldaterliv 1872—73, og så det vigtigste Afsnit: *Fiskerliv* 1860—80, hvor der ydes et ganske fortrinligt Bidrag til en Side af sjællandsk Almueliv og Erhverv, som indtil videre har været mangelfuld behandlet i vore Folkelivsskildringer. Endvidere meddeler *Thomassen* mange Træk fra Helsingør, om Øgenavne, Fester, Overtro m. m. I *Uhrskovs Sagn og Tro* (1923) var samme *Jens Thomassen* Ophavsmand til en Række Oplysninger om Fisker-overtro. *Anders Uhrskov* gør i en smuk Indledning Rede for Hensigten med Arbejdet, Tilvejebringelsen af Stoffet og Udgivelsesmåden, ligesom han har forsynet den vel udstyrede Bog med Noter og Navneliste.

Torben Klintings Bog: *Fiskerne ved Nymindegab* (Nielsens Bogh., Nr. Nebel 1927. 131 S.), der indledes med et Forord af Dr. phil. *A. C. Johansen*, indeholder en Mængde Oplysninger om Fiskeriet ved Nymindegab i tidligere Tid, indsamlet med Omhu og Sagkundskab, og er et velkomment Bidrag til vort Fiskeris Historie, ligesom der gives en Række Skildringer af Fiskernes daglige Liv og Færden i Egnen omkring Nymindegab. Forfatteren redegør især for Fiskeriet som det dreves i Årene 1865—70, og som det fortsattes til Århundredets Slutning, da Besejlingsforholdene, det engelske og tyske Trawlfiskeri og Kutterfiskeriets

Opblomstring i Esbjerg samt flere andre medbestemmende Årsager tvang vore Fiskere til at holde op. Klintings Fremstilling er kortfattet, men instruktiv. Han giver nødvendige Oplysninger om Bod og Bodlag (på Frilandsmuseet i Lyngby ses en Bod fra Nymindegab), Båd og Bådelag, Drejerne (der drejede Sildevoddet og fangede Madingssild), Fiskerpigerne, Fiskerne på Havet (i roligt Vejr, i uroligt Vejr, i Havsnød, store Ulykker), Fiskerne på Landet (ved Landbruget, ved Redskaberne, i Opblæst), Fiskehandelen, Fiskeriets Tilbagegang m. m., og til sidst anføres nogle Sange, digtede af en Fiskerpige, Dortha, der vel ikke er en stor Digterinde, men hvis Sange dog vandt Indpas i Hjerterne, fordi deres Indhold lå alle så nær; thi her blev sunget om Livets og Dødens Alvor. Ofte gribes man under Læsningen af Klintings Bog, når han f. Eks. beretter om Fiskernes Liv på Havet i Stormvejr, om store Drukningsulykker og om de hårde Kår, Vesterhavsfiskerne i det hele taget har måttet leve under. For Filologer er der meget at hente i »Fiskerne ved Nymindegab«, idet der i stor Udstrækning meddeles, hvad Redskaber o. a. hedder på Egnens Mål. Klintings Bog er en god kulturhistorisk Skildring, der på sin Vis supplerer P. H. Perchs Bog om Tipperne: *Gennem Lo og Opgrøde* (1924).

Henrik Ussings Bog: Det gamle Als (Schultz 1926. Ill. 295 S.) er indtil videre den største Skildring af nogen sønderjysk Egn Folkeliv, vi besidder. Værket er inddelt i 25 Kapitler, der handler om Herskab, Skole og Kirke, Fattigfolk og Prakkerfogeder, Jordejendomme og Bylavsgilder, Jordens Drift, Årets og Livets Højtider, Skæmt, Dans og Musik, historiske Sagn, Folketro, af en gammel Visebog o. m. m. De mange Enkeltheder giver et broget Billede af det gamle alsiske Bondeliv, og Ussings Bog er atter et Vidnesbyrd om, hvor rigt et Folkemindestof den rette Mand kan samle i vore Dage i en næsten hvilkensomhelst Egn af vort Land. Om ikke mindre end 19 Træer og Buske på Als meddeler Ussing Sagnet om »Ild sat hen« : hvis dette eller hint Træ eller denne Busk fældes, vil den Gård brænde, hvortil Træet eller Busken hører. Af o. 90 Brandtræer fra hele Landet er ca. 60 fra Egnene Syd for Kongeåen. Nord for Kongeåen er 17 Brandtræer fra Egnen Syd for Linjen Vejle-Varde. 8 er fra det øvrige Nørrejylland og 4 er fra Øerne. (Jfr. *Th. B. Bang* i *Danske Studier* 1915, da var kun optaget 14 Sagn om Brandtræer fra Jylland, og mine Artikler i *Jyllandsposten* ^{26/9} og ^{18/12} 1926). I Henrik Ussings Bog findes fire smukke Fotografier af Brandtræer og Brandbuske. I *Sønderjydske Maanedsskrift* 1927, 106 spørger *H. Lausten Thomsen* i en Anmeldelse af

Det gamle Als, om den hos Ussing S. 178 meddelte Historie om Bierne i Amerika, der er ligeså store som Ænder, ikke har Selma Lagerlöfs Gösta Berlings saga til Kilde. Dette er der megen Sandsynlighed for, da Meddeleeren *Hans Voigt* i Ulbjerg ved Nordborg — mig bekendt — læser alle de Romaner, han får fat i, ligesom han er i Besiddelse af Fantasi og god Hukommelse.

Skønt *Peter Skautrups* dygtige Arbejde: *Et Hardsysselmaal I* (Th. Lind 1927. Ill. 116 S.) er en Stedmålsbeskrivelse (jfr. *Poul Andersens* Anmeldelse i Danske Folkemaal I, 61 f.), der har indbragt ham Universitetets Guldmedallie, så indeholder det dog så mange Oplysninger om Almuekulturen i *Tvis* og *Hodsager* Sogne nær Holstebro, at man også med Glæde indrullerer Bogen blandt Folkelivsskildringerne. Peter Skautrup giver i sit Værk i en Blanding af Rigsmål og Stedmål (gengivet med Lydskrift) — for det meste »oversat« — en sammenhængende Fremstilling af Husenes og Gårdenes Indretning, Opførelse, Udstyr og Udenomsværker, — alt ledsaget af fortræffelige Fotografier og Tegninger. Ordene gives ikke som Gloser, men som Led i sammenhængende Tale. Kapitlerne Indbo, Jorden, Vejr og Vind yder også en Mængde Oplysninger, der er af Værdi for både Sprogforskeren og Kulturhistorikeren. Ligesom Feilbergs Ordbog henvender Skautrups Arbejde sig til begge Parter, men i den Fremstillingsform, Skautrup bruger, nærmer hans Arbejde sig også de kulturhistoriske Bondelivsskildringer. I de følgende endnu uudgivne Afsnit af Arbejdet vil Emner som Mønt, Mål og Vægt, Dyr og Fugle, Planter, Mennesket, Sæd og Skik o. s. v. blive afhandlet (jfr. Universitetets Festskrift 1926, 169). Det vilde være interessant, om lignende Arbejder efter ganske samme Plan kunde fremkomme fra andre Egne.

H. P. Hansen, Herning, har i Festskriftet *Midtjyllands ældste Handelshus*, S. Truelsen & Søn 1827 — 8 Juni — 1927 (Ill. 164 S.) ikke nøjedes med blot at skildre en Trikotagefabriks Oprindelse, Udvikling og Forretningsgang gennem de Hundrede År, men han har også givet en fortræffelig Fremstilling af Forholdene i Hammerum Herred før der kendtes Købmænd, i hin Tid, da Lund Marked i Gjellerup spillede en stor Rolle for Handelen og med nogen Ret kunde kaldes den fjerde Højtid. H. P. Hansen oplyser om Indkøb til Husholdningen hos en Justitsråd, hos Præster, Bønder og Husmænd. Ligeledes gør han Rede for den første Købmand i Herning, der fik kgl. Bevilling (o. 1826). Også om Købmandshandelen på Vesterholm ved Herning, Forretningsforbindelser og Køb, Toldvæsenets Besøg, Bindeindustrien

o. s. v. fortælles der meget fængslende i dette smukt udstyrede Festskrift, der næppe kunde have fået en bedre Forfatter end Midtjyllands Kulturhistoriker.

Selvom *P. Eliassens* store Arbejde *Kongeaen* eller *Den gamle Grænse* (Konrad Jørgensen. 1926. Med Billeder og Kort. 360 S.) ikke hører til Bøger, der skal anmeldes af undertegnede, bør dog Værkets anden Del — såvel som dets første Del (se Fortid og Nutid VI, 310 f.) — nævnes med et Par Ord her, idet P. Eliassen gengiver en hel Mængde Fortællinger efter Folkemunde vedrørende Kongeågrænsen. I 2. Del af *Kongeaen* er det Tiden 1864—1920, der behandles. De statshistoriske Oplysninger indtager en lille Plads i Sammenligning med den Fylde af Historier, som gives om Forholdene ved Græsen fra 1864 til 1920. Smuglerhistorierne fylder naturligvis en stor Plads også i dette andet Bind, men de mangfoldige Træk om Forholdene under den store Krig, hvor Flygtninger af mange Nationer stak over Grænsen ind i vort fredelige Land, vil sikkert huskes længst af Læseren. Det er meget påskønnelsesværdigt, at en kyndig Mand som P. Eliassen har påtaget sig — inden det bliver for sent — at samle Folkets Minder om det Statsskel, der brutalt skilte Landsmænd fra hverandre.

I *Sognehistorierne* findes der som Regel en Del Oplysninger om Sæd og Skik og Folketro. Dette er da også Tilfældet med *Poul Lindholms* Bog *Almind Sogn* i Brusik Herred (Konrad Jørgensen 1927. Med 3 Kort. 296 S.), hvor der i et stort Afsnit *Af Folkelivets Saga* fortælles om de Møsvrå Bønder, »Almind — Gud bejr 'et« (et Udtryk, der også er knyttet til andre Byer), Hedebønderne, Fattigfolk, Et Gårdmandshjem i Almind, En Foregangsmand, Fejde og Fest o. s. v., — alt fortalt særdeles livfuldt. Prisen bærer nok den kostelige Historie om Taleren ved Sygekassefesten Side 234 f. I Almind er endnu iliveholdt en gammel Skik: *Mortensgildet* (et lignende Gilde kendes også fra Nabosognet *Højen*, se Danske Studier 1904). En Del gamle Marknavne (f. Eks. Smørhøjs Agre, Tulestalds Agre, Lille Gudhøjs Agre) viser, at der i Almind har været en Oldtidshelligdom, som påvist af *Svend Aakjær* (se Frem I A, 573, 764). I Almind var jo også Sysseltingsted.

I første Bind (380 S.) af Pragtværket *De danskes Øer* (Gyldendal 1926 ff.) af *Achton Friis* med Illustrationer af *Johannes Larsen* og Forfatteren findes en Del Oplysninger af folkloristisk Interesse, idet der fra flere af de besøgte under Fyen hørende Småøer meddeles Sagn og Trosforestillinger; desuden bliver Folkeskik og Bygningsskik omtalt. Forfatteren, der også ud-

nytter trykte Kilder, har haft Held til at få fat i værdifulde Træk, af hvilke Sagnene om den store Stormflod, der i 1872 hjemsøgte Øerne Syd for Fyn, hører til de bedste. Men, som Achton Friis skriver Side 9, blev Rejsen til de ialt 132 Øer, der besøgte, med Hensyn til Indsamling af Folkeminder, en Skuffelse, hvilket ikke altid er til at undres over, da der på små isolerede Bygdeområder sjælden trives videre af Folkesagn og Folkeskik. Noget andet er det ved større Områder som Samsø, Anholt, Læsø og Ærø. I Dansk Folkemindesamling findes der forresten en Del Folkeminder fra flere af de af Achton Friis beskrevne Øer, ligesom man i *Th. Gravlunds Dansk Folkekarakter* også finder Oplysninger om flere Småøers Folkesæd. Trods det, at Rejsen altså folkloristisk set blev en Skuffelse, er det dog lykkedes Achton Friis at meddele meget af almuehistorisk Interesse, som hidtil ikke har været samlet. Ikke mindst glæder man sig over de mange henrivende Fotografier, der i Forening med den festlige og vittige Tekst giver Læseren et uforglemmeligt Indtryk af Småøerne i Odense Fjord, de i Storebælt til Fyn hørende Øer og Øerne Syd for Fyn — undtagen Langeland. I Tilslutning til Fotografierne må nævnes Achton Friis' fortræffelige Portrættegninger af Folketyper. Johannes Larsens Tegninger af Landskaber, Fugle, Dyr m. v. er naturligvis kunstnerisk set så herlige, at De danskes Øer alene derved er et kosteligt Værk i dansk Literatur. Når det store Arbejde om få År er afsluttet, må man oprigtigt ønske, at et udførligt *Sagregister* må ledsage det, så man hurtigt kan finde hver enkelt af de i Værket forekommende Træk af folkloristisk og kulturhistorisk Interesse. Det Materiale, som Achton Friis ikke medtager i De danskes Øer, burde fremkomme i de respektive Amtsårbøger. Alene fra Langeland (som udelades) må jo være Stof til en hel lille Bog.

Thorikild Gravlunds Herredsbogen (Aschehoug 1926 ff.) vil — ligesom De danskes Øer — på Grund af sit Udstyr indtage en fornem Plads i vor folkloristiske Literatur; i hvert Hefte, hvoraf tre er udkomne, da dette skrives, er smukke Fotografier (tagne af Forfatteren) af »Sagnsteder« o. a. lgn. interessante Lokalteter, ligesom *Kr. Kongstads* Tegninger giver Gravlunds fængslende Tekst en dejlig Ramme. Men også ved sit Indhold vil Herredsbogen bevare en fremskudt Plads, idet dens Hensigt er at påvise de Spor vort Lands gamle Bebyggelse har sat sig i Sagndigtningen, som endnu den Dag i Dag særlig knytter sig til *Skellene*, der markeres af en Å, et Dige, en Skov, et Højdedrag el. lgn. Og med sin sjældne Evne til at forstå Sagnene, som Almuen må

have forstået dem — uden Reflektion —, formår Gravlund at vise, hvorledes Sagn og Sæd nøje er knyttet til et vist Landområde; hvad der var hinsides Skellet, hørte til en anden Bygd. Til den ældste Inddeling af Landet hører Sysselinddelingen, hvorom Gravlund Side 70 f. anfører nogle nye Iagttagelser, ligesom der atter og atter forekommer Enkeltheder prægede af Forfatterens originale Synemåder. Det er derfor med stor Interesse man følger Gravlund på hans videre sjællandske »Herredsrejse«. Hidtil er følgende Herreder afhandlede: Ringsted, Alsted, Tybjerg, Bjevskov, Stevns, Tune og Ramsø, Voldborg, Horns, Sømme, Lille og Smørum, Sokkelund og Begyndelsen af Nordsjællands Treherred. Af hvert Herred findes et fortræffeligt Kort tegnet af Guide *H. Jørgensen*. Kortene er rensede for alt overflødig, så Herredsgrænserne er meget tydelige. Herredsbogen vil, når den er afsluttet, komme til at indtage en Hovedplads blandt Gravlunds ikke-skønliterære Arbejder jævnsides med *Dansk Folkekarakter* og *Danerloven*.

Om Thorkild Gravlunds folkløriske Arbejder får man intet nyt at vide i *Cai M. Woels* Bog *Thorkild Gravlund* (Woel 1927. Ill. 131 S.). Woels Bog har sin Betydning som en nyttig Håndbog om Gravlund, idet den giver biografiske og bibliografiske Oplysninger (Bibliografien er dog ikke fuldstændig for Avisartiklernes Vedkommende), foruden ved at der er en alfabetisk Fortegnelse over karakteristiske Ord og Udtryk i Gravlunds Forfatterskab (også i *Danske Folkemål* I, 87 ff.).

Da *Axel Olrik* (der i originale og lærde Afhandlinger — Odinsjægeren, Loke, Ragnarok m. m. — har behandlet Emner vedrørende nordisk Mythologi) i 1917 afgik ved Døden, efterlod han sig bl. a. et ugennemset og desværre i høj Grad ufuldent Manuskript til to Oversigtsværker om Nordens Gudeverden (Eddamythologien). Disse Manuskripter har *Hans Ellekilde* påbegyndt at udgive i korrigeret og udvidet Skikkelse under Titlen *Nordens Gudeverden* (Gads Forlag 1926 ff.). I det første Hefte af Værket gøres Rede for dets Opgave og Kilder, hvorefter følger en Oversigt over Forskningens Historie. Her gives Karakteristikker af *N. F. S. Grundtvig*, *Jacob Grimm*, *N. M. Petersen*, *Konrad Maurer*, *Wilh. Schwartz*, *Mannhardt*, *Tylor*, *Sophus Bugge*, *Soprus Müller*, *Feilberg*, *Magnus Olsen* og mange flere. Derefter omtales det ældste Tidsrums primitive Gudedyrkelse (Animismen). Så følger et kort Afsnit om de nordiske Folks Gudedyrkelse som et Led i hele den ariske Folkestammes Gudetrot. Fra Stenalderen bliver det især Gravfundene, der danner Grundlaget for vor Viden, men også Studiet af skålformede Fordybninger, Hjul-

tegnet, Fodsålstegnet og Tordenstene yder væsentlige Bidrag til Forståelsen af den ældste nordiske Gudedyrkelse. Prægtige Fund fra Bronzealderen (Solvognen fra Trundholm, Guldbåden fra Nors, Solskiven fra Ystadegnen o. m. m.) er de skønneste Vidnesbyrd om Viljen til at ofre til Guderne og give dem det bedste. Troldmænd (Hvidegårdsfundet) synes ingen Forbindelse at have med Religionen. Den fælles Tanke i Bronzealderens Gravsikke var den, at den døde skulde hvile i Fred dybt nede i Jordens Skød, vel indpakket mod enhver ydre Påvirkning. For at få en Forestilling om hin Tids Tankegang, ikke et Vidnesbyrd, men vel et Anskuelsesbillede, anfører H. Ellekilde Begravelseshymner fra Rigveda, og man kan ved denne lærerige Jævnføring iagttage visse Træk, der er fælles for Indere og Nordboer. Et Stykke ind i Bronzealderen kommer *Ligbrændingsskikken* her til Landet, og her kan den nordiske Ligbrænding også anskueliggøres ved Sammenligning med de indiske Gravhymner. Levn af Bronzealderens religiøse Dyrkelse kan spores hos et Par fremmede Folk: *Finner* og *Lapper*, der i tidlig Tid optog en Del Livssædvaner og Hjælpe-midler fra Nabofolkene af vor Æt, og i Sammenhæng dermed et ikke lille Tal af religiøse Forestillinger. Disse nordiske Træk blev indkapslede i en fremmed Stammes Kultur og kom derved ikke til at deltage i den videre Udvikling i religiøs og politisk Retning, der gik for sig hos Nordboerne. Det er lykkedes Ellekilde at meddele en klar Fremstilling for disse nordlige og østlige Folkeslags primitive Kultur og deres endnu primitivere Gudsdyrkelse. Efter Omtalen af Finner og Lapper afslutter 2. Hefte af Nordens Gudeverden med Begyndelsen af det vigtige Afsnit: *Gammel Dyrkelse i Folkeminde*, hvor Hjemmets Vætte først afhandles. Heri vil alle de Træk blive gennemgået, der er bevaret i Nutidens Almues Tro og Forestillinger som Levn fra ældgamle Tider¹⁾; dernæst vil det Festliv, der har gjort Året rigt og fuldt af Indhold og Betydning for vore Forfædre, blive behandlet. Og vi kan efter de få foreliggende Sider at dømme glæde os til at få et grundigt og alsidigt Arbejde om det gamle Hedenskab, der har været dyrket helt op til vor Tid.

Et stort Fortrin har Nordens Gudeverden i de meget righoldige Literaturhenvisninger, som Ellekilde har meddelt efter hvert Afsnit. Værket, som er meget rigt illustreret (der er 91

¹⁾ Prover herpå er givet i *Avel Ollriks* Afhandling: *Træk af hedensk Dyrkelse i sjællandsk Folkeskik* (Gads d. Mag. 1926, 563 ff.), udgivet af H. Ellekilde.

Ill. i de to første Hefter), vil blive en fortræffelig Håndbog med mange nye Synspunkter¹⁾.

I Tilslutning til Omtalen af Nordens Gudeverden bør nævnes, at *Gudmund Schütte* i sit Værk: *Vor Folkegruppe I* (Aschehoug 1926. 300 S.) meddeler en Mængde Undersøgelser om olddansk og gottonsk Hedenskab og derved berører Spørgsmål af folkloristisk Interesse. Gottonerne havde — som Schütte fortjenstfuldt fremhæver — ikke nogen særlig ensartet Religion. Vel havde man fælles gottonske Ord som Vi, Gode, Sjæl, Vætte, Gud, Hel, Tyr, hellig, blote o. s. v., men under disse Ord og Navne skjuler sig en stor Masse stedligt stærkt afvigende Anskuelser, hvilket Schütte for Danmarks Vedkommende tidligere har redegjort for i sit Værk *Hjemligt Hedenskab* (1919). Endvidere var der indenfor Hedenskabet forskellige Lag. I Bunden kunde Fetischdyrkelse og Præanimisme leve videre, medens Sjøletroen forlængst havde holdt sit Indtog i Toppen. Bønderne kunde sværge til Frugtbarhedsguderne, Høvdingene til Krigsguderne o. s. v. Om disse forskellige Lag indenfor Folketroen, der har holdt sig ilive gennem de skiftende Tider omtrent til vor Tid, har Schütte skrevet en Roman *Odin og Krist* (Aschehoug 1926), hvor han igennem til Dels fri digteriske Handlinger søger at klarlægge udfra det givne Stof Folketroen i Sallingland i Sædskiftets Tid. Er man fortrolig med Schüttes Forfatterskab angående hjemligt (især sallingsk) Hedenskab (jfr. Fortid og Nutid VI, 315 f.), vil man i Enkeltthed kunne se, hvorfra Schütte har hentet Stoffet til sin Roman (jfr. min Anmeldelse i Dansk Udsyn 1927, 260 ff.).

Svend Aakjær har også ydet et Bidrag til Oplysning om gammelt dansk Hedenskab, idet han i *Danske Stednavne i Hedensold* (Dansk Udsyn 1927, 123 ff.) i en populær Oversigt giver Hovedresultaterne af grundige Studier over Oldfund og Stednavne (især Marknavne) og disses Betydning til Påvisning af hedenske Kultminder. De få Sider i Dansk Udsyn viser, at Sv. Aakjær har Betingelser for at kunne skrive et stort Værk — lig det norske af *Magnus Olsen* — om hedenske Kultminder i danske Stednavne.

I *Nordiske Myter og Sagn* (Pio 1927. 247 S.) giver *Vilhelm Grønbech* et Udvalg af de mest kendte Myter og Sagn, begyndende med Fortællingerne om Verdens Tilblivelse og Guderne

¹⁾ Man sammenligne med Nordens Gudeverden *J. Brøndsteds* og *Vilh. la Cours* Fremstilling af Oldtidsliv og Oldtidshistorie i *Det danske Folks Historie I* (1927).

og endende med Jørmunreks Død. I en fortrinlig Indledning gives en Oversigt over de ældste Oplysninger om Nordboerne (Tacitus, Paulus Diaconus, Jordanes, Snorres Edda, Sakse, Beowulf, Sagaerne). Genfortællingen af Myterne og Sagnene (ialt 45) er et smukt Vidnesbyrd om Vilhelm Grønbechs enestående Evne til at leve sig ind i fjerne Tiders Tankegang og Udtryksmåde.

Foruden adskillige andre Bøger har *Thorkild Gravlund* også fået Tid til på Slesvigsk Forlag (1926) at udsende en statelig udstyret Bog *Kongesagn* (57 S.), genfortalt efter Sakse. Gravlund genfortæller Sagnkresene om Skjoldungerne og Starkad og holder sig altså til den rene Sagntid, modsat *Axel Olrik*, der i sin folkelige Bog: *Danske Hellesagn* også meddeler Sagn fra Vikingetiden og Valdemarstiden. Th. Gravlunds *Kongesagn*, der i hans Forfatterskab står som Nr. 5 i Skriftrækken: *Af Danskens Historie*, beretter især om de Kampe, der, ifølge Sagnene, udkæmpedes for Samlingen af Danmark og om Kampen mod Tyskerne og tyske Sæders Indførelse. I *Danske Studier* 1926 findes to Bidrag til Oplysning om Oldtidssagn. Det ene: *Hild* og *Trud* af *Albert Jensen* søger at forklare de historiske og mytologiske Forudsætninger for Sagnet om den berømte Valkyrie[?] Hild. Det andet Bidrag er *Vilhelm la Cours Skjoldungefejden*, hvor la Cour polemiserer mod R. C. Boers Kritik af flere Punkter i *Axel Olriks Danmarks Hellesagn*. I Forbindelse hermed bør også nævnes *Gudmund Schüttes Afhandling Dansk Kongetal* (Historisk Tidsskrift 1927), hvor det søges bevist, at i Saks Danesaga findes Sagnstof, der har *Vidsid* til Forudsætning. Schütte går altså her, som i *Oldsagn om Godtjod* (1907), videre end Axel Olrik i sin Afhandling om Tvedelingen af Sakses Kilder.

I *Lollands mytiske Folkesagn* (Det fjerde danske Hjemstavns-kursus 1926 [1927]) af *Hans Ellekilde* gives der — belyst ved mange Eksempler — en Karakteristik af Folketroen på vor største sydlige Ø. Undersøgelsen drejer sig om naturmytiske Sagn, Dyrkelsessagn, Husvættten, Goen (folkelig Odinsdyrkelse), Vandvæsener, dyremytiske Væsener, Dødningevæsener og magtejende Mennesker. (Jfr. Ellekildes tidligere lignende Undersøgelser fra Præstø Amt, Københavns Amt, Kaløegnen og Kertemindeegnen). Alene fra et enkelt Sogn kan hentes en Del naturmytiske Sagn — foruden andre Sagn. En Prøve herpå har H. Ellekilde givet i Afhandlingen: *Hørsholm Sogns Folkesagn* (1926).¹⁾

I *Kalkede Grave* (Skivebogen 1926, 71 ff.) viser *Jeppe*

Aakjær ved to Eksempler, hvorledes Arkivundersøgelser kan godtgøre, hvad der er rigtigt i et Sagn fra Folkemunde. Traditionen ændrer jo i Tidens Løb på Kendsgerningerne, og det er derfor nødvendigt at underbygge Traditionen med historiske Undersøgelser. Og i *En Tale* (Politiken ⁷/₁₁ 1926) fortæller Jeppe Aakjær på sin festlige og djærve Måde om Daugbjerg og dens Dås i Historie, Literatur og Sagn. Det er en hel Del, der er knyttet til denne Bakke, hvorved den er blevet landskendt. Dog nævner Aakjær ikke de af hans egne Digterværker (f. Eks. Po fir glowend Pæl), der er henlagte til Daugbjerg Dås og Daugbjerg By (jfr. Dansk Udsyn 1924, 125 f.).

Om *hellige Kilder* er der foruden Bidragene i de historiske Amsårbøger (jfr. Fortid og Nutid VI, 327) fremkommet en Undersøgelse af *Chr. Axel Jensen* (Årb. f. nord. Oldk. 1926, 1 ff.) om *Helene Grav i Tisvilde*. Heri bringes den særlig vigtige nye Oplysning, at den såkaldte Helene Grav, som man før mente var en Bronzealdergrav, er Resterne af et katolsk Kapel, således som man også kender Oplysninger om Kapelruiner ved mange andre hellige Kilder i Danmark. Chr. Axel Jensens Undersøgelser ændrer på et væsentligt Punkt vore Forestillinger om den berømteste Helligkilde i vort Land, I danske Studier 1926, 157 ff., 177 ff. har *Gudmund Schütte* føjet en Række lærerige Vedtegninger til min Bog Danmarks Helligkilder angående Oldtidens Vanddyrkelse, ligesom han også fremsætter Oplysninger om et i Vestdanmark skneligt Gudevæsen, nemlig den »Frue«, »Brud« eller »So«, der peger tilbage til Freyja og fra hende atter til Nerthus. I Nordsjællands Venstreblad ¹⁸/₃ 1927 viser *H. C. Terslin*, hvad lokalkendte Folk kan oplyse om Helligkilder. Således er der i *Esbønderup-Nøddebo* Sogne 14 stedfæstede Kilder med Navne. Til disse 14 Kilder er knyttet Sagn og Tro af forskellig Art, og de 8 tør sikkert henregnes blandt Hellig- og Lægedomskilderne. *Evald Tang Kristensen* har i *Vejde Bys Historie* (1927), 199 ff. skrevet om denne Bys hellige Kilder og om sit eget Arbejde med Restaureringen af dem. Derimod er ikke meddelt synderligt om Skik og Tro knyttet til disse Kilder, således som man kan læse derom i *Vejde A.* Årb. 1925, 142 ff.

Redegørelser for *Sagn og Tro knyttet til Sten* er i 1926 fremkommet i de historiske Årbøger fra Odense og Assens Amter, Thy og Mors samt Randers og Vejle Amter. I det kommende

¹⁾ Værdi for Folkeminddeforskningens religionshistoriske Område (Dødsvarsler, Gengangertro) har *H. Martensen-Larsens* 2. Del om Døden og de døde: *Glimt gennem Forhængel* (Frimodt 1926. 322 S.) [jfr. Fortid og Nutid VI, 311 f.], hvor Kap. V, *Spogerifænomener* har særlig Interesse.

År vil det meste af Sagnstoffet om store Sten antagelig være offentliggjort i Amtsårbøgerne. Sagnet om Simonsstenen i Lem Sogn (Rødding Herred), kastet efter Lime Kirke, findes helt morsomt fortalt på Stedmålet i *Thomas Nielsens Jydsk Almue* 1927, 6 f.; jfr. Skivebogen 1924, 60.

En Hovedplads indenfor dansk folkloristisk Forskning indtager *F. Ohrts* Udgaver af og Studier over *Danmarks Trylleformler*, hvoraf — foruden Tekstudgaven I—II (1917—21) — er udkommen *Trylleord* (1922), *Vrid og Blod* (1922) og nu det store Værk: *Da signed Krist* — (Gyldendal 1927. 492 S.), hvis Hovedformål er at udrede den Kundskab, som Danmarks Signelser og Besværgelser (»Trylleformler«) giver om kristen Folketro eller »lavkirkelig« Tro i Middelalderen og senere. Med sjælden Skarpsindighed og utrolig Lærdom afhandler Ohrt de forskellige Signelser og Besværgelsers Forhold til Bibelen og dens Skikkelser; men ikke alene indenfor det bibelske Område gives der meget omfattende Oplysninger, også om Englemagter, Helgener, Kultus og Ordet og Hedenskab er der Undersøgelser, som kaster nyt Lys over forhen dunkle Problemer. Det fremragende Værk, som der ikke her er Plads til at give den Omtale, det fortjener, er forsynet med et vældigt Noteapparat og gode Registre.

Et ganske ejendommeligt Stykke Folketro er undersøgt af *P. Severinsen* i Afhandlingen »*Frelserens Højde*« (Danske Studier 1926, 1 ff.), hvor der, belyst ved mange udenlandske Paralleler, gøres Rede for den gamle Tro, at man ved at have en Strimmel (med Indskrift) af en viss Længde, der f. Eks. skulde angive en Tiendedel af Jesu Længde, kunde undgå en brat Død, Koldfeber, Torden og Lynild o. m. m. Troen var (og er) meget udbredt i de katolske Lande og kendes også i Danmark, ikke alene fra Kalkmalerier i Kirker i *Ringsted* og *Køge*, men også i at *måle for Modsot* (d. e. Blegsot) og engelsk Syge. Til Literaturlisten hos Severinsen Side 16 kan føjes: Frederiksborg Højskoles Årsskrift 1924, 153 f. (fra *Tostrup*, Merløse Herred).

I *Limfjordsrotter* (Skivebogen 1926, 135 ff.) fortæller *Jeppé Aakjær* om Rotterne (Mosegrisene) på den lille Ø *Rotholmen* under Eskjær, og om hvorledes man i *Als* ved Hadsund i 1711 fik alle Rotterne til at løbe i Havet og drukne efter at »en Spøgedoktor, som man kaldte den vise Mand i Raaby«, havde rådet Bønderne til at *stævne* Rotterne. Vi har her et Eksempel på Retsforfølgning mod Dyr, som f. Eks. kendes fra 2. Mosebog 21, 28 (jfr. Folkevisen om Limgris, DgF Nr. 518, IX, S. 105).

Endvidere fortæller Jeppe Aakjær om Rotteplagen på *Fur* o. 1770.

Også om Mennesker, der ikke var, som Folk er flest, er der fremkommet Bidrag. Således har *Louise Rasmussen* i sin underholdende Bog: *De kloge Koner i Vindblæs. Maren Haaning* (Woel 1927. 103 S.) samlet de fleste (jfr. f. Eks. Hist. Årb. f. Mors 1927, 117 ff.) og vigtigste Oplysninger om det Dynasti af kloge Koner (og Mænd), 8 ialt, i Vindblæs i Himmerland, der i næsten Hundrede År rådspurgtes af Mennesker — ofte langvejs fra — der søgte Hjælp mod Sygdomme på Folk og Fæ. Den mest berømte af de kloge Vindblæskoner var den første Maren Haaning (1781—1853), hvorefter der verserede et Utal af Historier i det nordlige Jylland. Louise Rasmussens nyttige Sammenstilling af disse Historier viser med frygtelig Klarhed, hvor hildede i Overtro Folk har været — og til Dels også er endnu, når vi f. Eks. hører, at den ældste Maren Haanings Dattersøn så sent som i 1926 i Nykøbing på Mors solgte Elskovspulvere til en Kone, hvis Mand angaves at være hende utro. Det er prisværdigt, at Frk. Rasmussen i sin Bog har aftrykt en Del af Maren Haanings Opskrifter; thi disse turde alene være Advarsel nok til Folk, der i vore Dage søger Hjælp hos såkaldte »kloge Folk«, hvis Råd formodentlig ikke afviger væsentlig fra de kloge Koners i Vindblæs. — *C. Klitgaard* har i Vendss. Årb. 1926, 336 ff. givet flere supplerende Oplysninger til sin tidligere Afhandling *Fra Heksenes Tid*, som stod i Vendss. Årb. I. I Turistforeningens Årbog 1927, 187 ff. har *H. P. Hansen*, Herning, skrevet en såre fornøjelig, illustreret Afhandling: *Kjæltringer*. Den udmærkede Kender af alle Slags »skidt Folk« anfører en Række Episoder af de Rind Kjæltringers Meriter. Særlig fornøjet bliver man ved at læse Kjælle Caspers Bønskrift om Hjælp til »at anskaffe en forøgelse af en to Køer«. Om *Taterkvinden Sirena fra Grurup* har *P. C. Knudsen* meddelt i Thisted Årb. 1926, 209 en Del endnu ikke afsluttede Oplysninger, der viser, hvor let et Sogn helt oppe i Thy ved en Tilfældighed blev Hjemstedet for en Taterkvinde, og hvor vanskeligt det var for slige Folk o. 1820 at få en fast Tilholdskommune. Det er derfor med Glæde man læser i Vejle Årb. 1927, 148 f. om, hvorledes Borgmester Diechmann i Kolding i Slutningen af 18. Årh. tog en Natmands Barn i sin Tjeneste for at formindske og udrydde den skadelige Fordom, at Natmandsfolk var »uærlige«.

J. Lund Madsens Afhandling: *Læger, Jurister og Apotekere for Folkets Domstol* (Danske Studier 1926, 112 ff.) er et morsomt Arbejde, der viser den Stilling, Videnskabens Udøvere havde i

Folkemunde, og det var ikke Småting, der var »forkert« ved dem. Afhandlingen er især bygget på tyske Værker. Den lunefulde Måde, de mange Eksempler fremsættes på, minder om flere af *H. F. Feilbergs* Redegørelser af lignende Art.

I nogle Årbogsafhandlinger er fremkommet Træk om *Bondekår i Landsbyfællesskabets Tid*. Således er der i *Chr. Wammens Bidrag til Kjærby Sogns Historie* (Randers Årb. 1926, 94 ff.) givet en udførlig Skildring af Skouboegården og dens Beboere gennem lange Tider, ligesom man i en fra 1729 meddelt Skifteforretning får et lærerigt Indblik i »Livet indendøre«. *Chr. Nielsens* Afhandling *Fra Hovrets Tid* (Vendss. Årb. 1926, 347 ff.) indeholder væsentligst en Biografi af Fæstebonden *Kresten Steffensen*, f. i Børglum 1761, d. 1812. Denne Mands Personlighed afveg ikke så lidt fra de duknakkede, forskræmte Skikkelser, som Stavnsbåndets Bønder ofte var. Dette belyses ved flere Træk, der viser os Forholdet mellem Høvbønder, Ridefoged og Nådigherre på Børglum Kloster. *Kresten Steffensen* havde ved flere Lejligheder Mod til at stå på sin Ret, og tilsidst var han ikke alene anset hos Bønderne, men også hos Herremanden. Om Fæstebonden *Jens Christensen Degn* i Overjonstrup i Saltum giver afdøde Lokalhistoriker *G. Østergaard* i Vendss. Årb. 1926, 326 ff. en Del Meddelelser. *J. Chr. Degn* var på mange Områder en Foregangsmand, især som Dyrker af Kløver, og for sin fortjenstfulde Virksomhed fik han tilkendt det Kgl. Landhusholdningsselskabs 3. Guldmedallie i 1805 og i 1807 deits 2. Guldmedallie — en sjælden fin Udmærkelse. *Søren P. Sørensens* Småtræk fra *Egtved Sogn* (Vejle Årb. 1927, 53 ff.) om fuld Mand ved Hegnsyn, Pottemænd, Gilder, 1848, 1864 og af Gården *St. Roeds Historie* er ret underholdende, hvilket også kan siges om de af *Jens A. Petersen* i samme Årb., 150 ff. anførte Oplysninger fra *Vejstrup Sogn* omhandlende Oplevelser i 1864, Skolegang samt Bryllups- og Barselgilder.

Om sin *første Tjeneste* som Hyrdedreng har en gammel Morsingbo fortalt *A. C. Skyum* (Morsø Årb. 1926, 89 ff.), der på Stedmålet har gengivet den gamles Fortælling om den Tid, da han som 11-årig Knægt kom ud at tjene. »Mi føst Tjænnest« er en smuk og indgående Forøgelse af de mange Beretninger, som forefindes om Tjenestedrengeforhold meddelte af gamle, forhenværende Hyrdedreng (jfr. Fortid og Nutid VI, 328).

Vore gamle *Bondehavers Historie* har fået deres kyndige og meget flittige Dyrker i *Johannes Tholle*, der nu snart har

offentliggjort Afhandlinger i alle Amtsårbøger o. a. St. om vore Bondehavers Udviklingshistorie, således i Årbøgerne for Odense og Assens Amter 1926, Præstø Amt 1926. Fra Ribe Amt 1927, Saml. t. J. Hist. og Top. 4 R. V Bd. 5 H. 1927 (Viborg Amt). I Århus St. Årb. 1927, 20 ff. oplyser J. Tholle i en Afhandling om Kolonihaver, at »Frihaverne« i Århus i 1927 kan fejre Hundredårsjubilæum; man plejer jo ellers at tro, at Kolonihavebevægelsen er et forholdsvist moderne Fænomen, der har sin Rod i vor Tids sociale Tilstande, men dette er altså ikke helt Tilfældet. Om Byernes offentlige Haveanlæg har Tholle i Gads d. Mag. 1926, 400 ff. givet gode Oplysninger. Man får bl. a. Besked om, når Anlæg og Parker ved mange af vore Købstæder er anlagte. Af Johs. Tholles øvrige Arbejder fra det sidste Års Tid skal anføres, hvad der har Interesse i denne Forbindelse: Kolonihaven som Samfundsfaktor (Natt., Aftenudg. $\frac{9}{8}$ 1926), Julens Træ (smsts. $\frac{21}{12}$ 1926), Kirkegårdskultur (smsts. $\frac{8}{3}$ 1927), Midsommertræet (smsts. $\frac{1}{7}$ 1927); Frihaver og andre Kolonihaver (Gartner-Tidende Nr. 50—51, 1926), Tornerosehaven på Fusingø (smsts. Nr. 1, 1927), Danske Love, Forordninger etc. ang. Fremme af Havedyrkningen (smsts. Nr. 27—28, 1927), Nykøbing Slotshave og dens Gartnere (smsts. Nr. 31—32, 1927), Almindel. d. Gartnerfor. gennem 40 År (smsts. Nr. 37, 1927), Gamle danske Havepavilloner (Havekunst Nr. 9, 1926), Artikler i »Vore Kirkegaarde« m. m. I en Artikelrække i Sønderjysk Månedsskrift 1927 har *Axel Lange* og *Chr. Seeberg* i alfabetisk Fremstilling meddelt en Mængde Oplysninger om »nogle sønderjydske Planter, deres Navne og deres Stilling i Folketroen«. Den fortrinlige Artikelrække viser bl. a., hvor meget interessant Stof vore folkelige Plantenavne og Folketroen knyttet til Planter yder.

H. Zangenberg fortsætter Offentliggørelsen af sine Under søgelser over vore gamle *Bøndergårde* og *-huse*. Han har i instruktive gennemillustrerede Afhandlinger skrevet om Bondebygninger i *Hardsyssel* (Turistforeningens Årbog 1927), i *Hasle* og *Ning Herreder* (Århus St. Årb. 1927) og på *Lolland*. (Det fjerde danske Hjemstavnskursus 1926 [1927]). I *Fra Himmerland og Kjær Herred* 1926, 508 f. meddeler *A. C. Ertbøll-Nielsen* en Kontrakt fra 1877 mellem Vestergårdene i *N. Kongerslev Sogn* om en *Malkølle*.

Elna Mygdal har i År i Turistforeningens Årb. 1927, 171 ff. skrevet om de gamle *Bonedragter* i *Hardsyssel*. Afhandlingen er smukt illustreret. Ligeledes giver den illustrerede Afhandling i L.-F. Årb. 1926 om den *falsterske Dragt*, særlig Kvindedragten

(skrevet af Frkn'. *Karen Toxværd, Helene Strange* og *Elna Mygdal*), instruktive Oplysninger om denne Ø's gamles Drag¹⁾.

Til den danske Almues *industrielle Talenter* hørte Tilberedningen af *Hørren*, hvorom der berettes i »Danske Folkemaal« I, 11 ff. i Artikler af *Anna Pedersen (Strøby, Stevns)* og *M. Kristiansen (Tommerup, Fyn)*. I Danske Folkemaal er der naturligvis lagt særlig Vægt på at få alle Stedmålsbetegnelserne angående *Hørren* fremdraget.

De gamle *Markeder* med deres *Kram* og *Gøgl* indtog en bred Plads blandt de *Fester*, Almuen forhen fejrede. Hver Egn havde som Regel et *Marked*, således også i *Vesthimmerland*, hvor *Navnsø Marked* for et Par Menneskealder siden var Samlingssted for Folk fra nær og fjern, hvorom man kan læse i *J. Brahms* fornøjelige lille Skildring om dette *Marked* i *Fra Himmerland og Kjær Herred* 1927, 511 ff.

Ret pudsigt virker *Billedhuggeren Kindgrens* Oplysning om et *Høstgilde* i en *Bodegaard* nær *Katholm* i *Djursland* 1791. *Kindgren* var Deltager i *Høstgildet* i *Mandens Sted*; »ty manden havde lagt sig i en *Sandgrav*, og sov gildet bort« (*Fra Randers Amt* 1926, 87 f.). I *Kindgrens Breve*, udg. af *N. B. Hiort*, findes forøvrigt en Del flere *Træk* om *Bondelivet* i *Katholmegn* i 1791.

Et Par *Bryllupsindbydelser* fra *Fuglsang, Herslev* og *Dons* har *J. J. Ravn* udgivet i *Vejle Arb.* 1927, 143 ff.

I *Lighed* med *St. Blichers Himmelbjergfester*, hvorom *Jeppe Aakjærs* sidste *Blicher-Bog: En bristet Drøm* (1927) giver Oplysninger, der yderligere viser os, at *Blichers Liv* var en *Tragedie*, fejredes på *Bulbjerg* i *Begyndelsen* af 1840'erne *Folkefester*, som i alt væsentligt har været *Efterligninger* af *Festerne* på *Himmelbjerget*. *Bulbjergfesterne* holdtes kun et Par *Somre*, så hørte de op, og de er så godt glemte, at der ifølge *P. L. Hald* (*Hist. Årb. f. Thisted A.* 1926, 208) ingen *mundtlig Overlevering* har været at finde blandt *Egnens Befolkning* om dem i vor *Tid*.

I *Sønderjydske Månedsskrift* meddeles der i hvert Nummer en *Række Optegnelser* fra alle *Områder* af *Folkemindernes Verden* (*Forvarsler, Remser, Rim, Ordsprog, Bindebreve, Tordenstene, Dansk og Tysk, Præstehistorier, Gravskrifter, Sæd og Skik* o. m. m.), ligesom der i *Tidsskriftets Afhandlinger* meget hyppigt er gode *Bidrag* om *Almuens Sæd og Tro*. I de *historiske Arbøger* for *Lolland-Falster* og *Vejle Amt* er der, som i

¹⁾ Hovedværket om vore *Folkedragter: J. S. Mollers Nordvestsjællandske Folkedragter* vil blive anmeldt særskilt i *Fortid og Nutid*.

Sønderjysk Månedsskrift en »Samler« af Småstykker, hvori blandt hyppigt er Folkeminder.

Et større Værk, der indeholder meget om en Egns Folkeminder i videste Forstand, er *Olaf Andersens* og *N. M. Ellings* Hjemstavnsbog for Skole og Hjem omhandlende *Fyn* (Odense 1927. Ill. 286 S.). Heri findes Kapitler om Fyns Bystævner og Bylove, Helligkilder, Folkesagn, Egeskov Marked, Folkeliv i Helg og Søgn, Bøndergårde, Boligskik m. m. Det smukt udstyrede og velskrevne meget populære Arbejde burde finde Efterfølgere i andre danske Egne.

Et nyt Bidrag til sine folkepsykologiske Studier meddeler *Thorild Gravlund* i Turistforeningens Årbog 1927, 208 ff., hvor han fremdrager karakteristiske Træk om *Hardboerne*, især angående deres Handelstalent, deres Kamp med Hav og Hede, om deres Forstand på Penge og Kortspil — og om Hardboernes Vilje til at værne Riget — således som det berettes i en uforglemmelig Historie fra Slavekrigen. Mange Hardboer stod Vagt ved Skjern Bro og ventede Slag. Blandt dem var en gammel Mand, der kun havde en Plejlslagel som Våben. Hvad vilde han her i Krigen, affældig og våbenløs. Den gamle svarede blidt: »Aa, a ka jo ett gyer ret møj, og saa tænkt a, te a kund da gaa omkring og slaa dem ihjæl, der ett var ret døh.« Gravlunds Betragtninger herover som over andre Træk er rammende og vittige. Et andet fortrinligt lille Arbejde om vestjysk Bondesind er skrevet af *Søren Alkjærsig* (Dansk Udsyn 1927, 136 ff.), hvor det især er Træk som Vestjydens Flid og Arbejdsomhed, Nøjsomhed og Sparsommelighed, Gerrighed, Urenlighed, Udholdenhed, Hårdførhed, Satire, Selvbevidsthed, Begavelse o. s. v., der belyses ved morsomme Anekdoter og Sejer, som viser, at Alkjærsig er mere enig med *Evald Tang Kristensen* end med *H. F. Feilberg*, hvor det gælder om at bruge Almuens egen — ofte upolerede — Udtryksmåde. Jydernes Vid og Satire kommer til Orde i de mange Tilnavne, som kendes om de forskellige Egnes Jyder, såsom Kronjyder, Ravjyder, Flynderjyder, Fnatjyder o. s. v. Om disse Navne, deres Betydning og til hvilke jyske Egne, de er knyttede, og mange andre Træk, der belyser den jyske Psyke, har *Gudmund Schütte* skrevet en lille Bog *Jyder* (Ringkøbing 1926), oprindeligt trykt i Nordslesvigsk Søndagsblad ^{11/5, 18/5} 1924, hvor der anføres elleve Tilnavne på jyske Folkstammer, men dette Tal kan forhøjes til femten, idet *Grødjyder* (fra Kolding-Fredericia Egnen), *Middelfartjyder*, *Kalundborgjyder* og *Vordingborgjyder* bør føjes til (jfr. Jyllp. ^{2/7, 8/7} 1927. Om dansk Folkarakter hedder tre Artikler i Dagbladet Hejmdal ^{3/9, 5/9,}

⁶/₉ 1927, af Sognepræst *R. Nielsen Tandslet*. Her søger Forf. ud fra Eksempler fra Historie, Literatur og Folkeliv at antyde Forskellene og Lighederne mellem Jyder og Øboer. *Søren Vasegaard* belyser Hovedtræk af *Vendelboernes Karakter* Gads d. Mag. 1927, 385 ff.) ved at fremdrage Sagen om »Brathbjerg-Manden«, hvis Forudsætninger stærkt belyser *Vendelboernes Karakter*. Deres Retssans omtaler Vasegaard ret udførlig ved en Analyse af Selvtægtsproblemet i *Jakob Knudsens Roman Sind*, hvis historiske Forudsætning Vasegaard fører tilbage til de dystre Begivenheder, som fandt Sted i Skæve og Hellum Sogne i 1840'erne, udførlig behandlet i *Urban Hansens Bog Typebanden paa den jydske Aas* (1920) og i *Niels Adelstorps* Udgave af den Dronninglundskoe Commissions Dom af 1843, optrykt under Titlen *Vendelboerne der hjalp sig selv* (1919). Om den store Retssag fra 1840'erne, hvor Vendelboer greb til Selvtægten, er den hele Forudsætning for »Sind« turde være et Spørgsmål. I Fyns Vstbl. d. ¹/₉ 1925 har jeg fremsat en Del Oplysninger om »Sind«s Forudsætninger, der viser, at Jakob Knudsen også andetsteds fra end fra Vendssyl har fået Idé og Stof til sin Roman.

I Bøger som *Poul Hansens Mine Minders Verden* (Aug. Bang 1926. Ill. 304 S.), *Karl Christensens Poul Bjerge* (Schønberg 1927. Ill. 128 S.), findes nogle Oplysninger af bondehistorisk Interesse. Nævnes må også *Minder fra gamle grundtvigske Hjem VI* (Gad. 1926. Ill. 214 S.) udg. af *H. P. B. Barfod*, hvori der findes Biografier af *Svend Grundtvig* (v. *Ingeborg Simesen*) og *Fr. L. Grundtvig* (v. *R. Vestergaard*); disse Biografier er af udpræget personlig Art og oplyser ikke om Brødrene Grundtvigs videnskabelige Indsats. I Sønderjydske Årbøger 1927, 105 ff. findes biografiske Oplysninger (v. *P. Andresen*) om *H. F. Feilbergs Fader N. L. Feilberg*. *H. F. Feilbergs* Præstetid i Darum er omtalt i *P. J. Nielsens* Bog: *Fra Darum Sogn* (1927). *E. T. Kristensen* har *Th. Grablund* givet en aldeles træffende Karakteristik af i Turistforeningens Arb. 1927, 214. f.

Om Indsamlingen af danske Folkeminder fra Sakse til 1926 holdt *Henrik Ussing* et Foredrag i Kiel i Sommeren 1926 for Forbundet af tyske Folkemindeforeninger (trykt i *Den nye Litteratur* 1927, 243 ff.). I den populære Oversigt dvæler Ussing selvfølgelig mest ved *Svend Grundtvig*, *H. F. Feilberg*, *E. Tang Kristensen* og *Axel Olrik*. Endvidere omtaler Ussing de Skrifter, der er udgivet siden 1908 af Foreningen *Danmarks Folkeminder*. Om denne Forenings Opgave og dens Publikationer har *H. Ellekilde* skrevet en instruktiv Artikel i *Nationaltidendes Aftenudgave* ⁹/₂ 1927.

En Oversigt over den danske Almues åndelige Næring fra

Lucidarius til den moderne Hjemstavnsdigtning har *Jørgen Bukdahl* skrevet som Indledning til Bogen om *Thomas Olesen Løkken* (Hasselbalch 1927). Deri er dog en Række Fejl, som jeg har eftervist i Fyns Venstreblad d. 22/7 1927, hvorfor de ikke skal gentages her.

Blandt *Holbergselskabets* fortjenstfulde Udgaver i 1926—27 hører *Anders Sørensen Vedels Folkevisebog* fra 1591, udgivet i uforandret Optryk ved *Paul V. Rubow*, der i en kort literaturhistorisk Indledning oplyser om det sjældne Værks fremragende Betydning i dansk Literatur. Herunder hidsættes en Del Oplysninger om Udgivelsen af de danske Folkeviser og Studiet af dem, hvorved Arbejder af *Svend Grundtvig*, *Ernst v. d. Recke*, *Axel Olrik* og *Sofus Larsen* omtales. På *Martins Forlag* er i »Dansk Bogsamling« udgivet af *H. Grüner Nielsen* anden Del af »Danske Folkeviser« indeholdende *Historiske Viser* (280 S. Ill. af *Ernst Hansen*). Foruden en indholdsvægtig Indledning findes der bag i Bogen Ordforklaring, Kommentar og en Literaturliste. I den glimrende Kommentar findes en Mængde Oplysninger, som sikkert vil være ukendt for større Kredse af Folket; f. Eks. at Visen om Dronning Dagmars Død er digtet i politisk Øjemed, og at det er Erik af Pommern, der er Tale om i »Indtagelsen af Riberhus«. I det p. t. udkommende *Det danske Folks Historie*, Bind II, har *Johs. Steenstrup* og *Jørgen Olrik* skrevet om Folkeviserne og den danske Middelalderkultur.

Til sidst skal anføres, at man ved at sammenligne en Hjemstavnsdigters Forfatterskab med den pågældende Egn Almuekultur og Folketro ofte kan have Held til at påvise nogle af Forudsætningerne for Digternes Værker. Således er *Thomas Langes* og *Harry Söibergs* Benyttelser af Motiver hentede fra deres Barn-domsegne — henholdsvis ved *Blåvand* og ved *Ringkøbing-Harboøre* — undersøgte og belyste ved Parallelsteder fra samtidige og nyere Optegnelser vedrørende de pågældende Egn Almuekultur og Historie. En sådan Form for literære Undersøgelser forøger ikke alene Forståelsen af det pågældende Forfatterskab, men viser også, hvor meget Folketro og Almueliv kan betyde for Udformningen af et Digtværk (se *Fra Ribe Amt* 1927, 586 ff. og *Dansk Udsyn* 1926, 303 ff.).

17. September 1927.

August F. Schmidt.

Gudmund Schütte: Vor Folkegruppe. Gottjod. De gotiske, tyske, nederlandske, angelsaxiske, frisiske og nordiske Stammer i etnologisk Fremstilling. Første Bind. Aschehoug 1926.

Gudmund Schütte er en mærkelig Mand. Men hvor forfriskende at have en Forsker af hans særprægede Type i vor Midte. Han har i særsynt Grad Intuitionens Naadegave. Hans Tænkning tager ofte den Form, som han selv betegner som »Huskud«; men selvom disse Huskud til Tider kan tage Form af Vildskud, saa indeholder de dog ligesaa ofte virkelig geniale Glimt. Han har paa Etnologiens, Stednavneforskningens og Oldforskningens Veje været en af de store og frugtbare Igang sættere. Han forstod at se og rejse Problemerne. Ikke altid lykkedes det ham at løse dem; men det var han altid selv den første til at indrømme, og hans strenge metodiske, skematiske Opstilling af det mest forskelligartede Stof bragte mange dunkle Ting paa det rene, som ellers vilde have været os uklare. Foruden Intuitionen yder hans forbløffende Kombinations- og Associations-evne ham ogsaa Gang paa Gang store Tjenester. Den kan lede ham ud i Uføre til Tider, det er vist, men den kan ogsaa til andre Tider bevirke, at han paa et eller to nøgne Eksempler kan skimte den bagved liggende Regel, som vi andre kræver 10—12—20 Eksempler paa, før vi kan se den, men som fortsat Forskning og grundigere Underbygning tit og ofte har viist var rigtigt opstillet af Schütte, selvom denne Regel af ham var mere anet end beviist.

Heri ligger maaske ogsaa Forklaringen paa en Kendsgerning, som Schütte næsten i hver eneste Bog, hver eneste Afhandling udstøder høje Klageraab over: »Nu har jeg i 20 Aar hævdet ditten eller datten, men hidindtil har ingen værdigedes at tage denne min Idé op —«. Saaledes lyder hans Jammer ofte. Grunden er tit den, at han selv har nøjedes med den blotte Hævdelse af Ideen, maaske underbygget med 1 eller 2 vaklevorne Eksempler. Hvorfor har han ikke selv taget sine Ideer op til nøjere Behandling og Underbyggelse? spørger den stædige Sceptiker. Tvivleren har maaske staaet sig selv i Lyset ved sin Adfærd, for ofte vilde det vise sig — og har det viist sig — at *hvis* man tog Idéen op til nøjere Beskuelse, saa havde Schütte Ret i sin geniale Gisning.

Det vilde imidlertid være højlig uretfærdigt, om man beskyldte Gudmund Schütte for altid at undlade Underbygningen af sine Paastande. Han har ganske vist ikke altid overholdt den horatsiske Regel om at gemme Værket i 9 Aar, før det blev fremlagt, men han har dog frembragt tilstrækkelig mange Størværker til at kunne gøre Krav paa Mesternavnet. Først Værket om Ptolemæus' Kort. Dernæst en lødige Afhandling som »Ingtypens Udvikling i geografiske Navne og Slægtsnavne«. Disse

Arbejder er typiske for den lødige, jordfaste Side af Schüttes Forskning, og det første har jo ogsaa skaffet ham Verdensberømmelsen. Mange geniale og frugtbare Synspunkter præger ogsaa en Bog som »Hjemligt Hedenskab«, der har vundet ham en stor og velfortjent Folkeyndest herhjemme, skønt den ogsaa har sine »Vildmænd« (som »de hellige H-Stave« o. lign.).

Til den lødigste og frugtbareste Slags af Schüttes Arbejder hører ogsaa det foreliggende Værk. Fortalen, hvori Schütte gør nøgternt Rede for sit Arbejdes Fortrin og Mangler, er en moden Mands og en betydelig Personligheds Værk, enestaaende ved sin bevidste og berettigede sunde Selvhævdelse af sin Forfatters Egenart og hans banebrydende Synspunkter, og ikke mindre enestaaende ved sin aabenhjertige Indrømmelse af egne Svagheder. Kritiken maa nødvendigvis give Forfatteren Ret, naar han mener, at Værket i metodisk Henseende er banebrydende: »Dets Hovedformaal er at byde et planmæssigt Udvalg med planmæssig Ordningsramme, og det gennemfører i Reglen Ordningen til de mindste Enkeltheder med jærnhaard Følgestrængthed. Kan være, at Værkets positive Indhold ikke svarer til Rammen. Selvom en saadan Dom skulde være rigtig, er den dog ikke fældende. Jeg vover at paastaa: hellere et Værk med rigtig Plan og mangelfuldt udfyldte Rubrikker, end et Værk med en uendelig Rigdom af saakaldt »solide« Kendsgærninger i kaotisk Uorden. Den rigtige Orden vil nemlig hurtigt føre til, at Studiet sætter ind paa de rigtige Punkter og retter de mangelfulde Enkeltheder. Medens derimod det rige Kaos af saakaldt »solide« Kendsgærninger altfor ofte vil vise sig at dække over Usoliditet i Bunden. — Udfra saadanne Synspunkter er det, jeg vover at fremlægge mit Værk. Det gør ikke Krav paa at være noget stort Plus til Videnskabens Fond af positive Resultater; det vil yde Rammer og Rubrikker, og Indholdet skal først og fremmest markere disse Rammers og Rubrikkers Plads.«

Et yderst frugtbart og, efter Forskningens Historie at dømme, utvivlsomt rigtigt Synspunkt kommer her til Orde i mandige, djærve og dog ydmyge Vendinger.

Efter et indledende Afsnit om Indøeuropæerne, tages der fat paa den almindelige Del om Gottonerne (Germanerne), der skildres i 8 store Hovedafsnit: Navne, Inddeling, etnisk Stilling, Synskres (indoeuropæiske og fremmede Naboer), gammelt Hjem (»Sydbyrd« eller »Nordbyrd«, Sprog, (Stednavne, Stamme- og Personnavne, Kultur (og Religion) og Historie.

Værket vrimler af glimrende Kildeuddrag med vedføjet Oversættelse, rige Litteraturhenvisninger følger efter hvert Afsnit,

og et stort Sag- og Ordregister (50 Sider) gør det let at finde frem i Stoffet.

Her er ikke blot skabt en nyttig og uomgængelig brugbar Haandbog, men takket være Schüttes klare og direkte Stil, er det tillige en Fornøjelse at læse Bogen med alle dens frugtbare Synspunkter (et Par obligate »Vildmænd«, eller rettere Vilddyr, undtagne: Jeg tænker paa Mammuten og Kamelen).

Et af Videnskabens evigt tilbagevendende Problemer er at opnaa den nødvendige Vekselvirkning mellem Syntese og Analyse, begge lige tiltrængte, om Forskningen skal have Fremgang. Kun sjældent er den syntetiske og analytiske Evne forenede i samme Forskerpersonlighed. Kan være, at Gudmund Schütte har sin Styrke i Syntesen; men godt er det og nødvendigt i den videnskabelige Husholdning at have en Mand, der formaar at give i djærve Ord et klart og sammenfattende Overskue over den analytiske Detailforsknings Resultater, og derigennem være Vejviser for dens videre Gang.

Svend Aakjær.

J. S. Møller: Folkedragter i Nordvestsjælland, udgivet af Foreningen Danmarks Folkeminder og Historisk Samfund for Holbæk Amt. 1926.

Det er et stort og indgaaende Forarbejde, som ligger til Grund for dette Værk, der er bygget paa Studier, dels af selve Dragterne og Dragtdelene i Museet for Kalundborg og Omegn. Museerne i Holbæk, Stenstrup, Nykøbing S. og i Dansk Folkemuseum, dels paa mundtlig Overlevering, indsamlet i Nordvestsjælland, særlig Røsnæs (Refsnæs) Halvøen med de to Sogne Røsnæs og Raklev. I over 30 Aar har J. S. Møller færdedes som Læge paa disse Egne og haft sin Gang i Gaard og i Hytte. Med stor Kærlighed til Emnet har han arbejdet. Med opladt Sind og Sans har han gjort sine Iagttagelser og utrættelig har han spurgt og efterforsket for at faa sine Oplysninger sikkert kontrollerede. Det foreliggende Resultat er da ogsaa særdeles godt: en interessant og grundig Dragtbeskrivelse og nøjagtige Angivelser for Dragternes Anvendelse i alle Livets Forhold, Søgn som Helg, Glæde som Sorg. Af de Dragter, Bogen omhandler, er Røsnæs Kvindedragterne de mest interessante. Det viser sig her som saa mange andre Steder i Landet, at Kvinderne har været de mest konservative, de har ikke saa hurtigt som Mændene fulgt de skiftende Moder, og derfor indeholder deres Dragter adskillige flere og ældre Levn fra svundne Tider. Selvfølgelig er Folkedragterne i Nordvestsjælland lige saa lidt som andre Folkedragter

fra først af helt opfundne paa Stedet. Det er svundne Tiders Højerestandsmoder, der er blevet optaget og bearbejdet af Egnens Befolkning, som har valgt og vraget, afpasset efter økonomisk Evne og tilgængeligt Materiale, samt tilsat nye Detailler, snart paavirket af senere Moder, snart frembragte ved stadig Omformning af ældre. Gennem hele denne dels bevidste, dels instinkt-mæssige Bearbejdelse af indførte Moder skabtes lokale Ejenommeligheder ved Dragt og Dragtskik. Røsnæs-Kvinderne har til for en Menneskealder siden haft en rig og indviklet Dragtskik. Ikke mindre end 7 forskellige Dragter var nødvendige for at kunne møde korrekt paaklædt til alle Forhold. Materialet var hjemmeavlet og hjemmespunden Uld og Hør. Oftest var Stofferne, der enten var Vadmel, Hvergarn eller det for Røsnæs særegne *Rejsttoj*, ogsaa hjemmevævet. Dragterne bærer Vidnesbyrd om megen og dygtig Husflid, tillige en god Smag og Farvesans. Farverne er kraftige, mættede og vel afstemte. I Snittet har Røsnæsdragten været de mest gammeldags i Nordvestsjælland, de har Levn dels fra Middelalderen, dels og hovedsagelig fra Renaissance, medens »Østklæderne« (Dragterne øst for Kalundborg) vel har nogle gamle Levn, men hovedsagelig er paavirket af Moderne fra det 19de Aarhundredes første Halvdel. Der viser sig at være mere Lighed mellem Mandsdragterne, der alle saavel Røsnæsdragterne som Dragterne fra det øvrige Nordvestsjælland hovedsagelig er paavirket af Moderne i det 18de Aarhundrede, end mellem Kvindedragterne. Disse gjorde, at unge Piger fra Røsnæs ikke godt kunde gifte sig udenfor Halvøens to Sogne, thi saa var de mange Dragter, der repræsenterede et meget stort Arbejde og en stor Kapital, ubrugelige. Ligeledes kunde unge Piger fra det øvrige Nordvestsjælland kun vanskelig gifte sig til Røsnæs, thi saa skulde paa en Gang hele Dragtudstyret anskaffes. Dragtskikken har altsaa virket stavnsbindende, den har holdt Kvinderne til deres Fødeegn og derved skabt Betingelser for andre gamle Skikkens Bevarelse. Dragtsudier giver mange interessante kulturhistoriske Oplysninger samtidig med, at de bringer Bud om svundne Slægters Flid, Dygtighed og Smag. Som en Brand af Ilden har Kredslæge J. S. Møller reddet disse Dragters Historie fra at forsvinde. Det var paa høje Tid, thi Kulturen er absolut døende. Stadig formindskes den lille Skare, der endnu har Førstehaands Kendskab til Folkedragterne. Om kort Tid vil den være helt borte. Det er derfor godt, at der er sat den svundne Slægt saa smukt et Monument som J. S. Møllers Bog.

Elna Mygdal.

Vilhelm la Cour: Sjællands ældste Bygder. En arkæologisk-topografisk Undersøgelse. Aschehong 1927.

Den Studie over: »Vej, By og Bygd i Sten- og Bronzealderen«, som Dr. Sophus Müller udsendte i Aaret 1904, vakte straks ved sin Fremkomst stor og berettiget Opmærksomhed, og den har i de siden da forløbne Aar fremkaldt en hel Række andre Arbejder over de samme eller lignende Spørgsmaal. Afhandlingen behandlede for første Gang i omfattende Form det arkæologiske Materiale ud fra nye Helhedssynspunkter, som i det væsentlige har vist sig at være holdbare. Den var opbygget paa et Materiale af bedst mulig Art, fremskaffet ved Nationalmuseets Arbejde i Marken i Aarene nærmest forud, planlagt med netop disse Spørgsmaal for Øje og derfor udført med større Grundighed end nogen foregaaende Terrænundersøgelse; Materialet var i Hovedsagen eftergaaet i Marken af Forfatteren selv; endelig iagttoges i Benyttelsen klog Tilbageholdenhed; Slutningerne førtes ikke videre frem, end Forfatteren, indlevet med Materialet som han var, mente, at det virkelig kunde bære.

Allerede Sophus Müllers næste Afhandling: »Vendsyssel Studier«, 1912, var et Andendagsgilde, skønt ogsaa den var bygget paa nye Undersøgelser af Museets Mænd. Og de talrige Fremstillinger, som siden har set Lyset, navnlig i vore Provins-tidsskrifter, er for største Delen kun lidet værdifulde, hvad enten de behandler et mindre, lokalt Omraade, Sogn, Herred eller et vist Strøg, eller de kaster sig over særlige Spørgsmaal som *Vejene*, der synes at have en ganske særlig Tiltrækningskraft. Betegnende er i disse Afhandlinger den rigelige Anvendelse af »synes«, »vist« og »muligvis«.

Den arbejdende Arkæologi har siden Vendsysselstudierne — jeg forbigaar her Sophus Müllers »Sten og Bronzealderen i Sønderjylland«, hvis Grundlag gennem de siden foretagne Terrænundersøgelser har vist sig at være svigtende — forholdt sig køligt overfor de til Dels ret paagaende Krav, som rettedes til den om at fortsætte ad lignende Veje, utvivlsomt ud fra en Erkendelse af, at disse Undersøgelser har ydet, hvad de paa det nuværende Stadium kan yde. Selv om det maaske for Publikum kan synes mere aandfuldt end den stillfærdige Opbygning af nyt Materiale til Oplægning til det Tidspunkt, da en ny Behandling kan blive virkelig lønsom, har man foretrukket dette. Man gjorde det ogsaa overfor H. V. Clausens Studier over Danmarks Oldtidsbebyggelse, 1916. Selv om man erkendte, at der var Muligheder for gennem Stednavneundersøgelser at vinde nyt Land, og der ligeledes i denne store Afhandling var Incitamen-

ter af Værdi, maatte man i det væsentlige stille sig tvivlende overfor den anvendte Metodes Bæreevne og dermed ogsaa over for de tilsyneladende vundne Resultater.

Nu er altsaa Vilh. la Cour's Bog om »Sjællands ældste Bygder« kommet som et nyt, stort anlagt Forsøg i lignende Retning, en arkæologisk-topografisk Undersøgelse, kalder Forfatteren den. Bogen er opbygget paa adskillige Aars Arbejde, navnlig med de i Nationalmuseet beroende Kort som Grundlag; det er overvejende Matrikulkort, hvorfra de arkæologiske Punkter er overførte til Generalstabsblade, der efter at være samlede til et helt Sjællandskort er reducerede til overskuelige Kortblade i Maalestok 1 : 300.000. At de gamle Kort hist og her er forøgede med nyt, siden deres Fremstilling fremkommet Materiale, er en Selvfølge. Dog fremtræder Amager, i øvrigt som den eneste Ø i Sjællands Omgivelser(!), som »ikke behandlet«. Det havde været nærliggende, om Forfatteren selv havde afsøgt dette stærkt begrænsede Terræn og indføjet den halve Snes Bronzealdershøje, som Øen har haft.

Spørgsmaalet bliver nu først, om dette Materiale er tilfredsstillende til en Undersøgelse som den, Forfatteren har paataget sig. Fra arkæologisk Side er Svaret i og for sig paa Forhaand givet derigennem, at ingen har givet sig i Kast med dette Stof, skønt det maatte friste ved sin Mangfoldighed. Sophus Müller forbigik det og valgte jyske Egne, idet endda samtidig det hele Materiale blev underkastet en indgribende Revision, hvilket ogsaa dér viste sig i høj Grad tiltrængt. Naar Sjælland vragedes, laa det i, at de sjællandske Kort for største Delen er bleven til i ældre Tid, da man frygtede for kun i en kortere Aarrække at kunne disponere over den fornødne Bevilling og derfor maatte skynde sig. Gennemgangen af et Sogn maatte nødigt tage mere end 1—2 Dage. Man drog ud uden tilstrækkelig Forberedelse, navnlig uden Liste over mere end de allervigtigste Fund i Museet, og Meddelelser fra ældre Tid, som de forskellige Præstindberetninger o. l., havde man heller ikke med. Det siger sig selv, at det, der saaledes naaedes, navnlig maatte blive en vis Oversigt, dog ofte mangelfuld, over de Mindesmærker, som endnu var *synlige* over Jordoverfladen. Men der var ikke Tid til systematisk at gennemgaa Terrænet, end mindre til en Afhøring af Beboerne, Eftersyn af ældre Kort og andet Materiale, som kunde bringe Undersøgeren paa Spor efter halvt eller helt forsvundne Mindesmærker, og navnlig paa de frugtbare og fra gammel Tid veldyrkede sjællandske Jorder maa det ventes, at disses Tal er betydeligt. Enhver arbejdende Arkæolog er paa

det rene med, at Nettets Masker i de første Aar, ja helt op til Halvfemserne, var for store; selv har jeg lejlighedsvis ved Behandling af mindre Omraader fundet, at man endog for Skovenes Vedkommende er højst ufuldstændigt underrettet. Og det tør tilføjes, at der heller ikke overfor Forfatteren af »Sjællands ældste Bygder« har manglet Advarsler om Materialets Karakter. Han har sat sig ud over dette; men naar han hævder, at selv med et større Antal Enkeltheder vilde Hovedindtrykket blive det samme, er det et Postulat, som i mange Tilfælde vil vise sig uholdbart. Navnlig er utvivlsomt et stort Antal »Megalitgrave«, Storstensgrave, altsaa Dysser og Jættestuer, forsvundne for et eller flere Aarhundreder siden. Se f. Eks. C. Neergaards Redegørelser rundt om i »Trap«.

Ved »Sjællands ældste Bygder« forstaar la Cour den yngre Stenalder og Bronzealderens Bygder, med tvivlsom Ret; der ligger jo baade en ældre og en ældste Stenalder forud. Hans Bog begynder med en kritisk Gennemgang af den ældre Forskning, og dens Metoder, og i denne Kritik maa han i alt væsentligt have Medhold. Men Spørgsmaalet bliver nu, om *hans* Fremstilling, trods Svagheden i Grundlaget, alligevel gennem metodisk Klarhed er naaet frem til blivende Resultater, eller om det vil gaa med hans Bog som med andres, at den, trods sine Incitament, dog om kort Tid vil være som Sneen, der faldt ifjor.

Efter de fornødne Indledningskapitler gaar Forfatteren over til en Fremstilling af de sjællandske Bygder, ordnet efter *Herredsgrænser*. Dette udgør paa det nærmeste Halvdelen af hele Bogen. Det er nu utvivlsomt noget misligt herved at anvende Herredsgrænserne. De falder for en stor Del ikke sammen med Oldtidens naturlige Bygdegrænser. Jeg har selv ved at skulle bruge *Amtsgænserne* følt, at ogsaa disse dog langt videre Grænser var unaturlige for Benyttelsen af det forhistoriske Materiale. Det gaar ud over Anskueligheden.

Vigtigere er dog, at de Billeder, som opridses, bliver i høj Grad upaalidelige, fordi Manglerne i Grundlaget efter min Opfattelse er saa store, at det overhovedet ikke er muligt for Tiden med Detailsikkerhed at skelne Stenalder- og Bronzealderbygderne fra hinanden og give et anskueligt Billede af dem begge, end mindre at opstille dem mod hinanden til Sammenligning. Det er umuligt at skille mellem Bronzealderens Høje og de Høje, der f. Eks. dækker en Stenalder Hellekiste. Et Punkt kan være af højst ulige Værdi, naar det gælder om at konstituere en Bygd. Et rødt Punkt betegner en Dysse, med 6 Grave, maaske flere, maaske færre, men ogsaa en Jættestue, der

kan betegne op til 100 Grave og selvfølgelig maa have en langt større Radius for sin Betydning. Det sidste Afsnit af Stenalderen, Hellekistetiden, kendes kun i meget begrænset Omfang, fordi utvivlsomt endnu en stor Del af Gravene ligger højdækkede; mange af disse mindre Kamre er sikkert ogsaa borttagne. Bronzealderens Høj er ligeledes kun ét Punkt, men medens den sene Bronzealders lave Høje, hvor de findes, sædvanlig vel kun betegner en enkelt Gravlægning, kan en Høj, der er anlagt i ældre Bronzealder, betegne maaske 1, maaske en halv Snes Gravlægninger, fordelt over hele Perioden (i en jydsk Høj har jeg fundet ca. 30!), eller endog en og anden Grav fra Jernalderen. Det siger sig selv, at Begrebet Stenalderbygd eller Bronzealderbygd herved, saa længe kun et Mindretal af Undersøgelser foreligger, bliver noget saare luftigt, navnlig naar den eventuelle Størrelse skal vurderes.

La Cour bygger ikke destomindre sin Opfattelse af Stenalderbygderne paa Tilstedeværelse eller Ikke-Tilstedeværelse af Stengrave. Det turde dog være tilstrækkeligt i denne Sammenhæng at anføre, at i Stevns »har Stenalderbebyggelsen efter Højkortet at dømmes været relativt tynd«. Forfatteren har selv følt, at der her er noget i Vejen. »Der er flere Strøg, hvor de løse Fund er overordentlig talrige«. Ja, unægtelig. Paa en enkelt ikke særlig stor Herregaards Jord samlede en enkelt Mand i et begrænset Aaremaal ca. 25,000 Stensager, hvoraf Halvdelen var brugbare Redskaber! Det berettiger ikke blot til med Forfatteren at tro, at »Højkortet giver da maaske i ringere Grad end ellers Indtryk af den oprindelige Bosættelses Styrke«, men vækker alvorlig Mistillid til hele Højkortets Værdi. For øvrigt er de løse Fund som almindelig Kilde af ringe Værd. Det er ganske tilfældigt, hvad der er indkommet til Museet (og beholdt). Langt mere er i Almindelighed kommet til Privatsamlere og Lokalmuseer. Forfatteren er selv opmærksom paa, at Indlemmelsen af Zinck's Samling tilførte Museet en uforholdsmæssig stor Mængde Sager fra Kalundborg-Egnen.

Den rette Slutning maa være den, at Storstensgravens Tal overhovedet ikke er noget sandt Udtryk for Stenalderbygdens Omfang og Størrelse. En Del af Befolkningen kan være gravlagt i de Jordgrave under Aabenmark, som er fundne hist og her, i alt paa Sjælland en halv Snes Stykker, deraf mærkeligt nok den eneste Gravplads paa Stevns. Men Usikkerheden kan ogsaa ligge i Forhold, som vi endnu ikke er opmærksomme paa. At der virkelig skulde kunde blive Tale om et stort Antal Jordgrave, synes mig ret usandsynligt, naar det vides, at der hvert

Aar indkommer Meddelelser om Jordgrave, men disse som almindelig Regel kan tilskrives Jernalderen. Befolkningen er meget vel opmærksom paa saadanne Grave.

Paa Grundlag af Detailfremstillingerne giver Forfatteren derefter Træk af Befolkningens Forskydning mellem Sten- og Bronzealderen. Han er ikke den første, som har set, at saadanne Forskydninger synes at have fundet Sted, men hans mere sammenfattende Udredning har utvivlsomt Værdi; dog havde den sikkert vundet, om han havde set lidt nærmere paa Forholdene paa Lolland-Falster, hvor Problemet rejser sig skarpere, men ogsaa mere kompliceret, idet de sluttede Grupper af Smaahøje, der sikkert sædvanligt med Rette tilskrives yngre Bronzealder, i alt Fald for en Del kan tilhøre Jernalderen!¹⁾ Alligevel, selv om adskilligt i Fremstillingen her kun vil have foreløbig Værdi, er Sammenfatningen, der saavidt ses er ret fuldstændig, et godt Hjælpemiddel til at lette kommende Behandlinger. Overhovedet kan der i Detaillen ikke rettes væsentlige Bemærkninger til Benyttelsen af Materialet. Naar det hævdes, at Befolkningen i Bronzealderen søgte mere til Havet, tror jeg dog ikke, han har Ret, hvis han tænker paa udgaende Søfart. Fundene viser langt mere hen til Forbindelser sydpaa. Et eneste dansk Bronzealdersstykke kendes fra England, maaske, og de sikre engelsk-irske Sager i vore Fund er ret faa. — I Skildringen af Befolkningens trinvis Udbredelse følger han Sophus Müller. Vejstudierne skal her forbigaaes som mindre væsentlige.

Afgjort svagt er det følgende Afsnit om *Bostedet*. Her er la Cour desuden inde paa en af sine Kæpheste, den om »Flok-bosættelsen«. Han hævder ogsaa her »Flok-bosættelsen« med »Flokken« som den sociale Enhed, selv om han erkender, at vort Materiale ikke berettiger til at antage den »endnu«. Selve Ordet »Flok« lyder noget etnografisk; jeg vilde foretrække at sige Gruppebosættelse, modsat Enkeltbosættelse. Der er, som Forfatteren ogsaa erkender, i høj Grad Tvivl til Stede. Spørgsmaalet er, om Bosted og Høj har ligget nær hinanden, normalt, sædvanligt, saaledes at der fra Højgruppe direkte kan sluttes til Bostedsgruppe, eller dette kun gælder undtagelsesvis, medens det maa antages, at Højene sædvanligt er placerede uden nærmere Hensyn til Bostederne. Efter min egen Erfaring tror jeg ikke, der kan opstilles nogen generel Regel. For de store Stenmindesmærker, navnlig Jættestuerne, er jeg tilbøjelig til at mene, at de har ligget i ret nær Relation til Bostedet. Men allerede

¹⁾ Se Loll. Falsters hist. Samf. Aarb. 1928, S. 18 o. flg.

Enkeltgravshøjene i Jylland følger andre Motiver; saaledes ligger de utvivlsomt langs Færdselsvejen i Strøg som den bekendte Vesterhavsvej Ramme-Lomborg-Romb-Struer. Og Bronzealdershøjene ligger her sædvanligt i nogen Afstand fra Vejen, *paa de nærmeste Højder*. Saa længe hele Spørgsmaalet om Stenalderens Bebyggelsesform er saa usikkert som det er, er jeg tilbøjelig til at antage som det almindelige ganske lette Husformer, saaledes at Bostedet uden større Vanskelighed kunde flyttes og blev flyttet, hvilket bestyrkes af den svage Form, hvori ogsaa Affaldslagene fremtræder. Det eneste Sted, hvor der hidtil er fremkommet Tegn til en *Oldtids-Landsby* af nogen Fasthed, er ved Ginderup i Thy, fra Slutn. af førromersk Tid og romersk Jernalder, men den ligger jo *efter* det af Forfatteren behandlede Afsnit. Naar selv denne »Landsby« (ligesom i øvrigt Flertallet af de samtidige østjydske Gravpladser) kun spænder over nogle Aarhundreder, tyder det nærmest paa, at Bosættelsen endnu kun havde en *vis* Fasthed, der heller ikke kunde virke fremmede paa solidere og altsaa kostbarere Husbygning. Her maa dog tages i Betragtning, at Husvægge af Græstøv først er iagttagne ved Ginderup for faa Aar siden og altid vil være ret vanskelige at paavise. Naar forhaabentlig om et Aars Tid den første Række af disse Undersøgelser publiceres, vil der blive Anledning til atter at komme ind paa hele dette Spørgsmaal. Man skulde mene, at *Gruppegravlæggelse* og *Gruppebosættelse* hører naturligt sammen, men i saa Fald kan Gruppebosættelser næppe forudsættes tidligere end i førromersk Jernalder, altsaa *efter* det af Forf. behandlede Afsnit. — For at nævne en Enkelthed, som jeg mener, la Cour har vurderet urigtigt, med for ringe Kritik overfor Undersøgeren, skal jeg anføre den af mig undersøgte Ringkøbing-Boplads; jeg mener selv ikke længere, at der var en Hustomt, men kun et stort Lerhul.

Med Hensyn til Spørgsmaalet om Megalitbygdernes Oprindelse hævder Forf., som sit Hovedindtryk, at de lige saa vel i Sjællands Indre som ude ved Kysten kan have deres Forudsætninger i den ældre Tids Ertebølleboplads, men at dette Skøn »kan foreløbig ikke nærmere begrundes«. Ved Ertebøllelid forstaar han det samme som ældre Stenalder, »Køkkenmøddingtid«. Det turde dog i hvert Fald være givet, at saa vel Bygningen af Stengrave, en for vort Sletteland i Virkeligheden urimelig Gravform, som Kendskabet til Agerbrug og Kreaturhold er saa væsentlige Indskud af fremmed Oprindelse, at de vanskeligt kan tænkes tilførte, uden at de har været baarne af forholdsvis betydelige Menneskemængder, der er nykomne til Landet. Ved

Siden af nye Bygder kan de ældre meget vel have vedblevet at bestaa, til de efterhaanden smeltede sammen med de nye, saaledes som Megalitikulturen og Enkeltgravskulturen i Tiden smeltede sammen i Jylland.

Det samlede Indtryk af la Cours Bog bliver da dette, at den vel byder en Del Sammenstillinger af Værdi, og betydelige Stofmængder, men at store Dele af den, og netop de Dele, som skulde give det nye, er en Forløftelse paa en Opgave, som for Tiden er uløselig. Undertiden synes Forfatteren selv at være ved at erkende dette. Man forstaar dog, at han en Gang begyndt har ønsket at føre sit Arbejde til Ende. Under alle Omstændigheder byder den Incitamento af betydelig Værdi. I Sammenligning med sine nærmeste Forgængere har den utvivlsomme Fortrin i den overvejende nøgterne Vurdering, som præger den, ligesom den har præget det bedste af Vilh. la Cour's tidligere Produktion, især hans »Danevirke«. Tilbøjeligheden til at lade Fantasi og Kombinationen spille, som heller ikke er la Cour helt fremmed, er for det meste heldigt avet. Man maa ønske for ham, at han i Fremtiden maa finde Stof, der ligger nok saa godt for hans store Arbejdskraft, og som tillige kalder stærkere paa hans Evne til at se primært. Der er nok af dem, der skriver Bøger paa andres Iagttagelser.

Hans Kjær.

H. Zangenberg: Danske Bøndergaarde. Grundplaner og Konstruktioner. 1925 (Danmarks Folkeminder Nr. 31).

Gennem Dansk Folkemuseums Aarsberetninger kender Tidsskriftets Læsere det energiske Arbejde, som Museet nu, i yderste Øjeblik, sætter ind paa at undersøge vort Lands gamle Bondebygninger, og Museumsinspektør, Arkitekt Zangenbergs Bog, som er det første større litterære Resultat af disse Undersøgelser, har kort været nævnt i Aug. F. Schmidts Litteraturoversigt. Men alt dette overflødiggør ikke en lidt nøjere Omtale af det interessante Værk, med de grundige og omhyggelige, af Forf. selv udførte Tegninger og den saglige, indholdsrige Tekst.

For Anmelderen, hvem Embedspligter og Nationalmuseets Arbejdsdeling i de senere Aar har forhindret i at tage aktiv Del i Bøndergaardsstudier, har det været en særlig Glæde at følge Arbejdets Fremgang og at læse Zangenbergs Bog. Den viser, at det ikke var forgæves, at min Kollega, Inspektør Jørgen Olrik og jeg allerede i D. H. F.'s første Meddelelser (1909) slog til Lyd for Undersøgelsen af vore Bøndergaarde¹⁾, at Olrik senere frem-

¹⁾ Sml. nu ogsaa F. o. N. V. p. 18.

satte sine nye Iagttagelser over Grundplanernes historiske Udvikling, og at jeg selv i Tidsskriftets første Hæfte skrev en agitatorisk Artikel om »Stolper og Suler«, der ingenlunde var afklaret Videnskab, men først og fremmest tilsigtede at slaa til Lyd og ruske op af Dvale.

Folkemuseets grundige Undersøgelser, baade af Bygningsplaner og Konstruktioner, synes paa mange Maader at have styrket de Hypoteser, Olrik og jeg dengang fremsatte. Selvom der endnu er lang Vej frem, og selvom vi endnu f. Ex. maa afvente nye Resultater af de mærkelige Hustomtfund i Ginnerup, hvor Nationalmuseets 1. Afd. sikkert endnu nogle Aar kan fortsætte Undersøgelsen af den forhistoriske Landsby, underbygger Z.'s Fremstilling i høj Grad den Opfattelse, at Grundstammen i den danske Bondegaard er et eller to enlængede Huse, rundelte ved Tværvægge, og at de tre og firlængede Gaarde senere har udviklet sig af denne Type. Hans Skildringer af enlængede Huse og Gaarde fra Landets forskellige Egne, Vendsyssel, Thy, de sydfynske Øer og Als, er i saa Henseende meget instruktive, ikke mindst naar de sammenholdes med Gennemgangen af de mere komplicerede Typer. Ganske vist kan det misforstaas, at Forf. S. 16 kalder dem alle for »oprindelige Plantyper«, men det fremgaar af Sammenhængen, at der her ikke er Tale om Plantypernes indbyrdes Aldersforhold, og at »oprindelig« kun skal tages i Betydningen: de endnu eksisterende Bygningers ældste Tilstand. S. 66 er den historiske Opfattelse klart og tydeligt udtalt.

Slet saa klar er Forf.'s Stilling ikke overfor mine egne Hypoteser om Stolper og Suler. Paa dette specielle Felt nøjes han med sagligt og roligt at fremsætte de faktiske Oplysninger. Det er nyt og interessant, at Z. kan fastslaa Rygaasens Tilstedeværelse i næsten alle gamle Tagkonstruktioner, og meget lærerig er ogsaa hans solide Oversigt over Bindingsværkskonstruktionerne, ikke mindst hans Paavisning af de hidtil saa lidet undersøgte nørrejydske Højremshuse og hans ypperlige og instruktive Udredning af de fynske Sulers Udviklingshistorie. Det mærkes tydeligt, at Forf. oprindelig er Arkitekt, ikke Historiker, og det er ret betegnende, at han begynder Konstruktionskapitlet med Grundmur og ikke forsøger at ordne Bindingsværkets vexlende Typer i historisk Rækkefølge, skønt det netop er saa fængslende at følge Konstruktionernes Udviklingshistorie. Alligevel er det klart, at Z. paa afgørende Punkter giver mig Ret, baade i min Opfattelse af Bindingsværkets Betydning for Grundplanens Udvikling og i min Forklaring af Fænomenet: »Stolper paa Sten«

som en Forbedring af den primitive Byggemaades jordgravede Stolper.¹⁾

Iøvrigt vilde det være ganske uretfærdigt at bebrejde Forf., at han først og fremmest er de exakte lagttagelsers Mand og viser stor Tilbageholdenhed overfor Hypoteser. I Studiet af vore Bøndergaardes Bygningshistorie er der endnu talrige Problemer at løse, Spørgsmaal som de firlængede Klostres Indflydelse, baade direkte og indirekte gennem Herregaardene, de danske Typers Sammenhæng med Nabolandene og de udefra kommende Impulser til Ildstedets Udvikling. Men i Øjeblikket er Hypoteserne ikke Hovedsagen. Hvad det i de nærmest kommende Aar i første Række gælder, er stadigt den fortsatte Indsamling af det svindende Stof. Om en Snes Aar er det uhjælpeligt forbi, og det vilde være Synd og Skam, om Bondelandet Danmark saa skulde staa ringere end Norge og Sverige, hvor der arbejdes med flere Kræfter og rigere Midler end hos os.

Allerede paa det nordiske Folkeminddeforsker møde i København 1924, da Forf. først fremlagde sine Arbejdsresultater i Foredragsform, vakte det stor Interesse hos vore skandinaviske Kolleger, og Bogen bliver nu livligt benyttet og citeret i vore Nabolande²⁾. Det mærkes tydeligt, at den har været tiltrængt, og afhjælper et Savn. Og det formindsker ikke dens Betydning, at Forf. selv fremhæver dens foreløbige Karakter, og at der endnu er et stort Arbejde at gøre, inden den gammeldanske Bøndergaards Bygningsskikke er tilstrækkeligt kendte og udforskede.

¹⁾ I det hele suppleres den her anmeldte Bog paa mange Punkter af Zangenbergs Afhandling om Landbrugsbygninger i Landbrugets Historie Bd. IV (1926).

²⁾ Således f. Ex. i Gotthard Gustafsson i Bidrag til den skånska Gärdens Historia (Kgl. humanistiska Vetenskapssamfundet i Lund, Årsberättelse 1926—27), der bringer mange værdifulde Billeder og en interessant Text. Den skånska Gaardtype, som i Virkeligheden er dansk-skånsk, viser meget store Overensstemmelser med Danmark vesten Sundet. Uden i øvrigt at komme ind paa nogen nøjere Omtale af det svenske Arbejde skal jeg kun benytte Lejligheden til at fremhæve, at Forf.'s teoretiske Tvivl om den firlængede Gaards sene Opholdelse i Forhold til den enlængede ikke virker overbevisende, lige saa lidt som hans Hypotese om den enlængede Types Sammenhæng med det sachsiske Hus.

Chr. Axel Jensen.

BIBLIOGRAFISK VEJLEDNING FOR HISTORISKE LOKALSAMLINGER.

Udarbejdet paa Foranledning af D. H. F.'s Museumsudvalg.

Den Museumsmand, som ude i Provinsen vil have en Oversigt over Danmarks forhistoriske Arkæologi, har ikke vanskeligt ved at finde den Litteratur, han skal bruge. Den er let tilgængelig og relativ fuldstændig. Sophus Müllers udmærkede Oversigtsværker, først og fremmest »Ordnungen af Danmarks Oldsager« I—II (Kbh. 1888—95) og »Vor Oldtid« (Kbh. 1897) behøver knap nok at nævnes, lige saa lidt som Oldskriftselskabets Publikationer, »Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie« samt »Nordiske Fortidsminder«, der er de store Skatkamre for arkæologisk Viden. Suppleres disse Enkeltværker og Serier med senere Publikationer som Sophus Müllers Pragtværker »Stenalderens Kunst« og »Bronzealderens Kunst« samt med de nyeste Populærarbejder af Hans Kjær (i Daniel Bruuns Danmark Bd. I samt Vor Oldtids Mindesmærker Kbh. 1925) og »Nationalmuseets Bog om sjældne Fund« (Kbh. 1925) kan der herigennem vindes en paalidelig Oversigt over vor Oldtidsarkæologi, som let kan forøges med tilsvarende svenske og norske Værker, f. Ex. A. V. Brøgers idérige »Det norske Folk i Oldtiden«, Oslo 1925. Af stor Betydning er ogsaa det under Redaktion af Prof. K. Friis Johansen udgivne Arbejde »De forhistoriske Tider i Europa I—II« (Kbh. 1927), hvis lodige Afhandlinger af en hel Række nordiske Arkæologer tillader os at se vor hjemlige Oldtidskultur paa europæisk Baggrund.

Langt vanskeligere er det at skaffe sig litterære Oplysninger om den historiske Tids Arkæologi. Selve Æmnet er mangfoldigere, spændende over Fag som Kunsthistorie, Kunstarkæologi,

Kulturhistorie, Haandværk og Teknik. Ikke blot Videnskabsmænd, men ogsaa Praktikere af mange Fag yder ud fra vidt forskellige Forudsætninger deres Bidrag. Og Studiet af disse Omraader er saa nyt, at Litteraturen ikke blot er spredt, men ogsaa saare mangelfuld. Visse Enkeltheder kan være grundigt belyste, andre henligger fremdeles i Mørke, eller ialfald kun kendte af enkelte Specialister, hvis Studier endnu ikke er modne til Publikation. Vejledende Oversigter mangler i aller højeste Grad. I adskillige Tilfælde maa man ty til Lexikonsartikler for at blive indført i et Æmne, og selv de mere indgaaende Arbejder savner den forhistoriske Arkæologis Helstøbthed og System.

Under disse Forhold har D. H. F.s Museumssektion anset det for en nyttig Opgave at udarbejde en kort, bibliografisk Vejledning, særligt afpasset efter Provinsmuseernes Krav, som Støtte for enhver, der uden videnskabelige Forudsætninger vil arbejde med Museumssager af kulturhistorisk Art.

For at Litteraturfortegnelsen ikke skal svulme over alle Bredder, er det nødvendigt at udelukke adskilligt Stof. Topografisk Litteratur er selsagt uundværligt for et kulturhistorisk Museum, og i dets Haandbibliotek kan Byens, Oplandets, Amtets eller Stiftets hist.-top. Arbejder ikke savnes. Men det er lige saa indlysende, at det her vilde være ganske urimeligt at behandle denne Del af Æmnet, saa meget mere som allerede Traps Danmark (sammenholdt med Tidsskriftindex og Dansk historisk Bibliografi) bringer fyldige bibliografiske Henvisninger. Hovedvægten maa lægges paa de Omraader, der i snævrere Forstand vedkommer de egentlige Museumsgenstande. Af almindelig kulturhistorisk Litteratur kan kun fremhæves Værker, som har særlig Betydning i saa Henseende, og Udvalget er derfor meget begrænset. Sproghistorie, Litteraturhistorie, sproglige og litterære Folkeninder medtages ikke, og hvad Stilhistorie og Kunsthistorie angaar, nævnes ikke Litteratur, som kan siges kun at vedkomme de egentlige Kunstsamlinger.

At træffe det rette Udvalg er en vanskelig Sag, og adskillige vil sikkert savne Oplysninger om det, han just har Brug for. Nogle vil maaske finde, at der er medtaget for faa udenlandske

Værker, og, at der ofte er nævnt for mange populære Smaa-afhandlinger. Begge Dele er dog gjort med velberaad Hu, dels for ikke at tynde Fortegnelsen med udenlandske Bogtitler udover enkelte, der har ganske særlig praktisk Betydning for Museums-virksomhed, dels for at henlede Opmærksomheden paa korte, let læselige Opsatser, der kan give et lille Indblik i et Æmne.

Stjerne * foran en Bogtitel angiver, at den har speciel Museums-interesse, Klamme [betegner Del af Tidsskrift eller større Værk, der dog stundom ogsaa kan faas i Særtryk.

Vejledningen er delt i følgende Grupper:

1. Tidsskrifter.
2. Museumshistorie, Kataloger og Aarsberetninger.
3. Almindelig Kulturhistorie.
4. Almindelig Kunsthistorie og Stilhistorie.
5. Kirkelig Arkitektur og Arkæologi (under Rubriken Gravminder nævnes Runesten).
6. Verdslige Bygninger.
7. Møbler, Møbelkunst.
8. Varme og Lys.
9. Mindre Bohave (Sølv og andet Metal, Keramik, Glas, Ure).
10. Redskaber og Værktøj.
11. Søfart.
12. Ridetøj, Hestetøj.
13. Vaaben.
14. Klædedragt, Textilier (herunder: Smykker).
15. Musik, Spil, Tobak.
16. Maal og Vægt. Lavsvæsen m. m.
17. Heraldik og Sfragistik (Seglkundskab).
18. Numismatik.
19. Historiske og topografiske Blade.

1. Tidsskrifter.

* Tidsskrift for Kunstindustri 1885—1899. — Register, ordnet efter Forfatternavne, findes i Aarg. 1899, S. 204.

Tidsskrift for Industri, 1900 f. — Fortsættelse af Tidsskrift for Kunstindustri, men efter 1914 kun behandlende moderne Forhold.

Nyt Tidsskrift for Kunstindustri, 1928 f. — Behandler ganske overvejende vor egen Tid.

* Aarbøger for nordisk Oldkyndighed, fra 1866 til Dato. — Register, ordnede efter Forfatternavne, findes i Aarg. 1885 og 1910.

* Fortid og Nutid I f. 1914 f. — Udgivet af Dansk historisk Fællesforening.

Fra Arkiv og Museum. I Række I—V (1899—1916), II Række I (fra 1916), udg. af Østifternes historisk-topografiske Selskab. — * Særlig II Række indeholder jævnligt Smaaafhandlinger vedr. Museumsgenstande.

Samlinger til jydsk Historie og Topografi I Række I—X (1866—85, med særligt Register), II R. I—IV (1886—95), III R. I—VI (1896—1910), IV R. I f. 1911 f.

Rig. Tidsskrift for Föreningen for svensk Kulturhistoria, Stockholm 1918 f. (et Bind om Aaret).

Fataburen. Kulturhistorisk Tidsskrift, udg. af Nordiska Museet, Stockholm 1906 f. (et Bind om Aaret).

2. Museumshistorie, Kataloger og Aarsberetninger.

K u n s t k a m m e r e t:

Bering Liisberg: Kunstammeret, Kbh. 1897. — Fra vore Museers Barndomstid i 17de Aarh.

N a t i o n a l m u s e e t s 2. A f d e l i n g.

Vejledning for Besøgende, Middelalder og Renæssance. Tredje Udgave 1920. Kortfattet Fører 1928.

Redegørelse for Virksomheden siden 1892. Kbh. 1908.

Nationalmuseet. Fortid og Nutid, Kbh. 1925. — Pjese med kort Oversigt over Museets Historie.

Aarsberetninger for 1911—13, udkom i Fra Arkiv og Museum, for 1914 f. i Fortid og Nutid. Ogsaa som Særtryk, hvoraf enkelte Aargange endnu kan faas ved direkte Henvendelse til Nationalmuseet.

* Fra Nationalmuseets Arbejdsmark 1928 f.

Nationalmuseet. 2. Afdeling Sagregister. Fortid og Nutid VI S. 220.

D a n s k F o l k e m u s e u m (Nationalmuseets 3. Afdeling).

Katalog, ved Bernhard Olsen. Fjerde Udg. ved Jørgen Olrik

1910. — Nu udsolgt og forældet, men af Interesse ved sin systematiske Inddeling.

Vejleder i Museerne ved Folevad. Sjette Udgave 1925. — Heri ogsaa om Dansk Landbrugsmuseum.

Billedbog for Frilandsmuseet ved Lyngby. Andet Oplag 1917. Aarsberetninger fra 1920, Fortid og Nutid IV f. Ogsaa som Særtryk, der kan faas ved direkte Henvendelse til Museet.

Kunstindustrimuseet.

Aarsberetninger 1906—1922 samt »Det danske Kunstindustrimuseum i de første 25 Aar 1895—1920«. — Indeholder mange Oplysninger om Museets Erhvervelser af dansk Kunsthaandværk fra de senere Aarhundreder. Flere af de ældre Aargange er nu meget sjældne.

Provincsmuseer.

Alfred Sørensen: Køge Museum gennem 25 Aar. Køge 1921. Amager-Museet. Festskrift 1922 (med Vejledn.).

P. Eliassen: Museet paa Koldinghus. 25 Aars Udvikling. Kolding 1915.

P. Holm: Den gamle Borgmestergaard i Aarhus 1909—19.

P. Holm: Den gamle By i Aarhus. Kbh. 1926. Prøvehæfte af Danmarks nationale Skatte.

Købstadmuseet Den gamle By. Aarbog 1927 f.

Trykte Vejledere er i de senere Aar udgivne af Hillerød (Nordsjællandsk Folkemuseum, 1925), Holbæk (1928), Kallundborg (1915), Køge (1922), Samsø Museumsgaard (1918), Kaleko Mølle (ved Faaborg, uden Aar), Købstadmuseet Den gamle By i Aarhus (1928), Herning (1924).

Udenlandske Museer.

Lunds Universitets historiske Museum. Indbydelsesskrift til Museets Genaabning 1910.

Malmø Museum. Aarsregørelser (mest Malerier og Kunstindustri). Katalog över Dräktsamling 1927.

Kulturhistoriska Museet i Lund. Handbok för Besök. Lund 1918. — Usædvanlig fyldig Vejleder, med mange Oplysninger om Brugsgenstande. — Kulturhistoriska Föreningen för Södra Sverige. Aarsregørelser fra 1909.

Flensburg. Kunstgewerbe Museum. Führer 1903. Verwaltungsbericht 1901—05. Festschrift (25 Aar) 1928.

Museumsteknik og Konservering.

Hans Aal: Arbejde og Ordning i kulturhistoriske Museer. Kort Vejledning. Oslo 1925.

Sune Ambrosiani: Museivård. Kortfattede Anvisninger och Råd vid Vården af mindre Museer. Stockholm 1917.

[Konservering. Fortid og Nutid IV, S. 83.

A. Neuburger: Echt oder Fälschung. Leipzig 1924.

3. Almindelig Kulturhistorie.

Det snævre Udvalg nævner kun Værker, der i ret stort Omfang omtaler den ydre Kultur. Alene en Fortegnelse over de af Foreningen Danmarks Folkeminder udgivne Skrifter vilde i høj Grad forøge Exemplernes Tal.

* Troels Lund: Dagligt Liv i Norden I—XIV. Første Udgave 1879—1901. Illustreret Udgave.

* H. F. Feilberg: Dansk Bondeliv, navnlig i Vestjylland. I—II. Kbh. 1889—99.

* Fr. L. Grundtvig: Livet i Klokkergaardén. Gammeldags falstersk Bondeliv. Kbh. 1909. (Danmarks Folkeminder Nr. 2).

A. Uhrskov: Dagligt Liv i Nordsjælland. Hillerød 1924.

Marie Christophersen: Fra Hedeboegnen. Kbh. 1923. (Danmarks Folkeminder Nr. 26).

Reimers: Nordfyensk Bondeliv i Mands Minde. I—V. Odense 1910 f.

Evald Tang-Kristensen: Gamle folks fortællinger om det jydsk almueliv. 1.—6. Afdeling. Kolding 1891—94. Tillægsbind I—II. Aarhus 1900—1902.

Lønborg Friis: Vendsyssels Nationaldragter og Vendelboerne. Hjørring 1902.

I. C. Stockholm: Det, som forsvinder. Et Billedværk. Kbh. 1923 f. — Kun de gode Billeder har Interesse.

N. C. Rom: Den danske Husflid. Andet Oplag. Kbh. 1898.

[Bernhard Olsen: Kærestegaver. Festschrift til H. F. Feilberg 1911 S. 121.

[Bernhard Olsen: Bryllup i fordums Tid. Tidsskrift for Kunst-
industri 1892, S. 77.

* J. S. Møller: Fester og Højtider i gamle Dage. Skildringer
fra Nordvestsjælland. 1928 f. Udg. af Hist. Samf. for Holbæk
Amt.

4. Almindelig Kunsthistorie og Stilhistorie.

* Fr. Beckett: Danmarks Kunst. I. Oldtiden og den ældre
Middelalder. II. Gotiken. Kbh. 1924 og 1927. — Den eneste Over-
sigt over dansk Middelalders Kunst, omfattende baade Arkitek-
tur, Skulptur og Malerkunst (Kalkmaleri), og særlig betydnings-
fuld, fordi den, ikke mindst for Billedkunstens Vedkommende,
behandler hidtil af dansk Kunsthistorie ret udyrkede Omraader.

* Chr. Axel Jensen og E. Rondahl: Stilarternes Historie. Kbh.
1912. — Oversigt over Ornamentikkens Historie med særligt
Henblik paa danske Forhold.

[Chr. Axel Jensen: Ornamentik, i Salmonsens Lexikon.

E. Lexow: Stilfølelse og Stilformer. 2. Udg. Oslo 1928. — Kort
Oversigt, med særligt Henblik paa norske Forhold, kan nævnes,
da det noget udførligere danske Arbejde er udsøgt.

Francis Beckett og Chr. Axel Jensen: Gammel dansk Kunst.
Kbh. 1921. — Billedbog med meget kortfattet Tekst til fotografi-
ske Gengivelser af Bygninger og noget Kunsthaandværk.

Ebbe Berner: Fortegnelse over offentliggjorte danske Opmaa-
linger. Kbh. 1926. — Ved Hjælp af denne Fortegnelse er det
nu let at finde, om en Bygning (samt Genstande til Kirkens og
Boligens Udstyr) er afbildet i Opmaaling. Til Vejledning i Op-
maalingsværker som Ældre nordisk Architektur, Blade, udgivne
af Foreningen af 3. Decbr. 1892 og Opmaalinger af Kunstakade-
miets Elever er Fortegnelsen uundværlig.

5. Kirkelig Arkitektur og Arkæologi (sml. 4).

Oversigter.

L. Dietrichson: Omrids af den kirkelige Kunstarkæologi, med
særligt Hensyn paa den norske Kirke. Kristiania. 1902. — Fra
første Færd ret mangelfuld og nu forældet, men en tilsvarende
Oversigt findes ikke paa Dansk.

Bergner: Handbuch der kirchlichen Kunstaltertümer. Leipzig 1905. — Den mest praktiske tyske Haandbog.

Harry Fett: Norges Kirker i Middelalderen. Kristiania 1909, og samme: Norges Kirker i 16. og 17. Aarh. Kristiania 1911. — Begge de af Norsk Folkemuseum udgivne Værker indeholder mange Oplysninger om Kirkeinventaret og dets Historie.

Arkitektur.

* M. Mackeprang: Vore Landsbykirker. Kbh. 1920 (med Litteraturhenvisninger).

J. B. Løffler: Danmarks Kirkebygninger fra den tidligere Middelalder. Kbh. 1883. — Nu ret forældet.

P. Købke: De danske Kirkebygninger. Kortfattet Oversigt. (Udvalget for Folkeoplysningens Fremme). 2. Opl. Kbh. 1908. — Nu meget forældet.

[M. Mackeprang: Kortfattede Oversigter over hele Æmnet i Daniel Bruuns Danmark I og i Tidsskriftet Nær og Fjært Dechr. 1923.

Vilh. Lorenzen: De danske Klosters Bygningshistorie I f. Kbh. 1913 f. Indtil nu udkommet 7 Hæfter, hver om sin Munkeorden.

[Mogens Clemmensen: Longobardisk Indflydelse. Aarb. for nord. Oldkynd. 1922, S. 267. — Om romansk Teglstensarkitektur og Mursten.

Kalkmalerier (sml. 4).

Magnus Petersen: Kalkmalerier i danske Kirker. Kbh. 1895. — Plancheværk med 42 Tavler. Trods Becketts Kunsthistorie savnes en ny og bedre Publikation over Emnet.

Magnus Petersen: De gamle Kalkmalerier i vore Kirker. Kbh. 1900. (Folkeoplysningens Fremme). — Nu meget forældet.

Kirkeinventar.

[Chr. Axel Jensen: Artikler om Altertavle, Døbefont, Gravmæle og Prædikestol i Salmonsens Lexikon.

O. Rydbeck og E. Wrangel: Äldre kyrklig Konst i Skåne. Studier utgivna med Anledning av kyrkliga Utstälningen i Malmö 1914. Lund 1921. — Indeholder meget af Betydning for middelalderligt dansk Kirkeinventar.

[Chr. Axel Jensen: Katolsk Kirkeinventars Skæbne efter Reformationen. Aarb. f. nord. Oldkynd. 1921, S. 167.

* Chr. Axel Jensen: Danmarks Snedkere og Billedsnidere 1536—60. K. 1911. (Særtryk af Tidsskrift for Industri 1909—10). — Som Indledning til de kunsthistoriske Studier gives bl. a. en Oversigt over Kirkeinventarets Historie efter Reformationen.

Poul Nørlund: Gyldne Altre. Jysk Metalkunst fra Valdemars-tiden. Kbh. 1926.

Beckett: Danmarks middelalderlige Altertavler. Kbh. 1895. Stort Plancheværk og et Textbind med udførlig Beskrivelse af enkelte Tavler.

Thorlacius Ussing: Billedskæreren Claus Berg. Kbh. 1922.

[M. Mackeprang: Vore ældste Alterkalke. Aarb. for nordisk Oldkyndighed 1906, S. 75.

J. Rooswal: Die Steinmeister Gottlands. Stockholm 1922. — Om gullandske Døbefonte, der ogsaa exporteredes til Danmark i ret stort Tal.

F. Uldall: Danmarks middelalderlige Kirkeklokker. Kbh. 1906.

C. Nyrop: Om Danmarks Kirkeklokker og deres Støbere. Kirkehistoriske Samlinger 3. Række IV S. 157. — For Middelalderens Vedkommende overflødiggjort af Uldalls Værk, men endnu af Betydning som den første Oversigt over de senere Tidens Klokketøbere.

P. Severinsen: De rette Messeklæder. Bidrag til Kirkeklædernes Historie. Kbh. 1924. — Sml. Anm. i F. og N. VI S. 332.

[E. Mygdal: Kirkelig Textilkunst. — Skønvirke IV Aarg. 1918 S. 1.

Gravminder (herunder Runesten).

Ludv. Wimmer: De danske Runemindesmærker I—IV. Kbh. 1895—1904.

Ludv. Wimmer: De danske Runemindesmærker. Haandudgave ved Lis Jacobsen. Kbh. 1914. — Den lille, let handlelige Bog erstatter til en vis Grad Wimmers store Hovedværk.

[Lis Jacobsen: Dansk Sprog. Kbh. 1927. — Exempel paa den begyndende Kritik af Wimmers Læsninger.

P. Købke: Om Runerne i Norden. Kbh. 1897. — Populær Oversigt, nu forældet.

J. B. Löffler: Danske Gravstene fra Middelalderen. Kbh. 1889.
[S. Knudsen: Om de gamle haandsmedede Gravkors. Vejle Amts Aarbog 1919, S. 82 f.

Helgener og Heigenbilleder.

Th. Hoepfner: Die Heiligen in der christl. Kunst Leipzig.

R. Pfeiderer: Die Attribute der Heiligen. Ulm. — Nævnes som Exempler paa smaa alfabetisk ordnede Haandbøger.

Ellen Jørgensen: Helgendyrkelse i Danmark. Kbh. 1909.

6. Verdslige Bygninger.

* Hugo Matthiessen: Torv og Hærstræde. Kbh. 1922. — Indledning i Studiet af de danske Købstæders middelalderlige Grundplaner.

* R. Mejborg: Gamle danske Hjem. Kbh. 1888. — Endnu ved Siden af Troels Lunds Bog et grundlæggende Værk, omend forældet paa mange Punkter.

V. Lorenzen: Det danske Hus I. Kbh. 1920. — Populær Fremstilling af den verdslige Bygningskunsts Udvikling indtil c. 1650.

* Foreningen til gamle Bygningers Bevaring. Meddelelser I. Række I—IV (1908—12) og II. Række 1914 f. — Seriens I. Række indeholdt foruden Foreningsmeddelelser Monografier over enkelte Købstæders borgerlige Arkitektur. II. Række bringer selvstændige Arbejder af V. Lorenzen: Landgaarde og Lyststeder, københavnske Palæer og Herregaardsarkitektur fra Baroktiden.

Danske Herregaarde ved 1920. I—III. Kbh. 1923. — Kostbar, rigt illustreret Samling af Monografier over enkelte Herregaarde, med talrige bygningshistoriske Oplysninger, skønt Ejernes Personalhistorie dominerer Værket.

V. Lorenzen: Studier i dansk Herregaards Arkitektur i 16.—17. Aarh. Kbh. 1921. — Doktordisputats, kun illustreret med enkelte Planer.

[Chr. Axel Jensen: Voldsteder, Herregaarde og Slotte. Daniel Bruuns Danmark I, S. 338. — Heri bl. a. en kort Oversigt over

Hovedtyperne af Middelalderens Voldsteder, der ellers er meget lidt behandlede i Litteraturen.

Chr. Elling: Slotte og Herregaarde i Barok og Rokoko. Kbh. 1928. — Billedbog med kortfattet Tekst.

[Chr. Axel Jensen: Bremerholms Admirals Gaard. Fra Arkiv og Museum I, S. 191. Første Oversigt (se S. 207) over Bindingsværkets Udvikling i danske Købstæder (jfr. supplerende Monografier i Tidsskriftet Architekten VIII S. 281 og XI S. 509).

* H. Zangenberg: Danske Bøndergaarde. Grundplaner og Konstruktioner (Danmarks Folkeminder Nr. 31). Kbh. 1925. — Udmærket Oversigt med gode Litteraturhenvisninger.

[H. Zangenberg: Landbrugsbygninger. Landbrugets Historie IV. Kbh. 1926. — Supplerer paa flere Omraader Forf.s første Oversigt og indeholder bl. a. Oversigter over Herregaardenes Avlsbygninger og Præstegaarde.

[J. Olrik: Anmeldelse af K. Rhamm: Etnografische Beiträge zur germanisch-slavischen Altertumskunde (Braunschweig 1905—8). Danske Studier 1910 S. 113. — Fremsætter nye Teorier om Bøndergaardenes Grundplaner.

[Chr. Axel Jensen: Stolper og Suler. F. og N. I S. 60. — Første Forsøg paa at give en Oversigt over Trækonstruktionernes Udvikling i danske Bøndergaarde.

[J. Olrik: De gamle danske Landsbyer og Bøndergaarde. Daniel Bruuns Danmark I S. 305.

[J. Olrik: Vore gamle Bøndergaarde. Nær og Fjært, Januar 1924 S. 34. — Ligesom foregaaende kortfattet, populær Oversigt.

[J. S. Møller: Boligskik i Kallundborgegnen. Holbæk Amts Aarb. 1916.

[H. Zangenberg: Artikler om Bøndergaarde paa Sydfyn, Bornholm og i Vendsyssel i Turistforen. Aarvog 1925--27, om Lolland i Loll.-Falsters Aarb. 1927, om Aarhuseggen i Aarb. Stifts Aarb. 1927.

R. Mejborg: Nordiske Bøndergaarde. I. Slesvig. Kbh. 1892. Tillæg til samme. Kbh. 1893. — Det smukke Værk, af hvis Fortsættelse der kun udkom et Par Hæfter, er nu ret forældet.

[P. Lauridsen: Om dansk og tysk Bygningsskik i Sønderjyl-

land. Historisk Tidsskrift 6. Række VI S. 43. — Supplerende Kritik af Mejborgs Værk.

Gamle Bygninger paa Landet, udgivet af Foreningen af 3. Decbr. 1892. Hæfte 1 (1911); Hæfte 2 (1916). — Det udkomne, der hidtil kun er naaet at behandle Sønderjylland og Fanø, bringer Opmaalinger af enkelte Bygninger med oplysende Tekster.

7. Møbler. Møbelkunst.

Fr. Poulsen: Møbelkunstens Historie I—II. Kbh. 1918—22. — Underholdende Oversigt over europæisk Møbelkunstens Historie med meget kort Omtale af danske Forhold.

R. Schmidt: Möbel. Handbuch für Sammler und Liebhaber. Berlin, 5. Udg., 1922. — Lille praktisk Oversigt over Møbelstilarter.

H. Schmitz: Das Möbelwerk. Berlin 1927.

[Artikel: Møbelkunst i Salmonsens Konversationslexikon.

Harry Fett: Gamle norske Hjem. Kristiania 1906. — Foruden Bygninger omtales Møbler ganske udførligt.

Gustaf Upmark: Møbler i nordiska Museet. Stockholm 1912. — Trods Forskel mellem svenske og danske »Højerestandsmøbler« en lærerig Oversigt.

Sigurd Erixon: Möbler och Hemindredning i svenska Bygder I—II. Stockholm 1925—26. — Grundig Oversigt over svenske Bondemøbler, med værdifulde Redegørelser for de enkelte Møbeltypers Udvikling.

Det danske Kunstindustrimuseum. Bibliotekets Bogfortegnelser I. Møbler. 1928. — Pjesen indleder en Serie Bibliografier, der vil være meget nyttigt til videregaaende Studier.

Middelalder og Renaissance.

* Chr. Axel Jensen: Snedkere og Billedsnidere 1536—1660. Kbh. 1911. (Sml. S. 6). — Grundlæggende Oversigt.

18.—19. Aarh. (Rokoko, Nyklassicisme).

[Rokoko. Tidsskrift for Kunstindustri 1891, S. 101.

[E. Hannover: Fransk Møbelkunst. Tidsskrift for Kunstindustri 1886, S. 16.

[E. Hannover: Ludvig XVI's Stil og dens Møbelkunst. Tidsskrift for Kunstindustri 1887, S. 129.

[Ole Wanscher: Engelske Møbler. Frem III Aarg. II (1927) S. 25.

G. M. Ellwood: Möbel und Raumkunst in England 1680—1800 Stuttgart 1909: (Bauformen-Bibliothek II).

M. Jourdain: English decoration and furniture 1760—1820. London 1922. — Exempler paa Bøger om engelsk Møbelkunst, der i 18. Aarh. paavirkede Danmark saa stærkt.

[Empire. Tidsskrift for Kunstindustri. 1890, S. 37.

Danske Empiremøbler. 16 Tavler med Opmaalingstegninger af Ebbe Berner. Tekst af C. A. Jensen og Kai Uldall. Ældre nordisk Architektur, Hæfte V. Kbh. 1924. — Udvalget omfatter kun Siddemøbler. Teksten er meget kortfattet.

[Emil Hannover: P. C. Damborg. Tidsskrift for Kunstindustri 1893, S. 117. — Heri om Empiretidens Billedrammer.

C. W. Schnitler: Slegten fra 1814. Kristiania 1911. — Heri Oplysninger om dansk-norske Empiremøbler.

Ph. Weilbach: Træk af Bohavets Historie i Danmark c. 1800—1860. Tidsskrift for Kunstindustri 1885, S. 174.

[A. Bauer: Dansk Empire. Museum 1890, S. 218.

En k e l t e M ø b e l t y p e r.

[V. Hermansen: Kisten. Frem III, Aarg. I (1926), S. 347.

[Chr. Axel Jensen: Skabet. Frem III, Aarg. I, S. 475.

[Chr. Axel Jensen: Dragkisten og Chatollet. Sammesteds S. 667.

[V. Hermansen: Stolen. Frem III, Aarg. II, S. 411 og IV Aarg. I, S. 29. — De nævnte Smaaafhandlinger korrigerer og supplerer paa adskillige Punkter Troels Lunds Fremstilling.

[Emil Hannover: Omrids af Stolens Historie. Tidsskrift for Kunstindustri 1886, S. 1.

H. Fett: Bænk og Stol i Norge. Norsk Folkemuseums Særudstilling Nr. 1. Kristiania 1907. — Lille, rigt illustreret Katalog.

(P. Holm:) 25 Stole i den gamle Borgmestergaard i Aarhus 1922.

[Bernhard Olsen: Senge og Sengekamre. Tidsskrift for Kunstindustri 1895, S. 8 og 35.

[Bernhard Olsen: Eremitager og Servanter. Tidsskrift for Kunstindustri 1891, S. 156.

8. Varme og Lys.

Ildsteder.

Bering Liisberg: Blade af Ildens og Opvarmningens Historie, i C. M. Hess gennem 50 Aar 1876—1926. Kbh. 1926. — Populær, underholdende Oversigt.

[H. M. Schirmer: Aare, Røgovn, Pejs. Aarsberetn. for norske Fortidsminders Bevaring 1904, S. 1.

Kakler.

Sune Ambrosiani: Zur Typologie der älteren Kacheln. Stockholm 1910. — Tungt læselig, men nyttig Oversigt over Kakeltyper i Middelalder og Renæssancetid.

Jernovne.

* J. Olrik: Gamle Jærnovne fra Tiden 1550—1800. Særtryk af Tidsskrift for Industri 1912.

[S. Ambrosiani: Ugnshällar af 1500-tals typ i skandinaviske museer. Rig. 1928 S. 23.

Harry Fett: Gamle norske Ovne. Katalog over Norsk Folkemuseums Særudstilling Nr. 3. Kristiania 1905.

Belysning.

Fr. B. Wallem: Lys og Lysestel i norske Kirker og Hjem. Udgivet af Norsk Folkemuseum. Kristiania 1907.

N. Lithberg: Till almogekulturens geografi (om Lerlysestager). Tidsskriftet Rig (Stockholm) 1918 p. 12.

[Keyland: Primitive eldgörningsmetoder. Fataburen 1916.

[J. W. Frohne: Lysesakse. Tidsskrift for Industri 1905, S. 204.

9. Mindre Bohave. Husgeraad, Metalsager, Keramik, Glas etc.

Sølv og andet Metal.

* J. Olrik: Drikkehorn og Sølvtoj. Kbh. 1909. — Rigt illustreret, beskrivende Katalog, med fyldige kulturhistoriske Indledninger, over Nationalmuseets Samlinger fra Middelalder og Renæssancetid.

* J. Olrik: Danske Sølvmedearbejder. Kbh. 1915. — Tilsva-

rende Arbejde over Genstandene paa Guldsmedelaugets Jubilæumsudstilling. — Instrukтив Oversigt over danske Sølvsmearbejder c. 1660—1850.

* Bernhard Olsen og J. Olrik: Danske Guldsmedemærker. Anden Udg. Kbh. 1919. — Første Udgave fremkom i Tidsskrift for Kunstindustri 1891. Anden meget forøgede Udgave medtager ogsaa Provinsmærker.

C. Nyrop: Meddelelser om dansk Guldsmedekunst. Kbh. 1885. — Grundlæggende, men nu paa mange Punkter forældet.

Marc Rosenberg: Der Goldschmiede Merkzeichen. 3. Udgave I—IV. Frankfurt-Berlin 1922—28. — Stor Fortegnelse over europæiske Sølvmærker. Bd. IV behandler Landene udenfor Tyskland.

J. Olrik: Gammelt Tintøj. Tidsskr. f. Industri 1906 (ogsaa i Særtryk).

E. Hintze: Die deutschen Zinngiesser und ihre Marken. I—III. Leipzig 1921—23. — Meget stort og udførligt Mærkekatalog, hvoraf Bd. III indeholder de nordtyske.

K. Berling: Altes Zinn. Berlin 1920. (Bibl. für Kunst- und Antiquitätensamler). — Populær Oversigt.

[Helge Kjellin: Ornerade Mässingfat og deres Inskrifter. Äldre kyrklig Konst i Skåne. Lund 1921, S. 201. — En meget grundig Studie over de som Pyntefade og Daabsfade saa almindelige Nürnbergerarbejder med gaadefulde Indskrifter.

Bernhard Olsen: Gaflens Historie. Tidsskr. f. Kunstindustri 1897, S. 52.

Keramik.

* E. Hannover: Keramisk Haandbog. Bd. I. Fayance, Majolika, Stentøj. Bd. II. Porcellæn. Kina, Korea, Japan. Bd. III. Europæisk Porcellæn. Kbh. 1919 f. — Stor og kostbar Oversigt over hele Keramikens Historie, med værdifulde nye Oplysninger ogsaa om dansk Keramik.

* Graesse: Führer für Samler von Porzellän, Fayance etc. Leipzig. 16. Aufl. 1922. — Katalog over Mærker.

[J. Karlin: Medeltida Keramik i Norden. Berättelse om det 2. nordiska Arkæologmödet i Stockholm. 1922. — Lille, foreløbig

* Andreas G. Jensen: Jydepotten. Kbh. 1924. Meget fyldig og omhyggelig.

F. Sehested: Jydepotteindustrien. Kbh. 1881. — Pjese. For sin Tid grundlæggende, men nu noget forældet.

C. Nyrop: Dansk Pottemageri. Kbh. 1882. Som foregaaende.
[Niels Asbæk: Pottemageriet paa Sorringegnen. Aarhus Stifts Aarvog XVII (1924). S. 146.

[J. Olrik: Gammelt dansk Lertøj i Folkemuseet. Fra Nationalmuseets Arbejdsmark 1928. S. 61.

O. v. Falke: Das rheinische Steinzeug. I—II. Berlin 1908. — Kostbart, tysk Hovedværk over det tyske Stentøj, der dominerede i Danmark i 16.—17. Aarh.

[M. Mackeprang: Rhinsk Stentøj, fund. i Kbh. Tidsskrift for Industri 1905, S. 57.

[J. W. S. Johnsson: Terra sigillata. Danske Studier 1921, S. 3. — Om de (meget sjældent forekommende) Lerkar af »medicinske« Jordarter.

Neurdenberg and Rackam: Old dutch Pottery and Tiles. London 1923. — Hollandske Fajancer importeredes til Danmark fra c. 1600 indtil ind i 18. Aarh.

Bremer: Delft Aardewerk. I—II. Amsterdam 1906—07.

Konrad Hüseler: Die Hamburger Fayencen des 17. Jahrh. Verlag des Kunstgewerbemuseums der Stadt Flensburg. Sonderabdruck aus Nordelbingen IV. Flensburg 1925.

Riesebieter: Die deutschen Fayencen des 17. u. 18. Jahrh. Leipzig 1921.

Aug. Stoehr: Deutsche Fayencen und deutsches Steingut. Berlin (Bibl. f. Kunst- und Antiquitätensammler).

Thor B. Kielland: Utländska Fajancen i nordiska Museet. Stockholm 1917. (Udstillingskatalog med Indledning). — Kortfattet, instruktiv Oversigt.

* J. W. Frohne: Danske Fajancer. Kbh. 1911. Forældet paa visse Punkter, endnu et Hovedværk om danske Fabriker i 18. Aarhundrede.

Glas.

R. Schmidt: Das Glas. Berlin 1912. (Handbücher der Museen zu Berlin).

[A. Øigaard: Fajancefabrikken St. Kongensgade. Frem III, Aarg. II, S. 536 (1927).

[Thor B. Kielland: Østerbrofabrikken 1764—69. Kunst og Haandværk. Festskrift til Johan Bøgh 1918, S. 103.

J. Olrik: Kastrup eller Kellinghusen. Fra Arkiv og Museum. II Serie I, S. 374.

[J. Olrik: Kastrup eller Kellinghusen. Fra Arkiv og Museum. II Serie, I, S. 419.

[Kai C. Uldall: Smaanyt vedrørende Provinsfajencer. Fra Arkiv og Museum. II Serie II, S. 42.

J. Warnecke: Die Stockelsdorfer Fayencemanufaktur. Sonderdruck aus Nordelbingen III. Flensburg 1924.

Konrad Hüseler: Die Kieler Fayence-Manufakturen. Mittheilungen der Gesellschaft für Kieler Stadtgeschichte Nr. 32. Flensburg 1923.

[Karl Madsen: Kinesisk Porcellæn. Tidsskrift for Kunstindustri 1888, S. 6.

Johan Bøgh: Kinesisk norsk Familieporcellæn i Vestlandske Kunstindustrimuseet. Tidsskriftet Kunst Kultur VII 1918. Bergen. — Afhjælper i nogen Grad Mangelen af en dansk Skildring af det saakaldte »ostindiske« Porcellæn.

C. Nyrop: Den danske Porcellænsfabrikations Tilbliven. Kbh. 1878. (Udvidet Særtryk af Industriforeningens Maanedsskrift). — For sin Tid grundlæggende.

[Karl Madsen: Den kgl. Porcellænsfabrik i 18. Aarh. Tidsskrift for Kunstindustri 1893. S. 37.

A. Hayden: Royal Copenhagen Porcelain. London 1921. — Kostbart ill Værk, ved Siden af Hannovers Haandbog et Hovedværk over den kgl. københavnske Porcellænsfabrik.

E. Hannover: Nogle Forfalskninger af gammelt københavnsk Porcellæn. Tilskueren 1912, S. 579.

A. Hayden: Chats on english Earthenware. London 1909. — Kortfattet Oversigt over engelsk Fajance, der c. 1800 og senere var meget udbredt i Danmark.

[Pazaurek: Wedgwood. Tidsskrift for Industri 1905, S. 101.

C. Nyrop: Danmarks Glasindustri til 1750. Historisk Tidsskrift Række 5. Bd. I (1876), ogsaa i Særtryk.

Christiania Glasmagasins Udstilling. Christiania 1899. — Indledning om den norske Glasfabrikation.

Bernhard Olsen: Bly og Glas i Vinduer. Tidsskrift for Kunstindustri 189 , S. 54 og 129.

Ure.

Bering Liisberg: Urmagere og Ure i Danmark. Udgivet af Urmagerlavet i København. 1908. — Kort Oversigt over Urets Udvikling samt Lavshistorie. S. 259: Navnefortegnelse over Urmagere i Danmark efter 1755. — Sml. ogsaa Tidsskrift for Industri 1905, S. 225 og 267.

K. Thorsen: Bornholmer-Uhrets Historie 1745—1923. Rønne 1923.

10. Redskaber og Værktøj.

Paa dette lidet studerede Omraade mangler Oversigtsarbejder fuldstændigt. Enkeltoplysning om Landbrugsredskaber og Husflidsredskaber maa søges spredt i Museumskataloger (især Nordsjællands Folkemuseum, Hillerød, og Herning) samt i flere af de Gruppe 3 nævnte Værker og i Lavshistorier.

K. Hansen: Det danske Landbrugs Historie. 1924 ff.

Afbildninger af Genstande i Dansk Landbrugsmuseum. Kolding 1907. Sml. ogsaa Artikler i Hardsyssels Aarbog 1914 samt i Loll.-Falsters Aarbog 1916 S. 102, 1928 S. 88 samt 1920 ff.

[Sophus Müller: Oldtidens Plov. Vognaag til Trækdyr. Aarb. f. nord. Oldkynd. 1900 S. 203 og 223.

[Niels Nielsen: Jærnudvindingen i Nørrejylland i Oldtid og Middelalder. Aarb. f. nord. Oldkynd. 1922 S. 1.

[Niels Sørensen: Knusesten og Stenkugler. Fortid og Nutid I, S. 248.

11. Søfart og Fiskeri.

Danmarks Søfart og Handel fra de ældste Tider. I—II. Kbh. 1919. — Heri ogsaa noget om ældre Skibstyper.

Jens Kusk Jensen: Haandbog i praktisk Sømandskab. 3. Udg. Kbh. 1916.

C. F. Drechsel: Oversigt over vore Saltvandsfiskerier. Kbh. 1890.

Arthur Feddersen: Havet. Kbh. 1903. — S. 219 f. Fiskeriets Udvikling.

T. Klitting: Fiskerne ved Nymindesab. N. Nebel 1927. — Oplysende Tekst, desværre uden Billeder.

12. Ridetøj, Hestetøj.

M. Jahn: Der Reitersporn. Würzburg 1921 (Mannus Bibliothek Nr. 21).

R. Zschille & R. Forrer: Der Sporn in seiner Formen-Entwicklung. I—II. Berlin 1891—99.

R. Zschille & R. Forrer: Die Steigbügel in ihrer Formen-Entwicklung. Berlin 1896.

R. Zschille & R. Forrer: Die Pferdetrense. Berlin 1893.

[P. Grundt: Blade af Beslagkunstens ældre Historie. — Kgl. Veterinær- og Landbohøjskoles Aarskrift 1923. — Instruktiv lille Oversigt over danske Hesteskotyper i Middelalderen.

13. Vaaben.

Katalog over den historiske Vaabensamling paa Kjøbenhavns Tøjhus. Kbh. 1877. — Nu meget forældet.

Demmin: Die Kriegswaffen. Leipzig.

W. Boeheim: Handbuch der Waffenkunde. Leipzig. — Nævnes som Exempler paa de almindeligste tyske Haandbøger.

14. Klædedragt og Textilier.

Klædedragt.

[Bernhard Olsen: Artikler i Salmonsens Konversationslexikon. Anden Udgave, især »Klædedragt«. I Mangel af et større dansk Oversigtsværk den bedste Introduktion i Æmnet. Sml. Troels Lund: Dagligt Liv i Norden. Bd. IV (16. Aarh.).

Brugelige Haandbøger over europæiske Dragtmoder:

H. Weiss: Kostümkunde (5. Bind). Stuttgart 1860—72.

Quicherat: Histoire du costume en France. Paris 1877.

H. Mützel: Kostümkunde für Sammler. Berlin 1921 (Bibl. f. Kunst- und Antiquitätensammler).

Max Boehm: Mode und Tracht. Berlin. — Smaa Bind for Middelalder, XVI, XVII, XVIII. og 3 for XIX Aahr., med gode Billeder.

Poul Nørlund: Buried Norsemen at Heryolfsnes. Meddelelser om Grønland. Bind YXVII. — Oplysninger om de enestaaende Fund af Dragter fra 14—15. Aarh. paa Kirkegaarden i Ikigait.

F. C. Lund: Danske Nationaldragter. 1854—62. — Billederne er daarligere gengivne i 2. Udg. (1890, med Text af Villh. Bergsøe) og 3. Udg. (1915).

Louise Ottesen: Danske Folkedragter. Kbh. 1923. — For Folkedansere, uden videnskabelige Formaal.

[Elna Mygdal: Nationaldragter. Salmonsens Konversationslexikon. — God kort Oversigt over danske Dragter.

[Elna Mygdal: Danske Folkedragter. Nær og Fjærn. Marts 1924.

* J. S. Møller: Folkedragter i Nordvestsjælland. Kbh. 1926. — Den første virkelige Monografi over en dansk Egns Folkedragter, af Betydning langt ud over sit specielle Æmne.

[Elna Mygdal: Artikler om Dragter paa Sydfyn, Bornholm og i Hardsyssel i Turistforeningens Aarbog 1925—26—27, om Falster i Loll.-Falst. Aarb. 1926.

[R. Bording: Fra Træskoegnen. Aarhus Stifts Aarb. VIII S. 85. — Om Tilvirkning af Træsko.

[Spørgeskema om Folkedragter. Fortid og Nutid V, S. 37.

Smykker, Vifter, Brillier.

Bassermann-Jordan: Der Schmuck. Leipzig 1909. — Almindelig Oversigt.

C. H. Sommer: Aglaia eller Kundskab om Smykkestene. Kbh. 1830. — Meget udførlige Oplysninger om Ædelsten og Halvædelsten.

Johan Bøgh: Om Vifter. Vestlandske Kunstindustrimuseums Aarbog. Bergen 1906.

E. Hannover: Viften. Tidsskrift for Industri 1903, S. 105.

K. K. Lundsgaard: Brillernes Historie. Kbh. 1913.

Textilier.

Burmamnn Becker: Forsøg til en Beskrivelse af vævede Tapeter

i Danmark. Anden Udg. Kbh. 1878. — Pjese om danske Gobeli-
ner, nu meget forældet.

Sauermann: Schleswigsche Beiderwand-Webereien. Frankfurt
am Main 1909. — Plancheværk med meget kort Tekst om de
sonderjydske Rylagen.

[Elna Mygdal: Dansk Vævning. Nyt Tidsskrift for Kunst-
industri I (1928), S. 109. — Om bondevævede Tøjer.

[Elna Mygdal: Af Dækketøjets Historie. Tidsskrift for Indu-
stri 1913. — Om billedvævede Damaskduge, især fra 17. Aarh.

Gammelt Dækketøj av Damask og Dreil 1550—1850. Katalog
over Norsk Folkemuseums Særutstilling Nr. 17. Oslo 1926.

Emil Hannover: Tønderske Kniplinger. Det danske Kunstin-
dustrimuseums Udstilling 1908. — Udmærket Oversigt, rigt illu-
streret.

[Elna Mygdal: Dansk Hvidsøm. Tidsskrift for Kunstindustri
1898, S. 81.

[Elna Mygdal: Om Hedebosyning. Tidsskrift for Industri 1909.
S. 153.

Lehman-Filliés: Die isländische Brettchenweberei. 1897. — Om
Spjæld og Spjældvævning.

H. P. Hansen: Midtjyllands ældste Handelshus. Holstebro
1927. — Heri om den jydske Bindeindustri.

15. Musik, Spil, Tobak.

Angul Hammerich: Musikhistorisk Museum. Beskrivende Ka-
talog 1909.

Skak. A. v. d. Linde: Geschichte und Litteratur des Schach-
spiels. Berlin 1874.

[Daldøs: H. Billeskov Jansen: Daldøs. Danske Studier 1927,
S. 97 (om et Thybo-Spil).

Spillekort. Artikel af J. Olrik i Salmonsens Konversations-
lexikon.

Boldspil. Sml. Fortid og Nutid VI S. 58 og 63.

Om Tobak. En Samling Nicotiana. (Pios Vignetbøger). Kbh.
1918. — Indeholder bl. a. Afhandlinger af Hugo Matthiessen om
Tobakkens Historie og af J. Olrik om Tobaks-Sager.

[C. Nyrop: Danmarks Kridtpibefabrikation. Nationaløkonomisk Tidsskrift. Bd. XVII. 1881. Ogsaa i Særtryk, med Forord og Register.

[Chr. Christensen: Om Jyllands første Kridtpibefabrik, J. A. Rømer i Nørresundby. — Samlinger til jydsk Hist. og Top. 4. Række, I Bd. S. 342.

16. Maal og Vægt. Lavsvæsen m. m.

A. W. Brøgger: Ertog og Øre. Den gamle norske Vegt. Kristiania 1921. — Om Oldtid og ældre Middelalder.

Arent Berntsen: Danmarks og Norges Fructbar Herlighed. Kbh. 1656. III Part, S. 487 og 542. — Om danske Maal før Christian 5.

[Kirstine Meyer: Dansk Maal og Vægt fra Ole Rømers Tid til Meterloven. Bilag C. til Beretn. fra Meterudvalget. Kbh. 1915.

Lavssager.

[Bernhard Olsen: Danske Lavssager. Tidsskrift for Kunstindustri 1888, S. 37 og 1889, S. 65 og 173.

[C. Nyrop: Lavsgenstande. Tidsskrift for Industri 1901, S. 113,

C. Nyrop: Haandværksskik i Danmark. Kbh. 1903.

Laurits Pedersen: Haandværksskik i helsingorske Lav. Helsingør 1927.

V. Bergsøe: Danske Foreningstegn. Kbh. 1888.

[Hugo Matthiessen: Tiggertegn. Fra Arkiv og Museum. II Serie I, S. 111.

[O. Rydbeck: Medeltida kontrolmärken av bly (fra Skanør). Fornvännen 1928, S. 150.

17. Heraldik og Sfragistik (Seglkundskab).

P. B. Grandjean: Det danske Rigsvaaben. Kbh. 1926. Meget udførlig Redegørelse for Rigsvaabnets enkelte Mærker og Historie.

[A. Thiset: Det danske Rigsvaaben. Tidsskrift for Kunstindustri. 1895, S. 75.

A. Thiset: Danske kongelige Sigiller 1085—1559. Kbh. 1917. — Værket bringer smukke Gengivelser ogsaa af de sønderjydske Hertugers og andre til Danmark knyttede Fyrsters Sigiller.

P. B. Grandjean: Dansk Heraldik. Kbh. 1919. Udførlig Frem-

stilling. S. 64 en praktisk Oversigt over Skjoldfigurer, som kan lette Bestemmelsen af et ukendt Adelsvaaben.

Thiset og Wittrup: Nyt dansk Adelslexikon. Kbh. 1904. — Alfabetisk Register over alle danske adelige Vaaben, med Beskrivelser.

H. Storck: Dansk Vaabenbog. Afbildninger til Nyt dansk Adelslexikon. Kbh. 1910. — Tilsammen erstatter de to Værker det nu forældede Adels-Lexikon I—II, 1787.

Henry Petersen: Danske gejstlige Sigiller fra Middelalderen. Kbh. 1886. — Beskrivelse og Gengivelse af alle gejstlige Segl, ældre end Reformationen.

Henry Petersen: Danske adelige Sigiller fra det XIII. og XIV. Aarhundrede. Kbh. 1897. — Lignende Værk over adelige Segl.

Thiset: Danske adelige Sigiller fra det XV., XVI. og XVII. Aarhundrede. Kbh. 1905. — Fortsættelse af foregaaende, men mere praktisk ordnet efter Vaabenmærker.

[Thiset: Danske By- og Herredsvaaben. Tidsskrift for Kunstindustri. 1893, S. 16, 128, 155 og 1894, S. 71, 183.

[Chr. Axel Jensen: Heraldik og Sfragistik. Festskrift i Kr. Erslev 1927. — Om middelalderlige Bysigillers Naturgengivelser.

[C. Nyrop: Danske middelalderlige Gildesegl. Tidsskrift for Kunstindustri 1899. Ogsaa i Særtryk.

[C. Nyrop: Danske Haandværkerlavs Segl. Tidsskrift for Kunstindustri 1897. Ogsaa i Særtryk. — De to Afhandlinger indeholder Billeder af alle dengang kendte Gilde- og Lavsseg. Enkelte senere Fund er publicerede i Tidsskrift for Industri 1902 p. 37.

Bomærker.

[Fr. B. Wallem: En Indledning til Studiet af nordiske Bomærker. Aarsberetn. fra Foreningen til norske Fortidsmindesmærkers Bevaring. 1902, S. 58.

Bomærker fra St. Magleby. Københavns Amts Aarb. 1916 S. 119.

Bomærker fra Nordby. Aarhus Stifts Aarbog XIV, S. 146.

18. Numismatik.

Beskrivelse over Danske Mønter og Medailler. Kbh. 1791. —

Det gamle Folioværk med kobberstukne Tavler er nu for Mønternes Vedkommende afløst af Haubergs og Schous Arbejder, men giver vedblivende den eneste Fortegnelse over danske Medailler indtil 1789.

P. Hauberg: Myntforhold og Udmyntninger i Danmark indtil 1146. Videnskabernes Selskabs Skrifter 6 Række, V Bd. Nr. 1 (1900).

P. Hauberg: Danmarks Myntvæsen i Tidsrummet 1146—1241. Smstds. Nr. 3 (1906).

[P. Hauberg: Danmarks Myntvæsen 1241—1377. Aarb. for nord. Oldkynd. 1884, S. 217.

[P. Hauberg: Danmarks Myntvæsen 1377—1481. Smstds. 1886, S. 135.

[P. Hauberg: Bidrag 1241—1377. Smstds. 1899, S. 217.

[G. Galster: De fredløses Falskmøntnærverksted paa Hjelm. Fra Nationalmuseets Arbejdsmark. 1928, S. 38.

H. H. Schou: Beskrivelse af danske og norske Mønter 1448—1814 og danske Mønter 1815—1923. 2. Bind (Tekst og Lystryk-tavler). Udg. af Numismatisk Forening. Kbh. 1926.

V. Bergsøe: Danske Medailler og Jetons 1789—1891. Kbh. 1893.

V. Bergsøe: Fortsættelse af D. M. og J. indtil 1893 (Hæfte uden Titelblad).

V. Bergsøe: Danske Medailler 1789—1892. XV Tavler i Lystryk. Kbh. 1897.

V. Bergsøe: Krigsminder fra Felttogene i vore første Frihedsaar. Kbh. 1890.

Numismatisk Forenings Medlemsblad I f. 1918 f.

J. Wilcke: Christian IV's Møntpolitik 1588—1625. Kbh. 1919 (Særtryk af Numismatisk Forenings Medlems-Blad).

J. Wilcke: Møntvæsenet under Chr. IV og Fr. III 1625—70. Kbh. 1924 (do.).

Axel Nielsen: Specier, Kroner, Kurant. Studie over den faldende Rigsdalerværdi 1671—1726. Kbh. 1907.

J. Wilcke: Kurantmønten 1726—1788. Kbh. 1927 (ikke publ. i Numism. F. Medlemsblad).

H. Scharling: Pengenes synkende Værdi. Kbh. 1869. — Forsøg paa Behandling af det vanskelige Problem vedr. Pengenes Købeevne.

Marcus Rubin: 1807—14 (Kbh. 1892) og samme Forf.s: Frederik VI's Tid (Kbh. 1895). — De to historiske Værker redegør udførligt for Pengeforholdene før og efter Statsbankerotten 1813.

[Marcus Rubin: Statsbankerotten 1813. Vort Folk, udg. af Vilh. Østergaard (1897) I p. 198. — Populær, meget instruktiv Fremstilling af samme Æmne.

19. Historiske og topografiske Blade (Kobberstik, Raderinger o. lign.).

F. C. Krohn: Samlinger til en beskrivende Fortegnelse om danske Kobberstik, Raderinger etc. I. Kbh. 1889. — Ordnet efter Kobberstikkernes og Raderernes Navne.

A. Strunk: Beskrivende Catalog over Portraiter af det danske Kongehus. Kbh. 1882.

A. Strunk: Samlinger til en beskrivende Catalog over Portraiter af Danske, Norske og Holstenere. Kbh. 1865.

P. B. C. Westergaard: Danske Portrætter i Kobberstik, Litografi og Træsnit. Beskrivende Fortegnelse. Kbh. 1927 ff. — Ordnet alfabetisk efter de portrætteredes Navne, ligesom Strunks nu forældede Arbejde.

[Otto Smith: Oversigt over topografiske Kort- og Billedsamlinger. Fortid og Nutid VI S. 227.

[C. Heilskov: Topografiske Museer. Et Forslag. Fortid og Nutid V S. 181.

INFANTERI-REGLEMENTETS STAMBØGER OG JUSTITSPROTOKOLLER.

Af Cand. juris Kaptajn H. E. E. KOCH.

En af Glæderne ved Arbejdet i Hærens Arkiv bestaar i under Forskerens Besøg at kunne række ham *den* hjælpende Haand, der fører ham til en tilfredsstillende Løsning af hans Opgave. Men ofte tillader Forholdene ikke at yde denne Haandsrækning, tit er begge Hænder allerede fulde, naar den Besøgende stiller sit Spørgsmaal, og man maa da indskrænke sig til at levere ham Fortegnelsen over det paagældende Arkiv og bede ham indgive sine Rekvisitioner efter bedste Skøn, hvorefter han maa se at klare sig selv saa godt som muligt. Heldigvis findes der adskillige Personalhistorikere, der ved Besked med Regimentsarkivernes Bestanddele og Benyttelse, men man træffer ogsaa, selv hos viderekomne Forskere, en vis Skyhed for den militære Bogføring, vel sagtens fordi Adgangen til ad Læsningens Vej at gøre sig bekendt med dens Grundsætninger synes forholdsvis vanskelig. Jeg er derfor bleven opfordret til at give nogle Oplysninger om den Del af Regimentsarkiverne, der i særlig Grad har Interesse for Personalhistorikerne, samt meddele nogle Erfaringer fra min Tjeneste i Hærens Arkiv, hvilket jeg herved skal søge at gøre, idet jeg samtidig beder om Plads for enkelte illustrerende karakteristiske Eksempler.

Regimenternes Bogføring for Hovedparten af den Tid, Beholdningerne i Hærens Arkiv omfatter, grunder sig paa Infanteri-Reglementets (Des Reglements für Unsere Geworbene und National-Infanterie) III Del, der udstedtes af Frederik V den 19. April 1747 og forblev i Kraft til den 11. September 1866, da Krigsministeriet udsendte Tjenestereglements-Udkastet af samme Aar. Det kan ikke noksom anbefales den Slægtsforsker, der ikke kender »Das Vierte Buch von den Regiments- und Compagnie-Büchern, Protocollen, Journalen, Rollen, Listen, Attesten, Pässen, Abschieden, Quitungen und Berechnungen, &c.«, at laane Bogen hjem (Garnisonsbiblioteket i Amaliegade 5 modtager gerne Besøg af Civile) og ofre dette Afsnit en Gennemlæsning; det vil give

Forstaaelse af meget. Og selv om nok en Del af Forskrifterne ændredes af og til i Løbet af de omtrent 120 Aar, er dog Hovedsynspunkterne omtrent de samme den Dag i Dag. I det følgende skal jeg gennemgaa Stambøgerne og saadanne Bøger og Lister, der kan tjene til at erstatte dem, hvor de mangler. Det, der i første Linie interesserer Slægtsforskeren, er at faa at vide, hvor han finder Fødselsdag og -sted samt mulig Oplysning om Bryllup og Børn; men det, hvorpaa det i første Række kommer an, er paa et eller andet Tidspunkt at faa fat i Manden paa et Sted indenfor Regimentets Arkiv; fra dette Udgangspunkt kan man saa altid senere udvide Undersøgelsen. — Den i Tidsskriftets Bind 2 S. 170—76 optagne Afhandling med Supplement i Personalhistorisk Tidsskrift for Maj 1928 S. 73 forudsættes bekendt. Derhos maa det indskærpes Forskeren nøje at agte paa, at det er *det rette Regiment*, den paagældende søges under; at søge en Mand ved et forkert Regiment er mindst lige saa irriterende, som at søge ham i et forkert Sogn.

Hvorledes Regimenternes Bogføring har været før 19. April 1747, skal ikke her omhandles af den Grund, at der i Hærens Arkiv ikke findes Arkivsager af nævneværdigt Omfang fra før den Tid, ligesom iøvrigt Beholdningerne fra før ca. 1765 er ret sparsomme. Hvorledes den har været efter 11. Septbr. 1866, skal ej heller beskrives, fordi Undersøgelserne efter den Tid ingen Vanskeligheder volder.

»Zufördest musz bey einer jeden Compagnie ein ordentlich- und zuverlässiges *Stambuch* gehalten, . . . « (Lib. IV. Cap. II. § 1).

I Stambogen skal føres paa Side 1—2 Compagnichefen, 3—4 Premierlieutenanten, 5—6 Secondlieutenanten, 7—8 Fændriken. Derefter kommer 12—16 Sider til Underofficererne, umiddelbart efter dem Spillemandene og sluttelig de Gemeene. Mellem- og Understab (Regimentskvartermester, Auditor, Feltskærere, Spillemand etc.) føres oftest i Livkompagniets (som Regel 1ste Musketerkompagnis) Stambog. Det er værd at mærke sig, at Underofficererne og Spillemandene ordentligvis sattes i Nr. 1—13, thi

veed man, at en Mand har været Underofficer, sparer man Tid ved først at søge ham der

Stambogen skal for Gemeene oplyse: 1° No. 2° Nahmen. 3° *Vaterland*. 4° Religion. 5° Profession. 6° Ob er verheyrathet, und Kinder habe. 7° Ob er noch Eltern im Leben habe, auch wo, und was sie sind. 8° Ob, wo, und wie lange er vorhin in Unsern Diensten gestanden. 9° Ob, und welchen andern Herren er sonsten, und wie lange gedient. 10° Wo, und von wem er angeworben worden, oder wie er zur Compagnie gekommen. 11° *In welchem Alter*. 12° Wo und wann er enrolliret worden. 13° Wann er im General-Commissariate presentiert worden. 14° Wann er zur Fahne geschworen. 15° Datum und Zeit seiner Capitulation. 16° Wie oft, und wie lange er recapituliret. 17° Wann, wie, und weswegen er von der Compagnie wieder abgegangen. 18° Wie lange er Uns der Zeit gedienet gehabt. 19° In welcher No. der Zahl-Rolle derselbe zuletzt gestanden. — Hinten kann, um alles desto leichter nachschlagen zu können, ein Alphabetisches Register von den Nahmen, und der No. wo derselbe im Stamm-Buch zu finden, beygefüget werden (jeg har desværre i Periodens første Aarhundrede kun set dette i et eller to Tilfælde!).

»Vaterland« er jo et stort Omraade. Hvor Fødestedet er en større Købstad, har man dog som oftest anført denne. Og hvor der er flere Stambøger (eller Surrogat derfor), og Manden ved Hjælp af Rubrik 10° og 17° kan følges fra Stambog til Stambog eller fra Sted til Sted indenfor samme Stambog, bør man gøre dette, thi man kan godt f. Eks. de fire Gange finde »Holstein«, men den femte: Preetz eller Haderslev (idet ogsaa Slesvig benævnes Holsten). Er det saa heldigt, at der er overgaaet Manden en Krigsretsdom, findes som Regel »ad generalia« i Justitsprotokollen det nøjagtige Fødested. — »In welchem Alter« skulde jo referere sig til Rubrik 10°, men man finder undertiden i Stedet Alderen ved Anlæggelsen af Stambogen, saa her maa vises nogen Kritik ved Benyttelsen.

»Nicht weniger musz von denen in Eyd und Pflicht genommenen Leuten ein zuverlässiges *Beydigungs-Protocoll* gehalten,

und darinnen nicht nur der Tag, wann ein jeder in Eyd genommen, sondern auch 1° Bey welcher Compagnie er stehet. 2° Die No. 3° Desselben Nahme. 4° *Geburths-Ort*. 5° *Alter*. . . . 8° Ob er verheyraethet. . . . accurat eingeführet werden« (Lib. IV. Cap. I. § 13). Rubra 6 — 7 — 9 — 10 — 11 — 12 — 13 — 14/15 svarer til Ståmbogens Rubra henholdsvis 4 — 5 — 15 — 10 — 12 — 13 — 8 — 9. Denne Bog, der forekommer ret sparsomt, førtes af Auditøren og er derfor ofte registreret i Regimentets Justits-Arkiv, ikke i det Kommando-Arkiv.

Jævnside Ståmbogen løber *Af- og Tilgangsbogen* (Lib. IV. Cap. I. § 4), der for Afgaaende giver Oplysning om Ståmbogens Rubra 1—3 samt: 4° *Alter*. 5° *Wie lange sie gedienet*. 6° *Datum, Art und Ursache des Abgangs* (Udløben Capitulation, Christians Plejehus, Befordring til civil Bestilling, Pension, Krigsretsdom p. p.). 7° *Aus welcher No. der Zahl-Rolle*. — For Tilgaaende gives Oplysninger om Ståmbogens Rubra 1 — 2 — 3 — 11 — 4 — 5 — 6 — 15 — 13 — 12.

Ofte findes i Kommando-Arkivernes »Forskellige Personalialia« forud for den Tid, hvor Ståmbøgenes Række begynder, eller paa Tidspunkter, hvor de mangler, Mønster-Ruller saavel som *Commissions-Ruller* (Lib. IV. Cap. V. Art. 4), udfærdigede i Anledning af Chefskifte ved Kompagniet og indeholdende bl. a.: No. der Zahl-Rolle — Nahmen — Vaterland — Alter — Datum und Zeit der Capitulation — Ob und was für Documenten er abgeliefert.

En Bog, der efter min Mening ikke altid skænkes tilstrækkelig Opmærksomhed, er Regimentets *Listebog* (Lib. IV. Cap. I. § 7). I denne Bog indførtes de forskellige Lister, der periodisk indsendtes til højere Myndigheder (Maanedslister, Femten Dages-Lister o. s. v.). Her skal navnlig peges paa Af- og Tilgangslisten, som strengt taget skulde indeholde det samme som Af- og Tilgangsbogen, og undertiden virkelig ogsaa gør det. Nogle Steder føres »Vaterland« kun for Tilgaaende, ikke for Afgaaende; men af disses Tjenestetid kan man finde Tilgangsdagen og dermed »Vaterland«.

General Commissariats Collegiets Ordre til Regimenterne af 12. Jan. 1790 bestemte, at der med Maanedslisterne skulde indsendes en Liste paa *Fricorporalernes* (Officersaspiranternes) Navn, Alder, Tjeneste og Opførsel. Som Eksempel skal anføres fra Gardehusarregimentets Listebog 31. Dec. 1792: 5. Esc. No. 4. Fricorporal Georg Hellesen, 23 Aar, engageret den 1. April 1791, er af god Conduite og viser Lyst i Tjenesten; hans Fader er (eller har været) Selvejer paa Fyen.

Her skal indskydes en Bemærkning om Muligheden af at finde Fødestedet for de Officerer, for hvilke der ikke i Hirsch's Samlinger paa det kgl. Bibliotek er anført et saadant (Om »Officers-Adel og »von« har Kaptajn H. F. Bilsted skrevet en instruktiv Artikel i Militært Tidsskrift 1904. Sp. 354—56). Man tager Datoen for Mandens Udnævnelse til Officer og rekvirerer derefter i Rigsarkivet den kgl. Resol., hvorved han er udnævnt. Ofte giver Forestillingen eller Indlæg til denne Oplysning om Fødestedet. I hvert Fald giver en Udskrift af Hirsch Oplysning om de Afdelinger, ved hvilke den paagældende har tjent til de forskellige Tider, og dermed er givet Muligheden for at finde ham i Stam-bogen. — For Landværnsofficererne, der udnævntes 1801—08, og for de talrige Officerer ved de annekterede Batailloner, der udnævntes 1808—14, findes ret gode Personalialia i en Samling Conduitelister 1807, 08, 09 og 14 i Hærens Arkiv. Mange af Officererne ved de annekterede Batailloner, der blev udnævnt direkte fra civil (eller fra Livjæger), blev forinden prøvede ved Landkadetakademiet; deres originale Ansøgninger (med Personalialia) findes derfor ofte i Indgaaede Sager fra dette til Generaladjutantstaben (i Rigsarkivet). Eksempelvis fandtes ad denne Vej Secondlieutenant under 9. Novbr. 1813 Theodor v. Hansens Fader: Biskop Peder Hansen i Odense.

Som bekendt medtages Officererne ved Københavns Borgercompagnier ikke hos Hirsch. Men de findes i den militære Centralstyrelses Officersfortegnelser, Etaterne (og Navnregistrene til disse), saa man kan ofte i de kgl. Resolutioner, navnlig i Tiden lige efter 1776, finde Oplysning om deres Fødsel. Ad denne Vej blev saaledes i Forbindelse med Dødsannoncen den under 14.

Oktbr. 1799 afdøde Borgercaptajn Siverd Thorstensens Fødsel bestemt til: Island ca. 26. Aug. 1714.

Som Supplement til Richters og Carøes Værker kan anføres, at der for Auditorer i Generalauditørens Arkiv findes en Samling »Auditørexaminer« med Vitæ fra Tiden efter 1798, og for Militærlæger i »Stabslægens Archiv« en Samling Autobiografier fra 1832—62 (og Navnefortegnelse for Militærlæger 1807—62). Begge Arkiver opbevares i Hærens Arkiv.

Omkring Aarhundredskiftet kommer *Rapportbogen* op ved Siden af Listebogen og indtager snart en fremtrædende Plads. Nogle Enheder, f. Eks. Batterierne, fører til Tider i Rapportbogen hele den tjenstgørende Styrke ved Navn, Garden til Føds endog med vedføjte Fødested, saa dens Rapportbøger bliver veritable smaa Stambøger.

Ifølge Lib. IV. Cap. I. § 14 skulde Auditøren føre en *Verhey-rathungs-Protocoll*, der ved Udgangen af hvert Aar skulde confereres med Lister fra Kompagnierne over de Gifte og deres Hustruer. Ligeledes skulde Kompagnierne (Lib. IV. Cap. VI. Art. 10 § 4) føre Bog over *Børnene* af begge Køn ved Kompagniet. Jeg har aldrig set nogen af disse Bøger, men af og til støder man i *Listebøgerne* paa Lister af begge Slags, ligesom der i enkelte Stambøger findes optegnet Navnene paa Hustruer og Børn.

Der paahvilede i det hele taget, som rimeligt var, Regimentsauditøren en betydelig Bogføring. Foruden de alt nævnte Beeydigungs- og Verhey-rathungs-Protocoller skal endnu nævnes Skifteprotokollen (Lib. IV. Cap. I. § 11) og fremfor alle *Justitz-Protocollen* (ibid. § 10), »in welchem alle zur *Justitz* gehörige Sachen, wie auch der *Actus*, wann Leute, welche sich verhey-rathen wollen, den Eyd wegen ihres annoch ledigen Standes abschwören, imgleichen alle *Zeugen* Verhöre eingeführet, und unter keinerley Vorwand auf losen Blättern geschrieben, und anderweitig beygelegt werden müssen«. Der omhandles altsaa i Justitsprotokollen to stik modsatte Kategorier, de hæderlige Mennesker, der fik Lov til at gifte sig, og de, der blev dømt. Adskillige, om end

langt fra alle, Auditorer har forfattet Registre fra Slutningen af det 18de og første Halvdel af det 19de Aarhundrede over dem, der har været for Forhør e. lgn. Artilleriet har ført alfabetisk Register over de ved Vaabnet krigsretlig domfældte 1765—1911. Hovedlinierne i Generalia-Forhøret er omtrent uforandrede fra 9. Marts 1683 til 8. Jan. 1920, og her skal derfor kun til Illustration anføres den smukkeste Generalia-Rapport, jeg har set i min Praksis, oplaget den 26. Septbr 1809 for Københavns Infanteri Regiments Krigsforhør i Anledning af et provokeret Drabsforsøg:

»— Arrestanten forklarer dernæst ad generalia at hedde som tilført Georg Baron von Barraaskowitz, født i Wien, af Forældrene Anastasius Barraaskowitz og Moderen Elisabeth Barraaskowitz født Baronesse Zuscheckien. Arrestanten er som hans Forældre af gammel græsk chatholsk Religion, han er i sit 49 eller 50 Aar, begge hans Forældre ere døde; men hans Broder lever og er Professor i Wien. I Aaret 1782 forlod Arrestanten som ungt Menneske Wien for at studere ved Universiteterne Chirurgie og Theologie; men i Hamborg kom han under danske Hværvere og kom til Dannemark 1782 eller 83 og har tient her 10 Aar, til hans Capitulation var ude, saavidt han erindrer 1796, da han fik Afskeed fra Kongens Regiment. Han gik derpaa igen til Hamborg, hvor han lod sig engagere til det Tyrolske Jæger Corps, hvor han var Underofficer til 1797, da han ved Belejringen af Verona blev Lieutenant, fordi han med sine Folk var den første, som kom over Palisaderne ind i Castellet St. George. 3 Maaneder derefter blev Arrestanten fangen af de Franske og af disse solgt til Spanien, hvor han har tient 10 Aar som Sergeant Major og er med de Spanske Tropper kommet her til Dannemark for 2 Aar siden; men fik sin Afsked med de øvrige, som ikke vilde tiene imod de Franske. Arrestanten kom her til Byen som Tolk for General Don Pedro; han meldte sig hos Kongen og blev da henviist til Grev Schulenburg, som engagerede ham til Regimentet. Han har svoret til Fanen, er ugift, er ikke tilforn straffet hværken efter Dom eller arbitrair. — Forhøret skionner tydelig, at Arrestanten har den Alder, han angiver. — Arrestanten udbejder sig som en Naade af Hans Majestæt, at hans Execution efter

hans Religions Skik maae skee Kl. 10 om Formid: og at han maatte skydes med aabne Øjne, samt at hans døde Legeme ikke maa blive begravet ved Slaver. — (Den 16. Jan. 1810 blev han dømt til at halshugges. Dommen formildedes ved kgl. Resol. af 22. s. M. til Slaveri paa Livstid under stræng Bevogtning; men allerede den 26. April 1811 blev han frigiven og udsendt af Landet).

Allerede den 6te Krigs-Artikel (9. Marts 1683) forbyder Præsten at »ægtevie nogen Soldat, med mindre at Soldaten dertil har sin Compagniechefs skriftlige Tilladelse p. p.« Denne skriftlige Tilladelse kaldtes *Frisedlen*, og Formularen for den findes i Infanteri Reglementets Lib. IV. Cap. IX. Art. 3. § 2. — Iøvrigt foreskrev allerede Forordningen af 17. Oct. 1731 (ibid. § 1), at ingen Officer fra Fænrik til Kaptajn maatte gifte sig uden Regimentschefens Samtykke, der meddeltes ved en Verheyrathungs-Attest. Først under 1. Dec. 1756 krævedes der indhentet kongel. Consens til Officerernes Giftermaal, hvilket derefter holdt sig til 31. Dec. 1922. — Antallet af Kvinder, der maatte have pr. Kompagni, fastsatte Infanteri Reglementet Lib. III. Cap. XXX. Art. 2. § 6 overensstemmende med Frdn. af 13. April 1733 til 30 pr. 100 Mand. Det var alene for de *Geworbne*, at denne Indskrænkning var fastsat.

De til Regimenterne hvervede *udskrevne* Nationalrekrutter maatte Giftermaalladelse allerede efter Collegiets Skrivelse af 27. Jan. 1770 ikke nægtes, naar Godsejeren gav sit Samtykke dertil, »sondern *der Freyzettel* für den Recruten sogleich gratis ausgefertiget, jedoch dieser Freyzettel für dem Recruten, solange derselbe bey den Geworbenen stehet, von dem beykommenden Comp. Chef mit Consens des Obristen oder höchstcommandierenden Officiers mitgetheilet werden solle«. Og Frdn. af 14. Sept. 1774 § 15 fastslaa yderligere: »Det skal staa enhver Landsoldat eller Rytter frit for at indlade sig i Ægteskab uden dertil at behøve nogen Tilladelse enten fra Regimentet eller andre.« I Realiteten kunde den Udskrevne altsaa gifte sig, naar han havde Lyst; men Formaliteten med *Frisedlen* bibeholdtes alligevel

længe efter, at Hvervningen i 1803(-08) var ophørt, formentlig paa Grund af dens nøje Sammenhæng med Copulationseden (se nedenfor). Til Gengæld maatte efter Frdn. 1774 den Udskrevne »ej tage sin Hustru med sig ved Regimentet eller den aarlige Mønstring«, medens Regimentet derimod ydede de Hvervedes Hustruer og Børn Kvarter efter Principet: i en Dobbelt seng enten en Underofficer eller to Gemeene eller et Ægtepar eller tre Børn.

Noget yngre end Frisedlen er den dermed i Forbindelse staaende *Copulations-Eed*, om hvilken Frdn. af 8. Febr. 1724 (Reglement om Tvistigheder imellem Sognepræsterne i Kjøbenhavn og Garnisonspræsterne sammesteds) § 5 forklarede: »De af den Militaire Stand, som staae virkelig under noget Regiment, og ville lade sig copulere, skulle for deres Chef af Compagniet, og Regiments-Auditeuren, aflægge deres Corporlig Eed om, at de ere frie for Egterskab, og skal da samme Eed skrives paa den dennem af Officererne givne Seddel og for Præsten fremvises«.

Væsentlig det samme udsiger Infanteri Reglementet III. Lib. III. Cap. XXX. Art. 2. Endnu i Vinteren 1869—70 fremstaar Underofficerer og Menige for Protokollen; men da det alt i nogen Tid jævnsides med denne Undtagelsesordning og i dens Sted havde været i Brug at stille sædvanlige Forlovere, resolverede Kongen den 15. Marts 1870, at »den saakaldte Copulationsed skal fremtidig ikke fordres aflagt, hvorimod der, naar den Paagjældende selv derom fremsætter Begjæring, skal gives ham Lejlighed til at aflægge denne Ed.« Optegnelsen om dette juramentum coram protocollo ser saaledes ud:

»Copenhagen, den 7tem Septbr. 1748.

Hat der Grenadier Nicolai Christian Heyve v. dHr. Cap. von Diethardts Comp. auf producirte Freyzettel sich mit Sophia Elisabeth Stattnauen zu verheyrathen, den Eyd abgeschworen, dasz er nie sich verlobt, oder copulirt sey.

... v. Rickers. I. H. von Zülów.

eller:

»Kiøbenhavn den 26de October 1816. For Protocollen fremstod Reservegarder af 4de Compagnie Ditlef Christoffer Lamp, som

aflagde Copulations Eed paa Friseddel til at ægte Pigen Mette af Kiøbenhavn, hvorom Attest blev ham meddelt, og han derefter dimitteret.

/ Gyldenfeldt«.

Disse Optegnelser (der i Hærens Arkiv for Kortheds Skyld populært kaldes »Frisedlen«) er paa Grund af deres særlige Fremtræden med kun een eller to Underskrifter i Stedet for de sædvanlige tre ret lette at oplede i Justitsprotokollerne; der er desuden den Fordel ved dem, at hvis man kender den omtrentlige Bryllupsdag og Regimentet, men ikke Kompagniet, kan man hurtigt finde dette af Optegnelsen og saaledes indskrænke Omraadet for Efterforskningen i Stambøgerne.

ARKÆOLOGISK-TOPOGRAFISKE BYGDESTUDIER.

Af VILH. la COUR.

Naar jeg ønsker at knytte nogle Bemærkninger til Hr. Museumsinspektør *Hans Kjær*s Anmeldelse af min Bog »*Sjællands ældste Bygder*« (Fortid og Nutid VII, 104 ff.), er det naturligvis ikke for at drøfte en Kritikers Bedømmelse af mit Arbejde — den maa i enhver Henseende staa for *hans*, som Arbejdet for *min* Regning; men Hr. Kjær giver paa flere Steder en Fremstilling af selve *Studiegrundlaget*, hvis Rigtighed jeg ikke kan anerkende, og den rette Vurdering af dette maa utvivlsomt siges at have principiel Betydning, fordi arkæologisk-topografiske Undersøgelser som de over Sjælland gennemførte meget let kan tænkes udstrakte til andre Dele af Landet. Overalt føler Lokalforskeren sig jo stillet overfor Spørgsmaalet om Bebyggelsens tidligste Udformning, og det er da af afgørende Interesse for ham, at han

klart og objektivt kan bedømme de Hjælpemidler, der staar til hans Raadighed.

Hvor Talen er om den ældste Bebyggelse af Landet, maa Hovedgrundlaget ubetinget være de Herredsindberetninger, som gemmes i Nationalmuseets I Afdelings Arkiv. Hvad disse angaar, har Hr. Kjær Ret i, at de ældre blandt dem er meget mangelfulde, for saa vidt de skal bruges til *Specialundersøgelser*. Jeg har selv understreget dette med mindst samme Styrke som min Kritiker (S. æ. B., 39). Men Forholdet bliver et ganske andet, hvis Lokalforskeren — som jeg — sætter sig det Maal at paavise »Bebyggelsen som *Helhed*«. Det forholder sig nemlig nøjagtigt som af mig meddelt: »Hvor gammelt og nyt [Kortmateriale] kan lægges Side om Side, forsvinder . . . Indtrykket af Forskellens Betydning. *Helhedsbilledet er og bliver det samme*. De højrige og de højtomme Strækninger, Højgrupper og Højrækker fordeler sig i store Træk ens, og kun hvor der rejses et Problem af speciel Art, kan den ældre Undersøgelse siges at være utilstrækkelig«.

Hr. Kjær kalder i sin Anmeldelse dette for et »Postulat, som i mange Tilfælde vil vise sig uholdbart«. Han nævner dog ikke et eneste Tilfælde, hvor »Postulaterne« svigter, og det vilde ikke heller være ham muligt. Han vil i saa godt som samtlige Sogne, fra hvilke Museet gemmer ældre og yngre Kort, finde denne Helhedsbilledets Regel bekræftet, og hvis han medtager Matrikulararkivets Kortmateriale, vil Bekræftelsen fornyes. Begge disse Ting nævner jeg (39, 41), ligesom jeg henviser til, at lignende Erfaringer er gjort paa tysk Omraade. En Opfattelse, som paa denne Maade er vundet ved udstrakt Sammenligning mellem Kort fra højest forskellige Tider, kan ikke kaldes et »Postulat«, hvis ikke al videnskabelig, paa Erfaring bygget Erkendelse skal affejes paa samme Vis. At det foreliggende Materiale »i alt væsentligt [giver os et] rigtigt *Helhedsbillede* af Gravmindernes Fordeling over Sjælland«, nærer da heller ikke en Kender som Prof. *Früis Johansen* Tvivl om (Hist. Tidsskr. 9. V. 500), og naar Hr. Kjær »tør tilføje«, at Forfatteren ikke »har manglet Advarsler om Materialets [det sjællandskes] Karakter«, tør jeg yderligere tilføje, at han ikke heller har manglet kraftige Til-

skyndelser fra arkæologisk Hold, hvis Vurderingsevne han har Grund til at værdsætte. Med Hensyn til de ganske bestemte Krav, som Bygdeproblemerne stiller, » er der i Virkeligheden næppe nogen anden dansk Landsdel, som bedre opfylder alle disse Krav, end netop Sjælland« (Prof. Friis Johansen, smstds. 499). Det er denne Erkendelse, som har afgjort Valget.

Er vort Materiale da tilstrækkeligt til at fastslaa de sjællandske Stenaldersbygders Omfang?

Hr. Kjærs Bemærkninger er paa dette Punkt temmelig uklare. Hvad vil det sige, at en Jættestue, hvori c. 100 Mennesker kan ligge begravet, »maa have en langt større Radius for sin Betydning« end en Dyse med adskilligt færre Begravelser? Skal de 100 Mennesker, som i Tidens lange Løb har fundet deres Lejested i Jættestuen, nødvendigvis i levende Live have boet mere spredt end de 5—6, der er begravet i Dyssen? Det turde virkelig afhænge af Forhold, som vi slet ikke kan skønne det allermindste om, og en saadan Opfattelse er i hvert Tilfælde i direkte Strid med Hr. Kjærs egen, senere Bemærkning, at »navnlig Jættestuerne« »har ligget i ret nær Relation til Bostedet«, med andre Ord: den store »Radius« er klogeligt bortelimineret.

Men dermed er jo ikke Kortets Brugbarhed godtgjort. Der kunde i Egne, hvorfra vi ikke kender Megalithgrave (eller dog kun ganske faa), alligevel have boet Mennesker. De var da blevet jordfæstede paa anden Vis. Desværre kommer Hr. Kjær ogsaa paa dette Punkt til at modsige sig selv. Megalithgravene er, siger han, »overhovedet ikke noget sandt Udtryk for Stenaldersbygdens Omfang og Størrelse. En Del af Befolkningen kan være gravlagt i de Jordgrave under aaben Mark, som er fundne hist og her«. Meget vel, det har utvivlsomt været Tilfældet; men skal det have nogen Betydning for vor Opfattelse af Megalithbyggerne som *Helhed*, maatte disse Grave jo være talrige nok til i væsentlig Grad at ændre Billedet af Bygderne. Hvor forbavset bliver man derfor ikke, naar man straks efter læser: »At der virkelig skulde kunne blive Tale om et stort Antal Jordgrave, synes mig ret usandsynligt«. Mon vi saa ikke skulde kunne se bort fra dem?

Der er dog eet Punkt, hvor Museets Materiale næppe slaar til: det er i en Del af Østsjælland, hvad jeg selv har fremhævet (S. æ. B. 104, 107, 114). I særlig Grad gælder det Stevns. Man kan forklare Forholdet mellem de strøgvis talrige Fund her og de faa Stenaldermindesmærker ud fra den Opfattelse, at vi paa disse Egne befinder os i Megalithkulturens Yderzone og til Gengæld indenfor den østdanske Enkeltgravskulturs Omraade (saaledes Prof. Friis Johansen, a. St. 503). Jeg skal paa ingen Maade nægte Muligheden heraf, og under alle Omstændigheder er den fremsatte Tanke af ikke ringe Interesse. Alligevel, Svagheden i Kortbilledet fra dette baade begrænsede og stærkt afgrænsede Omraade er uden fjerneste Betydning for, hvad Kortene fra den øvrige Del af Sjælland viser os, og det er derfor saare langt fra at være »tilstrækkeligt«, som Hr. Kjær skriver, at henvise til Stevns, naar Spørgsmaalet er, hvorvidt vi som *Regel* kan danne os et paalideligt Billede af Stenalderbebyggelsen ved at fremskaffe arkæologiske Kort over Megalithgravene paa Sjælland.

Som nævnt i Begyndelsen skal jeg ikke modsige min Kritiker paa de Punkter, hvor hans Anker ikke er af principiel Betydning; men jeg har ikke ment det rigtigt at tilbageholde en Protest mod en Fremstilling af selve det arkæologisk-topografiske Studiegrundlag som i alt væsentligt svigtende. Hr. Kjær kan nemlig ved sine Udtalelser paa dette Punkt bibringe den interesserede Almenhed et fuldkommen skævt Indtryk af den Værdi Nationalmuseets Herredsindberetninger har for Undersøgelsen af vor ældste Bebyggelseshistorie. Det fejler ikke, at der ude omkring i Landet sidder adskillige lokalhistorisk Interesserede, som før eller senere vil finde Vej til disse værdifulde Arkivalier, og de skulde nødvendig paa Forhaand faa den Tanke, at de derved bare vilde »forlofte« sig paa uløselige Opgaver. De skal gøre sig klart, at det foreløbig kun undtagelsesvis kan nytte noget at give sig i Kast med *Specialundersøgelser*; men *Bygdeproblemerne*, al Bebyggelseshistories egentlige, store Problemkærne, kan ad arkæologisk Vej belyses fra mange Sider, og der er mere end Arbejdsstof nok for enhver, som sysler med disse Spørgsmaal.

Tillige skal de — for at slutte, hvor Hr. Kjær slutter — ikke

tro, at kun den, som paa Museets Vegne udgraver en Høj eller opmaaler en Boplads, faar Lejlighed til at se »primært« paa Tingene, mens Resten »skriver Bøger paa andres Iagttagelser«. Enhver Forsker gør sine Iagttagelser »primært«, naar han arbejder ude i Terrænet paa Grundlag af sine Forgængeres Erfaringer, eller naar han samler det Stof, de har tilrettelagt, og belyser det selvstændigt ved at stille sine egne Spørgsmaal og give sine egne Svar.

VORE AARBØGERS RETNINGSLINIE.

Nogle Betragtninger af C. KLITGAARD.

Efter at Digteren Jeppe Aakjær har fratraadt Redaktionen af »Historisk Aarbog for Skive og Omegn«, har Dr. phil. Gudmund Schütte overtaget dette Hverv, og dermed vil denne Aarbog, der indtil Aargangen 1927 har haft et udpræget Aakjærsk Tilsnit med dets Fordele — og man tør vel ogsaa paa dette Omraade sige Mangler — sikkert faa et andet Præg, selv om den ansete Filolog og Folklorist i et Forord til Aarbog 1928 udtaler, at Læserne ikke skal være rædde for, at den vante Kurs altfor brat og voldsomt skal blive forladt. Disse »beroligende« Ord efterfølges nemlig af en Redegørelse for den nye Redaktions Syn paa Aarbogs-Virksomhederne i det hele og en Bebudelse af, hvilken ny Kurs, der vil blive styret.

Doktoren kan ikke love at holde sig »indenfor Salling Sysseles snævert afstukne Grænser: jeg maa udvide Sigtet til at omfatte hele Jylland«. Og saa følger en lille elskværdig Reprimande til vore historiske Lokaltidsskrifter, der hidtil har arbejdet i spredt Fægtning, og til »Dansk historisk Fællesforening«, der hidtil ikke har evnet at organisere de lokale Samfund til fælles Retningslinier, men har ladet dem selv afgøre, hvilket Stof de ønskede at bringe til deres Medlemmers Kundskab. Dernæst følger Slagordet, der for det organiserede Arbejde bør være Kulturgeografi, derunder indbefattet alt muligt som Ordforraad, Lydformer, Sagn,

Skikke, sociale Indretninger og Handelsvirksomhed. Og Doktoren rider frem paa sin »Kæphest«: Indbyggernavne, Sagn og Folkeminder, Artikelbrug, Byggeskik, Faganlæg o. a., alt rubriceret efter et ensartet Skema. Ja, det er Hovedindholdet af Programtalen. Forfatteren Thorkild Gravlund var ogsaa for nogle Aar siden ude med et Angreb paa de lokale Aarbøgers Retningslinie eller maaske rettere Mangel paa Retningslinie; han vilde, at Kursen skulde sættes efter det folketyperiske, og han er jo nok paa en Vis enig med Dr. Schütte; men Gravlund er udpræget »Typolog«, medens Dr. Schütte tillige er Filolog og vil have sine Interesser paa dette Omraade plejet — og hvad er Læserne? Undertegnede, der i en lang Aarrække har deltaget i Ledelsen af forskellige lokalhistoriske Tidsskrifter, nærer ingen Tvivl om, at man ved at følge den af Gravlund eller Dr. Schütte angivne Retningslinie vilde opnaa at køre Vognen i Groften i Løbet af kort Tid.

Det, der holder de historiske Amtssamfund »paa Benene«, dvs. holder Medlemstallet saa højt oppe, at Samfundene kan bestaa, er den Omstændighed, at Aarbøgerne bringer noget for enhver Smag, snart tung Kost for de stærke Maver og snart letfordøjelige Ting for de svage. Det skal indrømmes, at Aarbøgerne ikke sjældent har bragt Ting frem, der ikke var Trykning værd, eller som blev forelagt Læserne i en for ubearbejdet Form, og dette skal ikke forsvares; men Aarbøgerne maa kunne bringe Stof fra alle den historiske Forsknings Felter og søge at undgaa »Retningslinier«. Naar man har redigeret populær-historiske Tidsskrifter i en længere Aarrække, vil man have en Række Udtalelser angaaende Retningslinien at søge Raad hos. Anmelderen har en saadan liggende for sig. Et Medlem vil træde ud, hvis Aarbogen bringer mere Mythologi, et andet Medlem spotter over Stednavneforskningen, som han og »flere Medlemmer her paa Egnen« ikke skøtter om; een vil have Artikler vedrørende Kirkeliv og Trosliv og ikke Afhandlinger om Forbrydelser og andre ukristelige Gerninger; een vil have noget om Strandinger, en anden om Krig og en tredje om Fred osv. Det gaar, som Jacob Poet (Digteren Jacob Knudsen Schandrup, den fordrukne Herredsfoged i Sønderlyng og Middelsom Herred, død 1720) skrev ca. 1705 i en

Vise om Skagens Tolderen Anders Poulsens uheldige Frierfærd:
 »Een svarer: Jeg er altfor ung — kan Leflen ej fordrage, en anden er af Leflen tung, vil dermed sig aarsage (undskyldte) . . . .«

Skal Aarbøgerne vedblive at bestaa, er der næppe anden Udvej end at søge at variere Stoffet og Forfatterne i saa høj Grad, som Omstændighederne tillader det. I en saadan »cocktail« vil der kunne findes noget for enhver Smag, selv om den ikke helt tilfredsstillende nogen af Nyderne.

TINGBØGER SOM KILDER TIL LOKALHISTORIE.

AF C. KLITGAARD.

I »Fortid og Nutid« 1. Bind S. 141 udtalte afdøde Underarkivar Thomas B. Bang, »at Flertallet af vore Lokalhistorikere uforholdsmæssig meget benytter en enkelt Art Kilder, medens en anden formentlig *betydelig interessantere*¹⁾ og i hvert Fald langt mere lærerig Klasse kun spiller en forsvindende Rolle som Kilde. Der tænkes her paa Tingbøger og Lensregnskaber, for hvilke sidste jeg gerne vil lægge et godt Ord ind. Det skal villigt indrømmes, at Tingbøgerne er en fristende Kilde med deres ofte livfulde Skildringer af dramatiske Begivenheder; men det Stof, de meddeler os, er ifølge Sagens Natur af en saa *egenartet Beskaffenhed, at de næsten udelukkende viser os Skyggesiderne af Livet*¹⁾; at de giver os Bidrag til Sædernes Historie er i Virkeligheden kun rigtigt, naar vi taler om de daarlige Sæder, og dette kan vel være godt til at vise os, hvor langt vi nu er naaet frem, men noget sandt historisk Billede faar vi ikke derved« — og Forfatteren gør sig saa til Talsmand for Lensregnskaberne.

Jeg skal ikke komme ind paa nogen Vurdering af Lensregnskaberne som Kilde til Lokalhistorie og Topografi; deres Værd tør være hævet over enhver Modsigelse, hvad Bang jo saa fortræffeligt har vist; kun vil jeg ikke anerkende, at de giver bedre Bidrag

¹⁾ Fremhævet af mig.

til Lokalhistorien end Tingbøgerne, og jeg skal paapege, at en stor Del af det, Lensregnskaberne giver Oplysning om, ogsaa findes i Tingbøgerne, idet der erhvervedes Tingsvidner desangaaende som Bilag til Lensregnskabet (øde Gods, Sandflugt, Uformuenhed, Oldentaksation m. v.).

Hvad jeg særlig vil protestere imod, er Bangs Udtalelse om, at Tingbogsstoffet er af en saa »egenartet Beskaffenhed, at det næsten udelukkende viser os Skyggesiderne af Livet«, thi denne Udtalelse viser formentlig, at Bang, der havde et indgaaende Kendskab til Lensregnskabernes historiske Stof, kun har haft et mere overfladisk Kendskab til Tingbogsstoffet.

Blandt nulevende danske Lokalhistorikere er der vel næppe nogen, der i videre Udstrækning end jeg har benyttet Tingbøgerne som Kilde ved topografiske, kulturhistoriske og personalhistoriske Arbejder og nu og da ogsaa ved andre Arbejder, og der er vel derfor næppe heller nogen, der har mere Anledning end jeg til at tage Tingbøgerne i Forsvar, dels overfor Bangs tilsyneladende Underkendelse af Stoffet og dels overfor de Udtalelser, der ret ofte fremsættes i Anmeldelser (endda fra ret autoritativ Side) om, at Tingbøgerne fortrinsvis viser Livets Vrangside, hvilke Udtalelser i nogen Grad kan bidrage til at bringe Tingbogsstudiet i Miskredit hos dem, der ikke i Forvejen er fortrolig med det og kender dets Værd.

Jeg indrømmer, at Tingbogsstoffet maa uddrages med Skønsomhed; man bør ikke i for høj Grad hefte sig ved Slagsmaal, Skænderi, Drik og Dobbelt, Drab o. l.; heller ikke ved det 18. Aarh.s Prokuratorvrøvl med alle dets Spidsfindigheder; — det er, hvad Bang kalder »Livets Skyggesider«.

Men lad os se paa, hvad Tingbøgerne f. Eks. for det 17. Aarh. indeholder, og lad os erindre, at medens Lensregnskaberne væsentligst indeholder Stof vedrørende Lenets Fæstere, Retsbetjente og jordegne Bønder samt Sagefald, altsaa Personer, der hørte under Kronens Ressort, indeholder Tingbøgerne Stof vedrørende alle det paagældende Herreds eller vedkommende Købstads Beboere.

Jeg har for mig liggende en Bunke Tingbogsuddrag fra det

tidligere Jerslev Herred i Vendsyssel, og heri findes Stof vedrørende følgende Emner: Overtro (Trolddom, Tyvefingering m. v.), Røverbander, Ting og Tingsteder, Galge, Skovenes Tilstand, Sandflugt, øde Gods, Landgildeafgifter, Kreaturhold, Uvejre, Misvækst, Ildebrand, Krigene i det 17. Aarh., Kvægpest, Kirkesyn, Skattevæsen, Hoveri, Plantning, Skøder paa ufrit Jordegods, Indførselsforretninger, Retsbetjente, Lovbud af jordegent Gods, af hvilke erfares Familieforhold, Veje og Broer, Fiskeri, Sejlads paa Aaerne, Krohold, Folkevæbning, Bavnevagt, Skolehold, Mord og Manddrab, Bygningssyn, Skifteregistreringer, Arveafkald, Lejermaalsager, Syn angaaende Fortidens talrige Vandmøller, Oldentaksationer, Militærvæsen, selskabelige Sammenkomster (ofte med specificerede Regninger, der viser Levemaaden), Klædedragt, Købstadborgeres Handelsoplag paa Landet, Præstekaldelse, Markskel, Ejerforhold (Indholdet af adskillige Dokumenter fra Middelalderen gengives), Ulve, Tiendeydelser, Degnevæsen, Brændevinsbrænding, Familieforhold, Teglværker, Skansearbejde, kgl. Brevdragere og meget andet; ja, man kan vel sige, at man i Tingbøgerne kan finde alle lokale Forhold omtalt, og i Virkeligheden indtager de Sager, der, om man saa maa sige, belyser Livets Vrangsider, dem, vi i vor Tid vilde kalde Politisager, kun en forholdsvis ringe Plads i de gamle Tingbøger. Men naar f. Eks. disse Sager har saa meget større Omfang i Nibe end i Hjøring, og naar der blev saa mange flere Tyve hængt i Jerslev Herred end i Hvetbo Herred, tager man næppe fejl i at gaa ud fra, at Samfundsforholdene i Fiskerbyen Nibe var mere urolige end i Bondebyen Hjøring, og at Tyveri grasserede mere i det indre Vendsyssel end ude i de fattigere Kystsogne, og derfor kan der ogsaa høstes Viden ved at betragte »Skyggesiderne«.

Saa være Tingbøgerne da anbefalet i Særdeleshed; men Arbejdet med dem kræver megen Tid og Taalmodighed.

GANGDAGENE OG BEDEDAGENE.

I dette Tidsskrift har først P. K. Thorsen (V 176) og derefter G. M. Vøltz (VI 226) skrevet om Bededage og Gangdage. Navnlig det sidste Bidrag trænger til Rettelse og Supplering for at være virkelig vejledende. Jeg har tænkt, at jeg engang skulde faa skrevet en grundig Fremstilling af denne Sag. Her bliver det kun en lille Oversigt.

Gangdage er det danske Navn for Processionsdage eller Litani-dage. Det at gaa i Optog under stadig gentagne Bederaab (Kyrie eleison) var en hedensk Fromhedsform, som omvendte Hedninger beholdt som Kristne (F. J. Dölger: *Sol salutis*). Dette er blevet anvendt ved alle mulige Tider og Lejligheder, og Kyrie i Højmessens Begyndelse er maaske et Rudiment af, at man begyndte med, at Gejstligheden under Litani gik op gennem Kirken. »De galliske Gangdage« (*Litania gallicana*) er Navnet paa en særlig tre Dages Form for saadanne Bede-Optog. Hvordan Biskop Mamertus af Vienne omkring 470 kom til at begynde dem, kan man bekvemt læse i J. P. Jacobsens Oversættelse af Gregor af Tours Frankerkronike S. 142 (II. 34). Naturligvis var de ikke »processionsløse«. Disse tre Rogationsdage for Kristi Himmelfartsdag vedtoges for Frankeriget 511 og fik aabenbart hurtig stor Udbredelse i dette Rige. At de Aarhundreder senere i Aaret efter Karl den Stores Kroning ogsaa indførtes i Rom af Pave Leo III, er for saa vidt af underordnet Betydning. Da var man jo modtagelig i Rom for frankiske Skikke.

Fra deres første Begyndelse omtales det (af den samtidige Sidonius Apollinaris, Breve V. 14), at egentlig var disse Rogationer en fastlagt Form for tidligere mere formløse »Supplikationer« om at faa Regn eller Tørvejr. Og saa gjorde han Dagene til Fastedage, hvad Rom ikke tillod i Tiden mellem Paaske og Pintse.

Men de kristne Skikke gik aabenbart tilbage til hedenske. Man omtaler ofte et saadant Forhold som en »Snildhed« fra Kirkens Side. Det er næppe nogen historisk rigtig Karakteristik. Der forelaa simpelthen Situationer, hvori en religiøs Søgen Hjælp føl-

tes nødvendig. Ganske naturligt fjerner man da de hedenske Elementer og sætter kristelige i Stedet. Men visse Udvortesheder staaar som Vidner om Sammenhængen med Fortiden, og nogle overtroiske (d. v. s. hedenske) Forestillinger kan hænge ved og vidne om det samme.

Her gælder det Optog omkring Markerne for at sikre dem mod Uvætter. Saadanne Skikke synes brugt i hele Evropa. De latinske Forfattere kalder dem Ambarvalia efter den tilsvarende Skik i Rom, der foregik tre Dage i Træk sidst i Maj.

I Sydfrankrig er Tiden omkring Himmelfartsdag den Tid, da Sæden sætter Kærne. I de nordligere Lande er det noget efter Saatiden, da Sæden er løbet op. Begge Tidspunkter kan vel være lige egnede til Forbøn og til Beskyttelses-Foranstaltninger. Endnu er disse Optog i Brug i Frankrig, i Schweiz, i Sydtyskland, i Polen. Med Kors og Kirkefaner og Vievand, stundom med Sakramentet, omkredser man Bymarken, under Litani og Sang. Nogle Steder i Tyskland rider man, hvad maaske er noget oprindeligt, der ikke er naaet til Afskaffelse. Man har ellers en middelalderlig Forordning om, at ingen maa ride men skal gaa barfodet (Martene: *De antiquis ecclesiae ritibus*, Antw. 1764, III. 185). Det hedenske var ikke fromme Bønner men høje Raab, som hos Virgil saa hos de vendiske Bønder i Mecklenburg i det femtende Aarhundrede (Mannhardt: *Wald- und Feldkulte* I 401) og hos Skaanes Bønder i det sekstende (Kirkeh. Sml. 5 II 481; Danske Kirkelove II 13). Noget af dette hedenske er vel da fulgt med i Manererne, hvad enten den oprindelige Tanke var at kalde Hjælp til eller at skræmme Uvætter. Man kommer til at spørge, om det er Genfærd af de aabenbart ret vilde Frugtbarhedsriter med Dans og Lurblæsning og Optog, som man ser paa Helleristninger i Lycke og Ekenberg (H. Wijkmark: *Svensk kyrkohistoria* I. 48).

Vi sporer Rogationerne rundt om i de nordiske Lande under Navn af *Gangdage*. En islandsk Redegørelse fra Middelalderen læses i *Alfræði islenszk* ved Kålund I 33; jfr. Fritzner, *Ordb.* over det gl. norske Sprog I 555 f. Om Norge se A. Chr. Bang: *Den norske kirkes hist. under katol.* 242 f. Om Sverige Hilde-

brandt: Sveriges medeltid III 790. Alle Vegne forudsættes den sædvanlige Tid i Kirkeåret.

I Danmark har vi egentlig ingen tydelige Vidnesbyrd fra Jylland, men det er ret utænkeligt, at Skikken ikke skulde have været brugt der, eftersom Romerkirken foreskrev den, og den var meget levende i Østdanmark. Der findes dog ingen Ritus derfor i det slesvigske Manuale.

For Lunds Stift har vi intet Manuale bevaret, men af Frands Vormordsens ivrige Paatale kan vi skønne, at Gangdagene har været almindelige under Navnet *Korsebør*. Fra Sjællands Stift har vi Ritualet bevaret i Roskilde-Manualet fra 1513; og i Lauge Urnes Synodalstatuter fra 1517 er der Forskrifter derfor. Æde- og Drikkegilder derved forbydes, man skal spise »sobrie«, og man holder Processionerne gennem Byer, Marker og Enge med Sakramentet (Ny kh. Sml. III. 272).

Fra Fyns Stift har vi bevaret et meget rigt Ritual i et Manuale, som har tilhørt Notmark Kirke paa Als (Gl. kgl. Sml. 3453, 4°). Der er først Anvisning til at udstyre Byen og Bymarken med Kors. Der rejses først et »Hovedkors« inde i Landsbyen. I Jordhullet lægges et Blykors, som indvies med Bøn og Sang og Vievand. Saa rejses Trækorset. Man gaar videre og rejser paa lignende Maade det østlige Kors, saa det vestlige, det sydlige og det nordlige. Derpaa gaas 9 Gange rundt om Byen under Sang og med Faner, Relikvier, Røgelse og Vievand og sluttes saa med en Andagt ved Hovedkorset. Derefter følger i Bogen en Anvisning til aarlig ved Gang til disse Kors at velsigne Kors og By. Det vilde være interessant, om noget af disse Blykors kan findes.

Fra en anden Ende af Fyns Stift, fra Falster, har vi nogle Registreringer, der viser en praktisk Følge af denne Højtid, nemlig en Indtægt for Præster og Degne. Registreringen er fra ca. 1520. Indtægten kaldes *Korsemad* og synes gennemgaaende at være 1 Ost og 6 Brød af hver Gaard, stundom lidt mindre til Degnen. (Danske Magazin 5 R. VI B. 274 ff.). Der skete nemlig et Sømmenskud, som deltes mellem Præsten, Degnen og de fattige. Og derefter fulgte et større Gilde for hele Bylaget. Disse Træk gælder ikke blot Fyns Stift. Paa Sjælland har man Eksemp-

ler paa »Korsebørmad« til Præst og Degn, og Mølleren i Holløse Mølle forpligter sig 1524 til for Brugen af et Stykke Jord at »male alt Bys Malt fri uden Told og dertil give Bymændene 1 Tønde Øl hvert Aar til Korsebør« (Script. rer. Dan. IV 405).

Reformatorerne stod kritisk over for det hele Væsen, ikke mindst paa Grund af Gilderne. Luther har allerede 1519 holdt en Prædiken derom (Erlanger Udg. 2. Opl. 16,73). I Hans Tavsens Postille er der tre Prædikener »udi de Bededage, hvilke man plejer at holde og kalde Gangdage«. Men paa Nationalsynoden i København 1540 greb Biskopperne ind. Bestemmelsen gaar ud paa, at Korsebøren forandres til sin sande Brug, nemlig at der i Kirken holdes en Prædiken om Bøn, hvorefter Litaniet synges med Kollekt. Derefter sammenbringer Bønderne Gaver, som efter gammel Sædvane deles mellem Præst, Degn og Fattige. Men Markvandringen (Lustratio) skal helt aflægges (Danske Kirkelove I 159).

Efter denne Bestemmelse gik man da frem. P. Palladius søgte paa Sjælland at indskrænke Korsebøren til een Dag og skaffe den Navnet »Fattigfolksdag«. Han taler om den til Sjællands Bønder som en ny Indstiftelse. Da skal de komme til Kirke, høre Guds Ord, gaa til Sakramentet, sjunge Fredbøn etc., og siden gaa hjem hver udi sin By og lægge tilsammen til de fattige og til andre, som det kan skiftes iblandt, som de gjorde udi den ugudelige Korsbyrd (P. Palladius: Danske Skr. V 123). Andensteds omtaler han samme Sag med den Bemærkning, at »Korsbyrd« plejer at ske i Ugen efter 1. S. e. Trin. (II 317). Det er 1553. Maaske skal »plejer« forstaas saaledes, at det da var blevet Skik, at den sjællandske Fattigfolksdag holdtes ved denne Tid. At de gamle Gangdage skulde have ligget paa den Tid paa Sjælland, vilde være mærkeligt, selv om i Skaanske Kirkelove »Krydse-Uge« nævnes efter »Pingis-Uge«. Vi kan følge Dagen gennem Landemodestaamindelser. Men den er aabenbart ret snart blegnet. 1562 skal den efter Lensmandens Befaling bevares, men 1581 siges der kun: »Hvor der holdes Korsebør«. Jeg kan ikke følge Udviklingen, men i første Halvdel af 19. Aarhundrede brugtes paa Sjælland *Vaarprædiken*, især i Sognene udenfor Køben-

havn. En Vaarprædiken fra Lyngby 1824 af B. F. Rønne er trykt i Brammers Leilighedstaler I 36. Den er, vel nok tilfældigt, holdt paa 5. S. e. Paaske, der trods Vøhtz virkelig kaldtes Dominica rogationum eller Rogate. I Gladsakse blev Vaarprædiken ved at holdes i Dr. Kalkars Tid. C. J. Boyes: »Lidt kun det baader, at Mesteren Huset opbygger« stammer formodentlig fra en Vaarprædiken i Søllerød Kirke.

Paa Fyn fastholdtes de gamle »Korsdage« ogsaa som Bededage. 1580 ses det, at man bruger Bededage med Prædiken paa 3 Fredage straks man haver tilsaaet, og paa sidste Fredag frembærer Almisser efter god gammel Sædvane (Kallske Saml. 4°. 492). Vi ser, der nævnes i Præsters og Degnes Løn Korsemad eller Byrdpenge, og saa skal Præsten holde 3 *Sædeprædikener*. Under dette fynske Navn har en særlig Gudstjeneste holdt sig enkelte Steder til det 20. Aarhundredes Begyndelse. Vi har en Skildring fra 1800 fra Soby ved Assens. Kirken var fuld af pynkede Mænd og Koner. Deres Vogne holdt udenfor paa Gaden med Kurve, tilpakkede med Brød og Oste. Efter Gudstjenesten fremlagde hver paa et Bord i Vaabenhuset et Brød og en Ost. Præsten tog det halve, og Resten deltes mellem Degn og Fattige, en Maner, som Meddeleeren synes »har noget hos sig, som nedværdiger Religions-Læreren« (L. M. Wedels Indenlandske Reise I 67). I Dansk Kirketidende 1907 Nr. 23 har Præsten Ludvig Hertel meddelt, hvordan det til hans Tid har været i Brænderup.

Dette med Gangdage, Korsebør, Vaarprædiken, Sædeprædiken, er altsaa noget, der har levet sit eget Liv, og hvis sidste Efterkommer vel nu er død. *Vore andre Bededage* har intet andet dermed at gøre end, hvad Litanidage overhovedet har med hinanden at gøre.

Den første Begyndelse til det, der lever videre i vor saakaldte »store Bededag«, er, saa vidt jeg kan se, et Kongebrev af 2. Juli 1546 om, »at den menige Kristendoms Arvefjende Paven og hans Anhang praktisere og agte at ville indfalde udi Tyskland og andensteds, hvor Guds klare og rene Ord prædiktes og forkyndes, det at ville med Sværd og Blodstyrtning nederlægge og i Grunden fordellige«. Derfor begærer Kongen, at hver Biskop i sit Stift op-

tager nogle Bededage med Prædiken og Bøn, at Gud sligt og andre Oprør og Blodstyrning i Kristendommen naadelig afvende vil (Ny kh. Sml. III 33). Det er *den schmalkaldiske Krig*, som kaster sin Skygge forud, og Paul III og Karl V havde jo disse Planer. Der er vistnok derefter nogle Aars Mellemrum, men fra 1551 udskrives regelmæssige Bededage, 3 i Træk, og Sjællands Biskop foreskriver Tekster dertil. Saadanne udskreves ogsaa i Christian den Femtes Tid, sidst 8. Marts 1684. Saa udskrives ved Forordning 27. Marts 1686 en ekstraordinær almindelig Bods- og Bededag med alle de strenge Bestemmelser om Stormklokkeringning, Faste, lukkede Porte og Kirkegang. Fortalen til Forordningen er meget karakteristisk for Tiden.

Naar denne Bededag blev lagt paa 4. Fredag efter Paaske, er det aldeles uden Sammenhæng med den gamle Korsebør-Uge. Det fremgaar af et Brev fra Biskop Bagger til hans Kolleger. Han vidste ingen bekvemmere Tid. »Thi enddog den indfalder i Bondens bedste Pløje- og Sæde-Tid, saa kan det dog lidet hindre for een Dag, om det ellers til Hinder skulde udlægges. Tilmed var ingen belejliger Tid *for hans Majestæt selv*, som gerne ved den Tid om Aaret gør enten een eller anden Rejse, og vilde dog bedst forrette samme Devotion her, førend han rejste». (Kh. Sml. 4 II 169). Grunden til Valget af Dag er altsaa Christian den Femtes Rejse-Sæson.

Naar Dagen populært kaldes »store« Bededag, kommer det af, at hver Fredag var Uge-Bededag i Købstæderne, og den første Onsdag i Maaneden var Maaned-Bededag i Landsognene (i Anekserne den anden). Disse hed ordinære Bededage og var ikke udstyrede saa pompøst som den ekstraordinære, hvorfor denne blev den store.

De ordinære Bededage stammer fra en Forordning af Christian den Fjerde 9. Februar 1631. De bunder ogsaa i Religionskrigenes Angst, i Trediveaarskrigen. 26. Sept. 1626, altsaa efter Slaget ved Lutter am Barenberg, udstedte den udvalgte Prins en Forordning om saadanne Bededage i Krigens Tid. Tillige befalede Husandagt (Husbøn). Saa kom Wallenstein og efter ham Freden i Lybek 1629 med Takkefest i Kirkerne, hvorefter Kon-

gen forlangte Biskoppernes Betænkning om, hvordan det skulde forholdes i Fremtiden med de indførte Bededage. Resultatet blev den nævnte endelige Forordning, og i dens Ordlyd gaar igen, hvad der blev sagt i den første: »Dernæst er det at befrygte, at ligesom Guds rette, rene og saliggørende Ord bliver i denne Tid Dag efter anden hele Riger, Lande og mange Tusinde Mennesker betaget, forment og frarøvet, at os den samme bedrøvelige Straf vil overgaa, med mindre vi taknemmelige rette vort Liv og Levned efter Guds Ord«. Forordningen om Husbønner var blevet indskærpet 1630 og blev det paany 1631 (Danske Kirkelove III Numrene 125, 149, 152, 157, 168, 169). De ordinære Bededage er siden gaaet af Brug. Der er jo kommet saa meget andet i Stedet.

Det afgørende Stykke i alle Bededagene var *Litaniet* med en Række tilhørende Kollektor, som der kunde vælges iblandt. Og Litaniet var saa populært, at det kneb at faa Folk til at respektere Præstens Parter deri. De vilde synge det hele med.

P. Severinsen.

FORENINGSMEDDELELSER.

Dansk historisk Fællesforenings Aarsmøde i Sønderborg den 8—10. Juni 1928.

Efter Indbydelse fra Bestyrelsen for Amtsmuseet i Sønderborg blev Aarsmødet for 1928 holdt i Sønderborg. Museumsbestyrelsens Formand, Amtmand *Lundbye*, og efter hans Bortrejse, Postmester *Ræder*, tog sig af den praktiske Ordning af Mødet. Museumsbestyrelsen blev ved dette Arbejde bistaaet af Lederen af Byens Turistbureau, Redaktør *Møller* (Heimdal). Ved Velvilje fra Rektor *Hertz's* Side havde Fællesforeningen faaet Lov til at benytte Statsskolens Festsal til Repræsentantmødet og Foredragene. — Repræsentanterne ankom til Sønderborg i Løbet af Fredag Eftermiddag. For de fleste var der gennem Foreningen skaffet Kvarter paa Missionshotellet »Strand«.

Deltagere i Repræsentantskabsmødet var: *for Amtssamfundene:*

fhv. Adjunkt *Weilbach* (Frederiksborg), Redaktør *Kofoed Larsen* (Holbæk), Pastor *P. Severinsen* (Sorø), Arkitekt *Tidemand Dal* (Præsto), Amtsforvalter *A. Holck* (Maribo), Proprietær *Hjorth* og Ingeniør *Andreasen* (Odense), Kæmner *Brandorff* (Vejle), Gdr. *Alkærsig* (Ribe), fhv. Førstelærer *Storgaard Pedersen* og Museumsforstander *Klokker* (Ringkøbing), Bibliotekar *Haugsted* (Aarhus), Redaktør *Aaberg* (Thisted), Postmester *Klitgaard* (Hjørring); — for Museerne: Direktør *Mackeprang* (Nationalmuseet), Museumsinspektør *Chr. Axel Jensen* (Københavns By-museum), Arkitekt *Zanzenberg* (Dansk Folkemuseum), Arkivar *Hjorth-Nielsen* (Post- og Telegrafmuseet), Dyrslæge *Clausen* (Holbæk Mus.), Museumsinsp. *Johs. Olsen* (Svendborg Mus.), Museumsinsp. *H. P. Hansen* (Herning Mus.), Museumsinsp. *Raben* (Sønderborg Amtsmus); — for andre Institutioner: Generallojtnant *Tuxen* (Generalstaben), Kaptajn *Rockstroh* (Hærens Arkiv), cand. mag. *Gunnar Knudsen* (Stednavneudvalget), Landsarkivar *Holger Hansen* (Landsarkivet for Sjæll. m. m.); desuden Fællesforeningens Formand, Professor *Kn. Fabricius*, og dens Sekretær Adjunkt *R. L. Balslev* samt Lokalkomiteéns Formand, Postmester *Ræder*, Sønderborg; — fhv. Landsarkivar *Hornemann* og Dr. phil. *Marius Kristensen* overværede efter Indbydelse Mødet. Mødet begyndte Fredag Aften Kl. 6¹/₂ og varede til Kl. 8, men fortsattes derefter Lørdag Formiddag. Referatet bringes her samlet.

Postmester *Ræder* indledede Mødet med at byde Velkommen til Sønderborg. Dette Sted er egnet til et saadant Møde, her taler Minderne stærkt og dybt. Vi har i vor Nærhed Nydam Mose, her vidner Sønderborg Slot om sin mørke Historie, nu rummer Slottet Sønderborg Amts Museum, som er blevet til ved Forstaaelse og Fordragelighed fra alle Sider, og som snart med Rette vil kunne kaldes Sønderjyllands Nationalmuseum. Her i Sønderborg vil vi kunne sande de Ord, som staar paa Stenen paa Dybbøl Mølle: Fremtid gror af dyre Minder. Fællesforeningens Formand, Professor *Fabricius*, takkede for det Velkommen, Postmesteren havde givet. I national Henseende er Mødet naturligvis neutralt, og dog er det saadan, at denne Egn maa tale stærkt til enhver Dansk. Her taler til os Aarhundreders Minder, fortættet i et Billedet, det Drachmann har givet i »Derovre fra Grænsen«. Vi føler her, hvor dybt vi er i Forening med det henede, at vi er af fælles Rod. Jeg vil inderlig haabe, at disse Dage maa være med til at styrke Sammenholdet og Fællesskabet. Det er Dansk historisk Fællesforenings Opgave at vække Forstaaelsen for de historiske Minder, vække den historiske Sans. Faa Steder vil Jordbunden være saa god som her.

Formanden aabnede derefter Mødet. Han mindedes afdøde Redaktør *P. Eliassen*, Kolding. Redaktør *Eliassen* havde fra Foreningens ældste Tid været et virksomt og initiativrigt Medlem, som ved sin særprægede Personlighed og ofte ved sin sunde Kritik havde betydet meget for Foreningen.

Landsarkivar *Holger Hansen* aflagde derefter Beretning for *Arkivsektionen*. Forrige Aar var der blevet udarbejdet en Vejledning til Ordning af Byarkiver, som var trykt i »Fortid og Nutid«, og hvoraf der var sendt Særtryk til Byraadene, Særtryk kunde stadig faas ved Henvendelse til Redaktionen. Sektionen havde syslet med Tanken om at skaffe en Fortegnelse over, hvad der findes af Kirkeregnskaber, men dette Arbejde er nu blevet optaget af Nationalmuseet, og Materialet tænkes trykt i »Fortid og Nutid«. Magister *Hermansen* har udarbejdet en Fortegnelse over de sjællandske Kirkeregnskaber, som altsaa med det første vil kunne gaa i Trykken og senere efterfølges af Fortegnelser for de andre Landsdele. *Holger Hansen* har udarbejdet en Fortegnelse over fynske Kirkeregnskaber.

For *Tidsskriftsektionen* aflagde Sekretæren, Adj. *Balslev*, Beretning. Arkivar *Nygårds* Vejledning til at drive topografiske Studier, som var trykt i sidste Hefte af *Tidsskriftet*, kunde faaes i Særtryk ved Henvendelse til Redaktionen; det vilde være ønskeligt, om det kunde blive meddelt i Amtsaaarbøgerne. Angaaende Trykkeripriserne fremlagde Gdr. *Alkærsig* nogle nye Oplysninger, og i den paafølgende Diskussion havde Proprietær *Hjorth*, Postmester *Klitgaard* og General *Tuxen* Ordet. *Formanden* udtalte til sidst Ønsket om, at Gdr. *Alkærsig* vilde stille sit Materiale til Sekretærens Raadighed.

For *Museumssektionen* aflagde *Chr. A. Jensen* Beretning. En Bogfortegnelse til Brug for Provinsmuseerne foreligger nu trykt i Korrektur og vil komme i næste Hefte. Det er vanskeligt at begrænse en saadan Fortegnelse, mange vil maaske finde den for lidet fyldig, andre at vi har taget for meget, især for mange udenlandske Værker med. Vi har ikke været bange for at henvise f. Eks. til Artikler i »Frem«, der kan godt staa værdifulde Ting, ligeledes i *Salmonsens Lexikon*. Alligevel er det heldigt, at der nu bliver Lejlighed til at se den i Korrektur. Taleren vilde være taknemmelig for Bemærkninger inden Rentrykningen.

Under Henviisning til Forhandlingerne paa det sidste Repræsentantmøde i København (se S. 74 ff.) oplystes derefter, at den paatænkte Museumsforening endnu ikke var stiftet. Efter Vedtagelse paa Museumsrådet havde Direktør *Mackeprang* til de da indbudte Museer fremsendt Spørgsmaal om, hvorvidt de ønskede

en Museumsforening oprettet, og om denne burde søge Samarbejde med D. H. F. Endnu var der ikke indløbet Svar fra alle, men det kunde dog oplyses, at Flertallet havde svaret ja paa begge Spørgsmaal. Enkelte havde svaret nej; enkelte ønskede nu ingen Museumsforening, men at forblive i D. H. F. At den ny Museumsforening vilde komme, maatte dog anses for givet, og idet Museumssektionen stillede sine Mandater til Raadighed, anbefalede den atter at søge at bevare Forbindelsen mellem Museernes særlige Sammenslutning og D. H. F.

Med dette Formaal for Øje forelagdes da følgende

Udkast til Ændring af Dansk historisk Fællesforenings Love.

(Foreningens Love findes trykt i »Fortid og Nutid« III, 226).

Til § 1 føjes som Stk. 2:

»Det staar de tre Hovedgrupper af Medlemmer, Foreninger og Samfund, Arkiver, Bibliotheker og lignende Institutioner samt Museer, frit at ordne sig i Sektioner eller Forbund med særlige Love og Bestyrelser. Dog skal saavel Foreninger som Institutioner altid kunne være Medlemmer af Dsk. hist. Fællesforening, uden at der dermed følger nogen Forpligtelse til at indtræde i de nævnte Sammenslutninger«.

§ 7.

»et Forretningsudvalg, bestaaende af en Formand og 4 andre Medlemmer«

udgaar og erstattes med:

»et Forretningsudvalg, bestaaende af en Formand og 6 andre Medlemmer«. — —

»Endvidere vælges to Suppleanter til Udvalget«
udgaar.

Desuden tilføjes som Stk. 2:

Ved Valget vil det være at paase, at hver af de i § 1 nævnte Hovedgrupper repræsenteres ved 2 Udvalgsmedlemmer. Under Forudsætning af, at en eller flere af de i § 1 nævnte Sammenslutninger dannes, er disse Formænd selvskrevne Medlemmer af Forretningsudvalget, saaledes at Repræsentanterne kun vælger Gruppens andet Udvalgsmedlem«.

Formanden: Det behøver ikke at betyde en Ændring af Fællesforeningen; muligvis vil kun Museerne organisere sig i en særlig Underafdeling. Bestyrelsen maa ændres for at repræsentere de forskellige Underafdelinger. Halvdelen af Bestyrelsen vil efter det nye Forslag ligge fast, medens det samlede Repræsentantskab kan vælge den anden Halvdel, for denne sidste Halvdels Ved-

kommende vil man kunne tage praktiske Hensyn, f. Eks. at en Del af Bestyrelsen (især Kasserer og Sekretær) bor i København.

Aaberg mente, at der allerede bestod et udmærket Samarbejde mellem Provinsmuseerne og Nationalmuseet. Nye Former vilde kun betyde nye Udgifter til Kontingent og Delegeretmøder.

Formanden: Landet ligger til saadan, at der faktisk er dannet en Museumsforening, og Spørgsmaalet er, om den kan finde Plads inden for Fællesforeningen. Vi maa samles om det Problem, hvorledes Fællesforeningen maa dannes for at optage en Museumsforening.

Rockstroh fandt Forslaget overflødigt; naar Loven ikke udtrykkelig forbyder særlige Sammenslutninger, hvem kan da have noget imod dem. Foreslaar derfor principielt, at Forslaget bortfalder. Subsidiært, at Tilføjelsen til § 1 ikke sættes ind som § 1, som jo udtrykker Foreningens Formaal, men at det derimod i Forbindelse med sidste Punktum af § 1 kommer til at udgøre en ny Paragraf. Paaviser iøvrigt forskellige dunkle Udtryk baade i Lovene og Lovudkastet og ønsker et Udvalg nedsat for kritisk at gennemgaa Lovene og kodificere nyere Bestemmelser.

Formanden: Det er nødvendigt at give Adgang for den særlige Forening, hvorimod Kaptajnens subsidiære Forslag synes heldigt. Lovene er sikkert ikke Hastværksarbejde, men de er jo nu gamle og kan sikkert trænge til en Kølhaling, saa Nedsættelse af et Lovudvalg vil sikkert være heldigt.

Aaberg tog sin tidligere fremsatte Indvending tilbage, da det jo stod Museerne frit, om de vilde slutte sig til en Museumsforening eller ej.

Tidemand Dal: Der staar intet om, at en Museumsforening melder sig ind, men derimod, at de enkelte Museer gør det. Hvem andre end Fællesforeningen har Interesse af, at Museumsforeningen er Medlem af Fællesforeningen.

C. A. Jensen: I Forslaget til Museumsforeningens Dannelse staar, at den indmelder sig i Fællesforeningen, saadan at hvert enkelt Museum er Medlem. Det afgørende er de rent praktiske Forhold, Aarsmødet og Tidsskriftet, og her oprettes en nøje Forbindelse. Et Fællesskab paa disse to Omraader vil spare Tid og Penge. For Museumsforeningen vil det ogsaa være heldigt at slutte sig til det gamle Tidsskrift. Det er saadanne praktiske Ovevejelser, der ligger bag ved Forslaget.

Tidemand Dal: Men hvorledes er Forholdet mellem Museer i og udenfor Museumsforeningen, som dog alle er Medlemmer af Fællesforeningen. Man kunde vel lige saa godt have bevaret det gamle Forhold, at der dannedes en Sektion.

C. A. Jensen: Det afgørende er, at der kommer en nærmere Sammenslutning.

Formanden: I Praksis vil sikkert alle Museerne gaa sammen i en Museumsforening og ikke blive staaende som enkelte Medlemmer. Lovforslaget er kun forelagt til Drøftelse, ikke til Vedtagelse, og der bør maaske forinden nedsættes et Lovudvalg for at gennemgaa det; men denne Drøftelse har Betydning for at vise vor Villighed til at optage en Museumsforening.

Holck udtalte sin Tilfredshed med, at man havde gjort Rammerne saa vide og rummelige.

Formanden: Museer, der slet ikke ønsker at være med i Fællesforeningen, kan vi intet gøre for. Foreslaar som Medlemmer af et Lovudvalg: Kapt. Rockstrøh, C. A. Jensen og Sekretæren.

Severinsen: Kan vi egentlig komme videre i Dag; vi skal vel nu blot stemme om, hvorvidt Forslaget skal sendes til anden Behandling.

Formanden: Det, der kan naas her, er egentlig blot Tilkendegivelse af Sympati for Grundtanken. Pastor Severinsen har vist Ret i, at vi ikke kan naa videre i Dag. Foreslaar følgende *Dagsorden:*

Idet Repræsentantmødet udtaler sin Sympati for det fremlagte Endringsforslag til Lovene, overgiver den den nærmere Udformning af den deri fremsatte Tanke samt et Gennemsyn af Lovene til et Udvalg, bestaaende af Kaptajn Rockstrøh, Museumsinspektør Chr. A. Jensen og Adjunkt Balslev, idet man venter det nye Lovforslag fremsat paa Foreningens næste Repræsentantmøde.

Dagsordenen vedtoges enstemmigt.

Kassereren (*Holger Hansen*) maatte gøre Undskyldning for, at han havde glemte *Regnskabet*, som var gennemset og godkendt af Revisorerne, hjemme; efter Hukommelsen meddelte han Forsamlingen Hovedtrækkene af Regnskabet og lovede, at det skulde blive trykt i det først udkommende Hæfte af Fortid og Nutid og forelagt det næste Repræsentantmøde til Godkendelse. (Se S. 178).

Hjorth Nielsen ønskede, at det maatte blive en Regel, at Regnskabet tryktes i Fortid og Nutid. Hertil føjede *Haugsted* Forslag om, at der toges Særtryk til Uddeling blandt Repræsentanterne.

Man gik derefter over til *Valget*.

Formanden udtalte, at Fællesforeningen nu var omtrent 20 Aar gammel. Kunde tænke sig, at ogsaa et Personskifte kunde være rimeligt i Forbindelse med den paatænkte Omstøbning af Foreningen.

Taleren havde haft Glæde af sine mange Aars Arbejde i For-

eningen, men mente, at han ogsaa af Helbredshensyn maatte tænke paa at trække sig tilbage. Af Bestyrelsen var han blevet gjort opmærksom paa det uheldige i at gaa netop nu, hvor Forhold, der var saa væsentlige for Foreningens fremtidige Virksomhed, var under Drøftelse, og det havde været afgørende for ham. Resultatet var da, at den samlede Bestyrelse var villig til at fortsætte, men at Repræsentanterne maatte være forberedt paa, at Formanden næste Gang vilde trække sig tilbage. For at skaffe nye Kræfter ind i Arbejdet foreslog Bestyrelsen, at den skulde supplere sig med to Suppleanter, saaledes som der ogsaa var Mulighed for efter Lovene. Som Suppleanter foreslog Formanden Dr. phil. Marius Kristensen og cand. mag. Gunnar Knudsen.

Den samlede Bestyrelse og de foreslaede Suppleanter valgtes.

Under Punkt *Eventuelt* blev to Forhold bragt paa Bane, som gav Anledning til en længere Drøftelse. Postmester *Klitgaard* udtalte Ønsket om, at Forfattere i Amtsaarbøgerne kunde komme bort fra at *aftrykke Aktstykkerne in extenso*, og Gdr. Søren Alkær sig foreslog, at Amtssamfundene skulde frasige sig deres Statstilskud.

Klitgaard: Som Anmelder i »Jyllandsposten« havde Taleren ofte kritiseret, at man i Amtsaarbøgerne citerede Aktstykkerne ordret og med gammel Stavemaade. Han var blevet angrebet for denne Kritik og havde udtalt, at han vilde foranledige en Udtalelse i »Fortid og Nutid« om denne Sag.

Formanden: Secher har udtalt sig om denne Sag i 1914 i Indledning til Rettertingsdomme, ligeledes Erslev i Indledning til Herredagsmøder under Christian IV.

Gunnar Knudsen: De Secherske Principper er uheldige, anvendt paa Person- og Stednavne. Af Hensyn til Navneforskningen maa man ønske den oprindelige Stavemaade bibeholdt.

Formanden: Ved Gunnar Knudsens Indlæg er der kommet et nyt Problem frem, nemlig Filologiens Krav, som ofte maa gaa mod Historiens. Et andet Spørgsmaal er ogsaa vigtigt, om man skal sammendrage Stoffet (som i Kanc. Brevbøger) eller gengive det in extenso.

Marius Kristensen mindedes en lignende Drøftelse for c. 40 Aar siden ved en Øvelse hos Professor Erslev, hvor akkurat de samme Synspunkter kom frem. I de lokalhistoriske Aarbøger vil det være det rigtigste at skrive moderne og sammendrage for ikke at besvære Læseren med uvedkommende Stof. Men Ordene bør bibeholdes. I Noterne bør Stednavnenes gamle Stavemaade anføres. Den første Betingelse for en Udgiver er, at han kan læse Skrift, hvad ogsaa Secher altid gjorde opmærksom paa. For-

staaelse af det læste er ogsaa nyttig; men den kan ikke altid forlanges. Hvor Forstaaelsen glipper, maa man gengive nøjagtigt; naar man forstaar, kan man staa friere. Den nævnte Udgivermaade er imidlertid forkastelig ud fra en Sprogmands Synspunkt, men man maa altsaa nøjes med at forlange, at Ordene beholdes og at den gamle Stavemaade ved alle vanskelige Ord tilføjes i en Note.

Holger Hansen var enig med Marius Kristensen. Spørgsmaalet, som var rejst af Klitgaard, var egentlig kun, hvordan man skulde bære sig ad i Amtsaarbøgerne. Der bør man afgjort skrive moderne. Ingen Filologer gaar til Amtsaarbøgerne for at gøre Studier.

Tuxen sluttede sig til den sidste Taler. I Amtsaarbøgerne bør man skrive moderne. Hvad fremmede Sprog angaar, da bør man oversætte; men man skal passe paa ikke mindst over for Latinen. En Udgiver, som ikke er ganske sikker paa det Punkt, bør gaa til en latinkyndig, eller han bør give Originalen foruden Oversættelsen, saa det er muligt at øve Kontrol.

Severinsen: Her drejer det sig ikke om Udgiverteknik. Spørgsmaalet er kommet fra Amtsaarbøgerne, som skrives for Menigmand. Mange Forfattere er saa glade for det, de finder, at de vil citere alt, f. Eks. Tingsvidner, med alle deres lange Formler. Redaktionerne bør her holde lidt igen. Man maa hellere fortælle end citere Dokumenter. I Fortællingen kan man saa indflette ejendommelige Ord og Udtryk. Det er ikke at foragte, at der i hver Aarbog er noget, man kan kalde Almanakstof; det behøver ikke at være historisk værdiløst, fordi det er let læst.

Alkærsig glædede sig over de Synspunkter, som her var kommet frem og var især glad ved Severinsens Udtalelse. Det gaar med en Artikel, som med Udarbejdelsen af et Foredrag; de Brudstykker, som har Betydning for Fagfolk, har ikke Interesse for den almindelige Læser. Man maa gøre sig det Arbejde, som det koster at sammenarbejde det til en Helhed, saa det virkelig er optaget i ens Sind; og saa maa man finde sig i, at Billedet maaske bliver lidt skævt.

Haugsted: Redaktionerne maa være glade ved gennem denne Forsamling at faa Støtte til at afvise dem, der blot mekanisk skriver af. Læge Læsere vil ofte blive hængende i Dokumenternes Formularer og ikke faa fat i det egentlige Indhold. Taleren henstillede til Kolleger, at man skar noget stærkere ned paa det Punkt.

Gunnar Knudsen vilde ikke fremholde filologiske Synspunkter, men blot gøre opmærksom paa Navnestoffet. Ved forsvundne

Navne kan man ofte gøre Fejl ved en moderniseret Stavemaade. Lokalhistoriske Afhandlinger er netop ofte betydningsfulde for Stednavneforskningen, fordi de i saa høj Grad gaar i Detailler.

Formanden: Der er ofte noget interessant ved den gamle Stavemaade; det kan man maaske netop faa frem ved at bevare den gamle Stavemaade for Stednavnenes Vedkommende.

Hjorth Nielsen fremførte et andet Problem, nemlig Brevstoffet. Secher hævdede, at Brevstof kun skulde moderniseres efter 1700 og da kun mindre betydelige Mænds Breve. I ældre Tid skrev ofte dannede Mænd grammatisk forkert.

Severinsen: Breve er jo lidt andet end Dokumenter; her kan man vist i en Amtsaaarbog gaa frem efter Skøn. — Det er nødvendigt, at Stof fra gamle Dage bliver gjort læseligt. Taleren havde selv været heldig med en Aarbogsartikel, som først havde været trykt i en Avis. — Det var noget fra Acta Pontificum, som indeholder et store stedligt Stof, som nok kunde have Interesse, hvis en latinkyndig kunde tolke det.

Klitgaard takkede for Deltagelsen i Diskussionen, som vidnede om Interesse og Tilslutning.

Formanden udtrykte Ønsket om, at noget af det her sagte kunde bundfældes i Foreningens Tidsskrift i Form af en Afhandling. Sommetider maa man dog beholde Skrivefejlene for at give det en vis Kolorit.

Marius Kristensen: Ja, men ikke fremhæve det med et Udraabstegn.

Man gik derefter over til at drøfte *Alkærsigs Forslag, at Amtsamfundene skulde frasige sig Statstilskud.*

Formanden: Forslaget er utvivlsomt idealistisk, men det rummer rigtignok visse Farer. Der er gamle og rige Samfund, men der er ogsaa fattige, hvis Eksistens staar paa Spil. Drøftelsen maa ske i sand kollegial Aand.

Hjorth havde først som Landmand glædet sig over Tanken. Men der er jo dog kun Tale om smaa Beløb, der dog betyder saa meget for de smaa Samfund. For c. 100 Aar siden stiftedes Fyens top. hist. Samf., som kun havde c. 100 Medlemmer, næsten alle Akademikere. Nu er vort Samfund paa c. 1300 Medlemmer, og Hovedbestanddelen er nu ganske jævne Folk. Akademikerne er i Mindretal. Taleren havde iøvrigt intet Mandat til at tage noget Standpunkt i denne Sag.

Brandorff: Interessen burde være saa stor, at Samfundene kunde bære sig; men giver vi Statstilskuddene fra os, risikerer vi, at vi mister Amt, Kommune og Banker. Ved de forskellige Repræsentantmøder har der i de sidste Aar ofte været drøftet

økonomiske Forhold, f. Eks. Kontingent og Forfatterhonorar. Det vilde være en stor Hjælp, om Samfundenes Regnskaber var ens affattede.

Haugsted: Staten har en Pligt til at støtte kulturelle Formaal, ligegyldigt om det er lokalt eller sagligt begrænset. Det vilde være selvmorderisk at give Afkald paa dette lille Beløb, som Staten jo iøvrigt selv har nedskaaret fra 400 til 280 Kr. Det at have Statsunderstøttelse har mere Betydning end de 280 Kr., det giver en vis Autoritet. Vi kan desuden risikere at støde baade Amt og Kommune fra os. Taleren mente, at der i hans Bestyrelse ikke vilde være Stemning for at opgive den pengelige og moralske Støtte, som Statsunderstøttelsen betød.

Aaberg: Hvis Thisted mister de 280 Kr., betyder det, at vi maa opgive Aarbogen. Museet kan kun bestaa ved Tilskud fra vort historiske Samfund.

Klitgaard kunde som Haugsted til Nød undvære Pengene, men mente, at man burde holde fast paa Statstilskuddet for de smaa Samfunds Skyld. Forfatterhonorarerne er mange Steder saa smaa, at man ikke kan vente at faa noget ordentligt Bidrag.

Raben: I Sønderborg har vi endnu ikke betalt en Øre i Forfatterhonorar. Forfatterne har skrevet af Interesse for Sagen, og Aviserne har været velvillige til at tage Stoffet i Kronikker, saaledes at det bagefter er blevet samlet til en Bog. Man maa vække Interesse inden for Hjemstavnen.

Alkærsig havde egentlig ikke ventet nogen større Tilslutning. Bønder er ikke indstillet paa at tage Brødet af Samfundets Haand. Det er et ideelt Synspunkt, som Taleren leder om Tilslutning til. Praktisk lader Sagen sig let gennemføre; man skal gøre et Arbejde for at skaffe Medlemmer. Ud fra det ideelle Synspunkt er det ligegyldigt, om Beløbet er stort eller lille. Det er rent forkert, at vi i vort Samfund er kommet saa meget ind under Statens Forsorg, som forflygter det personlige Ansvar; det er den gale Retning, som er begyndt i 1901. Ønskede Forstaaelse for den ideelle Side af Sagen.

Formanden udtrykte sin Sympati for Tanken og mente, at Forslagsstilleren i Hovedsagen havde Ret. Haugsted havde ogsaa fra sin Side gjort et ideelt Synspunkt gældende, men Formanden mente rigtignok, at Alkærsigs vejede mest. Men af praktiske Grunde (Hensynet til de smaa Samfund) er der Grund til at holde paa Statstilskudet.

Til Slut omtalte *Formanden* et Brev, han havde modtaget fra Højskoleforstander Th. Dissing, Vejstrup, angaaende *Hjemstavnskursus*. Skønt Fællesforeningen ingen direkte Forbindelse

har med Hjemstavnskursus, lader Formanden Meddelelsen gaa videre: Man arbejder for at faa et Hjemstavnskursus paa Vejstrup Højskole i 1930 — og ønsker ved samme Lejlighed et Anlæg med en Række Langdysser indviet ved Guldhjerg Præstegaard, som var købt til Fredning.

Repræsentantmødet Fredag Aften afsluttede Kl. 8, derefter fulgte et Foredrag af Højskolelærer, cand. mag. *C. P. O. Christiansen*, Askov, om *Nutidens Syn paa Christian II.*

Ingen anden dansk Konge har som Chr. II gennem Tiderne beskæftiget Sindene; Gang paa Gang er Forskerne vendt tilbage til ham, og Gang paa Gang er Opfattelsen af ham blevet ændret. Tre Forhold i hans Liv har i den nyeste Tid været Genstand for Drøftelse mellem Historikere. Hans Forhold til Reformationen, mens han endnu er Konge, hans Forhold til det stockholmske Blodbad og endelig hans Forhold til Luther efter hans Fordrivelse fra Danmark.

Hvad det første Forhold angaar, blev nyt Land vundet ved Oskar Andersens Bog fra 1917, Reformationsjubilæets Aar: Overfor Kirkebruddet. Medens man tidligere i Kongens Indkaldelse af tyske Prædikanter og i hans Lovgivning om Kirkeforhold har set en Paavirkning fra Luther, saa paaviser Oskar Andersen i nævnte Bog, at Kongen tvært imod tager Afstand fra Luther, medens han derimod er paavirket af den senmiddelalderlige bibelske Reformkatholicisme, den som har sine Rodder i Konciliebevægelsen i det 14. og 15. Aarh. Kongens Raadgivere er her Hans Mikkelsen, som senere blev Lutheraner, og Poul Helgesen, som hele sin Tid fastholdt det reformkatske Standpunkt.

Det andet Punkt, hvor Striden egentlig er staaende den Dag i Dag, er Kongens Forhold til det stockholmske Blodbad. Her er arbejdet baade fra dansk og svensk Side, og alligevel er det vel tvivlsomt, om der nogensinde rigtig kan komme Klarhed over denne Sag. Efter Kr. Erslevs Undersøgelser i 1891, syntes det, som om der skulde falde Ro over Spørgsmaalet. Erslev holdt sig strengt til Dokumenterne fra Datiden selv, og disse talte mod Christian II eller paaviste snarere et Samarbejde mellem ham og Ærkebispens Gustav Trolle. I de senere Aar har to Professorer fra Lund, Gottfrid Carlsson og Lauritz Weibull taget Sagen op. Carlsson mener, at Kongen bærer Hovedskylden. Han henviser til den frygtelige Indflydelse, Kongen kunde have paa sine Omgivelser, saa disse undertiden kunde blive grebet af panisk Skræk. Endvidere at der blev henrettet 2 svenske Bisper, uden at de forinden var bleven afsatte, man kan vanskelig tænke sig, at Gustav Trolle kunde gaa med til noget saadant. Weibull hævder paa den anden Side, at Chr. II ikke har nogen Del i Blodbadet, at han blot har været et viljeløst Redskab i den stærkere Gustav Trolles Hænder, som vilde Sturepartiet til Livs. Weibull henviser til, i hvor høj Grad Chr. II kunde være under Indflydelse af andre (Didrik Slaghæk, Sigbrit) og selv var vankelmødig (hans Forhold efter at have modtaget Undsigelsbrevet). Gustav Trolle har villet Sturepartiet til Livs, og et udmærket Middel har han haft, da Sammensværgelsesdokumentet blev fremdraget. At de vilde holde sammen, hvad der saa end maatte blive foretaget fra Romaborg, det var jo aabenlyst Kætteri, og hertil havde Kongen egentlig ikke andet at

gøre end at fælde Dødsdommen. Ved Weibulls Resultat forvandles Sagen egentlig til et indre svensk, det er ikke længer et dansk-svensk Anliggende. Weibulls Styrke er hans store Kendskab til kanonisk Ret. Et svagt Punkt i hans Argumentation er netop de to Bisper, som spiller en saa stor Rolle for Carlsson. — Men endnu er Striden staaende, og et ganske nyligt Indlæg er en Artikel i Svenskt hist. Tidsskrift af Joseph Sandström. Han hævder, at de to Hoveddokumenter, Anklageskriftet og Kætterdommen, meget vel kan være skrevet efter Begivenheden den 8. November, og mener, at de er sket netop for at vise Kongens Uskyldighed. Det er dog ikke lykkedes at faa senere Tider til at tro paa det før — Lauritz Weibull. Chr. II's Forhold til det stockholmske Blodbad vil stadig være et omstridt historisk Problem.

Til Slut omtalte Taleren Chr. II's Forhold til Luther ved deres Sammenkomst i Efteraaret 1523, paa et Tidspunkt, da Chr. II var aller længst nede, men hvor baade han og hans trofaste Hustru, Elisabeth, havde faaet Hjælp og en varig Paavirkning gennem Luther, — og henviste til Allens »Breve og Aktstykker til Chr. II's Historie«, der belyste denne Side af hans Liv.

Efter Repræsentantmødet Lørdag Formiddag samledes man paa Sønderborghus for at spise Frokost. Ved Kaffen efter Frokosten fortalte Gdr. *Peter Kaad*, Vollerup, om *Sønderborghus*, de Danskes Samlingssted i Trængselsaarene.

Kl. 2 samledes man igen til Eftermiddagens Foredrag paa Statskolen. Først talte Arkitekt *Zangenberg* om *Bøndergaarde paa Als*. Foredraget var ledsaget af Lysebilleder.

Som enhver gammel Bondegaard i Landet, har den alsiske visse Træk, som er fælles danske, og andre, som er karakteristiske for Egnen, og især de sidste har den alsiske ikke saa faa af. Hvad man især lægger Mærke til, er det fortrinlige Bindingsværk og dernæst Beboelseshusets store Bredde, som er en Følge af Husenes to Rækker af Beboelsesrum paa hver sin Side af et Skillerum paa langs gennem Beboelsen. Den store Bredde og den høje Tagrejsning giver Bygningerne et meget aneligt Ydre. Det mest karakteristiske for Als er dog den store Uregelmæssighed i Gaardformerne, der giver Landsbyerne et særligt ejendommeligt og malerisk Udseende. — Trods stor indbyrdes Ulighed er et Træk dog fælles for alle gamle alsiske Bøndergaarde, at Hovedhuset, det saakaldte Indhus, indeholder baade Beboelse, Stald og Lo, alt under ét Tag, men adskilt fra hinanden ved Skillerum paa tværs af Bygningens Længderetning. Dette er en ældgammel Byggeskik, hvorpaa man endnu i sin Tid har kunnet finde Exempler paa Ærø, med hvilket Als jo har været administrativt sammenknyttet, og paa de sydfynske Øer, og som i Middelalderen synes at have været udbredt over hele Danmark, jævnsides med den tolængede Gaard; men intetsteds synes den at være bevaret med en saadan Trofasthed som paa Als. — Det gamle Bindingsværk har paa Als haft et særligt højt Kulturstade og viser en overordentlig dygtig og fint udviklet Tømmermandskunst. Tavlerne er de fleste Steder udmuret med brændte Sten. Grundmurede Længer synes at være indført i Begyndelsen af 1770'erne; sandsynligvis er det især Præstegaardene, der her har vist Vejen.

Eftermiddagens anden Taler var Dr. phil. *Marius Kristensen*, hvis Emne var *Erik Pontoppidan paa Als*.

Blandt de Præster, som i Tidernes Løb har virket paa Als, har næppe nogen haft saa stor Indflydelse som Erik Pontoppidan. Han fødtes i Aarhus i 1698 og viste sig tidlig som en flink og opvakt Dreng. Efter Forældrenes tidlige Død opholdt han sig bl. andre Steder en Tid hos en ældre Broder i Fredericia, hvor han ved Omgang med Garnisonens Soldater tilegnede sig betydelige Kundskaber i Tysk. Som Student i København fik han Forbindelse med den pietistiske Bevægelse, uden at den dog paa dette Tidspunkt gjorde synderligt Indtryk paa ham. Senere blev han ført ind i Pietismen ved at studere en Masse pietistisk Litteratur i en Morbroders Hus. En Udenlandsrejse, som han foretog som Hovmester for den unge Claus Huitfeldt, en Søn af Søhelten, fik stor Betydning for ham. I Holland havde han Forbindelse med reformerte Gejstlige, og i England optog den begyndende Rationalisme ham I 1721 kaldedes han til Informator i Nordborg for en Søn af Hertugen af Pløn og betræder da for førte Gang sonderjydske Jord. Enkehertuginde van Calvinist, og Pontoppidan kommer i nært Forhold til Calvinisterne; ogsaa blandt dem fandtes en pietistisk Retning, og det knyttede dem sammen. I 1723 blev han Kapellan og skulde da tale udelukkende paa Tysk; det blev i en Henseende en god Lære for ham, idet han nu var nødt til skriftlig at udarbejde sine Prædikener, Han kom i heftig Strid med Hofbetjentene, fordi han irettesatte dem, der i Herskabets Fraværelse svirede Dag og Nat. En heftig Strid havde han med Førstepræsten Brandt i Nordborg, en Strid, som fortsattes ogsaa efter at Pontoppidan i 1726 var kaldet til Sognepræst i Havnbjerg. Brandt beskyldte ham for ikke at være rettroende nok og angreb ham blandt andet, fordi han ikke vilde aflægge Ed paa Konkordieformlen; hvad Pontoppidan i Virkeligheden var berettiget til ikke at gøre, da Konkordieformlen ikke var Troesgrundlag i den danske Kirke; men derimod i den holstenske, saa det vilde betyde en Anerkendelse af Slesvigs Tilknytning til Holsten. I et Skrift »Troens Spejl« gav Pontoppidan en Fremstilling af sit Syn paa hele den pietistiske Bevægelse. Han kom i overordentlig nær Berøring med Befolkningen; alt, hvad der fandtes af pietistisk Vækkelse paa Øen, sluttede sig til ham. I Havnbjerg begyndte han ogsaa sin Virksomhed som Folkemindeforfatter og lagde Grunden til sit Danske Atlas, Traps værdige Forgænger; endvidere udarbejdede han en dansk Kirkehistorie. Da Videnskabernes Selskab i København blev stiftet, skrev han en lille arkæologisk Afhandling: Undersøgelsen af en Jættestue i Nordsjælland, hvor hans videnskabelige Evner træder frem. Senere skrev han en værdifuld Bog om det danske Sprogs Skæbne i Sønderjylland, der viser, at han ogsaa har haft Øjet opladt i denne Henseende, og som den Dag i Dag er et vigtigt Kildeskrift. I 1735 forlod han Als, idet han kaldedes til Hofpræst i København; men hans Minde paa Als vil blive staaende i Fremtiden.

Hermed var Eftermiddagens Foredrag til Ende, hvori foruden Repræsentanterne ogsaa adskillige interesserede fra Sønderborg og Omegn havde deltaget. Man aflagde nu *Besøg paa Sønderborg Slot*. I Slotsgaarden talte Museumsinspektør, mag. art. *Chr. Axel Jensen* om *Slottets Bygningshistorie*.

Slottets Historie naar langt tilbage i Middelalderen, men dets Bygningshistorie, som hidtil kun har været lidet studeret, kan ikke følges længere end til Tiden ved Aar 1500. Den først skrevne Kilde, som giver Oplysning om Arkitekturen, er Frederik I's Ordre til at indrette Kristian II's Fængsel i det blaa Taarn, som jo desværre er nedrevet, saa at der nu kun er levnet en lille bitte Rest af dette Fangerum. Tal. havde hidtil været tilbøjelig til at tro, at der kunde paavises Rester af ældre Mure, men en fornyet Gennemgang af Slottets brogede, gule og røde Munkesten og dets varierende Skifter havde overbevist ham om, at alt det synlige Murværk tilhører den nævnte Periode, og hermed stemmer ogsaa Grundplanen med de tre runde svære Hjørnetaarne, hvoraf kun et er delvis bevaret. Siden havde Christian III bygget og repareret paa Slottet, især en Mur med granitindfattede Kanonskydeskaar paa Sydsiden samt alle Gaardsiderne og Vindeltrappetaarnene, og Dronning Dorotea havde 1560 indrettet det ejendommelige Slotskapel. Hvis store Granitstøje dog er hentet fra en romansk Bygning. Af det smukke Kapelinventar er Døbefonten sikkert et hidtil upaaagtet Arbejde af den bekendte belgiske Billedhugger Cornelis Floris, Mesteren for Fr. I's og Chr. III's Gravmæler. Midt i det 18. Aarh. fik Slottet sit nuværende, nøgterne og dystre Ydre. Slottet bør blive staaende, som det nu er, hæret af Tiden.

Efter Foredraget besaa man under Museumsinspektør *Rabens* Ledelse *Museet*, som vakte megen Interesse, især de store Samlinger fra Trearskrigen, 1864 og Verdenskrigen.

Om Aftenen samledes man til *Middag* paa Hotel »Alhambra«. Ved Bordet blev der holdt Taler af *Formanden*, Postmester *Ræder*, General *Tuxen* og Proprietær *Hjorth*.

General Tuxen mindedes Sønderborg, naar han som Dreng kom til Byen fra Tandslet Præstegaard, og da han i 1920 kom derned til Afstemningen; han ønskede Byen en lys og lykkelig Fremtid under Danebrog.

Søndag Formiddag Kl. 9 samledes man ved *Dybbøl* Mølle, hvor man under Oberstløjtnant *Bokkenheusers* Ledelse gik hele Skanseområdet igennem. Oberstløjtnanten, der i Aarene efter Genforeningen, som Kaptajn i Sønderborg, har gjort indgaaende Studier over Dybbøl Bankes minderige Historie, var en udmærket Vejleder.

Fra Skanse X, hvor Turen endte, tog man med Biler til *Broager* Kirke. Mange af Egnens Folk var mødt, saa den smukke gamle Kirke var næsten fyldt. Sognepræst *Nissen* indledede med en opbyggelig Tale, hvorefter Biskop over Haderslev Stift, *Valdemar Ammundsen*, holdt et Foredrag om *Biskop Martensen og hans Forhold til det nationale*.

Biskop Martensen var født i Flensborg. Han var hele sit Liv igennem en lidenskabelig Slesviger. Fra sin tidligste Ungdom var han helt igennem omgivet af det slesvigiske. Han elskede Landet her, dets Natur og Historie. Hans Grundnatur var dansk, men han var tillige præget af tysk Kultur. Denne

Vekselvirkning frembragte en betydelig Personlighed. Efter at Martensen var flyttet til København, bevarede han dog stadig Forbindelsen med Sønderjylland. I København kom han løbende i nær Forbindelse med den vaagnende danske Litteratur, han sluttede et varmt Venskab med Øhlenschläger. Steffens Angreb paa Rationalisterne og senere Grundtvigs første Forkyndelse gjorde et stærkt Indtryk paa ham, men især fik Mynsters Betragtninger, som udkom i 1833, Betydning for ham. Hegels Tanke om at forsone Tro og Viden optog ham meget. Som Professor virkede han mægtigt betagende, hvad Mænd som Hostrup og Johs. Fibiger vidner om; men i Tidens Løb voksede han ind i det egentlig kristelige; at han lod sig udnævne til Hofprædikant er et Udtryk for den Forandring, der skete med ham.

Forholdet mellem Dansk og Tysk havde hidtil været Harmoni; nu skete der en Forandring, idet Danmark fik et selvstændigt Aandsliv. Martensen, som i Paris, hvor han var sammen med Joh. Ludv. Heiberg og hans Hustru, var blevet sig bevidst som Dansk, blev ved Hjort Lorenzens Optræden i 1842 opmærksom paa det slesvigske Spørgsmaal. Han udtaler i et Brev: Slesvig er blevet denationaliseret, men kan det Danske endnu bestaa, bør det bevares og opmuntres. Han foreslaar, at de sønderjydske Præster skal uddannes baade i København og Kiel og ikke som før kun det sidste Sted. Martensen kom til det Standpunkt ud fra en konservativ Helstatsopfattelse, paa en sund besindig Maade ønskede han at styrke det danske Element. Begivenhederne i 1848 tog han ikke Del i. Han anede en social Bevægelse bag den liberale, og hans Konservatisme holdt ham tilbage; men mod den provisoriske Regerings Proklamation, som hele Slesvigs Præsteskab sluttede sig til, hævdede han, at Slesvig rummede to Elementer, og at der ikke maatte gøres Uret mod det danske. Efter Krigens Afslutning blev der kaldt paa Martensen til Slesvigs Bispestol, og uden Tvivl var han den bedst egnede. En Tid mente han at burde følge Kaldet; men afslog det tilsidst; dels fordi det var svært for ham at forlade Universitetsgerningen i København, dels fordi han indsaa, at det i Virkeligheden var en Umulighed fra dansk Side at skaffe Slesvig en fyldestgørende kirkelig Betjening. I 1853 foretog han en Rejse til Slesvig og fik da efter sin Mening sin Opfattelse bekræftet. Han saa med stor Kritik paa Sprogskripterne, kritiserede dem ikke offentlig før i sit »Levned« (1883); men udtalte sig privat, og hans Opfattelse rygtedes, hvorfor han blev heftigt angrebet i »Fædrelandet«, et Angreb, som var til større Skade for Danmark udadtil, end det ramte Martensen. Efter 1864 ophørte Martensens Forbindelse og Virksomhed med Sønderjylland. Det senere danske Folkeliv i det tabte Land forstod denne udprægede Akademiiker kun i ringe Grad. Men Tabet gik ham nær til Hjertet, saa nær at han senere paa Vej til Udlandet aldrig lagde Vejen gennem det tabte Land; men da en Slægtning fra Amerika engang spurgte, om han troede, at Slesvig igen blev dansk, svarede han kort og bestemt: Ganske vist!

Martensen døde i 1884. Hans Eftermæle blev en Tid ugunstig, men hans Dag vil komme igen. Man vil opdage, at han med sin store Begrænsning var en meget betydelig Tænkner og et betydeligt kristent Menneske; en Mand, der saa de jordiske Forhold i Guds Lys.

Til Slut talte Museumsdirektør, Dr. phil. *Mackeprang* om *Kirker paa Als og Sundeved*.

Sønderjylland har fra Arilds Tid været et Grænseland; men paa Kirkebygningens Omraade hører det til Norden; kun Frisernes Omraade og Landet mellem Sli og Eider har et andet Præg. Der er intet særligt sønderjydsk Særpræg Nord for Aabenraa, der er det blot en Fortsættelse af de nørrejydske Kirker, Kvadere mod Øst, Tuf mod Vest. Syd for Aabenraa er Kirkerne beslægtet med de fynske og Kirkerne paa de sydlige Øer. Broager Kirke er en senromansk Murstenskirke. Senere Tilbygninger har givet den Korsform. Ved Triumfbuen ses Nischer til Sidealtre. Taarn har været planlagt fra første Færd. Spirene tilhører yngre Middelalder, Ideen er fra Lübeck; saadanne Spir er talrige paa Als; findes ogsaa i Sottrup; nordligst i Løjt, Diernisse og paa Langeland. Taarnene er ofte brede som i Odenseegnen. Et særligt Klokke-taarn er almindeligere her end i Kongeriget, dog findes en 5—6 paa Laaland. og i ældre Tid var det almindeligt der og i Skaane. Kun faa af Kirkerne er helt overhævet, nogle kun i Koret. Af Inventar er Fonten den ældste, den er oftest af Granit, enkelte Steder paa Als dog af gullandsk Kalksten. Af Altertavler er der flere middelalderlige her end i Kongeriget, ofte trefløjet med Korsfæstelsen i Midten, Apostle i Fløjene. Museet i Sønderborg har næst efter Nationalmuseet den største Samling af middelalderlige Snitværker. En Skt. Jørgensgruppe findes i Broager. Krucifixerne er oftest senmiddelalderlige, de fandtes oprindelig over Korbuen. Ogsaa i den katolske Tid fandtes Prædike-stole, her er dog alle efter Reformationen; en Del ældre er af samme Snedker paa Als, andre og smukke kan henføres til den bekendte Flensborg Billed-skærer Henrik Ringering; en Elev af ham er Nils Tagsen, som har skaaret Prædikestolen i Slotskapellet i Sønderborg. Kalkmalerierne i Broager er ældst i Korrundingen, iøvrigt er flere Tidsaldre repræsenteret; nogle er endog fra Tiden efter Reformationen, fremstillende Evangelisterne.

Det faldt naturligt, at Mødet i Kirken afsluttedes med: »Guds Ord det er vort Arvegods«.

Formanden takkede nu de to sidste Foredragsholdere og fremhævede deres Betydning for Sønderjylland. Begge har de peget paa det, der binder sammen, og derved anslaaet Mødets Grundtone. Til Slut opløste Formanden Mødet, idet han, henvendt til Museumsinspektør Raben, rettede en Tak til Museet for godt Samarbejde i de forløbne Dage.

DANSK HISTORISK FÆLLESFORENINGS REGNSKAB 1927.

I n d t æ g t.

Kassebeholdning Januar 1927	7269,09
Kontingenter: A. Foreninger	1063,47
B. Byraad	380,00
C. Institutioner	380,00
Statstilskud	840,00
Renter	205,70
Boghandler Hagerups Afregning	124,05
Sekretærens Kassebeholdning Jan. 1927	158,58
— Indtægt i Aarets Løb	355,64
	Summa Kr. 10776,53

U d g i f t.

Sekretærens Honorar	300,00
Frimærker	23,50
Gebyrer ved Postkontoen	3,12
Trykning af Brevkort	4,50
Bestyrelsens Rejseudgifter	29,00
Trykning af Fortid og Nutid VI 5.—8. Hefte	1986,09
Fremstilling af Billeder dertil	219,15
Forfatterhonorarer	794,75
Ekspedition	123,63
Foredrag	50,00
Lysbilleder	25,00
Udgifter ved Mødet den 5. Novbr.	216,00
Sekretærens Kasse: Udgifter i Aarets Løb	36,50
Beholdning Jan. 1928	6965,29
	Summa Kr. 10776,53

K ø b e n h a v n, den 23. Januar 1928.

Holger Hansen.

TO DØDSFALD.

Aaret 1928 tog to Arbejdere i vor Historie bort.

Den ældste gik først bort i Aarets sidste Dage. Det var Sognepræst *J. Richter* i Vejen. Han hørte nu til Veteranerne, men man saa dog stadig lidt i Højskolebladet fra den flittige Mand. Hans Fader var en gammel rar Læge i Grenaa, som jeg husker fra min Barndom. I Grenaa fødtes da John Charles Louis Richter den 13. November 1850. Han blev theologisk Kandidat 1873, og efter forskellig Beskæftigelse blev han personel Kapellan hos den baade præsteligt og videnskabeligt fremragende Ludvig Wagner i Seest. Dermed var han knyttet til den grundtvigske Bevægelse paa Koldingegnen. 1879 blev han Sognepræst i Ringgive og 1893 i Vejen, hvor han blev til sin Død 28. Decbr. 1928. Allerede i Kandidataarene arbejdede han med Lokalhistorie. Det var angaaende hans Fødestavn Dyrslund. Siden fik han jo sin Virksomhed i andre Egne, og her blev han Medstifter og Medredaktør i Historisk Samfund for Ribe Amt. Begyndelsen til vore Amtssamfund. Ellers har han særlig givet sig af med Personalhistorie og Kunstarkæologi (Numismatik). Den venlige og livlige og fint kultiverede Mand var en fornøjelig Deltager i de første Møder af Dansk historisk Fællesforening.

P. Eliassen døde meget tidligere, alt for tidligt. Han (Peter Marius Elias E.) var en sønderjydske Gaardmandsson, der havde arbejdet sig selv frem. Han var født paa Brunsgaard ved Rødding 24. Juli 1874. Allerede 15-aarig var han paa Askov Højskole og fik vel her det Skub, der satte ham i Gang for Resten af Livet. Han blev Avismand, først ved »Dannevirke« i Haderslev, saa i Nakskov, og tilsidst blev han Ritzaus Bestyrer i Kolding. Her blev han Lokalhistoriker af den Art, der graver dybt og naar frem til virkelig at beherske dette Stof, der overfladisk set kan være tilgængeligt nok for at give noget, men som i Virkeligheden stiller store Fordringer til den, der vil udøve Kunsten paa virkelig tilfredsstillende Maade. Der foreligger en Række betydelige Afhandlinger af ham foruden den dygtige Bog: Kolding fra Middelalder til Nutid (1910) Tobakken i Danmark (1912), Kongeaen eller den gamle Grænse (1926). Selvfølgelig var han Medstifter af Vejle Amts historiske Samfund 1904 og har redigeret alle dets Aarbøger. Museet paa Koldinghus skylder ham meget. Og siden Dansk historisk Fællesforening blev stiftet, har han været en livlig og ivrig Deltager i dens Arbejde. Det

var ikke sjælden ham, der fik Gang i en Forhandling, naar der skulde et djærvt Ord til for at komme over det døde Punkt. I Maj 1928 afgik han ved Døden, og vi vil savne baade hans kendte Skikkelse og hans Arbejde.

P. Severinsen.

DANSK FOLKEMUSEUMS VIRKSOMHED

I FINANSAARENE 1926—27 OG 1927—28.

I Efteraaret 1926 flyttede Dansk Folkemuseum fra Panoptikonbygningen, hvor Museet havde haft sit beskedne Hjem siden det aabnedes 8. August 1885. En Række mindre Ildebrande i Ejendommen, efterfulgt af en større Brand op til Museets Væg i Februar 1926, viste, at man ikke havde brugt for stærke Ord om Samlingernes uheldige Anbringelse i en almindelig Boligkarré, og at det vilde være uforsvarligt at lade Museet forblive i de usikre Omgivelser, indtil den endelige Ordning af Nationalmuseets og Folkemuseets Bygningsforhold var vedtaget af Rigsdagen og gennemført. Det stod klart, at en midlertidig Ordning maatte træffes, og da Kunstindustrimuseets Bestyrelse velvilligt tilbød at stille den ene Loftsetage i dette Museums Ejendom, Bredgade 66, til fri Disposition i nogle Aar, vedtoges det at flytte Folkemuseet dertil. Efter at daværende Undervisningsminister, afd. Fru Nina Bang, havde skaffet den nødvendige Bevilling paa Finansloven (110,000 Kr.) til Loftsetagens Ombygning, indrettedes her i Løbet af Sommeren 1926 et brandsikkert Lokale, hvortil Hovedparten af Dansk Folkemuseums Samlinger henflyttedes i Efteraaret 1926.

Lokalerne i Panoptikonbygningen lukkedes 3. August. Indpakningen af Samlingerne paabegyndtes 27. Juli og afsluttedes 28. September, medens Overflytningen dels til de nye Lokaler i Bredgade, dels til Magasinerne fandt Sted i Dagene 28. September—9. Oktober 1926. Efter Samlingernes Genopstilling aabne-

des Museet 7. Juli 1928 uden at nogen Indvielseshøjtidelighed fandt Sted.

Det var først efter nogen Overvejelse, at Ledelsen besluttede sig til at genaabne Museet. Som Følge af hele Nyordningens Karakter som en midlertidig Nødhjælp maatte betydelige Mangler hæfte derved. Ikke alene medfører de indskrænkede Pladsforhold en saa stærk Overfyldning af Lokalerne, at der ikke kan foretages Omvisninger eller modtages Besøg af Skoleklasser, Foreninger el. lign. større Selskaber, men de udstillede Genstande beslaglægger endog saa stor en Del af Gulvarealet, at Passage igennem Museet er vanskelig selv ved et faatalligt Besøg, et Forhold, som yderligere besværliggøres derved, at de Ud- og Indgaaende mødes, idet der ikke er Cirkulation gennem Lokalerne.

Medens Dansk Folkemuseum til en endelig Ordning behøver et Gulvareal af c. 4000 Kvadratmeter, omspænder Lokalerne i Bredgade kun c. 600 Kvadratmeter. Ved Opstillingen af Samlingerne blev det derfor nødvendigt, dels at sammentrænge de udstillede Genstande stærkt, dels at udskyde en betydelig Del til Magasinering, og da Museets Panelstuer (i alt 21 Interiører, nemlig 11 Stuer fra Bøndergaardene og 10 fra Købstads- og Herregaardshjem) kræver særlige Bygningsforhold, som ikke er til Stede i Bredgadeejendommen, faldt det af sig selv først og fremmest at magasinere samtlige Interiører, skønt man derved gav Afkald paa det Udstillingsprincip, som Museets Grundlægger havde skabt, og som altid havde ovet en særlig Tiltrækning overfor de Besøgende. — Endvidere holdes mindre værdifulde Genstande samt Samlingen for gammelt Haandværk, Lavsgenstandene undtaget, magasineret, ligesom Samlingen af Bygningsdele, Ovn- og Vognsamlinger m. m. maatte forblive i det midlertidige Træmagasin i Lyngby. Da Museets Magasiner i Stormgade blev overfyldt som Følge af Flytningen, fik Museet af Undervisningsministeriet overladt flere Magasinrum i den tidligere Hestgardeskaserne ved Frederiksholms Kanal.

Der skal ikke her dvæles længere ved de midlertidige Installationsforhold, blot skal det nævnes, at der foruden de mange mørke Sider ogsaa er enkelte Lyspunkter. Medens Museumsgen-

standene i Panoptikonbygningen forlængst havde sprængt et hvert Opstillingsprincip, gav Flytningen Lejlighed til at gennemføre en systematisk Ordning, saaledes at Samlingerne opdeltes i en kronologisk ordnet Afdeling for Købstadskultur fra Tiden c. 1660—1850 og en topografisk ordnet Samling for Landbohjemmenes Kultur, ligesom Lavsgenstandene opstilledes i et Rum for sig.

I det Tidsrum, Museets Tjenestemænd var beskæftigede med Samlingernes Genopstilling, drøftedes i Rigsdagen Planerne om den endelige Ordning af Nationalmuseets og Dansk Folkemuseums Forhold, og i Foraaret 1928 vedtoges Loven om Nationalmuseets Bygningsforhold, ifølge hvilken Nationalmuseet vil blive udvidet paa Stedet ved betydelige Tilbygninger bag Prinsens Palæ. Da en kommende Museumskarré mellem Frederiksholms Kanal og Vester Voldgade paa Grund af sin monumentale Karakter ikke vil egne sig for Folkemuseets Samlinger og ejheller vil kunne afgive tilstrækkelig Plads ogsaa til dette Museum, maatte Afgørelsen om Folkemuseets Fremtidsskæbne udskydes til Rigsdagssamlingen 1928—29.

Naar Afgørelsen af Dansk Folkemuseums Byggesag saaledes er trukket i Langdrag, skyldes det for en stor Del de Ønsker, der fra Museets Side er stillet med Hensyn til Bygningen og dens Beliggenhed¹⁾. Folkemuseets Ordning i fire Afdelinger: 1) kronologisk ordnet Samling for Købstadskultur, 2) topografisk ordnet Samling for Bondekultur, 3) systematiske Samlinger, 4) Lav og Haandværk, som hver for sig maa have egen Cirkulation og Rumforhold, de mange Interiorers stærkt afvekslende Vinduesstørrelser i Façaderne og endelig Nødvendigheden af fremtidige Udvidelsesmuligheder for Købstadsafdelingen, der for Tiden standser ved c. 1850, men stadig vil rykke frem i Tiden, stiller stærke Krav til Bygningens Udformning og frie Beliggenhed. — To Muligheder for den principielle Ordning er drøftet: Dansk

¹⁾ Herfor er nærmere gjort Rede i Betænkning over Forslag til Lov om Nationalmuseets Bygningsforhold, Afgiven af Folketingets Udvalg den 28. Februar 1928. Bilag VII og Underbilag.

Folkemuseum maatte enten anbringes i Tilslutning til Nationalmuseet eller i Tilslutning til sin Underafdeling, Frilandsmuseet, der i saa Fald maatte flyttes fra Lyngby til en mere central Plads. Den første Mulighed forelaa i Architekt Mogens Clemmensens Kastelsprojekt, ligesom Undervisningsministerens Plan om at indrette Folkemuseet i den tidligere Hestgardekaserne anbragte de to Museer nær hinanden. — Disse Forslag naaede dog som bekendt ikke til Gennemførelse.

Den gamle, oprindelig hos Folkemuseets Grundlægger, afdøde Direktør Bernhard Olsen, opstaaede Tanke at forene Folkemuseet med dets Frilandsafdeling paa en lettilgængelig Plads i Hovedstaden i Lighed med Ordningerne af de tilsvarende svenske og norske Museer, fik under Museumsdebatten fornyet Liv, idet Folke- og Frilandsmuseets Embedsmænd i Fællesskab fremsatte den af Underinspektør K. Uldall udkastede Plan, der gaar ud paa at samle Folke- og Frilandsmuseet paa det Staten tilhørende Grundareal mellem Frederiksberg Have, Haveselskabets Have, Roskilde Landevej og Pilealléen¹⁾. — De store Fordele, der saavel i administrativ og økonomisk Henseende som af Hensyn til Publikum og til Museets i mange Henseender uløste, pædagogiske Opgave, vilde opnaas ved Gennemførelsen af denne Plan, kan ikke undervurderes.

FRILANDSMUSEETS VIRKSOMHED.

St. Hansdag 1926 fejredes Dansk Folkemuseums Frilandsafdelings 25 Aars Jubilæum ved en Aftenfestlighed i Museumsparken, hvortil Museets Venner blev indbudt, ligesom der uddeltes Frikort til enhver, der ønskede at deltage. Omkring 1000 Gæster havde indfundet sig. Efter Museumsinspektør Orlriks Indledningstale, hvori han mindedes Museets Grundlægger, Bernhard Olsen, og gjorde Rede for Museets Idé, og efter Lykønskningstaler fra beslægtede Institutioner, fulgte Foredrag af Forfatterne Jeppe

¹⁾ Aftrykt i den ovenfor nævnte Betænkning af 28. Februar 1928.

Aakjær og Thorkild Gravlund samt Opvisning af Folkedanse ved Foreningen til Folkedansens Fremme¹).

Det blev i sidste Aarsberetning nævnet, at Museet havde købt en sulebygget, vestfynsk Gaard fra Lundager og som Gave fra Kammerherre Cederfeld de Simonsen, Erholm, havde modtaget et trelænget, fynsk Hus fra Aarup (Fig. 1), ligesom Lensgreve

Fig. 1. Aaruphuset paa Hjemstedet.

Scheel-Plessen, Lindholm, havde skænket Museet en firelænget, sjællandsk Gaard fra Gevninge. De to af Lundagergaardens fire Længer genrejstes 1926 paa Frilandsmuseet, hvorefter Byggearbejdet foreløbig sattes i Bero (Fig. 2). I det forløbne Tidsrum er Aaruphuset og Gevningegaarden nedrevne, og Materialerne overført til Frilandsmuseet. — I øvrigt er paa Frilandsmuseet kun udført mindre Vedligeholdelsesarbejder. Opsætning af Lynafledere paa Agger- og Fanøhus, m. m.

¹) Inspektør Orlriks Tale er aftrykt i Vort Landbrug 9. Juli, Jeppe Aakjærs i Politiken 27. Juni og Thorkild Gravlunds i Nationaltidende 28. Juni 1926.

Nyerhvervet er kun een Bygning, et lille sjællandsk Køllehus, der har staaet ved en Gaard i Olstrup ved Karise, og indkøbtes i Juni 1927, hvorefter Materialerne overførtes til Lyngby (Fig. 3). Af Hensyn til Brandfaren anbragtes Maltkøllerne ofte i saadanne Smaahuse, som opførtes paa en isoleret Plads, og som kunde tilhøre Enkeltmand eller Byens Gaardmænd i Fælles-

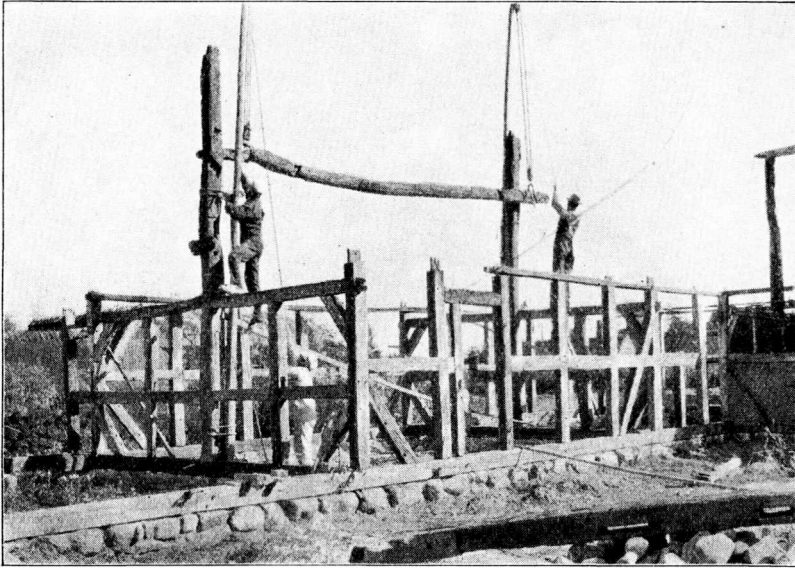

Fig. 2. Lundagergaarden under Genopførelse paa Frilandsmuseet.
Aasen oplægges paa Sulerne.

skab. Endnu for en Menneskealder siden var Køllehuse ret almindelige; kun faa er bevaret endnu.

Medens det saaledes maa siges, at der indenfor det Toaar, Aarsberetningen omfatter, ikke er sket større Udvidelser i Frilandsafdelingen, saa har Museet paa andet Omraade sat sine Kræfter ind. Medens Frilandsmuseet i sine første 25 Aar har ført en ret stille Tilværelse, har Ledelsen i de sidste Aar følt Nødvendigheden af at faa et større Publikum i Tale. Jubilæumsfesten dannede Indledning til den Række af Opvisninger, som i Sommerens Løb lejlighedsvis har været afholdt paa Frilandsmuseet, og som

i Forbindelse med Pressens velvillige Støtte har bevirket, at Antallet af Besøgende i Frilandsmuseet fra og med Sommersæsonen 1926 er steget med henvend 100 Procent, nemlig til et Sæsonbesøg af c. 22,000 Besøgende. Der er Grund til at glæde sig over denne stærke Stigning, skønt der ikke kan lægges Skjul paa, at Antallet af Besøgende dog maa betegnes som alt for lavt. Frilands-

Fig. 3. Køllehuset fra Olstrup ved Karise paa Hjemstedet.

museets Beliggenhed medfører, at Besøget begrænses til Sommermaanederne og indenfor dem atter væsentligt til Søndage med godt Vejr.

Opvisninger af Folkedanse er afholdt paa følgende Helligdage: 27. Juni, 11. Juli, 29. August og 12. Septbr. 1926, samt 29. Maj, 26. Juni, 3. Juli, 14. og 28. August samt 11. Septbr. 1927. Legen om St. Knud Hertug er opført 25. Juli og 15. August 1926 samt 19. Juni og 10. Juli 1927. Opvisning af gamle Sanglege har fundet Sted 17. Juli 1927. — Museet skylder Foreningen til Folkedansens Fremme, Københavns Højskoleforenings Folkedanser-

hold, St. Knud Hertugs Legere ved Hr. Knud Kannik samt fhv. Lærer S. Tvermose Thyregod, Bagsværd, Tak for velvillig Bistand. Det kan i denne Forbindelse nævnes, at Hr. Thyregod har skænket Museets Arkiv sit Manuskript, indeholdende Tekst og Noder til de mange af ham indsamlede Sanglege.

LANDSUNDERSØGELSER.

Museets systematiske Undersøgelser af *gamle Bygninger paa Landet* er i 1926—28 blevet foretaget ved Underinspektørerne K. Uldall og Architect H. Zangenberg, der dels i Fællesskab har foretaget Orienterings- og Undersøgelsesrejser til Lolland-Falster og de sydfynske Øer, dels ved Rejser hver for sig har foretaget Egnsundersøgelser. Endvidere er enkelte Bygninger af historisk Værdi i forskellige af Landets Egne blevet opmaalte og undersøgte.

Rejsen til Lolland-Falster foretoges i 1926 og havde til Formaal at fremskaffe nøjere Underretning om disse Øers gamle Byggeskik, om hvilken der ikke fra tidligere Tid havde foreligget nogen indgaaende Undersøgelse udover hvad der fandtes i Bogen, Danmarks Folkeminder Nr. 2: »Livet i Klokkergaarden« ved Fr. L. Grundtvig, udgivet af J. Olrik, samt R. Mejborgs Tegninger. Trods den meget stærke Ombygning af de gamle Gaarde, der er sket paa begge disse Øer i de sidste halvhundrede Aar, fandtes endnu enkelte ældre Gaarde, hvori den gamle Byggeskik, der havde været gældende her helt ned til Udskiftningen i Slutningen af det 18. Aarhundrede, var bevaret. Denne Byggeskik er særlig ejendommelig derved at Staldene, og undertiden en enkelt Lø, har været indrettet i Stuelængen. Dette Træk, som allerede i 1887 blev paavist af Professor R. Mejborg ved et Par Opmaalinger af nu forlængst nedrevne Gaarde, viser en Tilknytning til den Byggeskik, som er kendt fra de enlængede Gaarde paa de sydfynske Øer, Als og den sønderjydske Østkyst. Hertil føjes det konstruktive Træk, som især synes at have været anvendt paa Lolland, at Stuelængen som oftest har haft et Udskud langs den ene Side.

Paa Rejsen, hvorved Hr. Amtsforvalter A. Holek i Maribo

ydede velvillig Bistand, blev der taget en stor Del Fotografier og flere Opmaalinger. Desuden gjordes en Del Optegnelser, ogsaa om Stueskikken, og hist og her sporedes endnu Paavirkning af den gamle, fra Middelalderen arvede Skik: at opstille Bordet i Stuen langs med Skillerumsvæggen, en Skik, der synes at have været fastholdt paa disse Øer indtil Slutningen af forrige Aarhundrede. Det samlede Resultat af disse Undersøgelser blev af Architect Zangenberg fremsat ved et Foredrag, holdt ved det 4. danske Hjemstavnskursus paa Lollands Højskole, og som senere er blevet trykt i Lolland-Falsters historiske Samfunds Aarvog for 1927.

I Aaret 1926 blev der endvidere af Architect Zangenberg foretaget nogle Undersøgelser- og Opmaalingsrejser, dels til Egne Nord og Syd for Aarhus, dels til Hedeegnen omkring Herning, hvor Museumsleder H. P. Hansen ydede en saare værdifuld Assistance, samt til Ringkøbingegnen og Holmslands Klit. De paa disse Rejser indhentede Oplysninger om Byggeskikken ved de østjydske Gaarde samt i Hedeegnens og de vestjydske grundmurede Gaarde er blevet fremsat i Afhandlinger, skrevet af Architect H. Zangenberg, dels om Hardsyssels gamle Gaarde i Turistforeningens Aarvog for 1927, dels om gammel Byggeskik i Aarhusegnens Bønderbygninger i Aarhus Stifts historiske Samfunds Aarvog for 1927. En fortrinlig Assistance har Museet haft ved det Arbejde, der af Museumsbestyreren i Glud, Hr. Maler S. Knudsen, er blevet nedlagt i en Række Opmaalinger, foretaget i Østjylland (Bjerre Herred og Egnen Vest for Aarhus) i 1926 og 27 for Dansk Folkemuseums Regning. Der er derved blevet fremskaffet et godt Materiale til Belysning af østjydske Byggeskik. Endvidere er der for Dansk Folkemuseum foretaget Opmaaling af en Gaard i Alsted paa Mors af Architect J. Foged i Thisted, og en Gaard i Ølgod af Architect J. Vedsted Hansen, Ølgod, og paa Bornholm er foretaget forskellige Opmaalinger af Architect K. Thorsen i Rønne.

En Del Undersøgelser, Opmaalinger og Gennemfotograferinger af gamle Gaarde og Huse i Landsbyer paa Østsjælland omkring og Syd for Køge er blevet foretaget af Architect Zangenberg paa

Rejser i 1926 og 27, hvortil Museet har haft den Glæde at faa Tilskud af den Carlsen-Langeske Stiftelse paa gammel Køgegaard. Særlig fortrinlige Gaarde med gamle Interiører fandtes i Landsbyerne Lellinge og Pebringe. Ved disse Rejser har især Architect O. Langballe i Køge ydet velvillig Assistance.

I Aaret 1927 foretoges 2 større Rejser, den ene til Vendsyssel, den anden til de sydfynske Øer. Rejsen til Vendsyssel var en Re-kognoscering, foretaget af Architect Zangenberg, for at indhente Oplysninger om Højremshuse, og det blev ved Rejsen fastslaaet, at denne Konstruktionstype endnu var almindelig udbredt over hele denne vor nordligste Landsdel. Ogsaa Parallelgaarde blev eftersøgte, og det viste sig, at der endnu langs Østkysten ved Kattegat fandtes adskillige af disse, især paa Strækningen langs Ky-sten Nord for Frederikshavn. Endvidere blev foretaget en Rejse til Øen Læsø, hvis Bygninger er ejendommelige ved de enorme Tangtage, som kan være fra 1 til $2\frac{1}{2}$ m tykke, hvilket mægtige Tanglag oftest hænger langt ned over Væggene. I Mønningen af et af disse Tage paa en af Øens mest bekendte Bondegaarde fandtes endnu en Lyre. Den blev dog ikke mere brugt, idet der var opsat en Skorsten umiddelbart bag den, men selve Lyreaabningen fandtes altsaa, omend den var overdækket med Glas, og det kan saaledes fastslaaes, at den sidste Lyre endnu ikke er forsvundet i Danmark, saaledes som tidligere antaget.

Rejsen til de sydfynske Øer blev foretaget i Eftersommeren 1927, og Hensigten var især at eftersøge de enlængede Gaarde.

Af disse blev der fundet og maalt ialt 4 paa Lyø og 10 paa Ærø, hvoraf den anseligste var omtrent 50 m lang. Paa Taasinge, hvorfra man ikke tidligere har haft Underretning om Eksistensen af enlængede Gaarde, blev fundet to saadanne og Resterne af flere, som tidligere havde været enlængede Gaarde. Endelig fandtes paa Strynø Brudstykker af Sulegaarde, der tidligere synes at have været enlængede. Paa den lille Ø Bjørnø fandtes en Parallelgaard, der dog nu var stærkt omdannet, men blev opmaalt, da det var muligt ved Hjælp af en Skizze fra tidligere Tid at rekonstruere Grundplanen. Ved Rejsen paa Taasinge ydede Hr. Lærer C. G. Høgstrøm og Hr. Museumsinspektør Johs. Olsen en

fortrinlig og velvillig Bistand. Et større Antal Fotografier toges saavel paa de her nævnte Øer som paa Avernakø, Drejø, Skarø, Hjortø og Thuro, samt enkelte Steder i Svendborgs Omegn, og i Stenstrup blev Grundplanen til et af de derværende Huse med knægthygget Gavl opmaalt.

Endvidere foretoges af Architect Zangenberg for Folkemuseet og Architect Mogens Clemmensen for det særlige Bygningssyn i Begyndelsen af 1927 en Undersøgelsesrejse til Feldballe Præstegaard, som det da var paa Tale at lade ombygge. Det prægtige gamle Bindingsværks Stuehus fra Slutningen af det 17. Aarhundrede, samt Nordlængens østligste Del, der syntes at indeholde et gammelt Barfred fra den første Halvdel af det 16. Aarhundrede, undgik vistnok derved den tiltænkte Skæbne: at blive nedrevet. Derimod lykkedes det ikke paa Stedet at bevare den prægtige gamle Lade, i hvis Undervægge i Nordsiden der fandtes Bulplanker. Den er dog senere ført til »Den gamle By« i Aarhus for der at blive genopført.

I Begyndelsen af Aaret 1928 er af Architect Zangenberg gjort en Rejse til Vendsyssel for at undersøge et Stuehus i Sindal Præstegaard, som stammede fra Slutningen af det 17. Aarhundrede, og som var et anseligt og værdifuldt Udskuds- og Bindingsværks-hus. Det blev imidlertid nedrevet for at give Plads for et nyt Stuehus, beliggende paa samme Sted.

Rekognosceringer er foretaget af Underinspektør Uldall i Vordingborgegnen, paa Falster og Østlolland og i Egnen Syd for Aalborg samt paa Mors og Løjthalvøen.

Undersøgelserne af Folkedragter kunde takket være en dog noget nedskaaren Fornyelse paa 5 Aar af den tidligere Bevilling fortsættes i 1926 af Underinspektør Frk. Elna Mygdal. Dette Aar blev Undersøgelser foretagne i Jylland, først i Vejlbj by ved Aarhus, derefter Vistofte paa Mols. Samlingerne i Ebeltoft, Aarhus, Herning og Ringkøbing blev gennemset, og Undersøgelser gjort i Ringkøbing Omegn: Dejbjerg ved Lem, Holmsland, Stadilø, Ulfborg m. m. Rejsen gik videre til Lemvig og Harboøre, Struer og Skive med Undersøgelser i Omegnen, endvidere særlig i

Salling. Ogsaa Mors og Fur blev undersøgt, ligesom Egnen mellem Aalborg og Skørping; Aalborg, Aars og Randers Museer besøgte, og endelig undersøgte Egnen Nord for Randers.

Medens der paa Fur og i de undersøgte Egne paa Østsiden af Jylland dog var nogle Dragtdele i Behold, var Ringkøbing Amt i bogstaveligste Forstand saa godt som tomt for Rester af Folke dragt. Selv Erindringen om denne er usikker og udvisket de fleste Steder. Overalt er Folkedragter og Dele deraf i Fare for at ødelægges ved Brug til Dilettantkomedie, hvortil de udlaanes eller udlejes. De, der bruger dem, interesserer sig sjældent for dem længere end Forestillingen varer, og passer Dragten ikke, saa gaar det: »Hug en Hæl og klip en Taa«. Mer end et Stykke bærer Spor af saadan Behandling og er i ødelagt Stand kommen tilbage til sin Ejer. Det hænder jo ogsaa, at Stykkerne slet ikke kommer tilbage. Men selv i heldigste Tilfælde, hvor man hverken anvender Vold eller glemmer at aflevere det laante, lider gamle Dragter altid ved at bruges, dels direkte af Slid, dels ved at Farverne falmer eller bliver snavsede.

I Aaret 1927 begyndte Undersøgelserne i Hjørring og strakte sig over Tise, Vrensted, Hammer, V. og Ø. Hassing, Vor og Dronninglund Sogne, endvidere til Løkken, Ugilt, Elling, Understed Sogne, til Læsø, Brønderslev, Skallerup, Skagen og Raabjerg Sogne, til Gjøl og Øland, til Brovst, Hjørtedal, Torup, Haverslev, Tved, til Thisted og Omegn, til Vestervig og Agger, Hurup og Thyholm, samt syd for Limfjorden fra Aalborg og til Bislev og endelig til Visborg, Skelund og Als Sogne i Sydhimmerland. Efter de to Aars Rejser kan bl. a. fastslaas, at den høje sorte Kvindehat har været brugt i Thisted Amt og helt ind over Grænsen af Ø. Han Herred, samt at Beboerne i Visborg, Skelund og Als Sogne har brugt det i Randers Amt anvendte »Skægtøv«, medens Aalborg Amt ellers har Pandeklæde eller jysk Kappe, Vingekappe.

Ved Siden af Undersøgelserne af Bolig- og Dragtskikke er, om end i mindre Omfang, foretaget *andre Undersøgelser*. I Egnen Syd for Herning er undersøgt Levninger af de af Diger indsluttede Faarefolde samt af de saakaldte Gildes- eller Pinseboder,

d. v. s. særlig tildannede Danse- eller Legepladser under aaben Himmel. De synes tidligere at have været i Brug hist og her saa godt som over hele Landet og forekommer dels i Form af runde eller firsidede, plane Pladser, indrammet enten af lave Diger eller af Ringgrøfter, dels som afladede Dansehøje med et Dige langs Randen eller som korsformede Udgravninger. I Mands Minde har lignende Gildespladser været benyttet ved Hyrdedrengenes Pinsegilder, men adskilligt tyder paa, at de i tidligere Tid har spillet en større Rolle ved Bylagets eller Ungdommens Sammenkomster¹).

Museets Udgravning paa Tomten af Fajencefabriken ved Gammellund paa Mors skal omtales nedenfor under Afsnittet om Fajencer.

I Sommeren 1927 paabegyndte Folkemuseet ved Underinspektør Uldall *Optagelse af levende Billeder* af gammeldags Arbejde paa Landet, gamle Skikke, Haandværk m. m. Da der andetsteds er gjort Rede for de stedfundne Optagelser²), skal her blot nævnes, at der foruden Optagelse af det mere dagligdags Arbejde i Mark og Gaard er optaget Billeder af den til Høstens sidste Neg knyttede Skik (Barsmark ved Aabenraa) og af Midsommerkronens Ophængning (Thoreby, Østlolland). — Indtil en særlig Bevilling hertil opnaas, vil Billedoptagelserne kun kunne finde Sted i meget begrænset Omfang.

SAMLINGERNES TILVÆKST.

Til *Laussamlingen* er som Gave fra Justitsraad C. F. Herbsts Bo ved afd. Museumsinspektør P. Hauberg modtaget elleve Sølvskilte fra Københavns Stolemagerlav fra Tiden 1826—61, alle bærende graveret eller ciseleret Afbildning af Stol, Sofa eller Chaiselongue, saaledes at de giver en lille stilhistorisk Oversigt over Siddemøblernes Former i dette Tidsrum. Blandt de paa

¹) Musæet ønsker gjerne Oplysninger om Levninger af saadanne Pladser og om de dertil knyttede Skikke.

²) K. Uldall: *Levende Billeder i Dansk Folkemuseums Tjeneste*. (Fra Nationalmuseets Arbejdsmark, 1928 p. 75 ff).

Skiltene forekommende Stolemagernavne kan nævnes P. F. Antoni 1826, S. H. Møller 1826, I. C. F. Holm 1826, P. Feddersen og C. B. Hansen 1841, A. F. Antoni og C. B. Hansen 1841, A. C. Wessel og C. B. Hansen 1841. — I Antikvitetshandelen er købt et Murerlavsskilt fra 1799, som opgives at stamme fra Haderslev, hvorpaa ogsaa det derfra kendte Sølvstempel, MHP sammenskre-

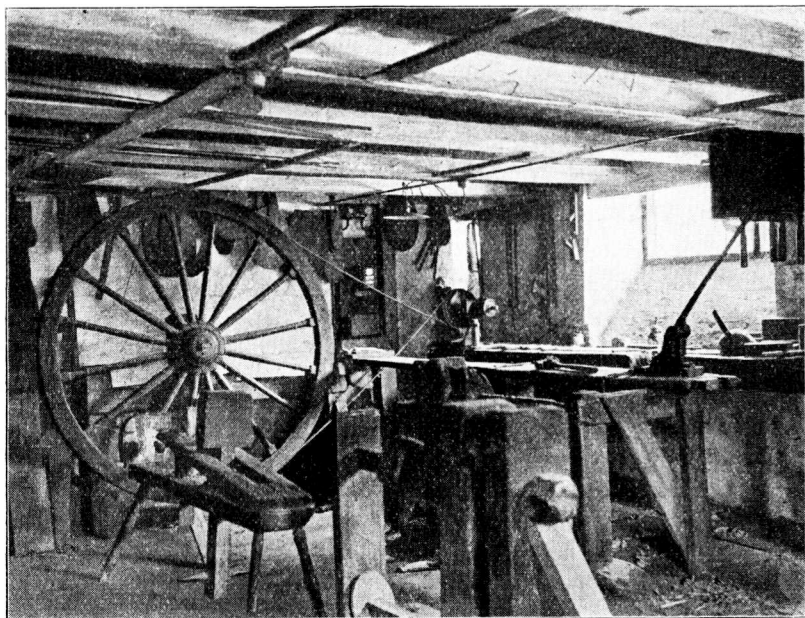

Fig. 4. Hasserts Blokkedrejerværksted i Ny Toldbodgade.

vet, tyder. Et ad samme Vej erhvervet Lavsskilt af Sølv med drevne Rococoornamenter kan paa Grund af manglende Emblemer og Indskrift ikke nærmere bestemmes og tjener saaledes som et beklageligt Eksempel paa de ikke helt faa Genstande, som er løsrevet fra Hjemstedet eller deres oprindelige Sammenhæng uden at være fulgt af paalidelige Oplysninger, og som derfor maa siges at have mistet en Del af sin historiske Værdi. Det samme gælder en firsidet i Svej og gennembrudt Arbejde udsavet Egetræsramme fra Tiden omkring 1700, hvori der skal have siddet en Skifertavle, og som efter Sælgerens Sigende skal have hørt

hjemme i et af de københavnske Lav, men som ligesaavel kan have gjort Tjeneste f. Eks. som Salmetafle i en Kirke. — En Arbejdstegning til en indlagt Piedestal med Skriveklap, underskrevet af Københavns Snedkerlavs Styrelse og approberet af Kunstakademiet 1813, er skænket af Museumsinspektør Chr. Axel Jensen.

Det er Hensigten i Dansk Folkemuseums forventede Nybygning at lade et større Udstillingsrum med Lavsgenstande danne Indledningen til en Afdeling for gammelt Haandværk. Blandt de nyhvervede *Haandværksredskaber* maa først og fremmest nævnes et af fhv. Blokmager C. C. Hassert skænket Blokkedrejerværksted, som 1827 etableredes ved Larsens Plads, Ny Toldbodgade 6, af V. Hassert og som fortsattes, først af Sønnen O. H. R. Hassert, derefter af Giveren, som i 1927 nedlagde Værkstedet, der især havde forsynet Skibene med Blokke, Styreat, Pumper og Mastebaand (Fig. 4). Foruden flere Drejebænke, Skruestikker, Skærebænk og Huggeblok indeholder Værkstedet Værktøj og Modeller i betydeligt Antal, visende Overgangen fra de ældre til de yngre Redskabsformer. Museet er ved denne Gave sat i Stand til at opstille et fuldstændigt Blokkedrejerværksted, hvori der end ikke mangler den heldbringende Hestesko over Døren.

Af andre Genstande vedrørende Haandværk kan nævnes en »Skibstømmermandskiste«, som fulgte med det ovennævnte Værksted, en Blæsebælg fra den gamle Smedie ved Herregaarden Langesø paa Fyn, skænket af Lensbaron H. Berner-Schilden-Holsten, et Oliemaleri, visende det Indre af Skomager Graths Værksted i Brøndstræde (c. 1820), foræret af Fru Dagmar Hejlesen ved Museumsdirektør Falck, og en Vævebog med 72 Drejls- og Dugmønstre, brugt paa Ærø af Væver Simon Sørensen (født i Aabenraa 1826). Den haandtegnede Bog er modtaget som Gave af Sønnen, Væver S. Sørensen, Ærøeskøbing.

Tilgangen af *Bygningsdele* har ikke været stor, men herunder kan dog regnes en meget værdifuld Forøgelse, nemlig en Serie brogetmalede Lærredstapeter, imiterende Gyldenlæder og dels bestaaende af bredere Stykker med Figurscener i orientalsk Maner, dels af smallere Mellem- og Pillestykker, dekoreret med Mon-

tanter af Frugtkurve paa Konsoller (Fig. 5). Kun ved et betydeligt Tilskud fra Ny Carlsbergfondet var det muligt at købe disse Tapeter, som i sin Tid blev opsat paa Herregaarden Gl. Estrup ved Randers af Christen Skeel († 1731), men ved Gl. Estrupauk-

Fig. 5. Malede Tapeter fra Gl. Estrup.

tionen 1926 kastedes paa Markedet. — Under Bygningsdele kan ogsaa omtales to store, i kunstfærdigt Smedearbejde udførte Hængelaase fra Tiden omkring 1750. Den ene er utvivlsomt et Mesterstykke, den anden bærer Frederik den Femtes Navnetræk og maa saaledes hidrøre fra en offentlig Bygning.

Til *Samlingen af Jernovne* er indgaaet to Ovne fra Nordsjæl-

land: en sen Renæssance-Bilæggerovn, støbt i Harzen og prydet med Relieffer af Salome med Johannes den Døbers Hoved samt af Mariæ Bebudelse, og en toetages norsk Vindovn af Fritsø Støbning, bærende Indskriften DSH 1766 samt Fremstilling af Apollon med Kunsternes Emblemer. To Ovne fra Meldahls Støberi paa Vesterbro viser Empirens Former og er afgivet fra Kunstakademiet og fra Metropolitanskolens Bygninger. — En Ovnfod af Træ, udført i nyklassisk Smag med Mæanderbort, er købt i Thoreby, Lolland, et Ovnror af Kobber med Indskrift LN. SS. 1792 stammer fra Odense, og en Ovndør af Messing med Fremstilling af Herre og Dame i Mødedragter fra Tiden omkring 1660 er erhvervet fra Sønderjylland.

Af *Møbler fra Købstads- og Herregaardshjem* er forholdsvis faa erhvervede. Som omtalt i forrige Aarsberetning har Museet særlig haft sin Opmærksomhed rettet mod daterede eller signerede Møbler, idet man ved Erhvervelse eller Undersøgelse af saadanne kunde bane Vej for et intimere Kendskab til de forskellige Faser indenfor Rococoens og Nyklassicismens Møbelformer og i det hele til vort hjemlige Møbelhaandværks Historie. — Af signerede Møbler er dog kun erhvervet ét, nemlig en Mahogni-sofa i saakaldet Christian den Ottendes Stil, med Løvefødder og udskaarne Acanthusving. En trykt Seddel bagpaa Rygbrættet bærer Signaturen: F. M. Rybergs Magazin af Meubler, Speile og flere Gjenstande. Kronprindsensgade Nr. 32. Kjøbenhavn. Løbe-Nr. 2025. — Sofaen er en Gave fra Enkefru H. Christiansens Dødsbo, og ledsagedes af to Armstole, et rundt Søjlebord samt et Toilettespejl, ligeledes af Mahogni og stammende fra samme Stilperiode, i alt en typisk Repræsentation for Dagligstuemøbler fra et velhavende, københavnsk Borgerhjem.

To i Antikvitetshandelen indkøbte Bøgetræstole i Nyrococo, prydet med Musling og Acanthus i Relief, skal stamme fra Aabenraa. Som Gave fra Fru Hannah West er modtaget en Kontortaburet, en Klaverstol i Nyrococo og en Gyngeskammel fra Tiden omkring 1860.

Fra Senempirens Tid stammer to Birketræssofaer med svejfede Armlæn, hvoraf den ene, med indlagte Skaktavllister, Ruder og

Kvadrater samt Messingrosetter, har haft hjemme i Kertemindeegnen, medens den anden, der som Modsætning har udskaarne Relieffornamenter, er skænket af Frk. Rasmine Knudsen, Krage-næs, Lolland. En smuk Mahogniarmstol i sen Empirestil med profildrejede Forben og Rygbræt med udskaarne Palmet- og Volutornamenter i svejftet Frontespice er foræret af Pastorinde Kaae, Charlottenlund, medens en omtrent samtidig Birketræs-armstol med Tremmeryg er indkøbt. — Ejendommeligt nok har Museet, hvis Samling af danske Møbler fra Empiretiden i det hele endnu er meget ufuldstændig og først anlagt i de seneste Aar, hidtil ikke ejet et saa typisk Møbel som en Skabssofa, en Mangel, der nu er afhjulpet ved Indkøbet af en borgerlig Mahogniskabssofa med enkel og stræng Indlægning af rectangulære, sortrandede Fel-ter af gult Træ. De løststaaende Sideskabe og Mangelen af et Ryg-bræt røber, som Tilfældet ofte er ved de ældste Skabssofaer, dette Møbels Nedstamning fra Divanen med de to flankerende Piede-staler. I Datiden benævntes de ogsaa Divaner.

To Rørstole af Bøg med Rygtremmer, af engelsk Form fra 18de Aarhundredes Slutning, skal med flere tilsvarende, som bragtes i Handelen, oprindeligt have staaet i Apistemplet i Frede-riksberg Have. Desværre er den oprindelige Farve afløst af Sort-bejtsning. Et Thebord i Louis XVI Stil er erhvervet, og et andet skal paa Grund af sit Fajenceblad omtales senere. — Ældst af de nyanskaffede Møbler er et stort Lakmøbel i kinesisk Smag, nemlig et Skab paa (nyere) Bordfod, med to Fløjdøre med Land-skaber og Randbælte paa sort Bund. Det stammer fra Tiden c. 1740 og blev indkøbt paa Gl. Estrupauktionen. Yngst er et af Kasserer S. V. Steiner, Kbhvn., skænket forgyldt Møbement i Ny-Louis XVI's Stil fra c. 1870, bestaaende af tre Stole, Sofa og Sofaskammel, betrukket med broget, kanevasbroderet Betræk, som forekom saa hyppigt i Datidens Købstad hjem, men som det allerede nu er vanskeligt at erhverve gode Prover af.

Blandt *andre Indbogenstande* kan nævnes tre Vægspjle, hvoraf det ene, der har hørt til en Konsol, er et særdeles smukt Arbejde i nyklassisk Smag, udført af Fyr og Bøg med spinkelt udskaarne Ornamenter og dekoreret med Guld og sart blaa Farve. Det er

indkøbt fra Slesvig By og opgives at stamme fra Gottorp Slot (Fig. 6). Det andet er et lidt ældre Lampetspejl af Nøddetræ med paalagte, forgyldte Gipsornamenter; bagpaa bærer det Altonafabrikkenes Lakstempel, som kendes bl. a. fra et andet Spejl i Museets Eje. Det tredie, fra c. 1775, har under blyndfattet Glas-

ramme Belægning af rød og grøn Metalfolie, hvori ses Ranker og Rosetter og i Topstykket en kronet Vase.

Auktionsdirektør Winsløw, der tidligere har foræret Museet en betydelig Samling af Lommeure, Urmagerværktøj og en righoldig Bogsamling vedrørende Urmageriets Historie og Teknik, har forøget sin Gave med en omfattende *Samling Stueure*; bl. a. kan nævnes et Bordur fra 18de Aarhundredes Begyndelse, af Træ og Messing med opadvendt Skive, et stateligt obeliskformet Taffelur i Louis XVI Stil af hvidt Marmor med Bronzebeslag, et andet Taffelur, hvis Skive danner Hjulet paa en i Træ udskaaren og forgyldt, romersk Vogn, et Monstransur af Messing og et hollandsk Vægur af den især fra Amager velkendte Type med blystøbte Ornamentvinger i Siderne.

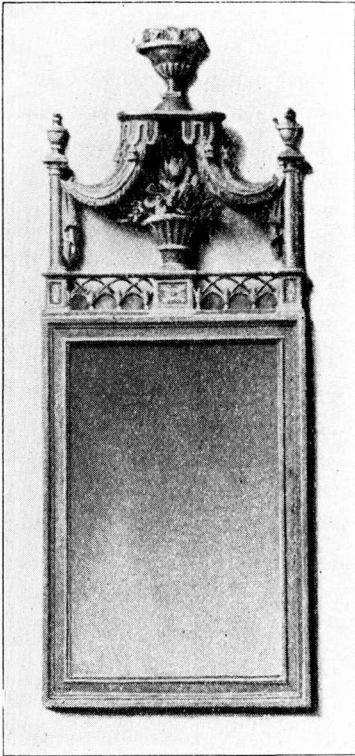

Fig 6. Spejl (fra Gottorp?).

Hermed fulgte ogsaa tre Solskiver af Tin og Kobber, den ældste fra 1732, og en Del andre Maaleinstrumenter, ligesom Direktør Winsløw skænkede Museet en Samling Redskaber, til Brug ved Instrument- og Urmagerarbejde i Museet. Ved Køb er desuden erhvervet et smukt Lygteur i Palisandertræs Kasse med forgyldte Bronzebeslag og Elfenbensbalustre, signeret Johan Siwertsen — Kiøbenhavn (Mester 1762), samt

et Standur i høj, sortlakeret Kasse, dekoreret med Kineserier; Værket er signeret P. Mathiesen, Copenhagen (1725—69) og har Klokkespil med Indstilling til seks Melodier, saavel Salmer som en Menuet. — Desuden er købt et Urhus til et Lommeur, udført i borgerlig Louis XVI Stil i malet Træskærerarbejde.

Mellem de forskellige *mindre Genstande* er et lille smedet Jærnskrin med tungede og svejfede Beslag samt paamalet, barok Blomstdekoration og en Fremstilling af den samaritanske Kvinde ved Brønden. Museumsinspektør Chr. Axel Jensen har skænket to Bakker, en stor oval Bordbakke af Mahogni samt en af de firsidede, bemalede Træbakker med skraat opstaaende Kant, som efter det bevarede Antal at dømme maa have været i udstrakt Brug i det 18de Aarhundrede, og som især tjente til at anbringe nystroget Lin paa. Det modtagne Eksemplar er fra Tiden omkring 1740 og saaledes ældre end de sædvanligt forekommende, ligesom dets Dekoration af barokke Blomster med Acanthusløv er ret overlegent udført. — En elegant Slægtning af de fra Tiden omkring 1800 velkendte Flaskefodre og Etuier er et stort The-skrin i Urneform, udført i kinesisk Lakarbejde med Dekoration af Vinløv og Druer i Guldlak paa sort Grund samt rødlige Arabesker paa Guldbund. Skrinet, der har tilhørt Familien Schumacher, rummer fem Thedaaser af Tin med punslede Arabesker paa Laag og Oversider. — Til de udprægede *Nipsgestande* hører en Elfenbensfigur, forestillende en norsk Bonde fra Bygland i Setesdalen, udført i 1760erne af Nordmanden Jørgen Christensen Garnaas¹), samt en kurios, af Fru Hannah West skænket Guld-fiskekumme fra Tiden omkring 1830, prydet med paamalede Klippelandskaber og Jagtsener og indrettet til at stille ovenpaa et Fuglebur, saaledes at Fuglene har kunnet flyve op i en indenfor Vandbeholderen anbragt Glasklokke. — *Skilderier*, malet paa Glas, er skænket af Fru Tvede og af Museumsinspektør Chr. Axel Jensen. Foruden enkelte Portrætmalerier, der navnlig er erhvervet af dragthistoriske Grunde, saaledes to Pendantmalerier fra 18de Aarhundredes senere Del, formentlig forestillende et øst-

¹) Om de Garnaasske Elfenbensfigurer, som tjente som Modeller for Nordmandsdalens Statuer i Fredensborg Slotspark, se E. Lexow i Bergens Museums Aarbok 1915—16 samt K. Uldall i Arkiv og Museum. 2. R., B. 2, p. 31 ff. (1917).

slesvigsk Ægtepar, er som Gave fra Justitsraad Herbsts Bo tilkommet to ovale Miniaturmalerier (Pastor Eilschow og Søn) i forgyldte Sølvrammer med paalagte Forglemmigejer af Emaillé fra 18de Aarhundredes senere Del.

Den betydeligste Erhvervelse indenfor *Sølvgenstandene* er en i københavnsk Antikvitetshandel indkøbt Drikkekande med Navnebogstaverne C. I. S. R. — A. M. D. B. — 1718 og Stemplet $\frac{ML}{H}$,

Fig. 7. Drikkekande af Sølv.

der henviser til den fra andre fremragende Arbejder kendte Mogens Thommesen Løvenhertz, Mester i Horsens 1695¹⁾, hvis Haand genkendes i Kandens drevne Tulipaner og Acanthusløv. Hanken ender i et Satyrhoved, og i Laagets Drivning indgaar tre Fugle (Fig. 7). En vaseformet Sukkerbøsse med drevne Ornamentér i Louis XVI Stil bærer Københavns Mærke 1784, medens Mestermærket er utydeligt og muligvis kan tilskrives Andreas Holm (Mester 1771). Empireprægede er to Saltkar og en Sennepskande af blaat Glas i Sølvindfatning, de første udført af Lorenz Christophersen Linde (Mester i Kbhvn. 1786—1809), den sidste bærer Mesterstemplet *H*, betegnende Hans Holm (Mester i Kbhvn. 1806) eller C. C. Holm (Mester smst. 1802). To medfølgende, yngre Saltskeer prydes med Oehlschlägers Hoved i Relief og skyldes J. P. W. Ortved (Mester i Kbhvn. 1832). En Theske med Københavns Mærke 1811 er udgaaet fra Pierre Stunders Værksted (Mester 1790). — Mellem Gaverne fra Enkefru H. Christiansens Bo var et Sølvhovedvandsæg fra Empiretiden og en Rococo Sukkertang.

¹⁾ Jfr. J. Olrik: Danske Sølvarbejder Nr. 221.

Til Museets Samlinger af andet *Bord- og Køkkentøj* er modtaget forskellige mindre Gaver, bl. a. en svær Morter af Pokkenholt fra Herregaarden Eskildstrup paa Sjælland, modtaget gennem Pastor A. Fibiger. Mellem Indkøbene er en Thedaase af Kobber med graverede barokke Blomster og Løvefigurer samt Aarstallet 1732, en Puncheske af Træ, hvis Skaft bærer en grotesk Figur, nemlig en Kavalér i Modedragt fra 1780erne. Desuden to statelige Glaskrus med Sølvlaag, hvoraf det ene, der bærer sleben Régenceornamentik, hentedes fra en Antikvitetshandler i Augsburg, skønt Stemplerne i det buklede Sølvlaag viser, at dette er tilvirket i København 1722 af Chr. Lübecker (Mester 1712). Det andet Krus er af norsk Glas fra Tiden omkring 1770 og har en Bort af spidse Blade samt Rocococartouche med Navnebogstaverne H. S. St. — C. S. R., hvorunder læses:

Vi skænker Landsbye øll for Ven og fremmet Mand
Da Kiøbstæd brændevin ey altid haves Kand.

Laaget, som prydes med en Sølvmark fra Frederik den Fjerdes Tid, er udført 1771 af Matthias Winge (Mester i Vejle 1769), og Kruset maa saaledes utvivlsomt oprindelig have hørt hjemme i Vejleegnen, skønt det ifølge Sælgerens Meddelelse skal være opkøbt i Aagerup i Sømme Herred. — Et Malmstrygejern med gennembrudt Rankeornament er skænket af Museumsinspektør Chr. Axel Jensen.

Som Tilfældet har været de foregaaende Aar, indtager de *danske Fajencer* en smuk Stilling indenfor Nyerhvervelserne, selvom kun en enkelt af de indkøbte Fajencer kan henregnes til Pragtstykker. Museet maa ved sin Indsamling i det hele lægge Hovedvægten paa de Genstande, som er typiske for ældre dansk Kultur, medens Hensynet til den kunstneriske Side maa skydes mere i Baggrunden.

Af Fajencefabrikerne i eller ved Hovedstaden er kun Fabriken i Kastrop repræsenteret, nemlig ved et lille Krus og et Terrinlaag, begge usignerede og dekorerede med brogede Blomster og fliget Løv, tilhørende den omtvistede Gruppe, som efter at enkelte sig-

nerede Stykker er fremkomne tilskrives Fortlings Værksted¹⁾. Fra samme Fabriks senere Periode stammer en firsidet, flødefarvet Blomsterkumme, signeret C_M^W og prydet med Bukkehoveder og antikiserende Portrætmedailloner i Relief.

Af tvivlsom Herkomst er et stort blaadekoreret Bakkebordsblad (Bordbakke), som hører hjemme i en lille Gruppe af Fajencer, karakteristisk ved en Dekoration af brutalt virkende, blaa Blomstkviste, udført paa en egen tør og stiv Maner. Disse Fajencer kan, saaledes som en beslægtet Bakke i københavnsk Privateje, være signeret med sammenskrevet BL, men forekommer ogsaa usignerede som f. Eks. et Blækhus i Aalborg Museum. Fajencer af denne Gruppe tilskrives i Almindelighed St. Kongensgadefabrikken; det vil dog være forsigtigst foreløbig at holde dem under Observation.

Fra Fabrikerne i Hertugdømmerne er adskilligt erhvervet. Højt i kvalitativ Henseende staar en stor Biskopbolle af Slesvigfajence med manganviolet og grøn Dekoration: Landskaber med Bygninger, Ruiner og Staffage samt Drueklaser i højt Relief. Bollen er usigneret, idet Signaturen har siddet paa det nu manglende Underfad, som endnu fandtes, da Museet for nogle Aar siden lod Bollen fotografere i en Privatsamling i Tønder (Fig. 8). Et større Tilskud fra Ny Carlsbergfondet satte Museet i Stand til at købe denne værdifulde Fajence tillige med det nedenfor nævnte Bakkebordsblad fra Mors. — Slesvigfabrikens Signatur findes paa en lille Thedaase, hvis manganviolette Dekoration af ostindisk paavirkede Blomster og Blade paakalder særlig Interesse paa Grund af sin Lighed med de blaadekorerede Fajencer, som fra Frøhnes Tid har været henført til St. Kongensgadefabrikens Gjerløfske Periode. Rester af et Spisestel af Slesvigfajence er to Fade og tre tilsvarende Tallerkener med tunget Rand og den af Fabrikens Malere hyppigt anvendte, manganfarvede Blomstdekoration. Denne forekommer ogsaa paa lav Laagbolle med en paa Randens Inderside fastsiddende Si. — En lille Laagpotte med Stjærthank, dekoreret med manganviolette Strøblomster, maa til-

¹⁾ J. Olrik: Kastrup eller Kellinghusen. (Fra Arkiv og Museum, 2. R. I, p. 375 fl.).

skrives Fabriken i Criseby. Fabriken i Kiel er repræsenteret ved en signeret Potpourrivase, med manganviolet Strøblomstdekoration, Rendsborgfabriken ved en lille, ligeledes signeret, flødefarvet Laagbolle med snoede Hanke og Laagknop af Form som en Artiskok. Fabriken i Stockelsdorff ved et af Købmand Nielsen, Kjelstrupskov ved Odense, skænket, rundt Fad med Fabrikens velkendte, blaa Blomstdekoration.

Fig. 8. Biskopsbolle af Slesvigfajence o. 1770.

Medens Museet maa siges at være velforsynet med de almindelige, usignerede Kellinghusenfade og -tallerkener med broget, barokpræget Blomstdekoration, saa indskrænker dets signerede Kellinghusenfajencer sig til et Faatal, ligesom det i det hele er sjældent at støde paa Signaturer fra et af de Værksteder, som drev Fajencevirksomhed her. Kendskabet til disse Mestres forskellige Frembringelser er derfor meget ufuldstændigt og har saa at sige kun omfattet enkelte signerede, men isoleret staaende Genstande, saaledes en særdeles smuk, med manganviolette Blomstkviste dekoreret Terrin i Folkemuseets Eje. Der kan dog nu

udpeges en lille Gruppe af jævne Brugsgenstande fra Kellinghusen, karakteristisk ved smaa fantasiløst tegnede og meget sparsomt udstroede, manganfarvede Blomster, der ofte antager en bærlignende Form. Hertil hører en indkøbt Tallerken med Signatur HK. — I øvrigt er af Kellinghusenfajencer kun erhvervet en lille Flødekande af Form som et Satyrhoved; i Modsætning til en lignende Kande i Museet er denne uglasseret.

Museet har i de senere Aar søgt at udvide Kendskabet til de

Fig. 9. Grodfad af Heshjergfajence o. 1815.

mindre Provinsfabriker og deres Frembringelser¹⁾. Fra Eskild Becks Fabrik paa Øland (grundlagt 1814) er erhvervet en lille plumpt udført Kurveskaal, stafferet med brunt og gult. Som Resultat af en Række Eftersøgninger paa Fyn er det lykkedes at fremskaffe en Fajence fra den lille Heshbjergfabrik, hvis Varer tidligere har været ukendte. Denne Fabrik etableredes 1814 ved Herregaarden Heshbjerg ved Odense og lededes af en Mester Frantz Egger eller Eggers fra Tyrol, ligesom en Fabrikant Jürgen

¹⁾ K. Uldall: Smaant vedrørende danske Provinsfajencer (Fra Arkiv og Museum, 2. R. B. 2 p. 42 ff.).

Sørensen senere var knyttet dertil; men det lykkedes kun at vedligeholde Driften faa Aar, og senest 1822 var Virksomheden standset. Den erhvervede Heshjergfajence er et rundt, broget dekoreret Grødfad (Fig. 9), hvis store Bundblomst i Modsætning til Kellinghusentallerkenernes løst henkastede Blomster er placeret midt i Fadets Bund. Fadet er signeret ved et paamalet H. Den pinligt nøjagtige Anbringelse af Blomst eller Frugt i Bundens Centrum og andre Lighedspunkter findes paa et Par usigenerede Fade og Tallerkener i Folkemuseet, hvorfor det synes rimeligt at henføre disse til den fynske Fajencefabrik eller til Fabriken ved Antvorskov, hvor Frantz Egger arbejdede 1812—14.

Af særlig Interesse for Studiet af vore hjemlige Provincesfajencer er Undersøgelsen vedrørende den i 1774 grundlagte Fabrik ved Herregaarden Lund (nu Gammellund) paa Mors¹). Fabriken var anlagt af Gaardens Ejer, Kancelliraad Thomas Lund, som døde 1777 efter at have tilsat sin Formue, hvorefter Bedriften overtoges af H. Meulengracht og Saxo Aschanius. 1784 udtraadte den førstnævnte af Kompagniskabet, og Virksomheden synes at være standset i dette eller et af de nærmest paafølgende Aar. Anlæggelsen af en Fajencefabrik paa dette afsides liggende Sted forklares ved, at der paa Stedet forefandtes en brugbar Lerart, der dog maatte blandes med finere, fremmed Ler. Som Maler eller Mester virkede en ung Jyde, Peter Klein, samt en vis Sr. Kreipe, muligt den Fajencemester Johan Georg Kreipe, som i Aaret 1760 rejste fra den norske Herrebøfabrik til København for at besøge sin Familie. For øvrigt nævnes en Mand af Navnet Kreipe 1786 som Arbejder paa Rendsborgfabriken, hvor han fik Skudsmaalet Vindbeutel, ligesom der fra tyske Fajencefabriker kendes Malere af dette Navn.

Ved velvillig Imødekommenhed fra Gammellunds Ejer, Proprietær Møller Povlsen, og ved Førstelæreren i Øster Assels, Hr. J. Touborgs, Hjælp var det i Foraaret 1926 muligt at foretage en Udgravning af Fabriktomten, hvorved der dels blottedes Syldsten af Bygningerne, dels fremdroges en betydelig Samling Skaar. Disse, der for Størstedelen er spredte Fragmenter, saaledes at

¹) K. Uldall: Morsø-Fajence (Fra Arkiv og Museum, 2. R, B. 2, H. 2).

kun faa hele Genstande kunde genophygges, stammer hovedsagelig fra første Brænding og er saaledes uglasserede, men giver i denne Form et Indtryk af Rigdom paa Former og af en overraskende Rutine i Varernes Udformning, som man ikke paa Forhaand vilde have tiltroet denne lidet livskraftige og hidtil ret upaaagtede Fabrik (Fig. 10). Fabrikens Former kan vise paafaldende Afhængighed af de Hofnagelske Arbejder, hvilket muligt

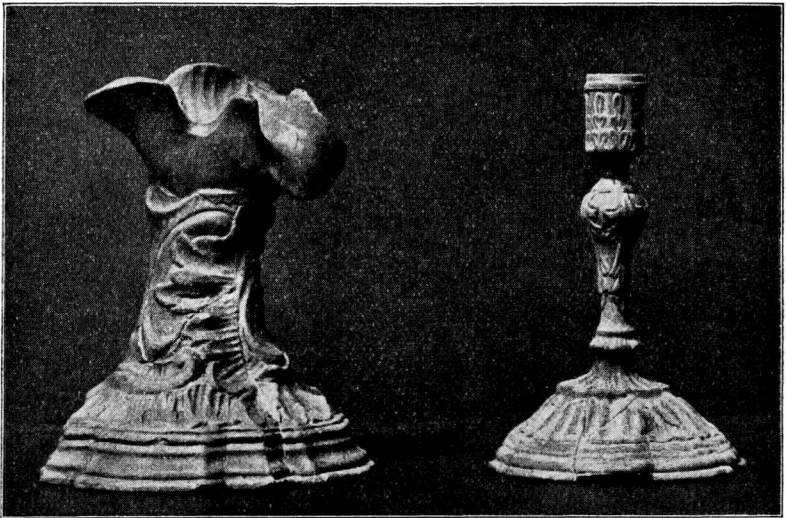

Fig. 10. Opsats og Lysetage af Morsøfajence, samlede af uglasserede Skaar fra Fabrikens Tomt.

skyldes den ovennævnte Mester Kreipe. Den sejge Vedhængen ved Rococoens Former er i og for sig paafaldende og vidner maaske om, at Værkstedet har arbejdet med ældre Former. — De opgravede Skaar viser Brudstykker af Terriner, Boller, Spølkummer, Øreskaale, Smørdaaser, Kurve, Fade og Tallerkener, dels glatte, dels tungede og med forskellig Randprofilering, Presentérfade, The- og Kaffekander, Giskander med Fade, Kopper, Opsatser, Bakkebordsblade, dekorative Urtepotter eller Blomsterkummer, Bord- og Vægfliser m. m. I betydeligt Antal forekommer Skaar af cylindriske Skaale af forskellige Størrelser, dels simple glatte, dels prydet med Staffælter. Blandt Dekora-

tionsmotiver forekommer Blad- og Rocailierelieffer, »vredet Arbejde«, efterlignende Rococoens Sølvføjsformer, buklede Former, Muslingerifling, Relieffoveder paa Straaleglorie (Hanke), m. m.; kun undtagelsesvis ses nyklassiske Former som Kurvefletning og Kannelure.

De glasserede Skaar, som fremkom ved Udgravningen i forholdsvis ringe Antal, giver kun et ufuldstændigt Billede af Værkstedets malede Dekorationer. Man har benyttet saavel Tin- som Blyglassur, og Tinglassuren viser ofte en uheldig Tilbøjelighed til at udviske Relieffernes fine Former. Den blaa Farve har været særlig yndet, ligesom Manganviolet forekommer hyppigt, medens grønt kun er fundet paa en enkelt Tallerken. Oftest er kun benyttet een Farve. Motiverne er saa at sige alle botaniske; især forekommer Blomstkviste, beslægtet med de af Stockelsdorff-fabriken anvendte, samt en jordbærlignende Blomst, som til Tider kan antage en særpræget, knudret Form. En enkelt Kop har haft blaa Strøblomster paa lysblaa Bund, et Skaar af en anden viser, at man har søgt at efterligne kinesiske Koppers kaffebrune Inderside. Flere uglasserede Skaar er dekoreret med Strøblomster, udført i Brunjærnsten, og af et enkelt glasseret ses, at de har skullet modtage Blyglassur, for i Lighed med den engelske crèmefarvede Fajence at vise mørke Tegninger paa Lerets lysgule Bund. Fabriken har ogsaa tilvirket grovere Varer, saaledes Genstande af Rødler, utvivlsomt bestemt til Sortglassering, saafremt der ikke foreligger Forsøg paa Efterligning af engelsk Stentøj. Overhovedet giver de fremgravne Skaar et Indtryk af, at man paa Fabriken stadig har eksperimenteret med nye Metoder. Adskillige smaa, mærkede Glassur- og Farveprøver er ogsaa fundne sammen med Pironi, Kapsler og andre til Fabrikationen hørende Indretninger. Ogsaa Kridtpiber har været brændt paa Værkstedet.

Museet havde hidtil ikke ejet nogen Fajence af Morsøfabrikens Tilvirkning, og Kendskabet til disse yderst sjældent forekommende Fajencer var stærkt begrænset. I Øster Assels Sogn, hvor Fabriken havde ligget, lykkedes det at opspore den som Figur 11 afbildede Kande, som indkøbtes til Museet. Kanden har mistet

sin Hank, men kan med sin elegante Form og sine blaarandede Reliefornamenter tjene som $\frac{L}{AM}$ et smukt Eksempel paa Fabrikens Varer. Signaturen: $\frac{AM}{K}$ (sammenskrevet) henviser til den Aschanius-Meulengrachtske Periode (1778—84); K. betegner Mesteren Kreipe, næppe P. Klein. I Skaarsamlingen forekommer denne Signatur flere Gange, hvorimod Signaturer fra Thomas Lunds Tid (1774—77) savnes dør. Denne findes sandsynligvis i Signaturen: *Klein Lund*, der ses paa et i københavnsk Antikvitetshandel købt, blaadekoreret Bakkebordsblad (Fig. 12), hvis

Fig. 11. Blaadekoreret Kande af Morsofajence.

noget ubehjælpsomt tegnede Dekorationer, musicerende Engle, Rocailleværk og Trægrupper, i øvrigt kun kendes fra en Terrin i en norsk Privatsamling. Til Morsøjajencerne fra Fabrikens ældre Periode hører muligt ogsaa et cylindrisk Vaagekonehus (Fyrfad til Lampe) med flygtigt henkastet manganfarvet Blomsterdekoration og Signaturen: $\frac{L}{ML}$ (sammenskrevet) —. En rund blaadekoreret Lyseplade med lav Pibe, stammende fra Herregaarden Katholm i Jylland, med en noget utydeligt malet Signatur, maa tilskrives Mors- eller Herrebøfabriken.

Til de gaadefulde Fajencer, hvis Proveniens foreløbig ikke kan bestemmes, skønt de bærer et vist hjemligt Præg, hører en Kaffe-kande med gule og sortbrune Bælter samt blaa Kviste og Klokkeblomster; Signaturen kan tydes som E, L eller C. — Til samme Kategori kan regnes enkelte af de erhvervede Fajencefliser.

Bortset fra en Tallerken af Marieberg Fajence, dekoreret med sortbrune Kineserier i Kobberstikmaner og ifølge Signaturen udført 1771, og en sydeuropæisk Ildkike fra Rococotiden, er de *udenlandske Fajencer* alle engelske, saaledes et som Kurvefletværk udført, ovalt Fad af Wedgwood Fajence, stafferet med rødt og sort, en Del crèmefarvede Tallerkenener, bl. a. af Leeds Fabrikat, en Kaffe-kande med trykt Portræt af »Friederich 6, König von

Dannemark«, en særdeles smuk Urtepotte af flødefarvet Fajence med Reliefguirlande og grøn, mønstret Bort samt en Spølkum med brunt Bælte, hvori som Silhouetter rejser sig en Række sorte Træer. Den sidste er skænket af Gaardejer N. Lundby, Seglflod ved Aalborg, og skulde ifølge en utvivlsomt fejlagtig Tradition være tilvirket paa Gudumlund Fajencefabrik.

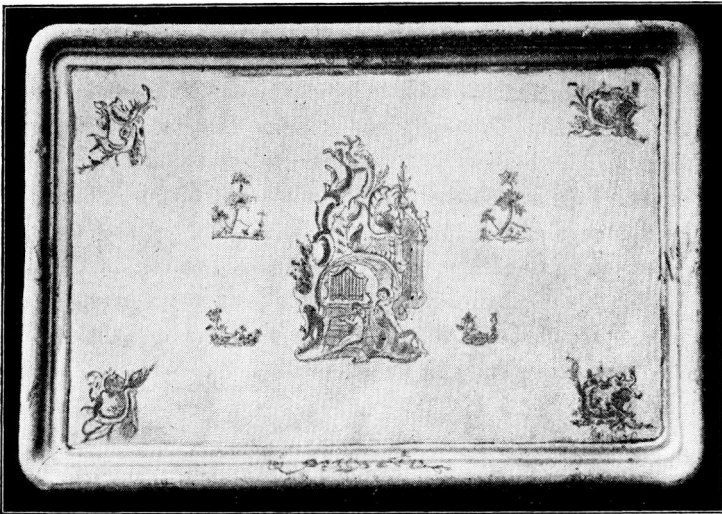

Fig. 12. Blaadekoreret Bakkebordsblad af Morsøfajence.

Indenfor *Porcelænets* Omraade er Erhvervelserne mindre, men ogsaa her er det danske Arbejde fremherskende. Ældst blandt Genstandene fra den kongelige Porcelænsfabrik er en af Fru Jean Gauguin skænket Underkop, bemalet med rødviolette Blomster indenfor Rococosving. Fra 18. Aarhundredes Slutning er to Kaffe- eller Chokoladekander med broget Blomstdekoration, den ene med svejfede Knæk, roseformet Laagknop og Randbort af spinkle Guldguirlander og Festons. En fra Herregaarden Egeskov stammende Crémekop, tresidet med afrundede Hjørner, bærer blaa Rosedekoration og er fra Aarene omkring 1800. Den senere Empiretids Præg bærer et The- og Kaffestel (to Kander, Sukkerskaal, Skyllenskaal, 12 Par Kopper i to Størrelser), hvis Dele er udført i antikiserende Vaseform og bærer broget Rosedekoration.

Ved Mærket findes Malersignaturen: K. Fra samme Tid er et Par cylindriske Kopper med brogede Frugter og Guldornamenter. Violet Blomsterdekoration har et Par halvkugleformede Kopper. Musselmønstret repræsenteres ved en Kaffekande fra c. 1850 og en ældre Thedaase.

Fra Pastorinde Kaae, Charlottenlund, har Museet som Gave modtaget et Par Kopper, ligeledes af Københavns Porcelæn, med et af Maleren Frederik Zweidorff udført Portræt af Madvig (c. 1840), samt to Par Empirekopper og en overdekoreret Vase i Nyrococo af *udenlandsk Porcelæn*. — Af ostindisk Porcelæn er et rundt Fad med blaa Arabesk bort i Régencestil omkring et Vaabenskjold, en Thedaase fra 18. Aarhundredes Slutning med brogede Festons og Landskabsmedailloner samt en stor Tappekande af konisk Form med Aftapningshane af Sølv. Denne ret ejendommelige Kande, hvis Dekoration af svejfede Felter med naturalistiske Vækster og Kaniner er udført i svagt lyserødt, blaat og Guld samt med sparsom Anvendelse af kraftigere rødt, skal ifølge Sælgerens Opgivelse have hørt hjemme i Landsbyen Tømmerup paa Amager.

Lertøjet omtales nedenfor under Landbokulturen, dog skal her nævnes enkelte Lersager, hvis Hjemsted ikke er oplyst, nemlig af dansk Pottemagerarbejde en gulglasseret, tøndeformet Ølpotte med indvendig Si, barokke Blomsterornamenter og Aars-tallet 1723 (skænket af Billedhugger H. C. Lamberg-Petersens Dødsbo ved Overretssagfører Jorch), samt en lille Brændevinstønde, hvis gule Sider bærer indridsede og begittede grønne og brune Barokblomster og Fugle, hvorimellem læses: N I S — 1724. — Af lustreret engelsk Lergods er forskelligt erhvervet, bl. a. som Gave fra Snedkermester Lars Møller, København.

Vognsamlingen. Gaardejer Erik Olsen, Herstedvester, har skænket en Kane, som opgives at have tilhørt Frederik den Syvende eller Grevinde Danner. Kanen har et usædvanlig bredt Tomands-sæde og er bemalet med Guldstjerner paa blaa Grund; fortil findes Metaltraadsnet, bagtil Trinbræt til Kusken. En udskåret og

lakeret Karosse med Fjedre, fra Tiden omkring 1825, er indgaaet som Gave fra Pastor Isager, Skjelby ved Næstved. En Lundstikkevogn, som har hørt hjemme i den til Frilandsafdelingen erhvervede Gaaard fra Gevninge Mark, er skænket af Lensgreve Scheel-Plessen, Lindholm, en Vogn til Stentransport af Hr. Fløystrup ved Museumsinspektør Johannes Olsen, Svendborg. — Købt er en Velocipede af hjemligt Arbejde og en Barnebicycle, begge med jærnbefælgne Træfælge og Pedaler paa Forhjulet; de skal i sin Tid have gjort Tjeneste ved Undervisning i Cyclekørsel paa Rosenborg Exerccerplads.

Til Samlingen vedrørende *Belysning og Ildfrembringelse* er foruden det under Fajence og Landbokulturen nævnte, modtaget forskellige Gaver, saaledes fra Oberst Dahl en Moderatorlampe af Jærnblik, som har tilhørt Giverens Fader, Prof. F. C. B. Dahl, fra Museumsinspektør Chr. Axel Jensen en Tranlampe af Jærn og en Lysesaksbakke fra c. 1700 samt en lille, med punslede Ornamenten prydet Messinglyseplade, stemplet Kbh. — I P — 1748, fra Frk. I. Wittrock, København, en Lysesaks med Pletbakke og en Absconsel i Chenillesyning, samt fra Auktionsdirektør Winsløw et Fyrstaal med perlebroderet Pung til Tønder og Flint. To søjledannede Lysesestager af Træ i Empireform er indkøbt.

Forskellige *Smaagenstande til personligt Brug* indkommer som oftest ved Gaver. To Knækparasoller er skænket af Fru Hedevig Olrik og Frk. Ida Wittrock, et Rejseskrivetøj fra c. 1830—40 af Kancelliraad Paulsen, Frederiksberg, en Syskrue af Kontorchef Pontoppidan, København, en Pibekradser af Sølv, udsat som Præmie 1817, af afd. Læge J. Johnsson, et Kamfoder af Læder med punslede Ornamenten og Aarstallet 1745 af Kaptejn Hermansen. Fra Museumsinspektør Chr. Axel Jensen er modtaget en Merskumspibe med Sølvbeslag (Stempel: O. H., betegnende Joh. Heinr. Otto, Mester i København 1825), samt et Syskrin af Træ fra Tiden omkring 1750, beklædt med hvidt Papir med paaklæbede, barokprægede Blomster, Vaser m. m. af Tøj, Guldpapir og Straa. Blandt indkøbte Genstande, som falder under denne Ru-

brik, er en Tegnebog af Læder med guldpresede Ornamenter; ifølge sin Indskrift har den tilhørt Janus Rasmi 1773. Desuden en fra Slutningen af 17. Aarhundrede stammende Taske af rødt Silketøj med Guld- og Sølvbroderi, et lille, malet Skriveskrin af Egetræ fra 1801 samt en Samling Stambogsblade. — Købt er ogsaa et bredt Hundehalsbaand fra 18. Aarhundrede, af Kobber, Jern og Messing med Paaskriften: AV — P I G.

Til Samlingen af Gestande vedrørende *Spil og Leg* er forskellige Gaver modtagne: fra Fru Olavia Hansen (Jettonsæske med Broderi i petits points, udført 1827), Frk. Ellen Lehmann (Skrabnæsespil), Auktionsdirektør Winsløw (Tarokkort, mærket TEM à Stockelsdorff), Frk. Aase Meier, Holte, og Konservator P. Linde. En Samling Dukkemøbler fra Dansk Vestindien fra 1840erne er foræret af Fru Ingeborg Tillisch og Frk. M. Paludan-Müller. Et Pukbræt samt et dobbelt Spillebræt af Eg, indrettet til Dam, Mølle og Trictrac, og med svagt gotiserende Laaseblik er mellem Indkøbene.

Til den lille Gruppe af Genstande, knyttet til *Myndigheder og Kommuner*, er føjet en Del fra Ingeniørdirektionens 2. Bygningsdistrikt afgivne Redskaber og Modeller samt et Postskilt af Malm: Feldtpost Roskilde Amt, skænket af Husejer Vald. Pedersen, Neble. Uldhandler M. Bojsen-Madsen, Svendborg, har indsendt et i en Mose mellem Nørre Bork og Hemmet ved Sydsiden af Ringkøbing Fjord opgravet cirkelrundt Malmskilt, som ejendommeligt nok viste sig at være et gammelt Brandskilt fra Amsterdam, forsynet med denne Bys Vaaben og Nummeret 24.

Samlingen af *Kirkeinventar* og Genstande, knyttet til Gudstjenesten, har i det forløbne Tidsrum ikke haft nogen Tilvækst, med mindre man hertil vil regne et hvidt, broderet Stykke af ukendt Bestemmelse (Løjert?), af aflang Form med Indsnævring ved Midten, forsynet med Piquésyning med Indlæg af Snore, dannende symmetriske Planteornamenter samt i to Kors Indskriften: CHRISTI DØD MIT LIF — CHRISTI KORS MIN

ÆRE. Ornamentiken viser hen til 18. Aarhundredes første Halvdel.

Samlingen af *borgerlige Dragter og andre Tekstiler* er blevet forøget med en stor slagformet, skotsktærnet Damekaabe, skænket af Politiassistent Tvermoes, samt en Senempirekjole af rødbrunt Silketøj og en af broderet hvidt Moll, som tillige med en Brudedragt fra 1877, en Samling broderede Tasker m. m. og en Samling Folketekstiler er skænkede af Museumsinspektør, Magister Chr. A. Jensen. Enkegrevinde Friis, Juellinge, har skænket en Friserkaabe. Postmester Klitgaard, Brønderslev, 3 Dameliv fra Slutningen af 18. Aarhundrede. Et lille slagformet, piquébroderet Overstykke fra 1780erne er erhvervet ved Køb. En Samling broderede Kraver, Tørklæder og andre mindre Klædningsstykker er tillige med nogle Veste m. m. skænkede af Sølvsmed Frk. Elisa Thomsen, København. En anden Samling af lignende broderede, mindre Klædningsstykker og nogle Læreklude er skænkede af og ved Lærerinde Frk. K. Aschlund, Kolding. Fru Læge Lund, Ø. Jølby, Mors, har ligeledes skænket broderede Kraver, Manchetter m. m. Samlinger af Læreklude og enkelte Stykker er skænket af Frk. Ida Olsen, Chr. Winthersvej 25, Fru Harrekilde, Abel Kathrines Stiftelse (efter Frk. Brønlund), Kontorchef Pontoppidan, Kommunelærerinde Frk. Blom, Frederiksberg, sidstnævnte har tillige givet forskellige Sko, et Stykke Sprang m. m. Enkefru Saugmann har skænket et broderet Pudevaar og en broderet Dug m. m. fra Slutningen af det 18. Aarhundrede, Grosserer Brøndum har skænket et broderet Tyllstørklæde. Et Kommodetæppe m. m. er skænket af Boet efter Læge Christiansens Enke. Et interessant Brudstykke af en Dug fra 1500 Tallet er skænket af Fru Caroline Sørensen, Torpet, Gjøl, medens Inkassator A. Chr. Larsen har skænket en rød og hvid Silkedug med Billede af Charlottenlund og Tilegnelse til Kronprins Frederik, vævet 1888. — Ved Køb er erhvervet et Hvidsøms Pudevaars Mellemværk fra c. 1700 samt Kniplingspudevaar fra Begyndelsen af det 18. Aarhundrede.

Samlingen *vedrørende Bylagene* omfatter kun et beskedent Antal Genstande og udvides kun med Aars Mellemrum, hvorfor

man har Grund til at glæde sig over tre Nyerhvervelser indenfor dette Omraade. Fra Virket paa Falster, en af de faa Landsbyer, hvor Oldermansembedet endnu er bibeholdt, og hvor Byhornet endnu kalder Byens Gaardejere til Stævne, har Museet som Gave fra Gaardejer Jens Hansen modtaget en Oldermansstok, inddelt i Rubrikker med de enkelte Gaardes Numre; i fire af Rubrikkerne er der skuret Bøder. Et Byhorn fra Lille Linde paa Sjælland er skænket af Gaardejer Jens Jensen, smst. De forskellige Oldermænd har indskaaret deres Navnebogstaver og Embedsaar i Hornets Sider: det ældste læselige Aarstal er 1786. Ved Køb fra en Privatsamling er erhvervet en Bytrompet af Kobber fra Landsbyen Skovballe paa Taasinge. — Tvivlsomt er det, om et indkøbt Horn af udenlandsk Okse, med Profiler og indridsede Ornamenter fra c. 1700, har gjort Tjeneste som Byhorn, da det kun er oplyst, at Hornet for et Par Aar siden er solgt ved en Auktion paa den fynske Herregaard Dallund.

Tilvækst af *Genstande, knyttet til Overtro og Folkeskikke*, maa ogsaa betegnes som usædvanlig. I en Antikvitetshandel i København er fundet en lille, malet Fane af Bøgetræ, udsavet i gennembrudt Arbejde, hvori læses A B, formentlig et forkortet Landsbynavn (B = Bylag?). Fanen, der er anbragt paa en kort Stang og skal stamme fra Falster, har utvivlsomt været benyttet ved Sommer-i-By-Ridning el. lign. I Landsbyen Frejlev i Østlolland bevares endnu en beslægtet Processionsstandart, »Midsommerspiret«. Et andet Minde om de lolland-falsterske Midsommerskikke er en af Frk. Maren Andersdatter, Thoreby, udført og skænket Model af »Midsommerkronen«, efterlignende de af Grønt og Blomster flettede, kroneformede Midsommerkranser, som Giverinden, Traditionen tro, aarlig har flettet gennem to Menneskealdre, og som St. Hans Aften ophænges i Midsommertræet i Thoreby (jfr. p. 192). — Husmand Peder Chr. Olsen, Hesterodde, Mors, har skænket tvejede Pilekviste (Ønskekviste), benyttet til at vise Vand med¹). — Et sirligt udklippet og malet Bindebrev med Aarstal 1803, fra Aanum ved Skjern, er indkøbt i København.

¹) Et Fotografi af Giverens Demonstration af Brugen af Ønskekvisten er gengivet i Fra Nationalmuseets Arbejdsmark 1928 p. 80.

Landbosamlingen har ved Indkøb og Gaver modtaget adskillige Forøgelser, der tjener til Belysning af vor gamle Bondekultur, og som dels har Plads i Hovedmuseets topografisk opstillede Landboafdeling, dels skal anbringes i Frilandsafdelingens kommende Bygninger. Det vil saaledes forstaaes, at de neden for nævnte Genstande fra Egnen omkring Gevninge er bestemt for den endnu uopførte Gevningegaard, medens en stor Del af det fynske Indbo og Husgeraad er erhvervet med Henblik paa Lundagergaarden og Huset fra Aarup, og paa samme Maade er der Hensyn at tage til de andre, paa Frilandsmuseets Udvidelsesplan ansatte Bygninger. I samme Grad som Frilandsafdelingen vokser, vil dens Gaarde og Huse beslaglægge Størsteparten af Hovedmuseets Indbo fra de paagældende Egne, da det vilde være ligesaa urimeligt som uoverkommeligt at forsyne saavel Hoved- som Frilandsmuseet med Genstande, der repræsenterede den samme egnsbestemte Kulturkreds. Folkemuseet og dets Frilandsafdeling supplerer saaledes hinanden, idet de egenartede Hjemstavnskulturer, der — som f. Eks. Kulturen paa Amager, Heden, Samsø og Falster — ikke afsætter synderligt Særpræg paa selve Bygningerne, vil forblive uden Bygningsrepræsentation i Frilandsafdelingen; de vil derimod blive repræsenteret i Folkemuseet ved Løsøre, eventuelt ogsaa ved Stueinteriører, saafremt Stueindretningen bærer et for Egnen særegent Præg. Visse Egenes Boligkultur — f. Eks. Fanø, Læsø, Salling og Færøerne — maa derfor fortrinsvis søges i Frilandsafdelingen, medens andre Landsdele alene repræsenteres i Folkemuseet. En Særstilling indtager de Genstande, der som f. Eks. Folkedragter, Tekstiler, Smykker, m. m. skal opbevares under Glas eller af andre Konserveringshensyn ikke taaler Opbevaring i Frilandsmuseets Bygninger. Saadanne Sager maa til enhver Tid opbevares i Folkemuseet, og det samme gælder andre Genstande, som af en eller anden Grund ikke hører hjemme i Frilandsafdelingens Bygninger.

Museet har fra ældre Tid ejet flere Stuepaneler fra Amager, og naar disse engang skal opstilles i den kommende Museumsbygning, er der god Brug for Indbogenstande til disse Stueinteriører. Fra Taarnby, hvorfra netop et af Panelerne er hentet, er

erhvervet en rødmalet Egetræskiste med malet Aarstal 1802 samt sorte og hvide Blomster og Lavrbærkranse. Et andet af Pane-
lerne har haft hjemme i Tømmerup, og herfra er kommet et
brogetmalet Mangle-

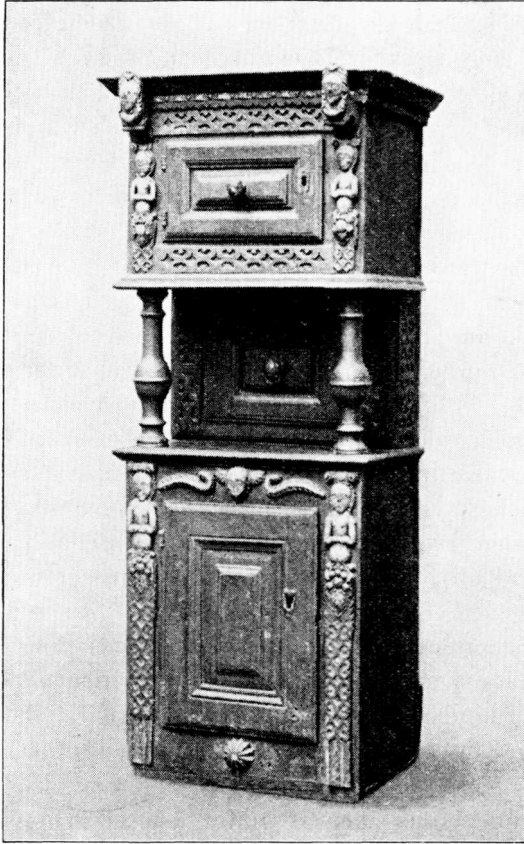

Fig. 13. Malet Stolpeskab af Eg. Fra Skævinge,
Nordsjælland.

træ med Hestehaand-
tag, udskaarne Potte-
planter, Cirkler og
Hjærter samt Dobbelt-
monogrammet: I H D
1828. Fra Tømmerup
er ogsaa et oliven-
grønt Syskrin af Fyr
med skraat Laag og
Rosemaling samt et
af de velkendte Lyk-
ønskingsvers i Ram-
me, prydet med pres-
set Guldpapir. Fra St.
Magleby og Dragør
ejes andre Stuer. Til
den første er købt to
Træesker med Kar-
vesnitornamenter, den
ene bestemt til at in-
deholde Fyrtøj og
mærket I O S W —
1820, den anden med
Skydelaag og Aarstal-
let 1827. Fra Dragør
er en rød- og grøn-
malet Slagbænk af

Sofaform fra 1830erne samt en oval Egetræsbakke med svejftet
Kant, Stjerneindlægning og Indskrift I I S — A C D — Anno 1775.

Blandt Erhvervelserne fra N o r d s j æ l l a n d, hvorfra Museet
ejer en smuk Øverstestue, Grimstrupstuen, maa særlig fremhæ-
ves et brogetmalet Stolpeskab af Eg fra Skævinge (Fig. 13) med

groft udskaarne Figurer i højt Relief — Kerub, Slanger og Hermer — samt Arabeskmotiv i Fladsnit. Skabet, som stammer fra 17. Aarhundredes senere Del, men nu bærer Indskrift H O S — 1852, hører til de bedre Møbler fra Datidens Bondehjem. Beskædnere er et brunmalet Stolpeskab fra Gurre med Skydedør og svejftet Frontespice og Stolper. Et Foldebord af Fyr med oval,

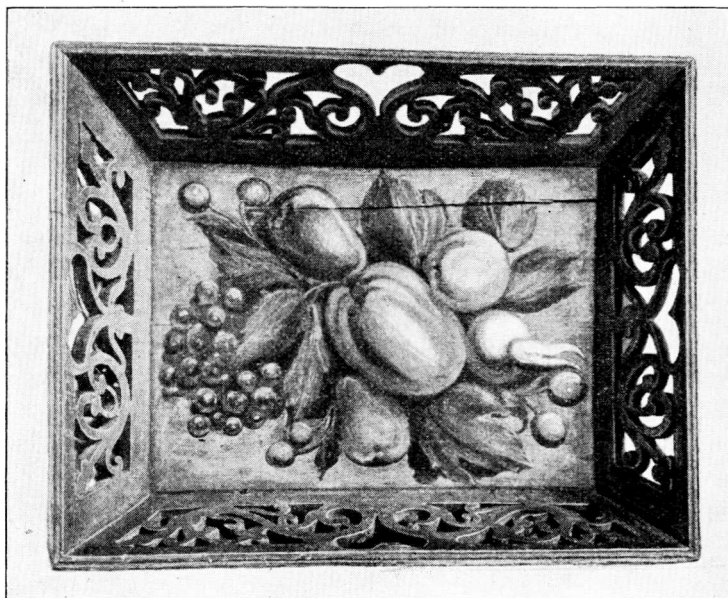

Fig. 14. Malet Træbakke fra Stenlille.

svejftet Plade og profildrejet Søjle paa tre svejfedes Ben er kommet fra Hillerødeggen, et firsidet Bord med Fodplade fra Selsø, et lille rundt Bord, saakaldet Stumtjener, fra Vinderød, og en Armstol (Vingestol) af Bøg med blaa og rød Staffering og drejede Spoler mellem Rygstolperne fra St. Havelse. Ved Indkøbet af en Del jævne Møbler i Senempirens Smag — Himmelseng, Slagbænk, Borde, Birketræssofa med Stole — fra et Dødsbo i Hornbæk har man tænkt at kunne give et Indblik i et nordsjællandsk Fiskerhjem, naar Pladsforholdene engang tillader det. — En af de Side 199 omtalte, firsidede Træbakker, et usædvanligt smukt

Eksemplar fra Tiden omkring 1700 med oliemalet, barokt Frugtmotiv og Siderne gennembrudt med Hjærter og symmetriske Slyng stammer fra Stenlille (Fig. 14), hvorfra ogsaa er hentet et lille Bøgetræsskrin med Karvesnitornamenter og Indskrift MID 1801 samt nogle Hornskeer og et Manglebræt med dobbelt Hestehaandtag og Fladsnitdekorationer, hvori ses en Mand med en Hest og Aarstallet 1826. Et Sædeløb af Halmsimer og et Vævespjøld med Karvesnit fra 1717 er fra Ølstykke, en Stok med indskaarne Baandslyng og Ansigter og Indskrift P.C.S.—1712 fra Bringe. Af det i Nordsjælland tilvirkede, sort og sortbrunt glasserede Lertøj er erhvervet en buget Kaffekande med fugleformet Topknop, Rosetter og Ranker samt C. M. H. i Relief (c. 1825).

Fra de saakaldte *Københavnsbønderes Omraade*, der dannede en egen Kulturkreds, som i Museet vil blive repræsenteret ved Øverstestuen fra Avedøre, er en grønmalet Egetræskiste med røde Jernbeslag, malede Blomsterkoste, Roser og Navnebogstaver: 18—M. G. K. D.—45 samt en Fyrretræsbænk, begge fra Skovlunde. En Thepotte, Sukkerskaal og Flødekande af engelsk Kobberluster er skænket af Fru Sophie Ratzow, København, og har hørt hjemme i Bagsværd.

Ved St. Vejleaa grænsede *Københavnsbønderne* og *Hedebøerne* til hinanden, og paa flere Punkter er det vanskeligt at sætte Skellet mellem de to nærbeslægtede Kulturomraader. Det kan saaledes ikke med Sikkerhed afgøres, om den som Fig. 15 afbildede Foldbænk stammer fra Heden eller fra en tilgrænsende Egn. Bænken, der er en af de mange fra Museumsinspektør Chr. Axel Jensen modtagne Gaver, som har udgjort en Del af Giverens Faders, Grosserer C. A. Jensens Privatsamling, maa paa Grund af sin Indskrift betegnes som et usædvanlig smukt Eksemplar. Paa de to ved profildrejede Sprosser forbundne Rygbretter læses i Versaler paa forsænket Bund:

NAAR DU HAVER VANDRET OG KOMMER TIL MIG OG VIL
 SETTE DIG SAA TENK PAA DIN IESUS SOM HAVER VANDRET
 DI TREVVEDE MILLE FORREN SOLLEN DEN GANGER TIL VILE.
 PMSVKTC D ANNO 1787.

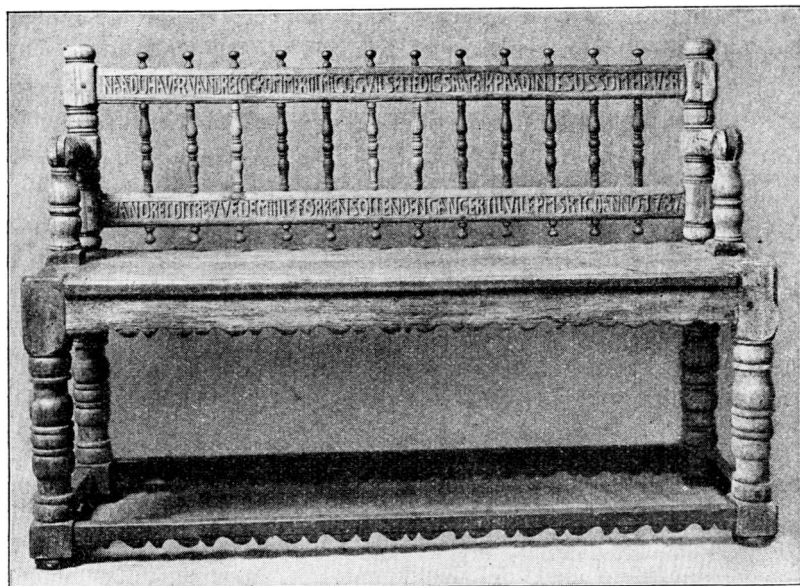

Fig. 15. Foldbænk med Indskrift. 1787. Fra Egnen mellem København og Roskilde.

Affatteren af den ejendommelige Indskrift har øjensynlig misforstaaet Legendevisen om Jesu Fødsel og Barnemordet i Bethlehem, hvori det hedder:

Vel 14 Tusinde Børn saa smaa
 Deres Blod lod hand udgyde,
 Men Iesus var 30 Miile derfra,
 Før Solen den gik til Hvile¹).

Fra Roskildeegnen stammer utvivlsomt ogsaa en af samme skænket, oval Træballe til Garn; den er udsavet i Zikzakmønster, Hjerter og Cirkler, bærer grønne og røde Farver og Aarstallet 1818. En Bøgetræsstol med Tremmeryg i nyklassisk, engelsk paa- virket Smag er kommen fra Tjæreby ved Roskilde, men maa snarest have hørt hjemme i et beskedent Købstad hjem, medens en Armstol med halmflettet Sæde, smaa Rygbalustre og Indskriften IHS — 1863 — MHD malet over de ældre Navnebogstaver IHS

¹) Erik Pontoppidans Fejekost — — —. 1736. Oversat af J. Olrik. (Kbhvn. 1923) p. 47.

—1852, har staaet i en Gaard i St. Ladager. Herfra er ogsaa et Mangletræ med Karvesnit og et Endestykke af en Himmelseng, grønmalet med brogede Blomstervaser og Roser samt Indskrift S R S — 1848 — M S D. En firsidet Egetræsbakke fra Aarene 1725 —50, dekoreret med Tulipaner, Roser og Basunengle og med de skraa Sider udsavet i Slyng skal stamme fra Sengeløse og vil kunne faa Plads i Museets Hedeboetue, naar denne engang kan opstilles igen. Gaardejer Dige, Snoldelevgaard, har foræret to Vognhaver og et Landeværnsspyd fra 1807. Fra Dalby, paa Grænsen mellem Hedeboer og Skovboer, er ifølge Sælgerens Meddelelse en lille Barnestol med drejede Forben og en Tækkerage.

Af det til *Gevningegaardens fremtidige Udstyr*else anskaffede Inventar er, foruden den forannævnte Arbejdsvogn, to Armstole hentet fra Gaarden selv, ligesom Datteren af Gaardens sidste Fæster, Frk. Marie Hansen, har skænket forskellige Stykker Husgeraad og Værktøj, bl. a. Hegler, Karter, Lysestage, Loklappe, Gruekedel, Køkkenstol m. m. Fra andre Gaarde i *Gevninge* er flere Stole, hvoraf to har Karvesnitornamenter, et Spejl i barok Fyrretræsramme, en trekantet, rød- og grønmalet Pyramide (Hængehylde) og et Mangletræ. Gaardejer Karl Peter Jensen i *Gevninge* har skænket Hørbryde, Garnvinde og en Halvtønde, mærket 1783, m. m., Træskomand Christiansen, smst., en Jærnlaas. Andre Genstande stammer fra *Gevninges* Nabolag, saaledes et Langbord med udsavede Fødder, en Trannikebænk og en Lang- eller Vinduesbænk, alt tilbudt som Gave fra Gaardejer J. C. Pedersen, Bomgaarden, Torkildstrup. En Fyrretræskiste med brogede Vaser og Blomsterkranse, omsluttende Navnebogstaverne A H D — 1846, og en ballusterformet Malmlysestage med indprikket A O D 1806, men efter Formen fra Tiden v. 1730—40, er kommen fra Lejre, en Himmelseng med Gipspalmetter fra Svogerslev og en grønmalet Træbakke med rød- og sortmalet Blomsterkrans fra Ovsted. Fra *Glim* er en grønmalet Egetræskiste med broget Dekoration af Blomster i Vase og Kranse, hvori læses N O S 1845, et dobbelt Klædeskab med flankerende Søjler og Gipsornamenter i Relief, hvilke Møbler passende vil kunne gøre Tjeneste i *Storstuen*, desuden et Drikkekrus af Egestaver, som skal have Plads

paa Opholdsstuens Langbord, samt en Brændevinsdunk. Fra Gøderup er hentet to andre Kister til Storstuen, ligeledes med broget Blomstdekoration, men fra Aarene 1790 og 1842.

Skovboegnen Syd for Køgeaa er repræsenteret ved en Syskrue og et grønmalet Syskrin med skraat Laag, stafferet med barokke Blomsterkviste i rødt, brunt og hvidt og med Ejerindens Forbogstaver BHD—1824, begge fra Lellinge, samt ved en Skorstenshammer med Aarstal 1647 fra Vraaby og endelig ved en lille Samling fra Lille Linde, bestaaende dels af indkøbte Genstande, nemlig en Skorstenshammer fra 1687, et grøn- og rødmalet Fyrretræsskab fra 1807, en Hylde med lignende Oliemaling og Aarstallene 1784 og 1804, dels af Gaver fra Gaardejer A. P. Pedersen, smst., i Form af mindre Husgeraad og Redskaber, i alt godt 40 Genstande.

Fra Fakse Herred er kommen en Hørbryde og en Svenskharve, som i Frilandsmuseet vil kunne beholde deres Plads i det i Olstrup indkøbte Køllehus, og som er skænket af dettes tidligere Ejer, Gaardejer Hans Olsen, fra Strøby i Stevns Herred et Smørtrug, en af de tidligere omtalte, malede Bakker og en ejendommelig vidieflettet Barneseng, som opgives at have været brugt, naar Smaabørn under Høsten maatte tages med ud i Marken; den har Bæreaabning i Kortsiderne og er meget lav, saaledes at den til daglig kunde puttes af Vejen under en Seng.

Erhvervelserne fra den øvrige Del af Sjælland er kun faa. Vestsjællandsk er en Skorstenshammer, tilbudt fra Landsbyen Neble i Skelskøregnen og bærende Indskriften:

Herren bevar livs oc iild Rvdolf Fb 1704.

Fra samme Egn er et Mangletræ med Karvesnitornamenter og dobbelthovedet Hestehaandtag, dateret 1794. — Fra Næstvedegnen stammer ifølge Sælgerens Opgivelse en gennem københavnsk Antikvitethandel indkøbt Egetræskiste fra 1817 med tungede og bukledede Jærnbleslag og kuriøs, brogetmalet Dekoration, nemlig paa Laaget Blomsterkranse med Fugle, paa Forsiden to Merkurhoveder, antike Lamper samt en Modeherre og en Almuesmand. — Sjællandsk er formentlig ogsaa en mellem Museums-

inspektør Chr. Axel Jensens Gaver indkommen rund Kagebund af Eg, hvis Indskæringer danner Blomstervase, Hjerte og Bogstaverne P P S — I H D.

Da de lolland-falsterske Genstande, som hidtil fandtes i Samlingen, indskrænkede sig til Dragter og nogle Sølvsager samt et Par Smaating, har man i det Tidsrum, Aarsberetningen omfatter, søgt at raade Bod derpaa, hvilket er saa meget mere paakrævet, som Lolland skal repræsenteres paa Frilandsmuseet ved et af de typiske, enlængede Huse med Langsideudskud og udhængende Gavlskjul. Størstedelen af de lollandske Erhvervelser stammer fra Thoreby. Særlig velbevaret Blomsterdekoration i brogede Farver findes paa et stort, grønmalet Madskab, som bærer Ejerbogstaverne: A R S — K I D — Anno 1846 og Levereglen:

Lev varli Tær sparlig Tiden er farli Døden kommer snarlig
samt paa en ligeledes grønmalet Kiste med buet Laag og Indskrift K I D — 1826. Indvendig paa Laaget sidder efter gammel Skik et Kistebillede, et Neu-Ruppinark, udført efter et af G. L. Lahdes Dragtbilleder. Broget Blomstdekoration har ogsaa en Himmelseng med samme Navnebogstaver og Aarstal som Skabet, ligesom et Bord med Skabsunderdel — en gammel Bordform, som i særlig Udstrækning er bevaret paa Lolland-Falster — viser Rester deraf. Til disse større Møbler slutter sig to rødmaledede Stole af Empiretidens Form, mærket K I D 1843, en særdeles god rødmalet Armstol med halmflettet Sæde, udskaarne Tulipaner og Karve-snitornamenter og Aarstal 1803, samt forskellige Smaagenstande: Manglebræt, Vævespjæld og Bagrebsbøjle. Gaardejer Edv. Raahauge, Thoreby, har skænket Valkebræt, Sigte, Lerdunk, Lysegryde m. m., Frk. Maren Andersdatter, smst., bl. a. Lygte, Vindepind og Virkejærn. — Fra Gaardejerske Frk. Rasmine Knudsen, Kragenæs, er ligeledes modtaget forskellige Gaver, nemlig foruden den under Købstadkulturen omtalte Empiresofa forskellige mindre Redskaber. En Tækkenaal og en Syldøkse er modtaget fra Tækkemand Niels Hansen, Skørringe Skov ved Maribo, og en Garnvinde fra Nakskovengen af Støberikonsulent F. Krog. De falsterske Genstande er i færre Tal. En Stuedør med brogetmalet

Ramværk og barokpræget Blomsterdekoration paa to Fyldinger er kommen fra Virket, hvorfra ogsaa som Gave fra Gaardejer Ole Chr. Jensen er modtaget en Hørrive. Fra Hasselø er en Fløj-

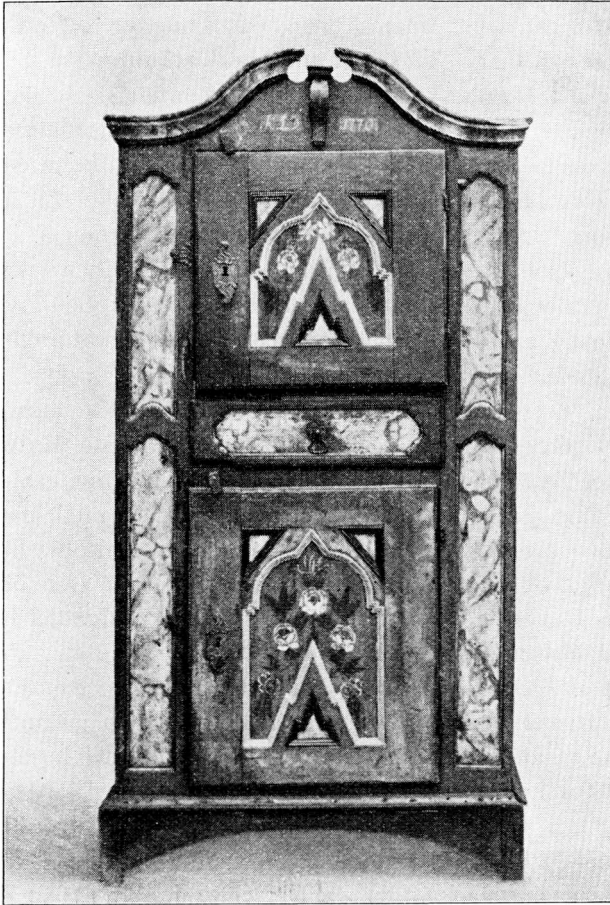

Fig. 16. Brogetmalet Skab fra Sydvestfyn. 1770.

dør, formentlig til en Alkove, med Fyldingsmalerier fra Tiden omkring 1810: Fugle, Mand og Kone, Hankekande og andre ejendommelige Motiver. Endelig er i Antikvitetshandelen i Nykøbing købt to Manglebrætter.

Fra den fynske Øgruppe ejer Museet vel fra ældre Tid adskillige mindre Genstande, medens større, malede Møbler har været savnet. Velkomment er derfor et Madskab af Fyrretræ med Midtskuffe og øvre og nedre Dør. I forsænkede Fyldingsfelter er brogetmalet Marmorering og Blomster, og paa Frontespisen læses K L D — 1770. Skabet skal stamme fra Sydvestfyn (Fig. 16). Et Hængeskab af Eg med geometrisk Indlægning af Skaktavlbælter, Stjerne og Festons samt med hemmelige Skuffer er købt i København, ligesom et stort Klapbord af Eg med svejfede Kanter og de bærende Fodbrætter udsavet og gennembrudt i barokke Sving. Det er kun oplyst, at begge stammer fra Fyn, og det samme gælder en Hjørnehylde til Tobakspiber i nyklassisk Smag, skænket af Snedkermester Lars Møller, København. — De øvrige fynske Erhvervelser har Museet kunnet katalogisere med ønskelig Stedfæstelse.

Et Antal Genstande stammer fra den sydfynske Skovegn. En trebenet Egetræstol fra 18. Aarhundredes første Halvdel med kombineret Ryg- og Armlæn paa tre balusterformede Støtter har haft hjemme i Espe, medens et Manglebræt med usædvanlig smukt Rocorelief er fra Højrupegnen. En Saltold, hulet i en Bøgestamme, og den under Vognsamlingen nævnte Stenvogn er tilsendt som Gave fra Hr. J. Fløystrup, Køllehovedgaard i Kirkeby Sogn, ved Museumsinspektør Johs. Olsen, Svendborg, hvis Mellemkomst det ogsaa skyldes, at Læge Becker, Svendborg, har skænket Museet nogle Sager, som har tilhørt en gammel Væver i Stenstrup. Uldhandler Bojsen-Madsen, Svendborg, har til Museet indsamlet forskelligt mindre Husgeraad i Sognene Nord for denne Købstad, bl. a. kan nævnes Gærkrans, Skættefod og Skættehænder, Kærne, Valkebræt, Lejler og Vindepinde samt en af de høje Standstager, som ved Gilder skal have staaet paa Gulvet i hver af Storstuens Hjørner.

Paa en Dødsboauktion i en Gaard i Skjellerup, Østfyn, er købt forskellige typiske Genstande med jævnt Præg, en Bordendebænk (Kistebænk) af Fyr, en Vugge, en Mælkespand af Ler og forskellige Fade og Skilderier, deriblandt Grav- og Lykønskingsvers i Ramme.

Til Anbringelse i Lundagergaarden, naar denne engang er genrejst paa Frilandsmuseet, har Gaardens tidligere Ejer, Gaardejer Skræp, skænket nogle Redskaber. Fra Assenseggen er ogsaa et med barokprægede Indskæringer prydet Pølsehorn, medens en Dørhammer med Kristi Monogram og Aarstallet 1736 er kommen fra Annekspræstegaarden i Orte. Til Museets Aaruphus har dets sidste Beboer, Husmand Jørgen Jørgensen, Gl. Aarup, foræret forskelligt mindre Inventar. En malmstøbt Voksstabelholder fra 18. Aarhundredes Midte fra Ejby, en Fyrretræsskænk med Klap over to Døre og et Mangletræ fra 1632 med Skælmønstre er indkøbt i Antikvitetshandel i Odense, fra hvis nærmeste Omegn de to sidste Dele skal være hentet. Gaardejer Chr. Thorup, Lille Højbjerg, har skænket et Valkebræt samt fire Knopstokke (Knyttestokke) til at lave Snore med.

Fra Taasinge er som Gave fra Gaardejer Rasmus Nielsen Rasmussen, Kroglund, Nr. Vornæs, modtaget en Bagrebstrisse, medens Gaardejer Rasmus Rasmussen, Hjortø, har foræret en som Natstol indrettet Barnestol og en Rapssegl. Fra Skarø er af Gaardejer Johan Hansen skænket et Øsekar, ligesom andre Genstande er modtaget af Gaardejer Christoffer Rasmussen, smst., og paa samme Ø er købt et højt, grønmalet Fyrretræsskab med brogede Roser og Tulipaner foruden Indskriften: 17 — MPD — 88.

Af Erhvervelser fra Jylland skal først nævnes en smukt bevaret Fyrretræsdragkiste fra Læsø, malet med røde og grønne Farver: marmorede Kanter, Blade med udsparede Ribber paa Skufferne samt tærnede Skraabælter. Foden er i Empires Form, og Dragkisten vides at være dekoreret sammen med flere lignende af Gaardejer Johannes Kirkemo, Hjørnegaard i Byrum, hvis Datter, Frk. Johanne Kirkemo, smst., har foræret Museet de Blychabloner, hvorover Bladene er malede.

Vendsyssel møder med en smuk malet Armstol af Bøgetræ, hvis Rygbræt bærer Reliefornamenter, øverst Hankevase, flankeret af vifteformede Hjørnepalmetter, derunder Stafværk af Halvcirkler over Navnebogstaverne ANDH — 1836; det sidste Bogstav betegner Heden i Understed Sogn (Fig. 17).

Karvesnit bærer en firsidet Sykurv af grønmalet Bøgetræ fra Flade Sogn og et Manglebræt fra Tise i Børglum Herred; herfra er ogsaa en brogetmalet Banketærskel, en Hegle og nogle Hornskeer. Med en halmsimeflettet Tøjkurv fra Fjerritslevengen, en Feltflaske af gulglasseret Ler fra Gjør og en Kedelskede af Jærn

til Ophængning af Kedler og Gryder i den aabne Skorsten slutter de vendsysselske Erhvervelser.

Efter Vendsyssel følger naturligt Thy. Ogsaa fra Jylland har Museet manglet malede Møbler, idet det kun har ejet de af Fri-landsmuseets Sallinggaard og Fanøhus beslaglagte. Et stort Klædeskab med Fløjdøre, lysblaat malet med Marmorering, røde Lister og spinkle sorte Ranker er nu indkøbt i Hvidbjerg, Refs Herred. Indskriften er C C S H — 1787. Et Hængeskab af Fyr, grønmalet med røde Lister og graamarmorerede Felter og Indskrift I C S Øg — 1788 og et andet med sorte

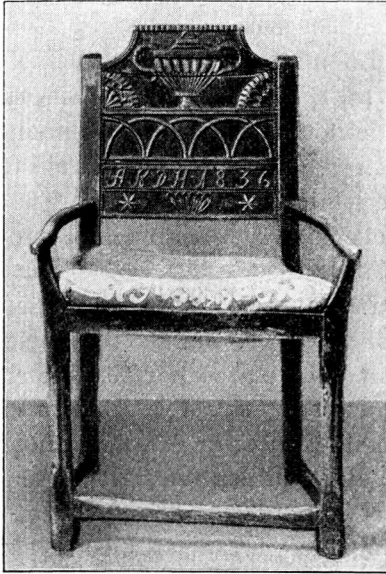

Fig. 17. Malet Armstol fra Vendsyssel. 1836.

Ranker og Stjerner er fra Odby Sogn. Et særegent Møbel for de Egne, hvor den høje, sorte Kvindehat tidligere blev baaret, er et lille dragkistelignende Møbel med høj Skuffe til Opbevaring af Hatten. Et saadant, med grøn og rød Maling, er skænket af Frk. Boel, Dover Vestergaard i Ydby Sogn. Fra Bjerregaarden i Hjortdal Sogn er en Tomands-høvl, hvorpaa læses C S S H 1830. Forstanderen for Thisted Museum, Skoleinspektør P. L. Hald, har skænket et Par karvesnitprydede Stavtræer, endende i Ormehoveder, Boelsmand Lars P. Pedersen, Tissingvig, Mors, en af Ben udskaaet Læn

til at anbringe i et Tøjrs samt en Kværnsten med ejendommelige, udhugne Tegn.

Fra Hurup i Aalborg Amt er en Asketræsstol i Heppelwhites Smag, vistnok oprindeligt hjemmehørende i en Præstegaard, samt et Manglebræt og et Vævespæld fra 1812 med Karvesnit. Som Erhvervelser fra Østjylland kan desuden nævnes et mellem Museumsinspektør Chr. Axel Jensens Gaver modtaget Hængeskrab, hvis Udskæringer i Fladsnit danner barokke, blomsterbærende Ranker og Indskriften 17 — HISW . AMD — 04, samt en Lyseplade af Messing med graveret Mandsfigur fra Christian den Femtes Tid, begge efter Opgivende fra Randers-egnene. Desuden en Armstol, et grønmalet Spejl i profileret og forkrøppet Fyrretræsramme, hvis udskaarne Topstykke har Acanthusving, og en Lysestage af Ler fra Aarhus-egn. Et blaamalet Hængeskab af Fyrretræ med rød Staffering og Tulipaner i Fladsnit har engang hørt hjemme i Gylling og er mærket 17 — IISW — 98. Et Egetræschatol i nyklassisk Form fra c. 1800 med fire Skuffer under den skraa Klap er fra Sejst paa den sydlige Side af Horsens Fjord.

Vest- og Midtjylland har kun bragt liden Forøgelse. En Æbleskivepande af grøntglaseret Ler er fra Rødkærbro. Vestkyst-sognene repræsenteres blot ved en af fhv. Skolebestyrer H. F. Feilberg skænket Renæssancefylding fra Darum med Reliefskæring af Adam og Eva, den midtjyske Hedeegn ved et lille Egetræsskrin, hvis Jærnbeslag er smedet i Form af Renæssancearabesker og en flakt Ørn mellem to symmetrisk stillede Rovdyr, medens der indvendig i Laaget er Rester af malet Indskrift: ANE ER FØD AAR 1673 — 15 NOVEMBER D . . . . Skrinet er bleven tilbudt fra Fjølstervang.

Forøgelserne fra det vestlige Sønderjyllands frisiskprægede Sogne består i et Par af Snedkermester Lars Møller forærede Panelbrudstykker med hollandsk-plattysk Indskrift fra 1769 og i en fra samme Øststammende Ske- og Tallerkenhylde med udstaaende Pinde til at sætte Tallerkerne paa.

En lignende Hængehylde er fra Als. Det østlige Sønder-

jylland har fra Haderslevegnens bragt en i Slesvig trykt Salmebog med Guldpresning og Sølvspænde (Stempel V H) samt fra Angel et Vægskab af Fyrretræ med udskaaret: ANNO 1649 og beslaglignende Ornament og Figurer (»Dyder« og Havfruer) i primitivt udformet Fladsnit. — Sønderjysk, men uden nærmere Hjemstedsangivelse, er ogsaa en Flødekande af Marburglertøj og to ovale Spaanæsker med brogetmalede Billeder.

Museets lille Samling af Genstande fra Færøerne er vokset med et Par Gaver fra Hr. Andreas Weihe, Zelletre, Østerø (Stol, Mangletræ, m. m.) og fra Frk. M. Hansen.

Det vil fremgaa af den foranstaaende Redegørelse for Nyerehvervelser til Belysning af den gamle danske Landsbys Boligkultur, at man i de senere Aar har lagt særlig Vægt paa at erhverve malede Møbler, medens de udskaarne Egetræsmøbler sjældnere figurerer imellem Forøgelse. Det er at beklage, at den snart halvhundredaarige Interesse, som Samlere og andre har viet netop de snitværkprydede Egetræsmøbler, endnu formaar at sætte de blot med malede Dekorationer forsynede Møbler saa stærkt i Skygge, at deres historiske og kunstneriske Værdi bliver underkendt. Herved er ganske vist opnaaet, at de malede Fyrretræsmøbler, der ved deres Dekorationsmotiver og de ofte smukt afstemte Farver giver et fortrinligt Udtryk for Landsbyens Boligkultur, har undgaaet Samlernes Efterstræbelser; men til Gengæld savnes Landet over den Værdsættelse, som maaske netop Efterspørgsel bliver Hovedårsag til. De gamle, brogetmalede Møbler passer kun daarligt ind i Nutidens Møblement, og Farverne slides let af ved Brugen. De er derfor forlængst fortrængt fra Stuerne. Langt de fleste er hugget i Brænde. Hvor de endnu er at finde, er de ommalede eller degraderede til at gøre Nytte i Spisekamre eller Huggehuse, hvor Behandlingen ikke er nænsom, eller de findes slængt tilside paa et Loft, hvor Træormene oftest hænger. I endnu værre Grad er der faret frem mod Panelstuerne. I Sønderjylland er endnu en Del bevarede, i Nørrejylland yderst faa, paa Sjælland enkelte, men oftest uden malet Dekoration, og under Museets ofte foretagne Bygnings-

undersøgelser paa Fyn har man ikke kunnet opspore en eneste nogenlunde komplet Panelstue, medens Træværket fra en saadan, maaske Fyns sidste, for faa Aar siden forefandtes ved en sydfynsk Gaard, hvor det var benyttet til Overkørsler paa en sid Markvej, saaledes at de smukt malede Blomsterdekorationer var ganske ødelagt. — Det maa være en særlig Opgave for Dansk Folkemuseum og for de Provinsmuseer, som omfatter Landbo-kulturen, at gøre sit til Landet over at vække Respekten for disse altfor lidet paaagtede Minder fra de gamle Hjem. Ved Udstilling i Museerne maa man fremhæve deres Værdi og samtidig sikre et Udvalg deraf mod Tilintetgørelse.

Hvad sagt er om de malede Fyrretræsmøbler kan ogsaa siges om adskillige andre gamle Indbogenstande, som i endnu ringere Grad egner sig til Nutidens Brug, og som, fordi de ikke syner af noget eller ikke efterspørges af Opkøbere og Samlere, i Reglen kun betragtes som Skrammel. Enhver forstaar nutidags, at f. Eks. et gammelt ornamenteret Fad eller en malmstøbt Stage er en Prydgenstand og en efterspurgt Antikvitet, og man møder ofte yderst overdrevne Forestillinger om slige Tings Pengeværdi. Men yderst faa ved, at f. Eks. et drejet Træfad eller en primitiv Stage af Ler, Jærn eller Træ i og for sig kan være en større Sjældenhed og have langt større kulturhistorisk Værdi, selvom den maaske næppe vil kunne indbringe noget i Handel og Vandel. Det samme gælder ogsaa gamle Redskaber, hvoraf visse Arter endnu er bevaret i stort Tal, medens andre forekommer yderst sjældent. Ved systematisk Indsamling til et kulturhistorisk Museum, hvorved det ud fra et Kendskab til de forskellige Tiders og Egenes Livsforhold og Arbejdsmetoder med de dertil knyttede Brugsgenstande gælder om at tilvejebringe en ligelig fordelt Repræsentation, viser det sig Gang paa Gang, at visse Genstande tilbyder sig i Overflod, medens andre, som savnes i Kulturbilledet, forgæves kan eftersøges i Aarevis, skønt enkelte Eksemplarer sandsynligvis skjuler sig et eller andet Sted, hvor de er udsat for en skønne Dag at blive tilintetgjort som gammelt Skrammel, som Ejeren forstaaeligt nok ikke ønsker at gemme paa.

Museets Indsamling af *Dragtdele og Tekstiler fra Landbohjem* bragte bl. a. en Furbokvindedragt, en Sallingbomandsdragt, en Mandsdragt fra Sydhimmerland, Dragtdele fra Ø. Han Herred og en Del andre Dragtdele af forskellig Slags. Af Gaver maa særlig nævnes Hovedtøjer og Tørklæder, skænkede af Gaardejer Niels Andersens Hustru, f. Vikær, Vistofte, Mols, ligeledes af Gaardejer Hans Knudsens Hustru, Skelund, og af Gaardejer Niels Jensen og Hustru, N. Onsild. Fru Søgaard, Lemvig, har skænket 2 Dus. jyske Knapper og en Hagehat, Fru Maren Kappel, Vestervig, har skænket et Kristentøj, et Kalmankesskørt, en rød strikket Trøje og to Hovedtøjer fra Torp i Underup Sogn, Aarhus Amt. Fr. Johanne Johansen, Vestervig, har skænket en Altergangskappe, et hvidt Forklæde og et hvidt Tørklæde til at svøbe om en Brud samt et rødt Forklæde. Fru Else Kathrine Nielsen, Skelund, har givet et trykt Kattunforklæde fra Slutn. af 18. Aarh. Gaardejer Johs. Nøhr, Lundby paa Mors, har skænket et Pudevaar med Kniplinger, to Par Knæbukser og en Prøve af »Pjaltdækken«, der er ganske det samme, som det Svenskerne kalder »Trasmattor«. De har været vævet paa Mors og i Ø. og V. Hanherreder. Fru Marie Nielsen, Nordentoft, Sønderlev, Hjørring Amt, har skænket 3 Vingekapper, forh. Gaardejer Kr. Knudsen, Mors, en Hvergarnskjole, Fru Margrethe Lund, Nederby, Fur, et Snørliv og en grøn Trøje. Sognefoged A. Lerches Hustru, Gjerlev, »Skægtøj« (Korsklæde og opadbøjede Piber til Huer) og et Par Strømpebaand; Frk. Olga Lublin et Liv og en Hue.

Gaver er endvidere modtaget fra Fru S. Henriksen, f. Haarman, Frk. Christiane Holm, Fru Sophie Jensen, Frk. Ida Wittrock, Frk. Caroline Gomard, Antikvitetshandler Berg, Malerinde Frk. Gudrun Grove, Fru Krøjer, f. Hofmann, alle i København samt fra Frk. Mariane Bonde, Ringkøbing, Fru Else Christensen, Skive, Fru Anna Johansen, Roholmgaard, Mors, Fru Johanne Lunddorf, Mors, Enkefru Ane Kirstine Jensen, Dalerne, Fur, Fru Michelsen, Vrensted, Fru Installatør Nielsen, Løkken, Fru Stoklund, Bangsbogaard, Læsø, Fru Else Marie Møller, Jannerup, Thy, Fru Petersen, Tardetoft, Thy, Fru Mette Jensen, Haand-

vad, Skelund Sogn, Chauffør Jensen og Hustru, Skørping, Fru Karen Marie Jensen, Langbokro, Vodskov.

Blandt de erhvervede *Smykker* er et Sølvfiligranspænde af dansk Amagertype fra Taarnby, stemplet C J W (Casper Jul. Worm, Mester i København 1810—45), et sjællandsk Sølvkaabespænde, stemplet: KIØGE. W H, et fynsk Brystspænde af Staal og Messing i Empireform samt af jyske Smykker en Dobbeltknap med graveret Roset og en Snørenaal fra Skørping.

Til Museets *islandske Samling* har Fru Olavia Hansen skænk et Metalspænde til et Kvindebælte og en Strikkeæske af Træ, hvis Indskrift nævner Ejerinden: Guðni Biaradóttir.

Medens Museet endnu havde til Huse i Panoptikonbygningen, blev — i Sommeren 1926 — afholdt een *Særudstilling*, nemlig Museets 15de, omfattende gammelt Legetøj. De vekslende Udstillinger, som især afholdtes for at give Publikum Lejlighed til at se en Del af de magasinerede Genstande, særlig Dragter og andre Tekstiler, kan vanskeligt indrettes i Museets nuværende, midlertidige Lokaler, hvorimod man til Gengæld for de nu magasinerede Interiører har søgt at udstille en nogenlunde fyldig Repræsentation af Folkedragter.

Foruden det allerede nævnte har Museet modtaget Gaver fra Pastor Harder, Nr. Søby, Muremester Georg Jensen, Kongens Lyngby, samt fra følgende i København: Hr. Arnkiel, Frk. Birgitte Erichsen, Frk. M. Hansen ved Turistforeningen for Danmark, Malerinde Frk. E. Hegermann-Lindenchrone, Museumsinspektør Chr. Axel Jensen, Fru Sophie Jensen, Støberikonsulent F. Krog, Kunstindustrimuseet, Grosserer Levinsen, Museumsdirektør, Dr. M. Mackeprang, Arkitekt K. Millech, Skoleinspektør R. C. Mortensen, Kaptajn Støckell, Fru Hannah West, Fru Maria Windfeld, Auktionsdirektør Winsløw og Kontorchef With.

ANMELDELSER.

OVERSIGT OVER TOPOGRAFISK LITTERATUR 1927.

De mennesker, der landet over interesserer sig for historiske studier, kan ofte have store vanskeligheder med at holde sig orienteret om, hvad der udkommer af interesse inden for den særlige gren af historieforskningen, som vedkommende har kastet sin kærlighed på. Redaktionen af »Fortid og Nutid« har flere gange været inde på tanken om, at tidsskriftet på dette område kunde afhjælpe et stort savn; men det er blevet ved nogle spredte forsøg.

Som bekendt bringer Historisk Tidsskrift i sine litteraturhefter årlige fortegnelser over den historiske litteratur, inddelt i vel afpassede afsnit. »Fortid og Nutid« ønsker imidlertid at give mere end blot titlerne. Dens oversigter skal være en påpegning af, hvad bøger og tidsskrifter indeholder af interesse for specialforskere, altså også, hvad der kan findes gemt af sådant under misvisende og uklare titler samt i afhandlinger, der måske i hovedsagen behandler andre emner. Når dette gøres i forbindelse med en kort, kritisk vurdering, vil et stort savn sikkert blive afhjulpet, og forhåbentlig kan oversigterne give både årbogsredaktører og de enkelte forfattere gode impulser til arten af de artikler, der søges fremskaffet.

Om værdien af sådanne oversigter kan der sikkert ikke gøres indsigelse fra den kreds, som »Fortid og Nutid« navnlig henvender sig til. De fleste, der har fulgt med i »Fællesforeningen«s arbejde fra begyndelsen, erindrer sikkert glæden over S. Nygårds artikkel i tidsskriftets allerførste hefte om jydsk topografisk litteratur gennem halvhundrede år. Og med samme tilfredshed hilstes sikkert den gennemgang af arkæologisk og arkitekturhistorisk tidsskriftlitteratur for årene 1915—16, som Chr. Axel Jensen offentliggjorde i tidsskriftets 2. bind. Så blev der imidlertid stille om sagen en halv snes år, indtil August F. Schmidt i 6. binds 1. hefte under rubrikken »anmeldelser« skrev om den ny litteratur vedrørende almuekultur og folkeminder for årene 1923—25, og senere har fortsat disse oversigter. Var Chr. Axel Jensens anmeldelse mere et kritisk overblik, var August F. Schmidts dito til gengæld mere oversigter end kritiske vurderinger. Det forekommer naturligst, at sidstnævnte oversigter indtil videre kan stå som norm for, hvad tidsskriftet på denne vis vil yde sine læsere i retning af belærende oversigter.

En meget vanskelig ting er spørgsmålet om, hvor grænserne

skal stikkes. Redaktionen har foreløbig tænkt sig at bringe oversigter over 1) almuekultur og folkeminder, 2) topografi, 3) arkæologi, 4) arkitektur og 5) personalhistorie. Det må være den, hvem topografien er blevet betroet, tilladt at gøre opmærksom på, i hvor høj grad grænserne er flydende. Tages ordet topografi i den almindelige opfattelse som stedbeskrivelse, og inddrages der deri, hvad man almindeligvis regner under topografi, vil både arkæologi og arkitektur blive opslugt deraf. Og hvor hører topografien op for at give plads for det, som oversigten over almuekultur og folkeminder i den redaktion, de indtil nu har haft, tager med?

I nedenstående første forsøg, er derfor kun medtaget påvisning af det rent topografiske i bøger og artikler, medens den kritiske vurdering og gennemgang af arkæologisk og arkitekturhistorisk stof overlades dem, der har fået dette overdraget. Hvor topografien går hånd i hånd med almuekultur og folkeminder understreges førstnævnte på de sidstnævntes bekostning til gunst for dem, der søger virkelig topografisk stof. Tiden må da lære dem, der udarbejder oversigterne, at afpasse sig efter hinanden.

Det siger også sig selv, at førsteforsøget må blive af mere refererende end af kritisk art. Der kan ikke her foretages sammenligninger med tidligere års arbejder, og det kan ikke heri bedømmes, om høsten er over eller under middel. Da oversigten ikke er redaktionel, skal dog et forhold, der trænger sig på ved gennemgangen af amtsårboøgerne, gøres til genstand for en kritik, der er så meget mere berettiget, som »Fortid og Nutid« er et fællesorgan, der — med selvfølgelig frihed for hver enkelt årbogsredaktion — dog skulde virke vejledende for dem alle og tage fællesproblemerne op til debat.

Skivebogen har skiftet redaktør. Jeppe Åkjær har trukket sig tilbage efter mange års fortjenstfuld gerning, og dr. Gudmund Schütte er trådt i hans sted. Som rimeligt er har dr. Schütte offentliggjort sit program, og naturligvis ønsker han at præge tidskriftet ud fra sine særlige interesser. Nye tanker og idéer i redaktionerne er altid velkomne, men årbøgernes grundidé skulde nødvendigvis opgives. Når dr. Schütte ikke vil tillade medarbejderne at »skrive i Øst og Vest efter privat Godtykke«, rækker han ved noget oprindeligt; thi et sådant program kan vel følges — og bør ofte følges *redaktionelt* ved udøvet kritik over for indsendt stof — men det bør ikke gøres til et dogme. »Arkivstudier og personalhistoriske og landbohistoriske Iagttagelser i Smag med Aakjærs kan jeg aldeles ikke yde«, skriver doktoren, og inden for sit eget speciale har han »presset sin Videns Perse tilbunds«. Faste ret-

ningslinier i redaktionerne er kun af det gode, selv om alt for megen skematisering vil virke ilde de fleste steder, og fællesforeningen har — trods doktorens udtalelser — gjort *sit* for at lede i den retning. Men den er rigtignok også veget bort fra at sætte alt således i system, at det går ud over årbøgernes friskhed. Hvilke hovedlinier trækker den nye redaktør af Skivebogen da op? Indbyggernavne, stednavne, sagn og folkeminder, artikelbrug, byggeskik, faganlæg (med talentkort)! Ud over det sidste er der intet nyt heri. Der er vist ingen redaktion, der ikke har haft og stadig vil have disse punkter for øje. Men det synes rigtignok, som om dr. Schütte udelukkende har i sinde at følge disse retningslinier; thi med den myndighed, hvormed disse er lagt, synes det åkjærseke tilbud om bidrag ikke at have store chancer.

Og nu kommer jeg til det, som bringer disse betragtninger frem på dette sted. Den egentlige topografi er helt kørt i skammekrogen, ja, man får af denne programfortale nærmest det indtryk, at den er forbudt! Thi årbøgernes topografiske bidrag skal og må netop være det, som dr. Schütte foragter så grundigt: spredt fægtning!

Giver denne spredte fægtning ingen resultater? Jo, den gør! Meget land er indvundet gennem disse tilfældige bidrag. Falder meget deraf end til jorden, er der bidrag iblandt så værdifulde, at det vilde være en forbrydelse, om de var gået i papirkurven. Meget pionerarbejde er blevet gjort i amtsårbøgerne, og hvad mere er — amtssamfundene har for en stor del levet på den topografiske interesse hos beboerne. Selv om alt, hvad der kan bygge deres egns fortid op for deres øjne, kan have deres interesse, er det oftest det håndgribelige i rene topografiske skildringer, der giver den en særlig glans. Og den kan ikke spises af med at bevare en eneste gren: byggeskikken.

Det kan være, at jeg har set for sort på dr. Schüttes program; men selv en velvillig gennemgang af dette, kan ikke få mig bort fra tanken om, at der i det ligger en fare, om det bliver fulgt slavisk og måske efterlignet af andre redaktioner. Derfor er der taget til genmæle mod den.

Vender jeg mig nu til året 1927's høst af topografisk litteratur, er det naturligt først at behandle det, der er udkommet i bogform.

Forrest i rækken står *Hugo Matthiessen: »Middelalderlige Byer. Beliggenhed og Baggrund«*. (Gyldendal). Det er i ordets bedste forstand en instruktiv bog, som enhver topografisk forsker vil lægge fra sig med bevidstheden om at være blevet belært og være

blevet det på en fornøjelig måde. Forfatteren skriver i sin indledning: »Medens en Købstads rent naturgeografiske Placering i Reglen lettere lader sig forklare, melder Vanskelighederne sig i fuldt Maal, naar det gælder om at komme bag om det Sammenspil af historiske, politiske og økonomiske Elementer, som bringer en Købstads Liv«. I disse ord ligger så at sige bogens program, og forfatteren har hævet ikke få af disse vanskeligheder på en på samme tid dygtig og indtagende måde. Undersøgelserne grupperer sig ret naturligt om Slesvig og Ribe, men medtager i opridset af hovedlinierne for de betragtninger, der gøres gældende, de fleste af landets øvrige købstæder. I disse almene betragtninger rækker dette arbejde så at sige enhver lokalforsker på topografiske områder et væld af impulser til specialstudier. Der er her i bogstaveligste forstand lagt studieveje udover Danmark, ad hvilke den, der blot ser sig for og har fanget nogle af gnisterne, der flyger fra forfatterens esse, trygt kan vandre videre.

[Det er selvfølgelig ikke nødvendigt her at gøre opmærksom på, at »Fortid og Nutid« har genoptrykt S. Nygaards: *Anvisning til at drive historisk-topografiske Studier*. Når det alligevel gøres, er det først, fordi der ikke ofte nok kan indprentes både begyndende og viderekommende topografiske forskere, at det ikke blot gælder om at skrive løs, men at gå efter en bestemt plan, dernæst fordi denne artikkel burde være udgivet selvstændigt, så at den ikke alt for snart er gemt hen i et tidsskrifts hurtigt uoverskuelige fonds af belæring. Selv om tidsskriftet ligger inde med en række særtryk, er dette ikke fyldestgørende; thi artiklen vil have gyldighed længere end disse strækker til og er almenkendt].

Vilh. Lorenzen: De danske Johannitterklostres Bygningshistorie. (Gad). I rækken af de danske klostres bygningshistorie er dr. Lorenzen med 8. bind naaet til Johannitterordenens seks danske bygninger: Antvorskov, klostrene i Odense, Viborg, Horsens, Ribe og Dueholm kloster. Efter arten af efterladte bygninger er arbejdet dels blevet af arkæologisk, dels af bygningshistorisk art, men tillige af virkelig topografisk værdi. Mest udtømmende er de bygningshistoriske afsnit, medens de topografiske er af mere refererende end af vurderende art.

I *E. Dam og A. Schæffer: De danske Apotekers Historie* er i året 1927 udkommet beskrivelser af følgende apoteker og i angivne orden: Ronne, Korsør, Løgumkloster, Frederiksborg Apotek i Hillerød, Løveapoteket i Hjørring, Vesterbros Apotek i København, Kerteminde, Middelfart, Bogense, Augustenborg, Svaneapoteket i Odense, Hjorteapoteket i København, Varde, Løveapo-

teket i Haderslev, Hobro, Svaneapoteket i Nykøbing Mors, Saks-købing, Christiansfeld, Skelskør, Ærøskøbing, Ringsted, Nykøbing Sjælland, Skanderborg, Løveapoteket i Frederikshavn, Nibe, Gammeltorvs Apotek i København, Løveapoteket i Aalborg, Lemvig, Stubbekøbing og Store Hedinge. — Det topografiske indhold er ikke stort, men der er dog oplysninger, topografer vil være glade for.

Af *Thorild Grawlund: Herredsbogen* (Aschehoug) er i den fortsatte udgivelse behandlet følgende herreder: Horns, Sømme, Lille, Smørum og Sokkelund, Nordsjællands og Sydsjællands Treherreder, Flakkebjerg og Slagelse Herreder. Denne bog er ikke egentlig topografi. Måske kan den karakteriseres som et forsøg på en beskrivelse af herredet på en sagnbaggrund. I billedstoffet er der en del, som man måske i fremtiden vil være glad for er bevaret.

Efter disse arbejder, der omfatter hele landet, skal omtales en række værker om København.

Vilh. Lorenzen: Gamle Københavnske Huse (Hagerup) er vel mest af arkitekturhistorisk interesse, men man finder selvfølgelig også deri en række rent topografiske oplysninger. Bogen er forsynet med en række tegninger af Hakon Spliid, og den er skrevet med den behagelige overlegenhed over for stoffet, som dr. Lorenzen naturligtvis er i besiddelse af. Man må dog beklage den ringe sammenhæng mellem tekst og illustrationer.

Om den pietetsfølelse over for gamle bygninger, der er groet frem i dette århundrede, vidner et skrift om *Sankt Annæ Plads Nr. 5*, der er udgivet af det forenede oljekompagni. Bygningen blev opført af J. H. Rawert i 1796 og købtes i 1926 af oljekompagniet, der med megen sans for at bevare og fæstne stilen i bygnings indre, lod den restaurere. Bogen giver en kort udsigt over »Ny Københavns« og Frederiksstadens historie gennem tiderne.

Chr. Ottesen: Det kgl. Vajsenhus gennem to hundrede Aar (Haase og Søn) er vel ikke et topografisk værk, men giver enkelte oplysninger om det ridderlige akademi på Nytorv og dets indrettelse til vajsenhus, ligesom omtalen af brandene 1728 og 1795 har værdi ved de fra vajsenhusets arkiv fremdragne beretninger om ildsvåden i vajsenhusets nærhed.

Vilh. Lorenzen: Vor Frue Kirke. Københavns Domkirke (Tryde) er mest arkitekturhistorisk og strejfer kun nu og da det rent topografiske, hvortil dog må henføres gennemgangen af kirkens inventar.

Af heftevise udgivelser er *F. Hendriksen: Københavnske Billeder* (Foreningen Fremtidens Forlag) sluttet med 4. hefte, omfat-

tende den gamle bys volde og forstæderne. Bogen er baseret på et rigt og smukt billedstof i forbindelse med en kort, sammenfattende tekst. — *Georg Borup og Peter Linde: Vor gamle Hovedstad. Det København, der graves frem* (C. A. Reitzel) er fortsat med en delvis ny og bedre redaktion. Indholdet er væsentligst og i sine bedste afsnit af arkæologisk og bygningshistorisk art.

Før og Nu, der i en lang årrække og med stor bekostning er blevet udgivet af hr. Zachariæ, og som navnlig i et mægtigt billedstof har behandlet Københavns topografi, har afsluttet sin tilværelse med de sidste hefter af et supplementbind. Dette, der har omfattet bygningerne på Slotsholmen, har den store fordel frem for de hidtil udgivne bind, at det er skrevet af virkelig kyndige folk på disse områder.

Af *købstadstopografier* har året kun bragt to, hvoraf den første skyldes et »jubilæum«. *Vejle Bys Historie 1327—1927* er bekostet af byrådet, og de enkelte afsnit skyldes forskellige forfattere, hvoraf C. V. Petersen og Evald Tang Kristensen har udført det største arbejde. En afgjort fejl ved bogen er det, at skildringen er slået så meget i stykker ved inddeling i en mængde små afsnit med store titeloverskrifter, og at så mange bevisførelser er puttet ind i teksten. Dernæst må det siges, at byens ældre historie er blevet noget forfordelt på den nyeste tids bekostning, måske en naturlig følge af, at byrådet står bag udgivelsen og at det er et jubilæumsskrift. Bogen fremtræder i et pænt, stort format, og benyttelsen af den lettes ved et udførligt register, ligesom der bagi findes en angivelse af kilder og bevissteder. Originale synspunkter findes der ikke, så lidt som forsøg på en særlig placering af byen inden for landets øvrige købstæder. Det er en jævn og fordringsløs købstadstopografi.

M. K. Zahrtmann: Rønne By og Borgere. Det lyder straks helt festligt, når forfatteren meddeler, at bogen er blevet til på *borgerrådets* opfordring. Med kun een forfatter er denne bog naturligvis mere ensartet i sin opbygning end den forrige. At det er en bornholmer, der har skrevet den, bevirker, at det særegne ved den fjerne klippeøes forhold knap er blevet så stærkt understreget, som man måske kunde have ønsket; men til gengæld er den samme mand gennem mange års studier og gennem sin kærlighed til emnet blevet i stand til at give en bytopografi, der i lodighed står over de fleste af lægmænd udarbejdede. Det er vanskeligt at trække Rønne bys historie op, fordi den i så meget falder sammen med hele øens, og det er jo ikke dennes saga, der her skulde skrives. Denne opgave er med stor behændighed løst af forfatteren. Man kunde dog have ønsket byens »handel og næ-

ring« noget fyldigere behandlet, det havde sikkert givet gode bidrag til landets almindelige handelshistorie. En vurdering af byens topografiske placering havde også været værdifuld, selv om den delvis fremgår af de udredede forhold i ældre tid. Desværre savnes både et navneregister og henvisninger til benyttede kilder.

Landevejenes historie er en nyopdukket studiegren, der har sat sig dybe spor i Hugo Matthiessens nævnte bog om Middelalderlige Byer. I monografisk form har den fået sit udtryk i J. T. Lundbye og V. Hermansens *Roskilde Landevej gennem Tiderne* (Nyt nordisk Forlag), der desuden har været trykt i »Fra Roskilde Amt«. Det er en grundig og interessant udredning af denne vigtige landevejs forløb og udbygning fra oldtiden til vore dage. Alt, hvad der af topografisk interesse grænser op til denne vej, er medtaget, således ikke mindst kroerne. Forhåbentlig efterfølges denne skildring af en række lignende, og måske kan de da give stødet til, at de gamle kroers historie som helhed en gang bliver skrevet.

For de øvrige i bogform udkomne topografiske arbejder uden for København, vil det være naturligt fra dem, der behandler større områder, at gå til monografierne.

Olaf Andersen og N. M. Elling: Fyn. Hjemstavnsbog for Skole og Hjem (Kommission: Andelsbogtrykkeriet, Odense) er som undertitlen antyder udgået direkte af de i de senere år opløbsstrende hjemstavnskursus og -studier. Når et så stort område er behandlet, giver det sig selv, at det kun bliver i meget store træk. De rent topografiske afsnit må betegnes som gode bearbejdelser af den foreliggende litteratur, men bringer intet nyt, hvad hensigten heller ikke har været. Hver artikkel slutter med kildehenvisninger for dem, der vil arbejde videre på detaljer. Det er knappe fremstillinger, omfattende oldtidsmindesmærker, kirker, herregårde, bøndergårde, bystævner, helligkilder og skoler. Et godt billedstof ledsager de enkelte afsnit.

Turistforeningen for Danmark har udgivet en årbog, der udelukkende omfatter *Hardsyssel*. H. Lilholt har skrevet journalistisk dygtigt, men topografisk lidt usikkert om Vestjylland som helhed, derunder også købstædernes historie i korte træk. Svend Åkjær har med udgang fra professor Steenstrups undersøgelser skrevet om Pytheas fra Massilia og derved gjort dette bidrag til vor Vestkysts ældste historie almindelig tilgængelig. Hans Kjær skriver en dygtig og interessant oversigt over oldtidsminderne. H. Zangenberg har gennemgået byggeskikken, og P. Storgaard Pedersen er naturligvis en dygtig fører, når det gælder kirker,

klostre og herregårde. — Turistforeningen er her inde på den rette vej til at oplade folks øjne for de enkelte egne topografiske ejendommeligheder. Den og hjemstavnsforskningen har hver sine mål og midler, men arbejder dog begge i den topografiske forsknings tjeneste ved at udbrede kendskab til landet dels for fremmede, dels for stedets beboere.

For *sognetopografiernes* vedkommende kan det siges, at de står jævnt hen på samme udviklingstrin som de første købstadstopografier for et halvt århundrede siden. I bedste fald kan de virke som materialesamlinger, hvis indhold endnu trænger til bearbejdelse for at kunne virke fuldt ud i den hensigt, hvori de er skrevet. Vil man betragte dem som materialesamlinger, kan de endda deles i to afsnit, først de, der for en del er bygget på arkivstudier, dernæst de, der ser bort fra disse og skriver løs efter undersøgelser på stedet selv samt optegner erindringer og traditioner. For så vidt er de første de mindst værdifulde, fordi det materiale, hvorpå de bygger, stadig er til rådighed; men på den anden side er det dem, der i øjeblikket virker mest tilfredsstillende. Desuden har de sidste den store fejl, at de fuldstændig lader en mængde af det ligge, som de dog havde de bedste betingelser for at undersøge. Der tænkes her navnlig på eftersporing af forsvundne veje, af broer og vadesteder over åer, skove, der nu er helt eller delvis borte, teglværker m. m.

Nægtes kan det ikke, at sådanne sognebeskrivelser har deres værdi, hvor ringe den end som oftest er for de videnskabelige forskere, og det arbejde og de penge, der er ofret på dem, må fuldt ud anerkendes. De fremdrager og bevarer en del, som kun folk på stedet kan give oplysning om, og de virker ansporende på beboernes historiske sans. Det arbejde, der nu gøres for navnlig at klarlægge gårdenes historie gennem tiderne, er af ikke ringe betydning, og om forholdene før og efter udskiftningen gøres der som oftest meget nøje rede, ligesom ejerlisterne nedskrives. Således opstår der en intim sognehistorie, hvori man kan følge de gamle slægters blomstring eller hænden og bide mærke i de fra det fremmede tilkommende nye bønder. Det er ikke længere kun en enkelt mand eller kvinde i sognet, der interesserer sig for sådant og af de andre regnes for »en god halvtosse«, mange steder er hele sognet med i arbejdet. Over for sligt må enhver saglig og faglig kritik forstumme, og man ser gerne bort fra indløbende fejltagelser og misforståelser. Kritiken må indskrænke sig til en vejledning, der måske kan komme efterfølgere til gode.

Det er næppe helt tilfældigt, at årets fem sognebeskrivelser alle er fra Jylland. De jyske bønders interesser i denne retning

går sikkert videre end de fleste andre landsdeles, selv om den endnu ofte er ret ubevist og ikke giver sig udtryk i bogform. Fremmost i rækken står *Poul Lindholms: »Almind Sogn i Brusk Herred«*. *Kolding 1927*; men forfatteren burde ved citatet af en ældre beskrivelse af sognet have behandlet denne kritisk og bl. a. gjort opmærksom på, at en kongsgård ikke er det samme som et slot, m. m. Interessant er oplysningen om, at landsbyens gadehuse benævntes kassehuse, samt om disse huses særegne forhold til gårdene. Skildringen er ledsaget af gengivelser af tre kort.

Carl Jørgensen: Tyregod Sogns Bebyggelse gennem Tiderne til 1864 (Eget forlag) er for den topografiske dels vedkommende holdt i svævende udtryk og er derfor af ringe almen interesse. Den forsvundne kirke i Dørken (Sæthorp), som udgravedes for få år siden af pastor H. Kau, der offentliggjorde sine undersøgelser i *Samlinger til jysk Historie og Topografi 4. Række 4. Bind*, er omtalt løseligt, men kunde uden skade være optaget i større træk.

Tøste Tøstesen: Fra Hygum Sogn. Minder fra Oldtiden og Middelalderen (Eget forlag. Aabenraa) har navnlig sin værdi i, at der er indsamlet en del stof om de forsvundne større gårde: Eskjær, Holm, Munkskovgård og Abildskjær. Forfatteren bygger for en stor del på en stedlig interesserets store viden om sognet, der åbenbart er indsamlet gennem mange år; men sagn og virkelighed er blandet sammen på en forvirrende måde, så at det er vanskeligt for den, der vil udplukke realiteter deraf, at orientere sig deri.

P. J. Nielsen: Fra Darum Sogn. Ribe Herred, Ribe Amt (Eget forlag. Esbjerg). Bogen er skrevet med hjemstavnsinteressen som motto. Når undtages en beskrivelse af kirken og præstegården samt en fremstilling af udskiftningen, er der kun lidt af topografisk interesse, og forfatteren stræber da også kun efter at meddele bidrag til sognets historie, ikke selve dets historie.

J. C. Sulkjær: Snebjerg Sogn. II (I kommission hos Henrik Erichsen. Herning). Med dette bind slutter forfatteren sin i 1925 begyndte sognehistorie. Den har samme fordele og mangler som de foregående, men bygger i større grad på arkivstudier. Der findes dog ingen kildeangivelser, så at der kan arbejdes videre eller korrigeres. Mere end de andre er denne bog nemlig en materialesamling. Stoffet er ikke bearbejdet, og der er ingen slutninger draget af det indsamlede stof.

Fra Sjælland har *Kay Larsen* skrevet: *Fra Gentoft Sogn i gamle Dage* (A. Olesens Boghandel, Hellerup). Det er nogle elskværdige småfortællinger, bygget over historiske tildragelser, men uden særlig værdi.

Povl Hansen og Rasmus P. Nielsen: Dragsholm, dets Mænd og deres Historie. Udgivet af Dansk Bogsamlingsforlag. Holbæk. Det er mere mændene og deres historie end det er Dragsholm topografisk. Bogen må dog som helhed anerkendes som en god populær monografi over den interessante borg. Den topografiske del er behandlet af Povl Hansen og er mest en jævn, let tilgængelig popularisering af de bygningshistorisk set så opsigtsvækkende undersøgelser, som Chr. Axel Jensen udgav i serien: Danske Herregaarde ved 1920.

Lidt ved siden af, men dog af topografisk interesse er den årbog, som *Købstadsmuseet: Den gamle By* har udgivet. Medens frilandsmuseet ikke formår at samle sine bygninger til en eller flere landsbyer, fordi byggeskikken i disse var så egnsprægede, kan Århusmuseet så udmærket sammenstille sine fra det meste af Jylland hentede bygninger til et ret homogent købstadsbillede. Foruden et glimrende billedstof giver bogen en plan over byen med både de allerede rejste og de projekterede huse.

Vender vi os nu til *de historiske tidsskrifter og amtsårbøgernes* indhold af topografisk værdi, kan det sige, at der — i hvert fald for de sidstes vedkommende — i snart sagt hver artikel bringes småoplysninger af denne art. Til sådanne tages der naturligvis ikke hensyn i det følgende. Kun hvor oplysningerne er af særlig vægt eller af nogen kvantitet, er de medtaget i oversigterne.

I Historiske Meddelelser om København er størsteparten af indholdet af topografisk art. Chr. Axel Jensen har skrevet om *Knippelsbro* på grundlag af minder i bymuseet. — Fr. Weilbach redegør topografisk og arkitekturhistorisk for *den gyldendalske Ejendom i Klareboderne*. — Victor Krohn drager af sine rige samlinger stof ud til en ren topografisk undersøgelse angående *Kastellet Frederikshavns ældste Kirke* samt skriver indgående om *Huset i Falsters Kontregarde*. — Arne Sundbo skriver dels om *St. Jørgens Mark, Solbjerg By og Nyby Ladegaard* med en gennemgang af vejene, markerne og fællederne samt med bidrag til spørgsmålet om Solbjergs beliggenhed, og desuden om *Københavns ældste Vandforsyningsanlæg*. — Af H. U. Ramsing findes en grundig og dygtigt udført topografisk studie af *Hammerstrup og Kongens Enghave*.

I Fra Arkiv og Museum offentliggør Fr. Weilbach en arkitekturhistorisk opsats om *Dronningens Galeri paa Christiansborg*.

Af *købstadstopografi* indeholder Chr. Petresch Christensens udgivelse (Vejle amt) af indberetningerne af 1735 om *Kolding* naturligvis de fra disse indberetninger almindeligt kendte oplysninger, men disse er jo fortrinlige kilder og ikke til at komme

udenom, så det er en glæde, at så mange af dem er blevet draget frem i de senere år. — I samme årbog er fremdraget et ufuldendt maleri fra Søndergade i Kolding, der viser denne gades udseende i 1848.

Om *Fredericia* findes i samme årbog fortrinlige oplysninger til dens fæstningshistorie i Hugo Matthiessens gennemgang af Prinsens ports bygningshistorie. — Alfred Heymans Skoletidsminder fra *Fredericia* har meget få egentlig topografiske oplysninger.

I Rockstroh: Ryttere og Ryttergøds i Skanderborgegnen (Århus stift) findes gode oplysninger om barakkerne (kasernen) i *Skanderborg*, samt om de bygninger, der inddroges heri, f. eks. Gl. Jærgård (den latinske skole) og hofsmedien. Også om slotet er der enkelte notitser. — Ejler Haugsted har i samme tidskrift givet oplysninger om den gamle bispegård i *Århus* nord for domkirken. Indledningen er af rent arkæologisk indhold, men forfatteren har heldigvis i kapitlet »Biscops Gården i Års« ved en topografisk undersøgelse opbygget, hvad arkæologien har blotet og således på en fortrinlig måde kronet jordbundsundersøgelsernes resultat.

Dagmar Larsen: »Fra *Nibes* Glansperiode« (fortsat i *Fra Himmerland og Kjær Herred*) bringer adskillige bidrag til byens topografi. Branden 1842 omtales udførligt, ligeledes »anlægget«, og desuden senere forsvundne lokaliteter som gården Koldsminde og Kolds havn. — I Oscar Rygaards: »Nogle Barndoms minder« (*Hardsyssel Aarbog*) findes oplysninger om Torgård i sydudkanten af *Struer*.

Om *Næstved* findes der (Præstø amt) adskilligt topografisk stof i R. Nielsen: »Næstveds Stridigheder med Naboerne 1567—1819«. Dette er navnlig knyttet til Store bro (*Næstved bro*) og belyst gennem en række synsforretninger og kommissionsbehandlinger.

Nilaus Pedersen har reddet et gammelt kort over *Gundsølle* fra ødelæggelse og benytter dette fund til en beretning (Københavns amt) om denne bys udseende før og efter udskiftningen med en gennemgang af vangene, skovene, vejene og broerne samt med oplysninger om oldtidsmindesmærkerne. Gunnar Knudsen har derefter gennemgået de navne, som kortet angiver.

V. Møller har (Præstø amt) udgivet præsten N. E. Legangers topografiske beskrivelse fra 1754 af *Haarlev* sogn. — Fra *Sorøegnen* foreligger en del topografiske oplysninger i afhandlinger, der er fremkommet som resultat af et hjemstavnskursus i 1927. Nævnes skal J. Brøndstedts: »Sorøegns Oldtidsminder« samt

Henrik Ussings: »Sorøegnens Kulturfysionomi«, der indeholder en del oplysninger om veje og diger samt en del stednavne.

Ogsaa Lolland-Falster har haft sit hjemstavnskursus (1926), og ogsaa disse øers årbog er stærkt præget deraf; men af topografisk interesse findes der kun lidt oplysning om en række bøndergårde i H. Zangenbergs bygningshistoriske gennemgang i »*Lolland-falsterske Bøndergaarde*«.

Fra Fyn findes der (Odense amt) Carlsen-Skiødts: »Nogle historiske oplysninger om *Flemløse* sogn«, hvori omtales kirken, skolerne, oldtidsminderne og kapellet.

Om *Ringgive*, *Gadbjerg* og *Lindeballe* sogne er en mængde gode topografiske enkeltheder fremdraget ved udgivelsen (Vejle amt) af sognepræst J. Chr. Schouboes indberetning 1847 til nationalmuseet (kommissionen til oldsagernes opbevaring), fra hvis arkiv pastor H. Kau har hentet den frem. Det er dog måske ikke af vejen at understrege, at sådanne gamle beretninger naturligvis må anvendes med en vis forsigtighed, navnlig med hensyn til de betragtninger, der er knyttet dertil. Fra samme tidsskrift må fremhæves Eliassens fastlæggelse af tingstedet ved *Aller* kirke, som 1562 flyttedes fra Tingskov hede i Taps.

Blegind sogn er behandlet i Chr. Heilskovs fortsættelse af afhandlingen om Hjelmlev herred (Århus stift). Det er en omhyggelig og pålidelig gennemgang, som i let overskuelig form medtager alt topografisk stof. Fra forskellige *sogne i Århus-egnen* bringer H. Zangenbergs afhandling om bøndergårdene en del oplysninger, dog navnlig af bygningshistorisk art. Endnu findes i dette tidsskrift en hel sognehistorie, nemlig Henrik Larsens: »*Vejlby Sogns Landbohistorie*«, der trykt kan anbefales som rettesnor for dem, der ønsker at skrive sognehistorier. I forbindelse med Zangenbergs foran omtalte afhandling giver den en af de smukkeste og mest udtømmende sognehistorier, der er fremkommet herhjemme, og når hensyn tages til de grænser, der som tidsskriftartikkel og studie i hjemstavnsforskning er afstukket for den. Fra et topografisk synspunkt opfylder den så godt som ethvert krav. Billedstoffet omfatter to kort af sognet 1816 og 1926 samt et morsomt oplysende flyverfoto, der lader ane, hvilken værdi sådanne optagelser fra luften vil yde forskningen i fremtiden. Efter en gennemgang af byens topografi gennemgås markerne, vangene, agrene og tofterne. Derefter oldtidsmindesmærkerne, selvejergårdene og skovene. Også under godshistorien (Marselisborg gods og det gejstlige (samt hospitals-) gods) findes et væld af egentlig topografiske oplysninger.

I C. S. Brøgers optegnelser (Fra Himmerland og Kjær Herred) ved J. Rasmussen findes nogle småoplysninger om *Attrup* (Hannerred) og *Brorstrup*. I Storgaard Pedersens: »Smaatræk om Familien Krag's Medlemmer« (Hardsyssel Aarbog) er der spredte oplysninger om herregårdene i *Hardsyssel*. — P. Skautrup har i samme tidsskrift skrevet om højnavne i Hardsyssel og bringer en mængde topografiske oplysninger, som gennem stednavneforskning forsøges sat på rette plads og søges givet den rette værdi. — En præsteindberetning fra 1638 er af Storgaard Pedersen gengivet i »*Fra Holmsland*«, og indeholder en række oplysninger om byerne og gårdene. — K. L. Vestergaard skriver om hellige kilder i *Råsted* og *Staby* sogne samt om en amtsskrivergård ved *Madum* kirke.

Thomas Larsen har (i Vendsysselske årbøger) udgivet tredje og sidste bind af »En Gennembrudstid«. Den rummer en række topografiske oplysninger fra nyere tid om både købstæderne og landsognene i *Vendsyssel*. Skal der særlig fremhæves noget, må det være bidragene om hedeegnene, såvel byggeskikken der som rydnings- og kultiveringsarbejderne og disses resultater.

Om *Torpene i Tvede Fang* skriver Aage Sørensen (Fra Randers Amt). Det er en særpræget og smukt gennemført topografisk studie af en lodighed, som desværre sjældent træffes i årbøgerne. For et ganske lille områdes vedkommende er indsamlet et rigt materiale lige fra middelalderen og op igennem tiden om Skalmstrup og de ændringer, torpene undergik ved stridighederne om dem. En række oplysninger om vandløb, møller, skove o. s. v. dukker frem ved samme lejlighed. Afhandlingen kan trykt anbefales som forbillede for lignende monografier.

Fra *Als* har Henrik Ussing (Sønderjyske årbøger) skrevet: »Et gammelt dansk Landsbysamfund«, hvori kan findes en del oplysninger om byggeskikkene på øen.

Om *kirker* bringer amtsårbøgerne et rigt stof, hvis lodighed selvfølgelig er meget forskellig. Uden for disse årbøger må først og fremmest nævnes Mogens Clemmensens arbejde »Senromantiske Træskærerarbejder i *Ringsted* Kirke« (Aarbøger for nord. Oldkyndighed og Historie), en omhyggelig gennemgang af munkestolenes sæder, der er rester af et ældre sæt stole fra tiden 1170—1268.

Sorøegnens kirker er behandlet såvel i bygningshistorisk oversigt som hvad inventar, klokke o. l. angår af M. Mackeprang (Sorø amt) og selve *Sorø* kirke af N. P. Larsen, der også beretter om inventar og begravelser. — P. Christensen giver (Præstø amt) oplysninger om *Lillehedinge* og *Havnelev* kirker, væsentlig byg-

get på inventarer og regnskaber fra 1714. — Samme sted skriver P. K. Andersen om *Dalby* kirkes nyrestaurerede prædikestol.

C. M. Smidt har skrevet bygningshistorisk om *Lolland-Falsters* kirker (Aarb. for Lolland-Falster), ledsaget af et rigt billedstof.

Fra de jyske kirker må med interesse betragtes fremdragningen af stof om forsvundne gudshuse. Carl Hornbech har meddelt spredte minder om *Erritsø* kirke (Vejle amt), medens Marius Hansen i samme tidsskrift har offentliggjort materiale til belysning af *Uldum* kirke, der blev nedbrudt 1883 uden forudgående videnskabelig undersøgelse. Om *Skjolddelev* kirke, der allerede forsvandt o. 1540 har Ejler Haugsted skrevet en arkæologisk undersøgelse (Aarhus stift), som han ved frivillig arbejdskraft på stedet blev sat i stand til at foretage, så at hele kirkens grundplan blev klaret og en situationsplan blev tegnet. — I afhandlingen *Smaatræk om Familien Krags Medlemmer* (Hardsyssel Aarbog) gennemgår Storgaard Pedersen inventaret i *Hee* kirke. Om *Gjording-Vemb* og *Bur* kirkers salg i 1710 meddeler P. F. Pedersen i samme tidsskrift.

Som særtryk af et tidsskrift, der ikke er angivet, har J. Raben skrevet *St. Mariakirken i Sønderborg*. Det er i et yderst tarveligt udstyr en god og omhyggelig beskrivelse af kirken. En kontrakt af 1599 om kirkens ombygning er gengivet. Gravene under kirkegulvet er delvist blevet undersøgt i 1924.

Slotte og herregårde (større gårde). P. Nørlund giver en ganske kort redegørelse for *Antvorskov* og omtaler navnlig klosteranlægget (Sorø amt). Om *Sparretorn* i Føns sogn giver A. R. Idum (Odense og Assens amter) nogle enkelte Oplysninger, medens F. Hjort i samme tidsskrift skriver om enestegården *Brøndholt* i Orte sogn, en af de nu helt udstykkede gårde. Fr. Møller skriver (Fra Himmerland og Kjær herreder) om *Vifferholm* og dens forgængere *Karræthorp* og *Kittrup* (Solbjerg sogn, Ålborg amt), hvori også findes oplysninger om Solbjerg kirke. Petresch Christensen har i samme tidsskrift skrevet om *Langholt* (Kjær herred). Fremstillingen er bygget på en synsforretning fra 1744. Gårdens have er udførligt beskrevet, både hvad anlæg og indhold angår.

En særlig omtale fortjener den gruppe af handlinger, der er kommet frem om gamle *købmandsgårde*. Den, der behandler den yngste, er næsten den morsomste. Det er Søren Knudsens »*Handelspladsen Snaptun*« ved Horsens fjord. Der er rige topografiske oplysninger både om selve handelspladsen og dens omgivelser. Indgående behandles pakhuset og gæstgivergården, og fornøjelige primitive tegninger udgør illustrationsstoffet. Der

ligger over hele skildringen en egen duft af spegesild, tjære, tolværk, malt og sprit fra de gammeldags store blandede købmandshandler. I Dagmar Larsens: »Fra Nibes glansperiode« findes mange bidrag til *Nibe* købmandsgårdes historie (Fra Himmerland og Kjær herreder). O. L. Sørensen har (Skivebogen) skrevet om den Hesselbergske købmandsgård i *Skive* gennem 225 år.

Skove og haver er ret udførligt behandlet i årbøgerne. A. Oppermann har (Sorø amt) beskrevet *Sorøegnens* skove og heri også medtaget en del af de forsvundne. — Søfren Ingemann har (Frederiksborg amt) behandlet *Hørsholm* sogns skove indtil 1851. Også han har stedfæstet forsvundne skovnavne og nævner en stor del af skovene med nøjagtige grænser. Også vejene er medtaget i undersøgelsen. Det er en omfattende gennemgang af forholdene før og efter udskiftningen, ledsaget af gode gengivelser af kort.

Den flittige haveforsker J. Tholle har (Frederiksborg amt) skrevet mere almindeligt om landsbyhaven, men bygget skildringen på en del eksempler fra haver i *Frederiksborg amt*. Ligeledes har han (Odense amt) skrevet om slotshaven i *Odense* med gengivelser af kort over denne fra c. 1750, 1760 og 1861. For Jyllands vedkommende har han (Århus stift) skrevet om frihaverne i *Århus*, der var en art kolonihaver fra 1827 samt om haverne i *Ribe* med oplysninger om gamle gader, der er blevet udlagt til havebrug. Også her omtales kolonihaverne 1828 i *Ribe* og *Varde*. N. H. Stephen Dahl skriver (Vejle amt) om slotshaven ved *Koldinghus* og om dens bygninger og anlæg (boldbane, gartnerbolig, vandspring o. l.) samt om de slotsbygninger, der stødte op til den.

Til de danske *fæstningsanlægs* topografi findes der enkelte steder bidrag. Foruden den allerede omtalte artikel om *Fredericias* fæstning af Hugo Matthiessen, har H. Kau (Vejle amt) fremdraget G. G. A. Worsaaes skildring fra 1842 af *Margrethediget* i Nykirke sogn, Vejle amt, som indeholder oplysninger både om Jyllands forsvar og om vejenes historie. August F. Schmidt giver (Randers amt) nogle bidrag til belysning af *Dandigets* alder, og Jens Høeg skriver sammesteds om batterianlægene ved *Udbyhøj*. Adskillige *skånske og norske fæstninger* er behandlet topografisk i Otto Smith: *Våbentrofærerne og kampreliefferne på Frederik II's gravmæle* (Københavns amt). I denne sammenhæng kan også nævnes Sofus Larsens *Jomsborg, dens Beliggenhed og Historie* (Aarbøger for nord. Oldkynd. og Historie).

Otto Smith.

AF DEN NYE LITERATUR VEDRØRENDE ALMUEKULTUR
OG FOLKEMINDER 1927—28.

Evald Tang Kristensen har nu udsendt fjerde og sidste Bind af sine »Minder og Oplevelser« (Forf. Forlag, Mindebo, Vejle. 1928. Ill. 442 S. 9 Kr.), hvori skildres Tidsrummet 1894—1928. 1897 flyttede E. T. Kr. fra Hadsten til Vejle, hvor han stadig bor. Hovedparten af 4. Bind er naturligvis optaget af Redegørelser for Forfatterens mange Folkemindeindsamlingsrejser, der væsentligt sluttede i 1915. Man læser her med særlig Interesse om Tang Kristensens Indsamlinger i Sønderjylland, på Fyn, Sjælland og Lolland-Falster, og om hans Rejser sammen med *H. Grüner Nielsen* (Folkesang) og *Chr. Axel Jensen* (Bondegårde). Den fremtidige Forskning har E. T. Kr. gjort en stor Tjeneste ved at nedskrive og udgive sine Erindringer, idet man i dem får ikke alene utallige Oplysninger om hans eget Arbejde, men også mangfoldige især personalhistoriske Småtræk, der dog ikke alle er lige skånsomme; thi det bør ikke skjules i en Anmeldelse, at der i E. T. Kr.'s Minder findes talrige Indiskretioner, men han har jo altid sagt sin Mening lovlig rent ud om og til Mennesker, hvilket undertiden er bleven taget noget ilde op, hvad ikke er uforståeligt. I sine Erindringer er han selv morsomst hele Tiden; hans kostelige Naivitet og hans skarpe Evne til at skelne mellem ægte og uægte, giver sig i hans Memoirer hyppige Udslag. E. T. Kr.'s Minder er meget vidtløftige, men alligevel uhyre fængslende, ligesom hans jydsk-prægede Stil tit er så festlig, at man oprigtig frydes derover. E. T. Kr.'s fire Bind »Minder og Oplevelser« fylder tilsammen 1673(!) tættrykte Sider — i Sandhed et Memoireværk, der i Omfang — som forøvrigt hele E. T. Kr.'s vældige Forfatterskab — søger sin Lige. Sidst i fjerde Bind har E. T. Kr. meddelt en Liste over »Minder og Oplevelser«s ikke talrige Subskribenter. Denne Liste er bemærkelsesværdig ved ikke at indeholde Navne på en hel Række folkemindeinteresserede Mennesker.

Bonde og Borger, udkommet som 2. Bind af Skriftrækken: »Liv og Levned«, udgivet af *Anders Uhrskov* (Aschehoug 1928. Ill. 168 S.), indeholder — foruden Uhrskovs Indledning og Navneliste — hvad Sparekassedirektør *Anders Christensen*, Gymnastiklærer *B. Kjølnér* og Smedemester *Martin Olsen* fortæller om deres Livs Oplevelser, især i sidste Halvdel af det 19. Århundrede. I *Anders Christensens* Minder får man en Skildring af, hvorledes en jevn Bondemand i Øsby i Nordsjælland efterhånden bliver tildelt en Mængde Hverv, ikke blot kommunale. Han

bliver endog en Overgang valgt ind i Folketinget, sidder i mange År i Amtsrådet og stiger til Direktør for Frederiksborg Amts Sparekasse. Foruden den bramfri Skildring af sine mange Gøremål, bringer A. Christensen også Oplysninger om sin Slægt, sit Barndomsliv i Skjenkelso, Treårskrigen, Soldaterliv på Gottorp, Deltagelse i Krigen 1864 m. m. B. Kjølners velskrevne Erindringer meddeles kun i Udtog. Kønt og underholdende fortæller Kjølnær om sin Barndom i Vordingborg og Nysted. Han anfører Eksempler fra Folketroen (Hekse, Modernmærker). Endvidere skildrer han sine Læreår i Helsingør, men dvæler udførligst ved sine Oplevelser som Husar på Jægerspris og som Sergeant og Gymnastiklærer (sidst ved Frederiksborg Latinskole). Da der ikke findes mange Selvbioграфier af Underofficerer, er det påskønnelsesværdigt, at Uhrskov i sin Skriftrække har givet Plads for en sådan Skildring. I Martin Olsens Fortællinger om sine Oplevelser læser man med særlig Fornøjelse om hans Hyrdedrengetid i Hillerødeggen. Underholdende beretter han også om den Tid, han var Ridedreng på Frederiksborg-Stutteriet og om sine forskellige Arbejdspladser og Rejser som Svend. »Bonde og Borger« er en smuk Tilvækst til vor folkelige Memoirelitteratur, og man glæder sig over, at det er muligt for Anders Uhrskov at kunne fortsætte med den så godt begyndte Skriftrække.

I et vældigt Bind i Postilformat har den gamle, tiltalende Afholdsforkæmper, *Claus Johannsen*, Vårst, meddelt sine *Erindringer fra et langt Liv* (Levin & Munksgaard. 1928. Ill. 381 S.). I de første 45 Sider af Værket fremdrager Claus Johannsen Mindet om den gamle Almue i Vårst og giver en Skildring af Landbolivet i Øst-Himmerland i Tiden 1830—80. Det er Overgangstiden fra gamle til nye Forhold i vort Bondesamfund (jfr. *Th. Larsens* »En Gennembrudstid«), Forfatteren her levende fortæller om. Men Beretningen om hans epokegørende Indsats for Højnelsen af Ædrueligheden i vort Folk fylder dog Hovedparten af Bogen, som er indledet med et Forord af Overlæge *Carl Ottosen* og forsynet med Indholdsfortegnelse og et godt Register.

Desværre mangler begge disse for en kulturhistorisk Bog så vigtige Dele i *Den gamle Klokker i Farum* (Hagerup. 1928. 164 S.), en Krigsveterans Erindringer optegnet af hans Søn (med et Forord af Dr. *Marius Kristensen*), indeholdende den Farum Klokker Jens Olsens Fortællinger om sit Livs Oplevelser. Her gives gode Skildringer af gammelt Bondearbejde i Egnen omkring Høveltsvang i Nordsjælland. Især bør fremhæves Oplysningerne om Folkedragt, Husbygning, Bagning, Brygning, Tørvelavning, Bryl-

lup- og Barselgilder. En stor Plads i Bogen tager Omtalen af Jens Olsens Deltagelse i Krigen 1864. Kønt beretter han om sit Hjem i Farum, hvor han var Klokker og Graver 1872—1908. Skildringen af Livet i det beskedne Hjem i den skønne Landsby læses med Glæde.

I fhv. Skovrider *Oscar Rygaards* Barndoms minder (Hardss. Årb. 1927, 96 ff.) fra en Købmandsgård i Struer er der også »Krigserindringer«, idet Rygaard meddeler, hvad han husker om Treårskrigen Virkninger i Strueregnet. Vigtigst er dog, hvad han beretter om Livet i den store Købmandsgård, hvor ikke mindre end 72 Personer en Tid var på Kost, om Lysestøbning, Fyrtoj, »låne Ild«, Jul og Nyår m. m.

Gårdejer *Peter Jensens Gamle Minder fra Trelde* (Vejle A. Årb. 1928, 49 ff.), meddelt ved *C. V. Hansen*, er underholdende at læse, og angår Fortællerens Slægt, Trelde By, dagligt Liv og Minder fra Krigsårene. — I samme Årbog, 141 ff., findes Erindringer fra 1864, idet den gamle Ægtkusk *Jes Terp*, Gadbjerg, har meddelt sine Oplevelser på Ægtturene for Tyskerne. — Krigserindringer findes også i Odense-Assens Årb. 1927, 195 ff., hvor Lærer *N. Hansen* genfortæller Veteranen *Henrik Hansens* Minder fra Barndommen og fra de to slesvigske Krige. *H. Hansen* er fra Aborre Mark, Gamtofte Sogn. — Veteran *Niels Jensen Bro* fra Øsløs var med i 1864, og i Thisted Årb. 1927, 308 ff. har *J. Jacobsen* udgivet hans Krigserindringer. — I Frederiksborg Amts Årb. har *I. T. Rohde* udgivet en Hornbækfiskers Optegnelser fra Barndommen og de første Ungdomsår og fra hans Deltagelse i Krigen 1848—49. — Krigserindringer af en lidt anden Slags end de almindelige er *Margrethe Løbner Jørgensens* og *H. Lausten Thomsens* i Sdj. Årb. 1928 udgivne fængslende Skildringer af Sønderjydernes Kår under Fremmedherredømmet og om Sønderjydernes Deltagelse i den store Krig. — Udslag af Tyskerhad var det, da i 1864 en Del tyske Arbejdere skulde jages fra Hakkemose i Sengeløse Sogn. Efter Forhandlinger blev Tyskerne dog ved at udføre deres Gerning i Tørvemosen (se Kbhvns. Årb. 1927, 257 ff.). — Ret kuriøst virker det, når *F. Hjort* (Præstø Årb. 1927, 106 ff.) fortæller om en »Svenskekrig« i 1883 på Møn. På Marienborg Gods gjorde en Del svenske Arbejdere Spektakel, og det kom til et stort Slagsmål mellem disse og det danske Forvaltningsmandskab. Der blev skudt med Geværer, men ingen mistede Livet.

Lærer *T. Bundgaard Lassens* Udgave af *En Lærers Livserindringer*, *L. Lassen, Lærer i Toustrup 1830—80* (Aarhus Amtstid.'s Trykkeri. 1927. 80 S.) indeholder adskilligt af Interesse for

Kulturhistorien, idet Bogen ikke alene giver et Indblik i Skoleforholdene i afvigte Århundrede, men også yder et Bidrag til Toustrup-Egnens Historie samt fortæller om Krigstilstanden der i Egnen 1848—50. Det er fornøjeligt at høre om det Arbejde, Lærer Lassen udførte for at lære Egnens Ungdom at spille Komædie. Bogen mangler ganske Registre.

En anden Lærers Kår og Interesser får man Oplysninger om i *A. Ravnholts* Udgave af Lærer *N. K. Henriksens* Dagbog 1864—76. Henriksen var i mange År Lærer i Tvis ved Holstebro. Det er især Skolelærerens økonomiske Kår, Vejrforhold og daværende aktuelle Spørgsmål, der fylder Dagbogen, hvis Udvalg findes trykt i *Hardss. Årb.* 1927, 1 ff. — Mere kulturhistorisk Stof end i *N. K. Henriksens* Dagbog findes der i Lærer *Chr. Sørensen Brøgers* Optegnelser (Fra Himmerland og Kjær Herred 1926—27), udgivet af *J. Rasmussen*. Man får ikke alene et Indtryk af en Landsbylærers trange Kår, men også af Folkelivet de Steder, hvor Brøgger havde opholdt sig, især i Smorup Sogn, Himmerland. Særlig fornøjelige er Brøgers Erindringer om Slavekrigen 1848 i Smorup (jfr. *E. T. Kr.*: *Jysk Almueliv* VI, Nr. 951). *Chr. Brøgger* var en af *E. T. Kr.*'s bedste Fortællere i Himmerland (se *E. T. Kr.*: *Jysk Almueliv*, Tillbd. VI, Nr. 305, *Minder og Oplevelser* III, 261, 428 og *Gamle Kildevæld* Nr. 53). *E. T. Kr.* karakteriserer ham som »en sand Hædersmand«.

En anden af *E. T. Kr.*'s bedste Fortællere, nemlig *Ane Marie Nielsen* fra Stilbjerg, har *Fru Gudrun Richter* i Højskolebladet 29. Juni til 17. August 1928 udgivet en smuk *Levnedsskildring* af, bygget på *Ane Marie Nielsens* egne Meddelelser. Biografien giver et klart Billede af, hvor strengt et fattigt Barn fra en øde Hedeegn Vest for Vejle måtte arbejde for Udkommet, og hvorledes hun, hårdt prøvet i Livet, stadig holdt Sindet friskt. *E. T. Kr.* kalder *A. M. N.* »en aldeles udmærket Eventyrfortællerske med en sjælden god Hukommelse«. Han har skrevet en smuk Karakteristik af hende i *Festskriftet* til *H. F. Feilberg* 1911, 462 ff. Hun er også omtalt i *Jysk Almueliv* Tillbd. VI, Nr. 311, og er afbildet i *Gamle Kildevæld* Nr. 91. *Gudmund Schütte* rider i *Skivebogen* 1927, 118 ff., en *Minderune* over Originalen *Søren Peter Øgaard*, d. 15. Juli 1927. Han var Spillemand og en god Fortæller af Folkeminder. — I *Morsø Årb.* 1928, 43 ff., har jeg samlet, hvad der findes af biografisk Stof om en af *E. T. Kr.*'s bedste Meddelere, *Mette Skrædder* i Sundby på Mors (se *Gamle Kildevæld* Nr. 54).

Her kan måske også nævnes, at der i *Årets Løb* er udkommet biografiske Småbidrag om Folkemindeforskere og -samlere. Så-

ledes har *F. Hjort* i *Odense-Assens Årb.* 1927, 230 ff., meddelt en Række værdifulde genealogiske Oplysninger om *Rasmus Nyerup* og hans Slægt. — I første Hefte af det nye Månedsskrift *Fynsk Hjemstavn* har *Christine Reimer* i en Artikel »Mindets Blomst« smukt skrevet om sine Forgængere som Mindesamlere på Fyn. — I Anledning af *Evald Tang Kristensens* 60-Års Jubilæum som Folkemindesamler blev der i *Vejle Amts Folkeblads Julenummer* 1927 skrevet Karakteristiker af ham (jfr. *Tdskr. f. dansk Folkeoplysning* 1928, 194 f.), ligesom der til hans 85-Års Dag den 24. Januar 1928 blev skrevet en Mængde Hyldestartikler (bl. a. af *H. Ussing* og *A. Uhrskov*), der priste hans vældige Livsværk.

I 1925 døde den finske Eventyrforsker *Antti Arne*, om hvem *Kaarle Krohn* i *F. F. C.* Nr. 64 har skrevet en Biografi. Heri berettes bl. a. om Arnes Studierejser til Danmark og om hans Venskab med *Axel Olrik* og *H. F. Feilberg*. I et Brev til Krohn fortæller Arne om sit Studieophold i Askov hos gamle Feilberg, som han karakteriserer således: »Et mærkværdigt Menneske er denne Feilberg; mange Kundskaber har han og uden at tænke paa Besværet, er han altid beredt til at hjælpe andre«; Arnes danske Medforskere, »hos hvilke den personlige Beskedenhed er saa karakteristisk« (Krohn), forsikrer, at intet Bekendtskab fra Finland var dem kærere end Antti Arnes. Krohn har i sin Biografi rejst sin Ven og Medforsker det smukkeste Minde.

I Hundredåret for Almueskildreren og Højskolemanden *Anton Nielsens* Fødsel har *Ejnar Skovrup* udgivet en Bog (Woel. 1928. III. 41 S.), hvori Anton Nielsens Liv og Digtning behandles. Den velskrevne Biografi er forsynet med en Fortegnelse over A. N.'s Forfatterskab og med en Række Henviisninger til Litteratur om ham.

I *Dansk Udsyn* 1927, 319 ff., er der i en Afhandling om *Johan Skjoldborgs Almuebøger* meddelt en Del Oplysninger om de sociale og kulturelle Forhold, der er Forudsætningen for de fleste af Skjoldborgs Værker.

Cai M. Woel har i en Bog: »*Det reaktionære Danmark*« (Woel. 1928. 87 S.) bl. a. skrevet Essays om *Thorkild Gravlund* (»Vættterne« I—III), *Marie Bregendahl*¹⁾ (»Billeder af Sødalfolkenes Liv« I—VI), *Thomas Olesen-Løkken* (»Povl Dam« I—III), *Anton Berntsen* (»Bindingsværk«) og *Erling Kristensen* (»Støtten«). De nævnte Digtværker er af Betydning for enhver, der studerer vor Bondekultur. Woels Redegørelser er en bevæget Læser

¹⁾ Om Marie Bregendahls Forfatterskab har ogsaa *N. C. Nielsen* skrevet i *Dansk Udsyn* 1928, 185 ff. og *Hans Jensen* i *Den nye Litteratur* 1927, 55 ff.

Taknemlighedsudtryk for de Rigdomme, han har hentet i de nævnte Digteres Arbejder.

Man undgår neppe at gribes stærkt, når man gennemblader *Evald Tang Kristensens Billedbog: Gamle Kildevæld*¹⁾ (Forf. Forlag og H. Chr. Bakkes Bogh., Klareboderne 10, Kbhvn. 1927. 144S.), der udkom til E. T. Kr.'s 60-Års Jubilæum som Folke-mindesamler Julen 1927. I denne Bog, der er uden Sidestykke i Danmark, ses Fotografier af 123 af E. T. Kr.'s bedste Visesan-gere og Eventyrfortællere, fotograferede i Arbejdsdragt, uden Oppyntning. Det er med et særegent Vemod, man ser på Bille-derne af disse gamle ofte meget fattige Mennesker, hvis uvisne-lige Fortjeneste var den, at de trofast bevarede den gamle Al-muedigtning og villigt meddelte den rige Skat til vor største Folkemindesamler, inden det var for sent. De karakteristiske An-sigter kan give Anledning til mange folkepsykologiske Betragt-ninger. Til Oplysning om Fortællerne tjener de biografiske Data og Henvisninger, som E. T. Kr. har anført under hvert Fotografi. Foruden af de 123 Visasangere og Eventyrfortællere findes i et Tillæg i Gamle Kildevæld nogle Billeder af Personer, der har haft nogen Betydning for Værket, og som er bleven knyttet til det, således Axel Olrik, H. Grüner Nielsen, Percy Grainger, Herman Sandby, Brieghel Müller o. fl. Naturligvis er der også gode Bille-der af E. T. Kr. selv. Han gør i en Indledning Rede for, hvor-ledes han i 1895 sammen med Fotograf *P. Olsen*, Hadsten, rejste rundt og fotograferede disse gamle ypperlige Fortællere. I »Min-der og Oplevelser« IV, 69 ff., har E. T. Kr. udførligt talt om sine Rejser sammen med Fotograf P. Olsen.

Dejlige Billeder fra gamle Bondegårde og Landsbyer, af Bonde-typer m. v. findes i det herligt udstyrede Værk: *De danskes Øer* (Gyldendal) med Tekst af *Achton Friis* og Tegninger af *Johan-nes Larsen* og Forfatteren. I Hefterne 11—26 omhandles Kunst-nerens Besøg på Samsø med Småøerne i Stavnsfjord, Hjelm, Tunø, Endelave, Øerne i Horsens Fjord, Æbelø, Øerne i Lille Belt (med Undtagelse af Årø og Barsø), Øerne i Nakskov Fjord, Øerne Nord for Lolland, Falster og Møen, Øerne Syd under Sjæl-land, Øerne i Store Belt (med Undtagelse af Sprogø), Nekselø og Sejro. Af hver Ø er der et udmærket Kort. Fra Samsø og Agersø meddeler Friis gode Sagn knyttet til store Sten, fra Nekselø Troldesagn — og sådan er der hist og her i Teksten indføjet di-rette folkloristiske Bidrag. Under Skildringen af Agersø nævner Achton Friis et Sagn om Damhesten, som han identificerer med Helhesten, hvilket ikke er rigtigt, da Damhesten på Agersø er

¹⁾ Omtalt af C. M. Woel i »Det reaktionære Danmark«.

identisk med Bækhesten, »den lange Hest«, som *C. W. v. Sydow* har skrevet om, og hvorom der alene fra Danmark kendes en Række Sagn (se *E. T. Kr.: Danske Sagn II, S. 163 ff.*). Med Hensyn til *Achton Friis'* Skildringer af Folk og deres Adfærd på de af Kunstnerne besøgte Småøer, bør det her siges, at disse hans Skildringer i Fremtiden vil få mere Værdi, end de i Øjeblikket for mange kan synes at have; thi de giver jo dog — foruden Kunstnerens subjektive Opfattelse — virkelige Situationer fra Øboernes Hverdag i Begyndelsen af 1920'erne. Det har sikkert ikke altid været let for *Achton Friis* at finde Grænsen for, hvad han skulde tage med af sine Oplevelser mellem endnu levende Mennesker, og hvad han skulde lade gå i Glemmebogen. *Achton Friis* har, som *E. Tang Kristensen* i sine *Erindringer*, haft Mod til at meddele Læseverdenen, hvad han oplevede på sine Ørejser — tit fremsat i en overordentlig vittig-maliciøs Form. I et meget omfattende Værk, skrevet af en Enkeltmand, der først og fremmest opfatter kunstnerisk, er det forståeligt, at nogle Fejl har kunnet indsnige sig, hvad nogle Kritikere har fremhævet i *Provinsblade* — uden at ihukomme, at vi i *De danskes Øer* har et af de herligste Værker om dansk Natur, vort Modersmål ejer.

Vel forsynet med gode Fotografier er *Olaf Lincks* Bog: *Hede-bønder og Vestkystfolk* (*Jespersen. 1927. 178 S.*), indeholdende en Række kvikt skrevne korte Skildringer af Besøg hos en Del Hedeopdyrkere og Vesterhavsfiskere, Gedehusfanger, Kartoffeltyskere, Mandøboere m. m., som Forfatteren i Sommeren 1925 besøgte på en længere Cyklerejse i Jylland, begyndende i Syd ved Holsted, derfra Nord på til Jammerbugten, herfra ad en vestligere Linje Syd på til Grænsen Syd for Højer. Nævnes særlig må *Lincks* Besøg hos den kloge Mand i Darum, *Anders Bejer*, der søgtes meget, især dog af udensogns Folk. *Bejers* Helbredelsesmetoder viser, at et utroligt Mørkeliv endnu eksisterer hist og her i vort Land. Gengivelsen af jyske Folkemål er *Linck* ofte uheldig med. Bogen bærer noget Præget af at være skrevet af en tilfældig Turist, der dog har Evnen til at se og spørge ud, især *Hedeopdyrkerne*, om hvis slidsomme Liv Forfatteren fortæller gode Ting.

Thorkild Grawlunds Herredsbogen (*Aschehoug 1926 ff., 160 S.*) er nu afsluttet for Sjællands Vedkommende. I Værkets sidste Hefter skildres Nordsjællands og Sydsjællands Treherreder, endvidere Herrederne: Flakkebjerg, Slagelse, Løve, Ars og Skippinge, Merløse og Tuse samt Ods Herred. Herredsbogens Hensigt er at påvise de Spor, vort Lands gamle Bebyggelse har sat i den Sagn-digtning, som endnu er knyttet til Skellene, der markeres af en Å,

et Dige, en Skov, et Højdedrag el. Ign. For Bygdeforskningen er der frugtbare Synspunkter i Gravlunds Arbejde, som er særdeles smukt udstyret med Fotografier og fortrinlige Herredskort udarbejdede af Guide *H. Jørgensen*.

Folkets Sagn er i Herredsbogen kombinerede til en kunstnerisk udformet Helhed. Dette har naturligvis ikke været Opgaven med den ny Sagnsamling, som *Evald Tang Kristensen* har begyndt at udgive på Woels Forlag (1928. 304 S.). Foreløbig er udkommet 1. Bind om *Bjærgfolk*. I dette nye Bind er Sagnene inddeelt i Typer som i »Danske Sagn« I, 1. Rk. (1892). I 2. Rk. er der i Indholdslisten — til god Nytte — meddelt Underafdelinger ved Type 60 (om Byttinger) og ved Type 86 (eventyrlige Sagn om Bjærgfolk). Endelig findes i et Efterslæt optaget Paralleler fra E. T. Kr.'s *Æresbog* 1923 og fra Nutidsoptegnelser andet Steds fra. Det er en stor Hjælp for Forskningen, at hele E. T. Kr.'s Stof om Bjærgfolk nu er gjort let tilgængeligt. Man må oprigtigt ønske, at der må blive økonomiske Udveje til at få også de øvrige seks Bind af »Danske Sagn 2« trykt. Thorkild Gravlund har skrevet et såre smukt Forord til Værket, og med Glæde læser man også E. T. Kr.'s egen Indledning.

De Egenskaber, der gør E. T. Kr.'s Sagnværker så fortræffelige, kan man ikke helt sige præger *Karl M. Kofoeds Bornholmske Sagn og Sagaer* (Schultz 1928. 188 S.). K. M. Kofoed har nemlig ikke alene samlet, men også genfortalt Sagnene og udgivet dem i en Slags »Normalform«, der ikke lader Læserne få noget Indtryk af Sagnenes primitive Skønhed eller af de forskellige Optegnelseres Alder og oprindelige Fortælleform. Noget afhjælpes dette Savn dog ved de udførlige Henvisninger bag i Bogen, hvor der er nævnt Kildesteder for hvert af de meddelte Sagn. Under flere Sagn har Udgiveren føjet Noter, der ikke alle er lige heldige, ligesom N. P. Jensens naive »Bornholms Oprindelse« slet ikke burde have været medtaget. Bogens Fortjeneste er den, at en så stor Del af Bornholms bedste og mest kendte Sagn i en underholdende Form nu er udgivet på ét Sted. Hr. K. M. Kofoed får sikkert Glæde af sin Bog, idet den nok skal opfylde hans Håb om heldigt at påvirke Hjemstavnsfølelsen. — *Thomas Nielsens* Mening med sin Bog: *Fra Hedeegne* (Woel 1928. 31 S.) er, at man ved Læsningen af dens Småhistorier »skulde faa Øjnene aabnet for noget af det værdifuldeste hos den jydsk Almue, nemlig Sproget og den Lunhed, der ligger gemt deri«. Fortalt på sit vestsallingske Mål har den lille Bog sin Betydning for Folkemålsforskerne. Historierne er ikke absolut originale, for så vidt som de har Sidestykker i E. T. Kr.'s

Bøger, hvad Forfatteren også meddeler i sit Forord. — Fra det nordøstlige Fjends Herred har *Chr. Pedersen* (Skivebogen 1927, 141 ff.) meddelt en lille Samling Folkeminder, ligesom der i Amts-årbøgerne fra Lolland-Falster og Vejle næsten altid meddeles sådanne. — I de to Månedsskrifter: »Sønderjydske Maanedsskrift« og det nye af *H. Chr. Frydendahl* udgivne og ledede »Fynsk Hjemstavn« findes der i hvert Nummer en Række Sagn, Rim, Remser, Gåder, Trosforestillinger m. m. fra de betreffende Landsdele. I Sdj. Mdskr.'s »Samler« bemærker man i År især *M. P. Ejerslevs* Folkeminder fra Mellemslesvig, *Cl. Eskildsens* sønderjyske Byremser, *Chr. L. Lorenzens* Sæd og Skik i Ubjerg Sogn, *M. S.*: Sæd og Skik i Emmerske o. m. m. Endvidere bør nævnes Optrykket af det gamle Haderslevtryk: *Jens Kluuses Høste-Høytid*, der er forfattet af Degnen *Hans Mikkelsen* i Løjt (1710—1796) (jfr. Fausbøl: Minder fra Agerskov Sogn). Dette gamle Digt giver et morsomt Tidsbillede og et godt Indtryk af et gammelt Høstgilde. I Fynsk Hjemstavn meddeles i hvert Nummer nogle Sagn fra Gudbjerg (hentet fra *Rasmus Hansens* efterladte Samlinger), Remser, Gåder, Sygdomsråd m. v. — I »Danske Folkemaal« findes der flere Bidrag, hvis Indhold ikke alene er af Interesse for Filologer, men også for kulturhistorisk interesserede; se f. Eks. Afhandlinger af *Ellen Raae* (Dyrenavne), *Poul Andersen* (Prosekage), *M. Kristiansen* (Jul i en vestfynsk Bondegård), *H. P. Hansen* (Gillikrog), *Andreas Olsen* (Fanøboernes Klædedragt), *Niels Haislund* og *Aage Sørensen* (»Der brænder en Ild — —«). — Fra Sognene Outrup og Sejerslev på Mors er der i Morsø Årb. 1927, 69 ff. af *Kr. Søndergaard* og undertegnede meddelt ret fyldige Oplysninger om Folkeliv og Folketro i gamle Dage. — De hidtil optegnede Folkeminder fra Harte Sogn ved Kolding er meddelt i Kolding Folkeblad 19. Juli 1928. — I de første Afsnit af sin smukke Skildring af afdøde Kurlæge *P. C. Bjerregaard* (Aschehoug 1927. 136 S. III.) anfører *Anders Uhrskov* en Del Oplysninger om Bjerregaards Slægt, der var fra Egne mellem Kolding og Vejle, og meddeler bl. a. en Aftægtskontrakt og en Fortegnelse over en Gårds Husgeråd fra 1718. — *J. Abildtrups* Værk om *Vorgod Sogn* (Tranbergs Bogh., Videbæk 1926. 248 S.) er et grundigt Arbejde, der fortjener megen Påskønnelse. I det hidtil udkomne første Bind er Folkeliv og Folkeminder ikke behandlet. Derimod er der udførligt skrevet om alt vedrørende Sognets Oldtid, Landsbyer, Landbrug og økonomiske Kår i det 16.—17. Årh. Derefter følger en Fortegnelse over de enkelte Byers og Gårdes Historie. Når 2. Del af Arbejdet udkommer, bliver »Vorgod Sogn« nok var største Sognehistorie.

I *Vore danske Folkeeventyr*, første Udvalg (Danmarks Folke-minder Nr. 35. 1928. 127 S.) har *Hans Ellekilde* begyndt at ud-give Prøver af samtlige Typer af danske Eventyr. Foreløbig er udkommet 12 mytiske Eventyr med mandlig Helt, alle efter Op-tegnelser fra Jylland. Her findes Eventyr som Kongesønnen, der drog ud for at finde sin Angst, Hans Kørivej, Stærke Hans, De tre Svanejomfruer o. s. v. Til hvert Eventyr har Udgiveren føjet meget udførlige Noter om Eventyrets Udbredelse og Historie. I en Indledning har H. Ellekilde gjort Rede for Eventyrenes Værdi videnskabeligt og folkeligt og meddelt egne nye Anskuelser, ind-vundne efter et mangeårigt indgående Studium af alle vore mange Eventyrs næsten utallige Opskrifter. Til S. 126 (om Indlednin-gen) kan tilføjes, at Evald Tang Kristensen i Jyllandsposten 2. Oktbr. 1924 har meddelt vigtige Oplysninger om, hvad Holger Drachmann har hentet af Stof hos ham til »Der var engang —«. Det er et nyttigt Arbejde Ellekilde her har påbegyndt, som for håbentligt snart får en Fortsættelse.

Inger Margrethe Boberg har i *Danske Studier* 1928, 16 ff., skre-vet en indgående Undersøgelse over Eventyret: »Prinsessen på Glashjærgen« (Arne Nr. 530), der efter Frk. Bobergs Mening ikke er et Vandreeventyr; men da det dog kan efterspores hos alle ariske Folk, må det efter al Sandsynlighed være en Arv fra det ur-indoeuropæiske Folk. Da Hesten spiller en betydelig Rolle i Eventyret, må det være opstået hos et Rytterfolk, og en af de få Ting, vi med Sikkerhed ved om Ur-indoeuropæerne er dette, at det var et Folk, der kendte og vurderede Hesten.

Det må påskønnes, når der engang imellem udkommer et al-ment kulturhistorisk Værk, der ikke blot nøjes med at skildre, men som også ræsonnerer og forsøger at tyde det Virvar af Skikke og Meninger, som forhen var en væsentlig Del af Almuens åndelige Næring. Et sådant skildrende og forklarende Arbejde er det Værk, som Kredslæge *J. S. Møller* i Kalundborg har ud-givet første Levering af under Titlen: *Fester og Højtider i gamle Dage, Skildringer fra Nordvestsjælland* (P. Haase & Søn. 1928. Ill. 238 S.), indeholdende »Fødsel og Barselgilde«, »Bryllup«. I en Indledning gør *J. S. Møller* fortræffeligt Rede for tidligere dansk og udenlandsk Udforskning af Almueskikke, og meddeler en Række Henvisninger til Værker, hvori yderligere kan søges Oplysninger. Derefter giver *Dr. Møller* en Oversigt over primi-tiv Religion og Magi. Med Fortrolighed til al Folkemindestoffet fra Holbæk Amt sammenstilles dernæst de mange Enkeltheder til en fængslende Helhed, så det er med Opmærksomheden fangen, man læser *J. S. Møllers* Skildring af Fødsel, Barselgilde og Beryl-

lup i gammel Tid i Nordvestsjælland. Men det, som interesserer ulige mere i Møllers Bog, er hans Tydninger af de forskellige Skikke, som knyttedes til de nævnte Familjefester. Klart og nøjternt meddeler han, udfra stor folkloristisk Belæsthed, hvad man véd om hine Festsykkers Oprindelse og Udvikling, ligesom Forståelsen af dem anskueliggøres. J. S. Møllers indgående Kendskab til Egnens Folkedragter og hans Viden som Læge bevirker, at hans Redegørelser for Festdragter og for Tro knyttet til Fødsel m. v. hører til det ypperste, der er skrevet om disse Emner på Dansk.

F. Ohrt har i Studier for Sprog og Oldtidsforskning Nr. 149 (Pio. 1928) udsendt: *Gamle danske Folkebønner*, en Tolkning af 12 Bønner (Jesus i Urtegården. Maria, Jesus og Jøderne. St. Johannes. Kristus på Bjerget. Englene om Sengen o. s. v.), hvori den lærde Forsker viser, at katolske Bønner og underlige mer eller mindre hedenske Bønner levede i Folketsjælen til langt ind i det 19. Årh. Foruden Forordet er Tolkningen af Bøn XII: Englene om Sengen særlig fængslende. I denne Englebøn har vi bl. a. Forudsætningen for Digte af Wergeland, Foersom og Ingemann. — Da der ikke findes ret mange Undersøgelser over Sædvaneret og Skikke i den danske Landsby i *Fællesskabets Tid*, bliver man så meget desto mere fornøjet, når der engang imellem fremkommer et Bidrag, som oplyser om de gamle Bondetider. Et sådant velkomment Bidrag vedrørende et Par centrale Problemer i gammel dansk Byorganisation er i 1927 udkommet i Tidsskriftet »Fataburen«, forfattet af den svenske Forsker *Bengt Engström*, omhandlende *Oldermandsskifte* og *Bystævne* i skånske og danske Byer. Engström giver en Del præcise Oplysninger om Oldermandsstillingens historiske Udvikling og har på et af ham udarbejdet lærerigt Kort vist Fordelingen af de forskellige Tidspunkter for Oldermandsskifte på dansk-skånsk Område. I Skåne skiftedes de fleste Steder Mortensdag og Valborgsdag. I Danmark fandt Skiftet Sted med få Undtagelser i Forårshalvåret, ligeså i den nordøstlige Del af Skåne samt i Halland og Blekinge. Over Oldermandens Sammenkaldningsinstrumenter, hvoraf der findes forskellige Arter, har Engström også udarbejdet et Kort. En Del af de i Afhandlingen forekommende Talresultater vil ved at inddrage hele det danske Stof om Oldermand og Bystævne i Undersøgelsen dog blive forrykkede (jfr. Fynsk Hjemstavn 1928. 127 f.). — Fra dansk Side er der om Landsbyfællesskabets Tid foruden Bogen »Byhyrder« fremkommet en Del mindre Bidrag. T. O. Achelis har (Sdj. Årb. 1928) meddelt to *Grandevilkår*, 1) fra Bolderslev 1640 og 2) fra Rejsby og Kjærbølling 1725. Jebjerg

Vedtægt og Vide fra 1769 er af *J. C. Hansen* meddelt i Skivebogen 1927. Om *Gadekoven* (♁: Bytræet) i Nagelsti på Lolland giver *Chr. Ringsing* (L.-F. Arb. 1928, 76 ff.) en Del Oplysninger, der i det specielle Tilfælde er nyttig for Forståelsen af nogle Arst. — Ligesom Ringsings er *Christine Reimers* Artikel i F. H. 1928, 39 ff. om fynske Bystevner smukt illustreret. — En *Byhyrde* som Legatstifter, Søren Hyrde i Åsum, død 1803, er omtalt i F. H. 1928, 34 ff. — *P. Chr. Normann*, Skjættrup, har i *Hardss. Årb.* 1927, 116 ff., meddelt lidt af, hvad hans Fader har fortalt ham, bl. a. at en af hans Forfædre, Anders Normann som 17-årig i 1755 om Natten hentede sin Faders to Heste ud af Herregården Volstrups Stald. Til Straf måtte han springe Soldat i 12 År, 8 År i fast Tjeneste og Mønstringen i 4 År. — I *Sognekongen* (Randers Årb. 1927, 29 ff.) giver *Carl Hermansen* et Tidsbillede fra det gamle Værum, idet han skildrer Gmd. Nicolay Pedersen (1762—1837), en Fremskridtsmand i en fattig Tid og på de fleste Områder den førende i Landsbyen. — Den ansete Fremskridtsbonde på Falster, *Hans Rasmussen*, Egense (1779—1853) giver *Helene Strange* bl. a. efter mundtlige Meddelelser en levende Skildring af i L.-F. Arb. 1928, 103 ff. — Hvorledes en Greve på Lolland befaler sin Ladefoged at gifte sig med en Enke, han ikke kendte, oplyses man om i *C. C. Larsens: Et Stavnsbåndsfrieri* (L.-F. Arb. 1928, 51 f.). Greven vil have Enken forsorget, og det skete. C. C. Larsen meddeler smsts. nogle mundtlige Overleveringer om Grev *C. D. Reventlow*; ligeså gør *Mine Thorsen* i samme Årbog, 163 f. — *Nilaus Pedersens* Optegnelser fra Gundsølille (Kbhvns. Årb. 1927, 219 ff.) giver talrige Oplysninger om Gundsølille før og ved Udskiftningen, Vange og Vangskel, gammel Skov, gamle Veje m. m. (suppleret med *Gunnar Knudsens* Tolkninger af Stednavne i Gundsølille efter Udskiftningskortet 1799). — Til Oplysning om de gamle *Landsbykroers* Historie tjener *Edv. Egebergs* store Skildring af Linå Kros Historie i Århus Årb. 1928. Her er meget kulturhistorisk Stof. — Om *Fattigforsørgelse* i Tømmerby og Lild Sogne i første Halvdel af afvigte Årh. meddeler den ivrige Folkemindesamler *A. C. Svalgaard*, Thisted, en Del Træk i Thisted Årb. 1927, 320 ff. Bl. a. meddeler Svalgaard, at et Almisselem i 1811 blev begravet i en *Halm-Ligkiste*. (Om Ligkister af Halm har *Christine Reimer* i *Danske Studier* 1927, 169 ff. meddelt en Del Eksempler fra Øerne). — En malicios Skildring af *Loppejagt* i Thy o. 1844, givet af den Flade Degn, *Poul Henrichsen*¹⁾, meddeles af *S. Dit-*

¹⁾ Hvorom Kr. Søndergaard i *Morsø Årbog* 1928, 44 ff. har fremsat nogle nye Oplysninger.

levsen i Thisted Årb. 1927, 307. — Et Blad af *Taterfolkets Historie* i Thy giver P. C. Knudsen i sin Redegørelse for Taterkvinden Sirena fra Grurup i Thisted Årb. 1927, 255 ff.

Om de gamle *Majfester* findes der interessante Oplysninger i V. Møllers Afhandling i Præstø Årb. 1927, 99 ff., hvor der berettes om Provsteretten i Lillehedinge Præstegård 30. Maj 1688, sat, fordi Sognefolkene i Tommestrup og Sierslev havde overtrådt Sabbaten med Gilder og Drukkenskab. Under Forhøret får man en Del Enkeltheder at vide om Majgrever, Majjnder o. s. v.; et Par Sommervisemelodier ledsager Afhandlingen.

I *Hilding Celanders* Undersøgelse: *Logkatten och dess släktingar vid sädesbärgning och trösk* (Festskrift til Hjalmar Lindroth 6. Febr. 1928, 153 ff. Göteborg.) er der først og fremmest gjort Rede for det svenske Stof, der er knyttet til Lokatten og dens Slægtninge ved Kornbjergning og Tærskning; nogle danske Sidesykker nævner Celanders vel, men han har ikke fået Øje på Artiklen: *plejlvisen* i Feilbergs Ordbog; thi så vilde han kunne have forøget sin Afhandling en Kende. »At synge Plejlvisen« kendes endnu i Jylland, og Johs. V. Jensen har jo i et Digt mesterligt gengivet de Ord, som antagelig de fleste voksne Mennesker bruger, når de »synger« Plejlvisen. I A. V. *Rantasalos* i Helsingfors på Tysk udkomne Værk om Agerbruget i Finners og Esters Folketrolde (FFC Nr. 30—32, 55, 62) med Jevnføringer fra de germanske Folk findes der ingen Oplysninger om Plejlvisen og hvad dertil hører. Et dansk Bidrag om gamle Høstskikke har Gudmund Schütte givet (Skivebogen 1927, 104 ff.) i sin Undersøgelse af den sallingske (Høst-)Ånd Hackenmay eller Hakkelsemanden, der under Betegnelsen *Hackenmay* er nævnt i Processen mod de Tise Trolde 1686. »Hakkelsemanden« er den folkelige Opfattelse af »Harkelse«, dvs. Rivning, der læsses på det sidste Læs sammen med Hackelmaitræet (mange Paralleler hos *Mannhardt*). Schüttes inciterende Afhandling giver et ejendommeligt Bidrag til Spørgsmålet »sidste Neg«.

Den meget produktive Havehistoriker, *Johannes Tholle*, har siden sidst ikke alene skrevet en Række omfangsrige, smukt illustrerede Afhandlinger om Havebrug og lignende i ældre Tid i adskillige Amters historiske Årbøger 1927—28 (Sønderjylland, Svendborg, Frederiksborg, Lolland-Falster, Præstø, Odense-Assens, Vendsyssel), men han har også til »Almindelig dansk Gartnerforening«s 40-Års Jubilæum 1927 udsendt et smukt udstyret Arbejde: *Danske Gartnere* (Schultz 1927. 143 S.), i hvis 16 Kapitler redegøres for Havebrug i Danmark fra Middelalderen til vor Tid. Tholle skriver om Klostrenes Havebrug, om kgl. Urtegårds-

mænd, Kålhave, Æblekvinde og Humlekræmmer, Herregårdsgartner, Voldmester, Skolelærer og Gartner samt de forskellige Slags Faggartnere. Bogens første Kapitler er meget underholdende, hvorimod de sidste tynges vel meget af Navne på Gartnere, som man ikke — på Grund af Bogens Størrelse — får synderligt at vide om. Det må påskønnes, at Forfatteren har forsynet sit Værk med et udførligt Personregister ledsaget med Data. — I Sdj. Mdskr. fortsætter *Axel Lange* og *Chr. Seeberg* stadig med Artikler om sønderjyske Planter, deres Navne og deres Stilling i Folkloren. — I Fyns Tid, 15. Juli 1928 har *Christine Reimer* meddelt en Række Eksempler på, hvorledes Hylden i Folketro og -medicin spiller en stor Rolle.

Arkitekt *H. Zangenberg*, Underinspektør ved Dansk Folkemuseum, har i L.-F. Årb. 1928, 36 ff. meddelt, hvad der fandtes af Indbo og Besætning m. v. i en lollandsk Gård 1505. Det er meget indgående Oplysninger, de af Zangenberg udgivne Dokumenter yder. De giver os den ældste Fortegnelse, vi har af en dansk Bondegårds Inventar. I Fynsk Hjemstavn 1928, 81 ff. har Zangenberg skrevet en større, rigt illustreret Afhandling om gamle fynske Bønderbygninger.

Om den danske Almuens industrielle Talenter er udkommet nogle mindre Bidrag. *Fritz Jürgensen West* redegør (Sdj. Årb. 1928, 1 ff.) for den *tønderske Kniplingsindustri* i 1840'erne. Her omtales Industriens Udbredelse Syd for Kongeåen, Kniplingernes Art, Knipleriet som Næringsvej, Bissehandlen, Forslag om Oprettelsen af Kniplingeskoler m. v. I Sdj. Mdskr. 1927, 65 ff. fortæller gamle Lisette (nu død) om Knipling gennem 80 År — *Hjemmebrygning* i ældre Tid på Falster og i Syd-Fyn skildres af *Jens C. Stub* (L.-F. Årb. 1928, 56 ff.) og af *Johs. M. Jensen* (F. H. 1928, 66 ff.). — *Hør dyrkning* i Ore Sogn skildres af *Frode Lund* (F. H. 1928, 113 ff.) og Fortidens *Jernudvinding* på den fynske Øgruppe af *H. C. Frydendahl* (F. H. 1928, 58 ff.).

I en Afhandling: *Ko med Kalv* (Månedsskr. f. Dyr læger 1927) har *H. P. Hansen*, Herning, samlet en forbløffende Mængde Oplysninger om Skik og Tro knyttet til Forplantningsprocessen hos Køer. Det er ikke alt lige pillent Stof, der findes i H. P. Hansens Afhandling, men som det står i »Ny Huusholdnings Calender« 1664: »En Scribent / Christelig Læser / som skriffver om naturlige Ting, maa oc neffne en Ting som den er. Ingen fordi leggis sligt til onde«. Emnet har ikke før været behandlet på Dansk, bl. a. fordi der ikke har været samlet meget Stof om det. H. P. Hansen bygger da også sin Afhandling i høj Grad på Stof indsamlet af ham selv i Midt- og Vestjylland.

I Præsto Årb. 1927, 59 f. meddeler *Th. Hauch-Fausbøll* efter Næstved Rådstuebog 29. Aug. 1589, hvilke Kvinder det var, der var udvalgte til med Rådmændene og Kongens Foged at malke Pigerne for at undersøge, om mistænkte unge Piger havde Mælk i Brysterne. At det ligefrem var et offentligt Hverv at malke Pigerne, har man vist ikke været klar over for (jfr. dog *H. Matthiesen*: De Kagstrøgne, 88 ff.).

Om *hellige Kilder* er der af nyt i Årets Løb fremkommet Oplysninger af *H. Møller* vedrørende Kildemarkedet i Skjorping (Fra Himmerland og Kjær Herred 1927, 217 f.), af *Kr. Larsen Vestergaard* om Kilderne i Råsted og Staby Sogne (Hardss. Årb. 1927, 162) og af *Evald Tang Kristensen* om Kilderne ved Vejle i »Minder og Oplevelser« IV, 323 ff. I Randers Årb. 1927, 134 ff. har jeg meddelt Prof. *Vilhelm Thomsens* Brev af 2. April 1926 om Helligkilderne ved Randers og nogle biografiske Oplysninger om *J. V. Nissen*, Ramten. I Indberetninger til Stednavneudvalget er i det sidste Års Tid fundet Oplysninger om nogle hidtil ukendte hellige Kilder. *Gunnar Knudsens* Påvisning af (i Festskrift til Finnur Jónsson 1928, 463 ff.), at *Baldersbrønde* ikke er et Kultnavn, men et profant Personnavn sammensat med -brønde, er af ret stor Interesse også for Mythologien, idet Balders Stilling som Kildegud hermed er ude af Sagaen. Endelig skal nævnes, at jeg i Svendb. Årb. 1926 [1928], 3 ff. har meddelt Stoffet om Svendborg Amts hellige Kilder. Hermed er Materialet om alle Landets Kilder gjort tilgængelig i de historiske Amtsårboøger. Et med Kilde dyrkelsen beslægtet Emne er behandlet i Afhandlingen: Helliggrave paa Mors (Saml. t. j. Hist. og Top. 1928; jfr. Morsø Flkbl. 25.—26. Juni 1928), hvor der kortelig gøres Rede for Troen på Helbredelse ved at sove på en hellig Grav; desuden omtales også Skikken at kaste Sten, Pinde o. lgn. i Bunke på Stedet, hvor et Menneske var blevet dræbt.

Redegørelser for *Sagn og Tro knyttet til Sten* er nu også fremkommet i Årbøgerne for Københavns, Århus, Hjørring og Ribe Amter 1927—28. Om Bækkestenen og Tislundstenen i Ribe Amt er der sammenstillet en Del interessante Enkeltheder. De øvrige Amters Folkemindestof om Sten vil fremkomme med det første.

Om *Brandtræer og Ulykkestreer* er der i Danske Studier 1928 (jfr. Sdj. Mdskr. 1. Sept., 1. Nov. 1928, Jyllp. 15. Febr. 1929) fremkommet en Afhandling, der indeholder en Udredning af den magiske Tankegang at fastsætte Ulykker (bl. a. Ildebrand i et Træ), og der meddeles smsts. en Fortegnelse over Brandtræer og Ulykkestreer i Danmark.

I *P. Skautrups* Afhandling om *Højnavne i Hardsyssel* (Hardss.

Årb. 1927, 120 ff.) gives bl. a. sproglige Oplysninger om de fra E. T. Kr.'s Bøger så kendte Jyndovne (Jættevovne).

I Sprogforeningens Almanak 1928, 20 ff. og 98 ff. er meddelt Sagn om Rytterkilden i Kragtoft ved Løjt og en Række anekdoteagtige Historier ved undertegnede om Præster og Degne i Sønderjylland.

Til Diskussionen om Gorm den Gamle og Thyre Danebod (se *Kr. Erslevs* Oversigt i *Hist. Tdskr.* 9, VI, 1—53 og *Vilh. la Cour* i *Berl. Tid.* 1.—2. Okt. 1928) slutter sig *Henrik Ussings Bog: Sagnene om Thyre Danebod* (Levin & Munksgaard 1928, 101 S.), hvor Spørgsmålet behandles udfra et *folkloristisk* Synspunkt, idet Ussing giver en Analyse af de Sagn, der er knyttet til Gorm og Thyre. Med H. t. Sagnet om Thyres Voldbygning udtaler Ussing, at det langt fra er noget Bevis for, at hun virkelig har bygget Vold på dette Sted, hvor der allerede 100 År før Thyres Dronningetid blev anlagt en Forsvarsvold i Nærheden af det nuværende Danevirke. Men hvis Thyre under en farefuld Situation var virksom ved Fornyselsen af en gammel Vold, vilde det efter Sagndigtningens Væsen utvivlsomt blive til, at det var hende, som havde opført den fra første Færd. Sagndigtningen er i så Henseende ikke smålig. I Løbet af et Slægtled vilde den gamle istandsatte Vold i Folkets Mund ufejlbart blive forvandlet til en flunkende ny, ligesom det selvfølgelig bliver til, at hele Folket arbejder med på den. Hvis det kan påvises, f. Eks. ad arkæologisk Vej, at en Del af Danevirkevolden hører hjemme omkring ved den Tid, da Thyre var Dronning, er både hendes Tilnavn (»Fremme«) og Sagnet en Støtte for den Antagelse, at Thyre ikke har været nogen uvirksom Tilskuer ved Danevirkes Rejsning. Sagnet om Virkets Rejsning mener Ussing kan henføres til Tiden o. 970—80, den Tid, da Harald Blaatand fornyede Mindet om sin Moder på den store Jellingsten, og da Tyskland truede og der kæmpedes ved Danevirke. Når Sagnet da var udformet, kunde det leve Århundreder igennem. I det 12. Årh. er det første Gang optegnet af Sven Aggesen. Sagnet har levet i et Par Århundreder og må antages at have sit Hjemsted i Sønderjylland. I Festskrift til Finnur Jónsson 1928 har Ussing skrevet om Sagnene om Harald Blaatand.

Axel Olriks Bidrag til »Verdenskulturen«: *Nordisk Aandsliv i Vikingetid og tidlig Middelalder* (1907) er i 1927 udkommet som selvstændig Bog i ny Udgave (Gyldendal. 150 S. Ill.), gennemset og forsynet med Efterskrift af *Hans Ellekilde*, der kortelig oplyser om nye tilkommende Illustrationer, nye Udgivelser af Olriks Arbejder m. v. *Nordisk Aandsliv* begynder med en Redegørelse

for Folkesamfundet i Oldtiden. Dernæst afhandles Mytedigtning, Gudetro, Heltedigtning, Vikingetiden, Hedenskab og Kristendom, Skjaldekunsten, Vikinge- og Eventyrsagaer, Island og dets Sagaer, de lærde Islændinge, Folkevisetiden og slutter med Literaturhenvisninger. Dette Arbejde er ikke alene en Prøve på, hvorledes Axel Olrik mestrer den store Stil, men også et uovertruffent Udtryk for, hvorledes der på en ret beskedent Plads kan gives de for Almindelsen nødvendige Oplysninger om et stort og vanskeligt Emne af en Forsker, der Gang paa Gang har gennemvandret det Stof, han i populær Form forelægger Læseverdenen. Olrik tilføjer i Nordisk Aandsliv den overleverede Mytologi og Heltedigtning til den Kamptid, hvor den hører hjemme. Tilegnelsen af Vesterlandenes Kultur og Katolicismen ned til Middelalderens Tænkemåde er det andet store Hovedproblem, han med Mesterhånd gør Rede for.

Efter mere end tredsindstyve Års stadig Fordybelse i vor Middelalders rige Folkevisedigtning har den 80-aarige Dr. *Ernst von der Recke* påbegyndt Udgivelsen af et vældigt Værk i fire Bind: *Danmarks Fornviser* (Møller & Landschultz 1927 ff.), hvoraf de to første Bind på henholdsvis 416 og 467 Sider allerede har set Lyset. I første Bind findes 74 Viser, delt i to Halvbind. 1) Hedenoldviser, Kæmpeviser og 2) Sagn- og Eventyrviser. I andet Bind findes 85 Viser, 1) historiske og quasi-historiske Viser, og 2) Ridderviser. I en Indledning til første Bind meddeler Dr. v. d. Recke en Del af sine Resultater af det Studium af Danmarks gamle Folkeviser, som har været hans største, varigste og kæreste Opgave. Det er først nu, Forfatteren føler sin Dømmekraft og sit Overblik over Danmarks Fornviser sikker nok til at behandle dem afsluttende og give dem fra sig i en Skikkelse, der, om end selvfølgelig nu og da omtvistelig i Enkeltheder, dog i sin Helhed tør antages at gengive deres oprindelige Udseende så nær, som det gennem en kritisk Behandling af det mangelfuldt overleverede Stof endnu lader sig gøre. Det er ved Hjælp af en udtømmende Registrant over alle Fællesstrofer i den samtlige nordiske Folkeviseselevering, at Dr. v. d. Recke søger at bestemme den enkelte Strofes Plads og bygger på dette Grundlag sin Genfremstilling af Viserne op. Overalt i Værket træffer man Vidnesbyrd om den gamle Forskers Skarpsindighed og fine poetiske Takt, ligesom Indledningen til Værket og Redegørelsen, der ledsager hver Vise, er isprængt levende Ytringer af Forfatterens Forskerglæde. De gamle Viser træder os i Dr. v. d. Reckes Værk i Møde i en så formsskøn gennemført Skikkelse, at de bliver os endnu kærere end før, og der er ingen Tvivl om, at denne Restitution af Folke-

visedigtningen overgår Svend Grundtvigs og Axel Orlriks i videnskabelig og digterisk Værd, hvad også er at vente, da Ernst von der Recke jo er en Kunstner af høj Rang.

For Universitetsjubilæets danske Samfund har *H. Grüner Nielsen* udgivet første Binds første Hefte af *Danske Skæmteviser* (Folkeviser og literær Efterklang) (1927. 294 S.), dels efter Visehåndskrifter fra 16.—18. Årh., dels efter Flyveblade (Skillingstryk) fra 16.—19. Årh.; et følgende Hefte vil bringe Oplysning om Tekstkilder og Varianter samt sproglig Kommentar. Udgavens 2. Bind vil bringe Oversigt over samtlige danske Skæmtevisetyper og Oplysning om hver enkelt Vises Udbredelse og Udviklingshistorie. I det udkomne Bind får man et ret levende Indtryk af gammeldags Skæmtedigtning, og er man fordomsfri, er det ofte med Fornøjelse, man læser disse Digte, der på deres Vis supplerer den middelalderlige Riddervedigtning. Danske Skæmteviser yder flere fornøjelige personalhistoriske og kulturhistoriske Bidrag; se f. Eks. »Brylluppet paa Stjernholm«, »Morslandsvisen«, »Munken i Vaande«, »Dansk Folkekarakter«, »Jydernes Fremgang«. I Fugle- og Dyreviserne findes Reminiscencer af gammel Fabeldigtning.

H. G. Topsøe-Jensen har (D. St. 1927, 21 ff.) omhyggeligt undersøgt et literært Digt til Folkebrug fra vore Dage, i det en yndet Konfirmationssang af en anonym Poet findes varieret for næsten hver ny Konfirmation, som Sangen er bleven bestilt til.

I Bogen: *Vi flokkes* (Woel 1927. 191 S.) har *Thorikild Gravlund* samlet 22 mindre Arbejder af folkepsykologisk Art, omhandlende Emner som Opløb, Flokarbejderen, De danske Piger, Dyrskue og Mennesker, Færdsselsveje, Rigsdagsvalg, I Norden, Hærskue, Tro, Overtro m. m. Gravlunds Bog fængsler ved sin kunstneriske Stil og sine rammende — undertiden yderst vittige eller spydige — Bemærkninger om sociale og kulturelle Spørgsmål. Der er en genuin sjællandsk Stemning over *Vi flokkes*, som står i Linje med Gravlunds øvrige Værker indeholdende folkepsykologiske Undersøgelser.

Et Stykke encyklopædisk Folkepsykologi har *Gudmund Schütte* givet i sin omfangsrige Afhandling: *Sallingboer og Hardsysselloer* (Skivebogen 1927, 5 ff. Ill.), hvori er meddelt en Mængde forskellige Oplysninger om Sallingboers, Morsingboers og Hardsboers Kultur. Schütte skriver om disse Folks Art, Navneskik, Folkemål, Folkeminder og Hedenskab, Folkedragt, Folkedans, Byggeskik, Folke-Erhverv, Forfattere, Videnskabsmænd, åndelige Førere, Kunstnere etc. Fremstillingen er ofte noget ujævn, hvilket især skyldes Manglen på indsamlet Materiale; men trods dette

læser man dog den i sit Indhold meget brogede Afhandling med Interesse.

Mindre folkepsykologiske Bidrag er givet i Dansk Udsyn 1928 af *Martin N. Hansen* om *alsisk Folkesind* og af *Morten Korck* om *fynsk Folkesind*. Begge Forfattere bygger udelukkende på egne iagttagelser, og benytter ikke Eksempler fra — eller henviser til — Folkemindeliteratur. Mest underholdende er udentvivel Korcks Afhandling, medens *Martin N. Hansens* stillfærdige Stykke er rigere på Originalitet og mindre behæftet med almindelige Udtryk end den Slags Artikler sædvanligvis er.

Om folkelig Vækkelse i det 19. Årh. er der udkommet et Par Bøger. *Jens Abildtrup* har i *Jens Maarbjerger og Ellen Marie* (Lohse 1928. Ill. 122 S.) givet en Skildring fra de gudelige Forsamlings Tid i Holstebroegnen i 1850'—60'erne. Hovedindholdet af Abildtrups Skrift udgør dog Biografien af Gmd. *Jens Maarbjerger* og dennes Hustru *Ellen Marie*, der i en Årrække boede i Sahl. Man får et sympatisk Billede af flere af de gamle trostærke Jyder, som så levende var optaget af religiøse Spørgsmål. Bogen har særlig Ærinde til Folk, der føler sig tiltalt af *Indremissions Virksomhed*. I *Jyllandsposten* d. 11. Juli 1928 har *H. Billeskov Jansen* stærkt kritiseret den Skildring, der gives i Abildtrups Bog af Herredsfoged *Jansen* i Skjern. — *A. Bobjerg* har i Bogen: *Det grundtvigske Livsrøre i Silkeborg-Egnen* (Gad. 1927. Ill. 112 S.) skrevet om, hvorledes den grundtvigske Bevægelse vandt Indpas i Sognene omkring Silkeborg og i denne By, hvor *C. Hostrup* jo begyndte sin præstelige Virksomhed. Man får en Del biografiske Oplysninger om de Bønder og Borgere, Præster og Lærere, der især har betydet noget for de grundtvigske Kredse i Silkeborgegnen, og derved giver *Bobjergs* Bog sit særlige Bidrag til Bondehistorien. Desværre fører han ikke Skildringen længere frem i Tiden end til ind i Halvfjerdserne. — Helt op til 1928 fores man derimod i *Ernst J. Borups* omfangsrige Skrift om *Københavns Højskoleforening gennem 50 År* (Reitzel 1928. Ill. 270 S.), hvori man får et levende Indtryk af en Forenings Vækst og Betydning for dens Medlemmer gennem 50 År. Fremmed for vor Tid virker det, at man i Højskoleforeningen i 1880—90'erne ved festlige Lejligheder altid havde Punschebollen på Bordet. — Om *Afholdsbevægelsen* findes der talrige Oplysninger i *Claus Johannsens* forannævnte Erindringer.

Til Slut bør nævnes, at *Dr. phil. Lis Jacobsen* i en Artikel om Professoratet i nordisk Filologi i *Politiken* 15. Juni 1928 udtaler, at »man længe har lidt under Savnet af en metodisk videnskabelig Uddannelse i Folklore, der kunde sætte Bom for det om

sig gribende Dilettanteri«. Og i samme Blad d. 19. Maj 1928 benytter Forfatteren Hr. *Richardt Gandrup* i en Anmeldelse Lejligheden til i al Almindelighed at rette et stærkt Angreb på Folke-mindeindsamlingen og Udgivelsen af Folkemindestof. Hr. Gandrup nævner ikke Navne på Udgivere, hvilket vilde have været orienterende for Læserne af et stort og anset Dagblad. Hans Angreb er især rettet mod Stedfæstelsen af Folkeminderne og de nøjagtige Oplysninger om Hjemmelsmænd, som enhver samvittighedsfuld Udgiver af Folkeminder naturligvis redegør for. Da Hr. Gandrup altså hermed beviser, at han ikke har Begreb om folkloristisk Metode, er hans Angreb derfor Folkemindeforskningen uvedkommende, hvorfor man ikke her i Enkeltheder skal gen-drive hans Kritik.

Derimod er der fuld Anledning til at fremhæve Professor *Arthur Christensens* Artikel: »Spredte Bemærkninger om Folkemindelitteratur« (Berl. Tid. Aftenudg. 5. Okt. 1928), hvori der med en Del Ret gøres opmærksom på, at det Udsyn, der prægede dansk Folklore, den Gang de førende Navne var *Oirik, Feilberg* og *Kr. Nyrop*, nu er lidt svært at konstatere. Når Prof. Christensen nævner flere nyere Værker indenfor dansk Folkemindeforskning, der ikke er baserede på et bredere internationalt Grundlag, burde han dog retfærdigvis nævne Dr. *F. Ohrts* Arbejder, som ikke er nationalt isolerede, idet de i disse behandlede Emner er sat i Forbindelse med Fænomener andet Steds fra.

6. Oktober 1928.

August F. Schmidt.

CHRISTIAN DEN FEMTES MATRIKEL.

Henrik Pedersen, De danske Landbrug. Fremstillet paa Grundlag af Forarbejderne til Christian V's Matrikel 1688. Udgivet efter hans Død paa Bekostning af Carlsbergfondet. Kbh. 1928, Gyldendal. 62 + 482 Sider.

Den kendte Landbrugshistoriker, Kontorchef *Henrik Pedersen*, der afgik ved Døden 1926, havde mange Aar arbejdet paa at behandle Chr. V's Matrikel efter moderne statistiske Metoder, saaledes at det derigennem kunde blive muligt at faa et solidt Grundlag for Studiet af de landøkonomiske Forhold i det 17. Aarhundrede, Tiden før Landboreformerne. Ingen anden havde bedre Forudsætninger for at magte denne store Opgave. Hans tidligere trykte Studier, som »Om Udsæden og det besaaede Areal paa

Falster«, i Hist. Tidsskr. 8. R. I, og »Ødegaarde i 1680'erne«, sst. 8. R. IV, vidner saaledes om den største Samvittighedsfuldhed og en sjælden Evne til at trænge ind i Tidens Forhold og stille dem i den rette Belysning. Han var tidlig blevet klar over Ønskeligheden af at faa tilvejebragt det omtalte statistiske Grundlag, for at det kunde tjene som Udgangspunkt for fremtidige Undersøgelser, og havde ogsaa selv Planer om flere saadanne i større Format. Fra 1900 opnaaede han Understøttelse fra Carlbergfondet til Arbejdet med dette Tabelværk, som nu kom til at beskæftige ham i 25 Aar. Ved hans Død forelaa det meste af Tabellerne trykt, og en mindre Del i Manuskript; Udgivelsen blev derefter besørget af E. Arup, A. C. Johansen, Axel Nielsen og Marius Vi-bæk; Tabellerne blev færdigtrykte, og der blev forfattet en Indledning af Svend Aakjær, hvori der gøres Rede for Henrik Pedersens Arbejde og Planer samt for selve Matriklen af 1688 og dens Tilblivelse, med Aftrykning af Rentekammerets Instrukser og Memorialer vedrørende Matrikuleringen 1681—86 og endelig nogle Prøver paa Indholdet af Landmaalingss- og Matrikelsprotokollerne. Bogen afsluttes med et stort Stedregister, ved Bibliotekar Helge Nielsen.

Af de udgivne Tabeller er Tabel I, Ejendomme, Hartkorn og dyrket Areal i 1682, langt den største, idet den fylder 348 Sider. Den bringer Oplysninger om, hvor mange Gaarde og Huse med Jord, der var i hver By, og disses Hartkorn, derefter Antallet af Huse uden Jord og Mængden af anden skyldsæt Jord, og endelig for hver By det samlede Hartkorn og Størrelsen af det dyrkede Areal i Tdr. Land. Disse Oplysninger bringes som sagt for hver By, men tillige for hver Hovedgaard og overhovedet for hver særligt matrikuleret Ejendom. Derefter bringes Sammentællinger for hvert Sogn, hvert Herred og hvert Amt.

I Tabel II er de samme Tal opstillede for Herreder, Amter og Landsdele i overskuelig Form. Tabel III gør Rede for Besiddelsesforhold, og specificerer, hvor meget der i hvert Amt fandtes af Ryttergods, andet Krongods, Magistratsjord, Præstegaarde, Anneks- og Mensalgods, Hospitalsgods, andet Kirkegods, Universitetsgods (delt i Universitetet, Kommunitetet, Skoler), Adelsgods (delt i gl. dansk Adel, Adel efter 1660, Grever og Friherrer, kongelige Personer), Gods tilhørende borgerlige Besiddere og endelig Gods tilhørende jordegne Bønder. I Tabellens Slutning sammen-tælles derefter disse Besiddelsesformer for hele Landet. Tabel IV bringer en Oversigt over Ejendommenes Størrelse i 1688, ordnet efter Amter og sluttelig rekapituleret for hele Landet.

Som Værket foreligger, vil det være ganske overordentlig nyt-

tigt for alle, der studerer det danske Landbrugs Historie. Og ikke mindst for Lokalhistorikerne, som derigennem paa en udmærket Maade vil kunne lære Matriklen at kende og i mange Tilfælde herigennem hente de for dem nødvendige statistiske Oplysninger om deres Egn; det udmærkede Register gør det til en let brugelig Haandbog. Gælder det derimod Specialoplysninger om de enkelte Bøndergaarde og deres Besiddere i 1688, maa man naturligvis stadig søge til selve Matriklen. Men i mangfoldige Tilfælde vil Værket sikkert kunne yde det, der skal oplyses, og spare Lokalhistorikeren for personlige Arkivundersøgelser med tilhørende besværlige Rejser til København.

Med beundringsværdig Flid er de endeløse Sammentællinger og Beregninger foretaget, hvis Resultat nu foreligger i de trykte Tabeller, og med sjælden Uegennytte er dette Arbejde stillet til Forskningens Tjeneste. Vi kunde ganske vist have ønsket, at det maatte have faldet i Forfatterens Lod at leve en Aarrække endnu og selv paa Grundlag af dette enestaaende Materiale udforme de Værker, han havde i sin Tanke, en Opgave, som næppe nogen anden er voksen til at overtage efter ham, men det skulde nu ikke blive saaledes, og vi maa være taknemlige for det, som nu er kommet ud af det. Værket vil til alle Tider staa som et smukt Minde om Henrik Pedersen og hans Forsken.

Gunnar Knudsen.

Skagen Bys Historie indtil ca. 1870. Af *C. Klitgaard*.

Skagen. I Kommission hos Boghandler Einer Nielsen (L. Schjeldes Eftf.) 1928. 588 S. III.

Vendssyssels flittige Historiker, Postmester *Klitgaard* i Brønderslev, har forøget Rækken af sine historisk-topografiske Værker, Hvetbo Herred, Nibe og Hjørring, med et nyt og særdeles vægtigt — saavel fra Formens som fra Indholdets Side — Bind med ovenstaaende Titel.

Forf. har i det foreliggende Arbejde kun ret periferisk beskæftiget sig med Byens og Omegnens Topografi. Naturligvis findes der spredt omkring i Bogen Bidrag til denne, men de er ikke lette at finde, og topografiske Navne findes ikke i Bogens Register. Det er da et rent historisk og personalhistorisk Arbejde, som Forf. her lægger frem, og set fra dette Standpunkt maa det siges at opfylde de Fordringer, der med Rette maa stilles til en Byhistorie. Ligesom i sine foregaaende Arbejder af denne Art henter *Klitgaard* meget af sit Stof fra Tingbøgerne. Naar undtages Hugo

Matthiessen, er der vist ikke nogen anden Forf., der som Klitgaard har gjort sig dette uhyre og mangfoldige Stof underdanigt, men, som jeg tidligere har haft Lejlighed til at bemærke, løber Forf. en Fare ved altfor megen Fordybelse i Tingbøgerne, der jo i overvejende Grad beskæftiger sig med Forbrydere, Skøger og Hekse, medens Godtfolk kun i ringere Grad optræder i dem. Følgen er, hvis Forf. ikke sigter sit Stof stærkt, at Skildringen let faar det dystre Præg over sig, som altid følger Beretningen om Mord og Brand, Tyveri og Skørlevned, Hekseprocesser o. m. a., og som giver den mere ukyndige Læser det Indtryk, at Fortiden har været saa meget slettere end vor Tid. Har vi end ikke Hekseprocesser nu om Dage, saa skulde man sikkert ved en Sammenligning mellem vor Tids Retsprotokoller og det 17. Aarhundredes Tingbøger snart erfare, at vor Tid, den store Fremgang paa saa at sige alle andre Omraader ganske ufortalt, saamænd ikke er ret meget bedre end hin. Det er egentlig kun selve Retsplejen, der har forandret sig, idet man nu ikke vilde bære sig ad som i 1651 i Skagen, hvor en Barnemorderske maatte staa for Retten med det opgravede Barnelig i sine Arme og blev »decolletteret« allerede ti Dage efter at have født Barnet. Nu om Dage vilde hun være blevet pænt behandlet, stillet for et Nævningeting, muligvis blive frikendt eller i alt Fald kun faa et Par Aars Ophold under lyse og ret komfortable Forhold, med Centralvarme, elektrisk Lys og W. C. Det var noget andet at komme i »Hullet« den Gang. Naa, dette var et Sidespring. Forf. har i det foreliggende Arbejde i højere Grad end tidligere forstaaet at undgaa den Fare, der ligger i Fordyben sig i Tingbøgerne, og helt undgaa at komme ind paa alle disse Forhold skal man jo da heller ikke; der skal blot, naar det da kan ske uden Fravigelse af Sandheden, sørges for passende Fordeling af Lys og Skygge i Billedet.

Den lille, uanselige Fiskerby, der for halvhundrede Aar siden blev fremdraget af sin, af den store Almenhed saa ret upaaagtede Tilværelse for i Aarene derefter at blomstre frem til ikke blot at være et af vore mondæneste Badesteder, men ogsaa Kunstnerkoloni og Kongeresidens, gjorde ikke ved sin Opdagelse noget netop imponerende Indtryk. — Byen havde vel den Gang ca. 1600 Indbyggere mod ca. 4000 nu. — og dog har den haft ikke blot en lang Levetid, har saaledes haft sine kongelige Privilegier siden 1443, men har ogsaa en ret indholdsrig Historie, der nu altsaa har fundet sin moderne Skildrer, — den er jo allerede skildret 1787 af Tolderen i Skagen Olafur Olavius, — der dog har været saa fornuftig at standse sin Skildring af Byen ved Tiden o. 1870.

Ser man paa Resens Atlas, der er gengivet i Bogen, faar man

ikke Indtrykket af nogen egentlig By. Spredt over hele Strækningen fra Kirken og ud til Fyret laa Byens Huse, som det bedst kunde falde, — som Fluor paa en Tallerken, siger Forf., — og først helt op mod Nutiden kom der mere Præg af By over Billedet, idet Bebyggelsen samlede sig mere om Landevejen. Det var Fiskeriet, der fik Folk til at søge til den ugæstmilde Egn, og Forf. mener, at udenfor Fisketiden stod de fleste af Husene tomme og forladte, ligesom Forholdet var ved de øvrige store Fiskesteder, Skanør, Nibe, Dragør o. fl., men medens det ved disse Lejer kun var Sild, der fiskedes, frembød Skagen Muligheder for forskelligartet Fiskeri, og der levede derfor til Stadighed i Byen Folk, der Aaret rundt ernærede sig af, hvad Stranden iøvrigt gav, navnlig da af Vrag. Særlig det sidste var sikkert ingen ganske ringe Indtægtskilde, naar den blev drevet med Omsorg, og dette mener Forf., at Befolkningen har forstaaet at gøre. Under Omtalen af den gamle Kirkes Altertavle, Kristus mellem Røverne, siger han, at netop dette Motiv maa have tiltalt Menigheden i ganske særlig Grad, thi Skagboerne var Syndere som alle andre Mennesker, men de var i udpræget Grad Røvere, og Holbergs Ord om Anholtboerne »Hver lever kristeligt og nærer sig af Vrag« passer ogsaa for Skagboerne, thi faa Steder i Landet har Strandinger og ilanddrevet Vraggoods spillet saa stor en Rolle for Erhvervsforholdene som i Skagen, og faa Steder har Strandinger og Søskade givet Anledning til saa mange Misligheder som her. Det var da ogsaa disse Forhold, Fiskeriet og Strandingerne, der fik Folk til at sætte Bo paa den øde Egn. Byen var i det 16. Aarh. ikke saa helt lille. Tolderembedet var saaledes et af Landets bedste, og ser man paa Udskrivningerne, viser det sig, at den maatte stille ikke saa faa Folk, i alt Fald flere end Naboerne Hjørring og Sæby. 1542 stillede Byen saaledes 20 Ryttere, medens de to andre Byer stillede hhv. 5 og 6. Samme Aar maatte Byen modtage 40 Landsknægte i Indkvartering, medens Hjørring og Sæby fik 15 og 10. 1596 udskreyes der i Penge af de tre Byer hhv. 150, 50 og 125 Rd., men derimod laa Skagen 25 pCt. lavere end de to andre Byer ved Madskatudskrivningerne, idet Byen kun producerede lidt Kød, Flæsk, Korn etc. De magre Jorder henviste Befolkningen til at søge sin Næring ved, hvad Havet gav, og Fiskeriet maatte naturnødvendigt blive den betydeligste Næringsvej. At dette var Tilfældet, ses da ogsaa af, at da der i Eftersommeren 1568 gik en svær Storm henover Skagen, forliste der ikke mindre end 350 Fiskerbaade og Handelsfartøjer. Selvom en Del af Fiskerbaadene ikke har været hjemmehørende i Skagen, men været andet Steds fra, — det var jo

lige i Høstfiskeriets Tid, — saa har Byen dog ganske sikkert lidt et meget føleligt Tab. Dette skulde efterfølges af flere andre. I 1591 druknede 22 af Byens fornemste Borgere i en Storm, og samme Aar ødelagde Sandflugten 25 Mænds Gaarde og Fædrift. I de følgende Aar led Byen meget af »Vandløb« eller Vandflod, og Byen kunde ikke længere svare sine offentlige Byrder, hvorfor den 1593 fik tre Aars Skattefrihed. Disse Ulykker fortsattes langt ind i det 17. Aarh., og samtidig gik Fiskeriet stærkt tilbage.

Vi skal ikke her komme videre ind paa Byens Historie, — en Anmeldelse tilsigter jo iøvrigt ikke et Referat af den paagældende Bog, — men blot nævne, at Forf., efter at have skildret Byens Historie, gaar over til i særlige Afsnit at behandle Byens Kirker, — dette Afsnit er maaske Bogens allerbedste, — Fyret, Raadhuset, Latinskolen og de danske Skoler, ligesom han bringer udførlige Embedsetater ligefra Toldere, Borgmestre og Raadmænd til Skoleholdere og Kirkepriorer. Denne Del, der omfatter henimod Halvdelen af Bogens omtr. 600 Sider, gør Bogen til et meget værdifuldt personalhistorisk Arbejde, idet Forf.s store og solide Viden paa dette Felt her kommer rigtig til sin Ret.

Alt i alt er »Skagen Bys Historie« et Arbejde, der er Klitgaard fuldt ud værdigt, og dette siger ikke saa lidt.

H. Hjorth-Nielsen.

Chr. Munck Rømer: Sindal Sogns Historie. Hjørring. 1926. 422 S.

Lærer i Hjørring, *Chr. Munck Rømer*, døde i 1925, kun 44 Aar gammel. Gennem mange Aar havde han arbejdet med sin Hjemegn's Historie. Han skulde dog ikke opnaa at se Frugten af sine Studier i den Bog, han arbejdede paa, denne er udgivet efter hans Død paa Grundlag af det efterladte Manuskript med Bistand af Folketingsmand *J. S. Vanggaard*, der har skrevet et Forord. *Rømer* var nøje kendt med sit Emne; ikke blot var han selv opvokset i Sognet, men Slægten har gennem flere Generationer virket som Lærere i Sindal Sogn. Ved Læsning af Bogen forbavses man snarere over, at denne Omstændighed ikke i højere Grad har præget den. Stærkere er den præget af en anden Forudsætning, Forfatteren er gaaet til sit Arbejde med, hans store Flid og Grundighed ved Gennemgangen af det store Arkivmateriale, han har benyttet. At en saadan Bog har den største Interesse for Egnens og især Sognets Beboere er selvsagt. For-

fatteren gennemgaar hver Gaards Historie og nævner dens Brugere, Fæstere eller Selvejere, fra Middelalderens Slutning til Nutiden. Et andet Spørgsmaal, som man maa stille over for saadanne Sognehistorier, er, hvorvidt de har nogen Interesse for Folk uden for Sogneskellet. Forfatteren har givet Bogen Undertitlen: Et Udsnit af Danmarks Historie. Dette maa naturligvis tages med et vist Forbehold, saa sandt som Danmark er andet og mere end Summen af Landets Sogne. Men tilbage bliver der alligevel den Sandhed, at det er lykkedes Forfatteren at fremdrage og grundigt behandle Ting, som er typiske for alle Landets Sogne.

Dette gælder først og fremmest det Afsnit, som hedder Jorden, Bønderne og Herremændene. Det synes, som om det er den økonomiske Historie og Landbrugshistorien, der har interesseret Forfatteren mest; eller han har her haft det bedste Materiale. Baggsvogns Arkiv, som nu opbevares paa Landsarkivet i Viborg, har leveret Hovedstoffet — og det er værdt at lægge Mærke til, hvor store Bidrag til Landbrugshistorien, de mange Herregaardsarkiver kan yde, som nu, under de usikre Ejendomsforhold, gaar en saare uvis Skæbne imøde, hvis man ikke, inden det er for sent, sørger for en forsvarlig Opbevaring. Forfatteren har i sin Bog samlet værdifulde Oplysninger til Landbrugshistorien i 17., 18. og 19. Aarhundrede, baade Bondesamfund og Herregaard. Vi hører om Mageskifterne i 17. Aarh., hvad der giver Herremanden Mulighed for Hovedgaardsdrift og Hoveriydelser fra Bønderne — Bønderne synes dog at have været betydelig bedre stillet i denne Egn i det 18. Aarh. end paa Sjælland. Derefter behandles Jordens Fordeling før og efter Udskiftningen med Kort, som gengives i Bogen, Hoveriets Fastsættelse ved Hoveriforening, Godsets Overtagelse af Staten i den fattige Tid og Fæstegodsets Salg i 1840erne, alt paa Grundlag af Dokumenterne i Herregaardens Arkiv.

I Modsætning hertil, er Behandlingen af det aandelige Liv i Kirken ret magert. Det er egentlig blot en Præste- og Degnehistorie samt Oplysninger om Embedernes økonomiske Forhold. Det er paa Landbrugshistoriens Omraade, at Bogen har sin Værdi. — En Del Fotografier og Kort er gengivet i Bogen, hvorimod Register savnes. — Bogen, som koster 9 Kr., kan faas ved Henvendelse til Fru *Munch Rømer*, Lindevej 7, Silkeborg.

R. L. B.

August F. Schmidt: Byhyrder. 160 S. Kbhvn. 1928. Schultz' Forlag.

Forfatteren af denne Bog er efterhaanden en kendt Skikkelse inden for den lokalhistoriske Forskning. Dette Tidsskrifts Læsere vil kende ham som en grundig Anmelder af Literatur om Almueliv og Folkeminder; næppe noget indenfor Emnet undgaar hans Opmærksomhed. De Emner, han har taget op til selvstændig Behandling, især Studiet af Danmarks Helligkilder, har paa en Gang lokal og fællesdansk Interesse og ligger saaledes i samme Plan som dette Tidsskrifts Arbejdsomraade. Dette gælder ogsaa denne Bog ligesom dens Forgænger, »Hyrdedrenge og Hyrdedrengeliv«, som udkom i 1926, begge Bøger med Undertitlen: Et Stykke Bondehistorie. Medens »Hyrdedrenge« behandler Tiden efter Landboreformerne, gaar »Byhyrder« tilbage til Landsbyfællesskabets Tid, især til 17. og 18. Aarh.

Byhyrden var en Slags kommunal Embedsmand, ansat af og underordnet Grandestævnet.

I et Forord gør Forfatteren Rede for sine Kilder. Det største Bidrag stammer, som man maatte vente, fra »Danske Vider og Vedtægter«, hvorfor det falder naturligt, at Bogen er tilegnet Poul Bjerge; men desuden har Forfatteren haft en udmærket Kilde i Evald Tang Kristensens mægtige Stof af Folkeminder.

Under Afsnittene: Byhyrdens Arbejde og Løn skildres Hyrdinstitutionen og dermed en væsentlig Side af Landsbyfællesskabet. Som det var at vente, er der ret stor Ensartethed i Opgivelserne Landet over, ligesom der ikke spores nogen videre Udvikling inden for det behandlede Tidsrum.

Endelig bliver Hyrdens Plads i Folkedigtningen belyst.

Som alle *August F. Schmidt's* Arbejder bærer ogsaa dette Præg af hans store Grundighed og Belæsthed inden for det givne Omraade, saa Læseren føler sig paa god og sikker Grund. At denne Grundighed kan gaa lidt over Gevind, viser det lille Kapitel om Hyrdepoesien, som vist godt kunde være udeladt, da det intet har med Byhyrden at gøre, hvad Forfatteren ogsaa er ganske paa det rene med.

Bogen er maaske, paa Grund af sin Detailrigdom og Ensartethed i Opgivelserne, ikke egentlig morsom, men det ligger jo i Sagens Natur, og der er god Grund til at glæde sig over dette Bidrag til dansk Bondeliv i Tiden før Bondereformerne.

Bogen er forsynet med Navne- og Stedregister.

R. L. B.

Levende Billeder i Kulturhistoriens Tjeneste.

Dansk Folkemuseum har paabegyndt Optagelse af levende Billeder af gammeldags Skikke og Arbejdsmetoder m. m. og forventer en særlig Bevilling paa Finansloven til dette Arbejde, som nu, i ellefte Time, ikke taaler Opsættelse. Det vilde være af største Betydning for Sagen hurtigst muligt at fremskaffe en Oversigt over de Optagelsesmotiver, som endnu vil være at finde i By og paa Land, og et Samarbejde mellem Museet og de interesserede Landet over vil derfor være ønskeligt.

Dansk Folkemuseum henvender sig derfor til alle, som vil støtte og fremskynde Arbejdet, særlig til de lokale Museer og de historiske Amtssamfund, med Anmodning om at indsende Forslag og Meddelelse, saafremt der i en Egn er bevaret Træk af gammeldags Skikke og Arbejdsformer, som det vilde være af Betydning at fæstne i levende Billeder.

Som Motiver kan eksempelvis nævnes de til Aarets og Livets Højtider knyttede Skikke, saasom Nytaarsløjer, omvandrende Stjernesangere paa Helligtrekongersdag, Pinse-, Maj- og Midsommerskikke (Optog med Grønt, Midsommerkrans el. lign., Kildebesøg, Dans paa Høje m. m.), Høstskikke (sidste Neg, hvæsse for Kaalen). — Dertil ældre Arbejdsmetoder i Mark, Skov eller ved Strand, f. Eks. Pløjning med gamle Plovformer eller Stude, Høst med flere Høstkarle paa Rad, Arbejde i Savgrav, med gammeldags Fiskeri eller med Raps, Hør (Tørreovn, Brydning o. s. v.), Tobak m. m. Billeder af Hyrdeliv, Faareklipping eller mere indendørs Arbejde, saasom Slagtning, Lysesøbning, Brygning, Spinding, Kartning, Plejltærskning, Husflidsarbejder og Landhaandværkeres Arbejde, saaledes Ske- og Træskomagere, Riskostflettere og l. — I Flæng kan nævnes andre Motiver: Bystævne (Indkaldelse ved Horn), Sprøjteprøve, typiske omvandrende Handlende, Folkedanse og Lege eller Spil o. m. a. Fra Købstæderne f. Eks. Haandværk, som forsvinder, Byens Trommeslager eller Udraaber, Torve- og Markedsscener og l. — Enkelte Smaatræk og Færdigheder kunde maaske ved særlig Lejlighed medtages. Hvor findes f. Eks. den, som endnu med Færdighed kan slaa Ild med et Fyrstaal eller skære en Pennefjer paa rette Maade?

Det vilde være ugørligt i en kortfattet Henvendelse at gøre Rede for alle de Optagelsesmotiver, som kan komme i Betragtning. Enhver Kender af ældre Tidens Skik og Brug véd, at Felten er vidt. I øvrigt vil Læsning af Folkelivsskildringer — saavel de mere lokale, som f. Eks. H. F. Feilberg: Dansk Bondeliv, E.

Tang Kristensen: Det jyske Almueliv og H. Ussing: Aarets og Livets Højtider — kunne støtte Overvejelsen.

Det vil næppe vise sig muligt at følge alle Forslag, selv om det foreslaaede i og for sig fortjente at fæstnes paa Filmen. Optagelsesrejserne maa planlægges under Hensyntagen til de Motiver, som skønnes at have størst kulturhistorisk Betydning, men paa Vejen vil en Del af det mindre væsentlige kunne medtages. Optagelserne vil ikke blive indskrænket til at omfatte saadanne Billeder, der viser et sammenhængende Hele, f. Eks. Hørrens Tilbredelse fra først til sidst eller en fuldstændig Midsommerfest, da det oftest vil være nødvendigt at nøjes med de Udsnit, som endnu er bevaret. Det vil kunne tages under Overvejelse undtagelsesvis at rekonstruere visse Scener (f. Eks. Lysestøbning), dog kun saafremt de medvirkende i ældre Tid selv har udført det paagældende Arbejde og er fuldt fortrolig dermed.

Optagelserne, der kan ske selv under ugunstige Lysforhold, indendørs dog som Regel kun nær godt belyste Vinduer, finder Sted med et lille, let haandterligt Kamera, som ikke kræver Stativopstilling eller trættende og skræmmende Forberedelser.

Forslag, der gerne ønskes ledsaget af en nærmere Redegørelse og i hvert Fald af nøjagtig Stedsangivelse samt Oplysning om, hvilken Dag eller Tid paa Aaret Optagelsen nødvendigvis maa finde Sted, bedes sendt til Dansk Folkemuseum, Bredgade 66, København K.

Kai Uldall.

Det henstilles til de historiske Amtssamfunds Bestyrelser at optage eller referere ovenstaaende Henvendelse i deres Aarskrifter.